

Ludvig Nordström

Bonde-Nöden

3:dje upplagan

Omslag och vinjetter av författaren

KOOPERATIVA FÖRBUNDETS BOKFÖRLAG
Stockholm 1933

NORDISK ROTOGRAVYR
Stockholm 1933

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk av **Ludvig "Lubbe" Nordström** (1882-1942) scannades direkt från original i januari 2013 av Bert H.

Det har även scannats 2013 av **Göteborgs Universitetsbibliotek**.

Käre Ludvig Nordström!

Ditt manuskript har faktiskt varit oerhört underhållande. Dina samtal med Sverges bönder, uttrycket förstått såsom betecknande hela jordbrukarklassen, alltifrån småbrukaren och upp till slottsherren, har lockat mig till dubbla normalarbetsdagar vid läsningen och komma att ge det svenska folket en klar uppfattning om, hur bönderna själva tycka att de ha det. Det skulle vara orimligt om allt vad de sagt skulle stå sig inför en kritisk granskning. De män, som här tala, äro högst subjektiva och sakna ofta förmågan att se längre än till svårigheterna i sitt eget fall. Andra, som äga förmågan att överblicka större sammanhang, skulle ofta ha hävdat en annan uppfattning av läget. För oss, som levt bland bönder men inte äro bönder, ser det i alla fall ut, som om den verklighet, Du skildrar i »Bonde-Nöden», skulle ha väckt bönderna ur deras isolering och individualism och lärt dem att de liksom andra yrkesgrupper äro materiellt beroende av den övriga världens ekonomiska utveckling

och icke endast av, att det växer frodigt på den egna åkern.

Det stora problemet för dagens jordbrukare är att skapa en rationellt organiserad avsättning av den egna produktionen. Sedan 1930, då Du företog Din resa, ha bönderna själva och med statsmakternas hjälp börjat samlas i olika formationer om denna uppgift. I Din bok spårar man en första början till den rörelsen, varigenom Din skildring ter sig som ett viktigt kapitel i den svenska bondens historia. I längden kunna dessa strävanden ge gott resultat, endast om de utföras med hjälp av egen kraft. Bistånd från andra håll kan endast anses som tillfälliga kryckor. På kryckor kommer man icke långt. Det fordras egna, friska ben, och sådana har Sverges folk, icke minst dessbondefolk, gudskelov. När jag ser på vad som händer och hänt, sedan Du »inventerade själarna» 1930, så slår det mig, vilken väldig uppgift Du kommer att få, när Du om .... år knyter an, där Du nu slutat. »Bönderna äro av instinkt individualister och endast nöden gör dem till kooperatörer» har den store schweiziske bondehövdingen, professor Ernst Laur, sagt. Kanske skola de svårigheter, som de nuvarande bistra tiderna rest för det svenska jordbruket, bli den prövning, som bryter bondens ekonomiska isolering och samlar Sverges bönder — från godsherren till småbrukaren — i enig samverkan för gemensamma mål. Låt oss hoppas, att fortsättningen av boken »Bonde-Nöden» blir skildringen av hur de svenska jordbrukarna med samfällda krafter byggt upp en ekonomiskt ändamålsenlig andelsrörelse på alla de områden där denna kan vara dem själva till nytta och därmed även till gagn för hela folkhushållet. Det blir ännu ett ståtligt dokument i de svenska böndernas historia — och naturligtvis — i författarens.

FÖRLAGSCHEFEN. SMÅLANDS-SJÖ

Första kapitlet

FÖRSTA KAPITLET

Något om Stockholms konsumtionsområde mot söder fram till Malmö och Göteborgs intresse-zon. Svin-vandringen mot norr. Ko-vandringen i mellersta Sverge. Den småländska »jättens» psykologi och vad som skedde, då småländska bruksrörelsen dog och skogen fick pappersvärde.

§ 1.

Ur bondens mun.

Under tiden 20 maj–1 aug. år 1930 gjorde jag per bil, på uppdrag av ledande jordbruks-kretsar, en resa genom hela Sverge från Stockholm ner till Ystad och därifrån upp till Pajala, varjämte Gotland besöktes, och våren 1931 förelåg en principiell utredning av resans resultat i en bok, kallad »A/B Nord-Europas Förenade Bönder» (Bonnier, 7:50).

Men vad sade bönderna själva? Inte deras riksdagsmän och tidningsskrivare utan de själva, där de gå och plöja och harva och så och skörda, från Öresunds glänsande vågor ända upp till tundre-gränsen vid Pajala?

Från 1930 års jordbruksfärd har jag liggande 700 sidor anteckningar om den saken. Det är övervägande åsikter, krav, funderingar, som jag med anteckningsboken i hand skrivit ner direkt från de svenska jordbrukarnas läppar, och det ger en egenartad bild av Sverges bönder av i dag.

Det är dessa Sverges bönders ord, som vi i det följande ska lyssna till, och sen må var och en söka, att, efter bästa förmåga, bilda sig en mening om läget på grundval av dessa böndernas egna, mer eller mindre tydliga, uttalanden.

§ 2.

Hr Andersson

Tisdagen den 20 maj kl. 6 på morgonen satt jag i bilen och for i väg från Djursholm genom Stockholm söderut.

Solen lyste, nyponblommen såg lika glad ut, fast överblåst av Södermanlands landsvägsdamm, och så stod med ens en man mitt på vägen framför oss med lyft arm. Det var hushållningssällskapets utsedde ciceron.

Bygden låg med en genomlöpande å, drivande en liten lokalindustri, en järnvägsstation med stationshus av rött tegel och så en småkullig terräng, vida mer stenig än jag tänkt mig det ljusa Södermanland, ekarnas och de otaliga, vita herrgårdarnas landskap, allt inom den gamla vanliga svenska granskogen. Jag fick redan här, efter bara några timmar, ögonen öppna för vad *stenbundenheten* betyder i vårt land. Det finns inget, säger och skriver inget, landskap i Sverge, icke ens Skåne, Östergötland eller Västergötland, som inte är, till syvende och sist, ett stenrike.

Sverge är sten och ris, skriv upp det.

Ciceronen hade sålunda rest sig ur ett nerdammat, nyponskärt stenrös, och mellan gråblå berghällar, stenmurar och stenrös bar byvägen, på vilken vi slagit in från stora landsvägen, fram till resans första intervju-objekt, något som liknade, av ekonomi-byggnaderna att döma, en hel liten herrgård.

Vi stannade vid den.

– Lägg märke till, hur mannen här på gården har ordnat, sade ciceronen. Han har slopat de gamla spridda ekonomibyggnaderna och sammanfört dem alla under ett tak, så att han har allting på *en* plats. Därmed vinner han tid. Lägg för övrigt märke till denne man. I honom har man övergångstypen från det äldre till det modernare jordbruket här i länet och inte bara här i länet, utan man kan gott säga i hela Sverge. Jag har utvalt honom just därför. Han förefaller mig vara den lämpligaste som inkörsport till vad herr Nordström sedan under hela resan kommer att få se.Bonden kom under dessa ciceronens ord långsamt gående, ner ifrån mangårdsbyggnaden, mellan blommande fruktträn. Gårdens flaggstång hade en ljus, glad flagga (icke den gamla bläckblå och mörkgula) hissad, och allt omkring mig var välvårdat och prydligt. Med ens hade en egendomlig stillhet lagt sig liksom över hela Sverge. Stadens larm var som bortblåst ur världen. Man hörde trädkronorna brusa, bin surra, fåglar sjunga och kor råma långt bort ifrån. Det var det verkliga landet.

Ur allt detta kom bonden emot mig, klädd i mörka kläder och brun filthatt.

– Ja, nu är vi här! sade ciceronen.

– Jo, jag ser det! svarade bonden lugnt och såg småleende på mig.

– Det här är herr Nordström, som skall resa genom Sverge och se, hur ni bönder ha det.

– Jaha. Ja, vi ska kanske gå upp då och titta lite på hur en bonde kan bo i våra dar.

Varefter vi satte oss i marsch upp till gården. Jag kände bönder så pass sen gammalt, att jag visste, att det inte lönade gå för bryskt till väga utan att jag borde vänta, tills dess mannen så att säga assimilerat mig med den egna miljön.

Han visade gården, där han bodde. Den hade två mangårdsbyggnader. I den ena bodde han och hans hustru. De hade överlåtit gården åt en son, som med hustru och barn bodde i den andra. I det gamla parets stuga mötte mig en i allra högsta grad överraskande syn. Detta var då verkligen icke min ungdoms bonde, levande med familj i ett stort kök med öppen spis, trasmattor på golvét som högsta prydnad, utskottsglas i fönstren och fållbänk eller utdragssoffa av trä att sitta på om dagen, ligga i om natten.

Ty vad såg jag här? En *stadsvåning!* Badrum, w.-c., värmeledning från reservoar i köket, telefon, radio, snickar-möbler, linoleum-mattor och vävda mattor, speglar, blomkrukor i fönstren!

Se, vi ha rustat till nu, sen vi ha överlåtit gården till son. Så nu bor vi här för ålderdomen.– Och nu kanske vi kan få se, hur sonen bor, också? undrade ciceronen.

– Jo, han sitter nog och väntar, blev svaret, och vi marscherade över.

Där mötte mig en annan, lika märklig syn. Ljusa, soliga rum. Och det första vi trädde in i, var – gissa! Ett kontor! Ett regelrätt kontor. Icke ett av gamla tidens herrgårdars mörka gårdskontor utan närmast påminnande om en grosshandlares privatkontor. Man skulle nästan kunnat tro, att den unge, reslige man, som stod mitt i rummet och välkomnade oss, rödbränd av solen på fälten, blond, blåögd, iförd gulbrun kaki-kostym, var prisseglare, ty överallt på bord och hyllor syntes glänsande silverbägare, men väggarna gåvo förklaring till dessa prydnadsföremål. Där fanns nämligen en rad i glas och ram inneslutna, tryckta och textade diplom. Det var intyg om pris för kreatur, svin etc., och bägarna voro själva prisen.

Hur ofta skulle jag icke sedan under denna enastående resa möta samma rumsdekoration. Dessa tre saker: det ljusa, betsade björkskrivbordet, prispokalerna och väggdiplomen, det står för mig som ramen kring den duktige svenske bonden av i dag.

– Och om vi nu skulle gå rakt på sak och göra lite frågor, sade jag och drog fram anteckningsboken, varvid en kyrkmässig, andaktsfull tystnad fyllde rummet, så komplett, att man tyckte sig kunna höra solen spinna sin guldspole långt ut i världsalltet.

Jag skall genomgå detta första samtal lite mer detaljerat, för att ge en föreställning om, hur de gestaltade sig sedan under hela resan. Frågorna voro nämligen på varje ställe exakt desamma. Vi kalla nu intervjuobjektet Andersson. Hans verkliga namn kommer ingen vid — inga verkliga namn vare sig på personer eller orter komma att i det följande användas. Utom i sådana fall, då det gäller allmänt kända förhållanden.

– Nå, herr Andersson, sade jag, vänd till den gamle, skulle jag kunna få veta, när herr Andersson är född?

– Adertonhundra sextiotre.

– Och herr Andersson övertog gården?– Adertonhundra åttiosju.

– Av vem?

– Av min far.

– Av vem hade han övertagit den i sin tur?

– Jo, se, den här gården, den har gått i arv inom släkten från 1700-talet, ja, kanske från 1600-talet också. Och förr var den ett fjärdedels mantal, men nu är den ett halvt.

– Jaså. Nåå! När nu herr Andersson övertog gården, hur drevs då jordbruket här och över huvud taget i denna bygd?

Bonden lade vid denna fråga ena knäet över det andra, drack lite ur glaset med saft och vatten, som serverats, sänkte glaset och höll det i handen, medan han svarade:

– Se, förr i världen var det så, åtminstone här i trakten, att allting gick efter gamla vanan, så det fanns ingen undervisning i hur man skulle sköta jord och djur. Utan det man visste, det fick man nog snappa upp från de stora herrgårdarna.

– På vad sätt då?

– Jo, se arbetarna på herrgårdarna, de sparde och köpte sig små ställen, och där arbetade de, som de lärts på herrgården, och så kom det ut över bygden. Och innan skiftet, som genomfördes här i trakten på 1870-talet, hade ju den enskilde inte heller haft så mycket att säga till om, för man vet ju, att då var det hela byalaget, som bestämde. Och så var det en sak till, och det var det, att på den tiden levde bonden på gårdens produkter, och det lilla han sålde var lite spannmål och lite djur till slakt. Man körde in till Stockholm med foror några gånger om året och sålde till spannmålshandlarna där, men man kunde ju, så som det var ställt med kommunikationerna på den tiden, aldrig tänka på att forsla in mjölk till Stockholm. Det var för lång väg.

– Och nu då?

– Ja, nu! Det är ju annat, det. Nu ha vi ju lantmannaskolor och mejerier och tjurföreningar och avelsdrift. Så nu

har allting förändrats.

– Stod förändringen i direkt samband med skiftet?

– Ja, det gjorde den, förstås. För när var och en fått sin jord utskiftad ur byn och skulle börja stå på egna ben, så vardet ju inte längre att lita på andra utan bara på sig själv. Och från den stunden måste ju bonden börja lära sig dona om sin jord, rusta upp byggnaderna och så — framför allt, får jag säga — att räkna.

– Räkna? Men vad skulle han räkna med? Det fanns ju ingen avsättning att räkna med, tack vare de dåliga kommunikationerna.

Här insköt ciceronen:

– Jo, det började just på 1870-talet, då första mejeriet sattes i gång här i orten.

– Ja, se, det var just så det började, fyllde bonden i. Då insåg åtminstone jag genast, att det enda, som bar sig, var just mjölkproduktion i samband med svinavel. För då fick jag in kontanter både från mejeriet och från slaktarn, som köpte upp svinen, och dem födde jag upp med skummjölken, som jag fick tillbaka från mejeriet.

Och så använde jag då spannmålsodling bredvid, råg och vete vill säga, för det var, vad som kunde säljas till stan. På det sättet hade jag fått det så ställt, att jag fick ut kontanter på alla områden.

– Hur kom herr Andersson fram till denna drift, då?

– Ja, det var bokföringen, det. Man skall begripa, att gården var högt intecknad, när jag övertog den av far min, och vi var tre bröder och tre systrar. Jag, som tog gården, måste ju lösa ut de andra. Så var hela arvet jag fick, 400 kr., och jag betalade 9,000 kr., då jag övertog. Så då förstår man, att först hade jag att betala ränta på inteckningarna och så priset för jorden . . .

– Och inteckningarna? Äro de dödade nu?

– Nej, nej, nej! Ack, ack! Nej då! Inteckningarna här i orten, jag kan väl säga i de flesta gårdar, stå kvar från fars, ja, på många, många håll från farfars tid. Än i denna dag. Så för att kunna driva alltsammans blev det att utom inteckningarna ta lån av enskilda.

– Det var alltså detta tillstånd, som framtvang bokföringen?

– Det var det. För när jag nu stod där ensam med gården,måste jag räkna på, vad jag skulle ut med, och se efter, vad som gav mest kontanta pengar, och det var mjölken och fläsket och säljbara spannmålen.

– Skogen då?

– Nej, den har aldrig gått mer än till husbehov.

– Nå, de lån, som herr Andersson tog upp, vad använde herr Andersson dem till?

– Jag byggde ordentliga hus och uthus, lagård, loge och så vidare, för man skall veta, vad kostnad skiftet medförde, då man flyttade ut ur gamla byalaget. Och så att iståndsätta jorden.

– Och nu bara en sista fråga, herr Andersson. Vad hade skiftet för följder för jordbruket och den enskilde jordbrukaren i stort?

– Jo, det kan jag nog svara på. Det var det, kan jag säga, att före skiftet var det människan, som gick i tur, för se gården den gick i arv från far till son men rördes aldrig. Men efter skiftet var det gården, som gick i tur, för nu kunde den bibehållas, bara om man kunde sköta den, så att det bar sig. Och då blev det ju bra nog ofta ombyte av ägare. I början.

– Nå, vart det inte mycket stridigheter av detta?

– Jo, det vart det. Till en början, vill säga. Då var det mycken strid och avund mellan bönderna, för var och en tyckte, att den andre fått bättre jord och läge än han. Men sen, när man kunde hålla sig kvar lite till mans, var och en på sin jord, då blev det nog så småningom inbördes respekt, och nu, får jag säga, ha vi nog kommit lite längre

ändå, för nu ha vi bönder, åtminstone här på orten, börjat komma underfund om, att vi både måste och kan samarbeta till nytta för alla, därför att vi ha gemensamma intressen.

– Herr Andersson menar alltså, att detta varit den allmänna gången inom jordbruket, från skiftets genomförande och till nu?

– Ja, om det varit så för hela Sverge, kan jag ju inte veta, men nog kan man säga, att det varit så, det gått till här på orten.

Därmed var det första samtalet slut.Jag förstod, att jag kommit i rätta ögonblicket. Sverges bönder hade börjat vakna upp till den tid de levde i och därmed till de nya problem, som reste sig omkring och framför dem. Och det kom dem att tala, med förtroende, till den person, som sänts ut att lyssna på deras bekymmer.

§ 3.

De 3½ miljonerna och de 2½.

Ännu så länge hade dessa bekymmer dock icke kommit till uttryck. Den första bild jag mött av böndernas liv, var deciderat ljus. Men ciceronen påpekade också, att detta var en duktig man och att förhållandena på denna och närbelägna orter ställde sig hyggliga därigenom, att man låg så nära Stockholm och, tack vare en begynnande organisering av mjölk- och smörhandeln runt Stockholms-räjongen, fått fast avsättning för sina ladugårdsprodukter på huvudstaden.

Detta hade icke skett på en gång, och processen var ännu långt ifrån slutförd. Han skildrade gången av denna organisationsprocess, medan vi susade fram mellan Södermanlands ljusa fält, där ekdungarna kastade mörka skuggor på den soliga marken under sig, på följande sätt.

Först hade det uppstått lokala mejerier, på 1870-talet, vilka så småningom uppgått i ett större privat gemensamhetsföretag, *Mälarmejeriet*, varefter nästa steg blev, att de flesta leverantörerna till detta ingingo som andelsägare i *Mjölk-Centralen* i Stockholm, på så sätt, att varje mjölkproducent garanterade en viss andelssumma pr ko, nämligen 40 kr., av vilken summa i regel 10 kr. inbetalades kontant, medan återstående 30 kr. kom på revers. Företaget var baserat på dessa skuldreverser, med begränsad personlig ansvarighet, till 75 procent av kapitalet.

Mjölk-Centralen hade på detta sätt dragit bygderna i Södermanlands län under sig, genom att successivt uppköpa eller arrendera dels böndernas andelsmejerier och dels herrgårdsmejerierna, och denna process fortgick alltjämt. Av de 78 mejerier,som år 1929 funnos i länet, voro sålunda endast 7 fristående andelsmejerier, medan 57 lågo under Mjölk-Centralen och återstående 14 voro enskilda mejerier. År 1930, vid den tidpunkt, som här behandlas, d. v. s. i slutet av maj månad, hade 2 av de 7 andelsmejerierna övergått till Mjölk-Centralen och av de 14 enskilda 1.

Men bakom denna koncentration av produktionen av mjölk, smör, grädde och ost reste sig något annat, nämligen förädlingen av nötkreatursstammen, och där hade jag nu en av huvudpunkterna i det problem, som skulle undersökas, nämligen det, som bar den mystiska beteckningen S. R. B. och som helt enkelt betydde: *Svensk Röd och Vit Boskap*, vilken numera behärskar Mellan-Sverge, med tyngdpunkt i de båda landskapen Närke och Södermanland. Moderbesättningen för hela denna ras hade funnits på *Stjärnsunds gård* i närheten av Askersund, där man skapat en typ, kallad R. S. B. = *Rödbrokig Svensk Boskap*.

Från Stjärnsund spred sig så denna ras över de båda landskapen, såväl till herrgårdarna som till bondgårdarna. Senare stiftades *Svenska Ayreshire-föreningen* och år 1928 gingo dessa båda ihop under namn av S. R. B., och dit hör Mellan-Sverge i detta nu.

Denna utveckling medförde utvecklandet av lokala tjurföreningar för tillgodoseendet av goda avelsdjur, samt på svinodlingens område av lokala galt-föreningar, i syfte att uppnå en likaledes förstklassig svinstam.

Nåväl! Allt detta känna Sverges jordbrukare till. Men vi, som sitta i Sverges städer, köpingar och olika

stadsliknande samhällen, som äro sysselsatta i industri, handel, sjöfart, i skolor, ämbetsverk, hantverk o. s. v., kort sagt som stå fjärran från jordbruket, som köpa vår mjölk, vår grädde, vårt smör, vår ost i butiken — vi veta ingenting om allt detta, som skett och sker ute på landsbygden, vilken vi sömnigt passera i våra järnvägsvagnar eller nyfiket bekika genom bilfönstret, bedömande den endast som tavla. Endast som tavla, observera detta väl! Ty det vill säga, att för de 60 procent av Sverges befolkning som icke ha med jordbruk att göra, äro de 40 procent, sombära detta jordbruks möda och risker, i själva verket ett främmande, ja, i stor utsträckning ett okänt, att icke säga ett komplett obefintligt folkslag. Eller i siffror uttryckt, av Sverges 6 miljoner människor ha 3½ miljoner praktiskt taget ingen aning om, hur de 2½ miljoner leva och arbeta, sträva, hoppas eller förtvivla, vilka skaffa dem huvudparten av deras dagliga bröd.

Nu hade jag, som själv tillhörde dessa 3½ miljoner, fått en första kontakt med de 2½ miljonerna, och det hadé gett mig en högst egendomlig känsla. Det var huvudsakligen tvenne omständigheter, som redan började framträda med utpräglad skärpa. De lågo i luften redan här, de tätnade till en kompakt atmosfär, allt som resan fortgick och erfarenheterna packade sig. Den ena var, att dessa bönder tydligen icke längre, som förr i världen, voro oberoende av landets övriga befolkning eller denna övriga befolkning för sitt uppehälle ensidigt beroende av dem. Det inbördes förhållandet mellan de 3½ miljonerna och de 2½ hade, i jämn takt med Sverges och hela kulturvärldens industrialisering och kommersialisering, omkastats. De 3½ miljonerna icke-jordbrukare i Sverge fingo, genom industriexporten, kontanter från hela världen och kunde, tack vare den internationella handeln, köpa det mesta billigare av utlandets bönder än av Sverges. De voro därför också ekonomiskt mer eller mindre kosmopoliter. Därmed hade de frigjorts från äldre tiders absoluta beroende av bönderna. Dessa återigen, som behövde pengar för att modernisera sitt jordbruk, till löner, till maskiner, till räntor på inteckningar och lån etc. hade tvingats skaffa sig avsättning för sin växande produktion, dels till Sverges stads- och industribefolkning, dels till stadsbefolkningen utom Sverge, främst i England. De hade därmed blivit beroende av dessa *konsumenter*. Och där låg jordbrukets hela problem. Det var inte svårt att från första stund begripa.

Produktionen var efter skiftet och ordnandet av rationell jcrdbruksundervisning etc. inte längre något problem. *Det var nu i stället konsumtionen, avsättningen av jordbruksprodukterna, som erbjöd till synes oövervinneliga svårigheter.* Detta av två skäl. Dels emedan bönderna själva icke klart begrepo, attdet var där, krisens kärnpunkt låg och därför famlade i luften, dels emedan de 3½ miljonerna stads- och industribefolkning i landet lika litet begrepo, att *böndernas ekonomi numera helt och hållet berodde på möjligheten att få tryggad avsättning, främst inom landet, och att följaktligen dessa 3½ miljoner icke längre kunde tillåta sig negligera de 2½ miljonerna utan måste bispringa dem på något sätt.* Och sättet? Ja, det fanns uppenbarligen inte mer än ett, nämligen *någon form av kompromiss och kooperation mellan de 2½ miljonerna producenter och de 3½ miljonerna konsumenter.*

Alla anade, att någon form av kooperativ organisation måste efterträda den rådande oreglerade konkurrensen mellan alla de olika sins emellan splittrade producenterna, men vilken denna form skulle bli, det anade man ej.

Det var den ena omständigheten, som redan började dyka upp för min inre blick.

Den andra var: böndernas rent egendomliga *ekonomiska omyndighet*. Jag hade en ciceron med mig, en man i ansvarig ställning och en alldeles utmärkt man därtill. Men han var icke bonde, icke heller affärsman. Han var ämbetsman. Han hade ett helt läns bönder i sin hand, som en lärare i en skolklass har sina lärjungar i sin hand. Han och hela raden av hans företrädare hade uppfostrat och format dessa moderna bönder, hade bland dem infört vetenskaplig jordbruksdrift, hade lärt dem nödvändigheten av bokföring, hade anordnat tävlingar, utdelat pris och diplom. Hade kort sagt uppfostrat dem till skickliga producenter. Men ett hade de icke gjort och icke kunnat göra: uppfostra dem till det, som småningom, i takt med ökningen av jordbrukets utbud på marknaden, vuxit fram till det icke mindre viktiga, nämligen: att *tänka affärsmässigt.*

§ 4.

Utsädesodlaren, arrendatorn och godsägaren.

En småbonde bodde på en solig backe mot en vassrik liten sjö, där majestätiska svanar simmade omkring, det var riktigtSödermanland med ljusblå himmel, knallblått vatten, saftig grönska, svanar, ekar, medan i fjärran skymtade herrgårdars vita fasader och röda tegel- eller i solen flammande svarta plåttak.

Denne man hade steg för steg utvidgat sig, brukat gammal och brutit ny jord med hjälp av hustru, fyra söner, av vilka nu tre voro utflugna ur boet, och fyra döttrar. Han satt på fyrtio tunnland, och vad levde han på? Dels på att till *grannarna* sälja utsäde av vete, havre och ärter. Dels på att till uppköpare från städerna sälja levande svin. Han sålde icke utsädet på långt håll, ty det skulle ha betytt lägre försäljningspris, emedan mellanhanden då skulle ha sitt och dessutom skulle pressa honom med konkurrenspriser. Konsumenterna på platsen fingo nu i stället lite billigare av honom än av mellanhänder för andra, avlägsnare försäljare. Han i sin tur fick lite mer av dem än av en mellanhand. Så gick inkomsten på utsädet till inköp av kraftfoder, oljekakor och allsköns utensilier. Han hade hela området täckdikat och drev därmed upp skördarna kvantitativt och kvalitativt, och sedan tog han genom svinförsäljningen, som var sista ledet i hans ekonomiplan, ut vinsten på gården.

Det var något särskilt med denne man. Han var liten, knotig, med ett skarpskuret ansikte och mörka ögon. Han verkade icke bonde. Han verkade för hård i virket att vara sörmlänning.

– Är ni härifrån trakten? frågade jag, varvid han ryckte till och, med en skarp blick, frågade:

– Hur så?

– Ni ser ut, som om ni skulle ha soldat- eller snarast båtsmansblod i er.

Då skrattade han gott och svarade:

– Min farfar var med i norska kriget 1813—14. Och på min mors sida är jag av båtsmanssläkt.

Jag hade förut på andra områden lagt märke till, att folk, som vuxit upp i militär disciplin och träning, i regel brukat gå om sina konkurrenter i samhällets nedre skikt. Här hade jag ett nytt belägg. Denne man var organisatör i sitt arbete,och hemmet i all sin enkelhet var pyntat som en kajuta, stramt som ett exercisreglemente.

Denne man var det första verkliga problemet, jag stötte på. Var han ur ren samhällsekonomisk synpunkt en önskvärd eller en icke-önskvärd typ? Vi ska se i fortsättningen.

Vi åkte vidare och stannade i en av Södermanlands tusende underbara björkbackar. Vi hade just passerat en magnifik vit herrgård, liggande på en hög, ekbevuxen udde, skjutande ut i en mörkblå sjö. Det var under denna herrgård, som den man, vi nu sökte, var arrendator. Hans lilla stuga låg i en syrenlund alldeles invid vägen. Själv gick han på andra sidan vägen och plöjde med oxar.

Här skärptes nu samma problem, som nyss skymtat med småbonden, ytterligare, och ett nytt moment tillkom dessutom. Mannen här tillhörde en familj, som i fyra generationer före honom varit arrendatorer under godset på udden. Han framvisade för oss en arrendebok från 1819.

Nåväl! Hurudan var hans ställning? Det innebar först frågan om hans ställning till godsherren. Och därmed kom nu också den jordbrukarklassen med i undersökningen. Jo! Denne arrendator fullgjorde sitt arrende till godsherren genom arbete i skogen, men det täckte icke hela arrendesumman. Var tog han då resten? Genom uppfödande av slaktdjur. Han köpte oxar på våren av den berömde »Gris-Kalle», en tyvärr för mig okänd storhet, i borgerliga livet känd som kreaturshandlare Karlsson i Tumba, som sades furnera större delen av Södermanland med oxar från Småland, där man uppgavs driva dylik oxuppfödning. Nu började alltså Småland sticka upp som en blånande kustförtoning redan här i norra Södermanland, och jag började känna en första aning av den sammanhängande ekonomiska ärtrev, som Sverges jordbruk i verkligheten är. Så använde han dessa oxar att plöja med, ty den jord han arrenderade av godset var för tung för en häst och för liten för två, och sålde dem sedan vid jultiden till kreatursuppköpare i trakten, som sände djur två gånger i veckan till Stockholm. Dessutom uppfödde han kor, kalvar och svin för likadan försäljning.– Nå, berörs ni av spannmålspriset? frågade jag.

– Nej! svarade han långsamt och eftertänksamt. De äro likgiltiga, så länge spannmålen kan ges till svinen. Det

vill säga, så länge de ha högt pris.

Det var just det, ja! Och vad avgjorde det? Konsumtionen i städerna, härvidlag främst Stockholm. Men vad var det, som drev fram denna uppfödning på en liten arrendegård om 15 tunnland av kor och svin till avsalu på Stockholm? Arrendet. Nå, tänk nu på alla herrgårdar runt Stockholm med rad i rad av dylika arrendatorer, på alla gods med egen dylik avel, på bönder, småbrukare, torpare, egnahemmare med dito! Hur ställer sig då bilden, enligt lagen om tillgång och efterfrågan, av prisfluktuationerna för den inre blicken? Ljus? Nej, mörk! Och varför? Vi ska se!

lockan var ungefär fyra på eftermiddagen, då vi bröto upp från denne långe, gänglige, ljusögde och stillsamme, lite resignerade man. Det hade börjat kännas egendomligt inom mig. Något började plåga mig. Jag såg nämligen alla dessa jordbrukare i olika ställningar. Stora godsherrar, bokförande storbönder, i sitt anletes svett kalkylerande småbönder, oxplöjande, penninggrubblande arrendatorer, var och en instängd i sin bygd, sällan om ens någonsin råkande varandra men alla med en enda häxbild för den inre blicken: Stockholms slakthus, Stockholms saluhallar, saluhallarna i alla dess förstäder, slaktarnas lastbilar på landsvägarna, matborden med ärter och fläsk, fläsk och bruna bönor, kalvstek, kalvkotlett, oxbringa, biffstek i alla våningar i Stockholm, över varandra som byrålådor, i hus efter hus, gata upp och gata ner, från Norrtull till Skanstull, från Värtan till Tranebergsbro. Mjölkflaskor instuvade i järnvägarnas godsvagnar, kommande från söder och norr, öster och väster. Alltsammans strålande in mot Stockholm, som i gengäld sprutade ut kontanter som en bagarsprits runt omkring sig. Och var föllo pengarna ner? Det var just det, som var frågan! Det var vad alla grubblade på.

Vi kommo till dagens sista intervjuföremål, godsägaren med den stora svingården vid sjön. Och här råkade jag nuden förste verkligt upprörde jordbrukaren på färden. Han skulle få många efterföljare.

– Jag skall säga herrarna, sade han, att Sverges bönder ha bara *en* verklig fiende.

Varmed han slog näven i bordet.

– Och det är? frågade jag.

– Det är Sverges bönder själva! Här står nöden för dörren. Så mycket vet vi alla. Men mer vet vi inte heller. Och när man nu skall sätta ordning på jordbruket, vad gör man? Man gör bonden deklarationsskyldig men utan bokföringsskyldighet. Varje liten handlande, med en omsättning kanske på ett par hundra riksdaler, skall föra böcker. Men en jordbrukare med en omsättning kanske på 50, 60, 100.000, han skall inte behöva föra böcker. Följden av detta blir, att den, som deklarerar »högaktningsfullt» på en höft, får lägre skatt än den, som deklarerar på bokföring. Och så faller bokföringen bort. Men nu vet varje jordbrukare, att utan den mest noggranna bokföring är han borta, på villande hav och dömd att lida skeppsbrott! En lagstiftning, som rycker själva räddningsplankan ur jordbrukarens hand. Och i samma ögonblick, vad vet man om företagens verkliga ekonomiska ställning? Absolut ingenting. Jag sitter i taxeringsnämnden. Så jag vet.

Nå! Så vill man ha höjda spannmålspriser. Det är skåningarna. Men det är inte spannmålen, som betyder något i ett land som Sverge. För roten till allt eländet är de sjunkande mjölkpriserna. Ett öres förhöjning pr liter mjölk, mina herrar, är lika med 5 à 6 öres förhöjning pr hektoliter vete. Är saken klar? Va?

Nej! Det här går inte i längden. Det gäller bara en sak: Sammanslutning av alla jordbrukare inom hela landet! Nå! Det har gått så långt, att det skall bildas sektioner för olika delar av landet. Utmärkt, mina herrar! I teorin! Men i praktiken? Bah! I praktiken råder helt enkelt och simpelt ett komplett ohederligt schackrande man och man emellan, ort och ort emellan, baserat på olika räjongpriser.

Dånande slog han näven i bordet.

– Nej, industrialisera jordbruket, och kom ihåg, attjordbrukarens styrka står i direkt proportion till graden av jordbrukets sammanslutning. Och förebilden är given, det är industriarbetaren. Men i stället för att gå det enkla förnuftets raka väg och sammansluta sig, vad göra dessa omöjliga bönder? Växlar, mina herrar! Växlar! Växlar! Och ökar sina levnadsfordringar i höjd med växelbeloppen. Det började under kriget. Då stadsbefolkningen låg

på knä för bönderna och betalade guldklimpar för smörklimpar, brännvinsankare för brödsäckar, portvin för potatis och champagne för svinkroppar. Under den tiden köpte bönderna dyra maskiner, förde in elektricitet med järntråd, som inte höll, så att allting måste göras om och kopparledningar sättas upp i stället. Det blev skuldsättning, det, ska jag tala om för herrarna.

Och vad skulle de ta pengar? Växlar igen! Bönderna äro så inbördes insyltade och så insyltade i bankerna, att ingen vågar röra vid dem, för att inte hela korthuset skall rasa ...

Där hade jag min vän, herr Andersson!

Godsägaren fortsatte:

– Sammanslutningstanken accepteras endast av de verkliga *bönderna*, d. v. s. med jordar på 60–100 tunnland. Men observera en egendomlighet, mina herrar! Det är de religiösa bönderna. De äro alltid svåra att få med. Vad småbönderna beträffar, äro de nog konservativa i allt men rösta icke desto mindre vid riksdagsmannaval, i landsting och kommunalt mot de stora. Där ha vi *avundsjukan*. De stora i sin tur äro komplett likgiltiga för varje gemensamhetssträvan. Där ha vi återigen *den renodlade egoismen*. Exempel och bevis: de sälja gärna till kooperativa företag, men det skulle aldrig falla dem in att gå med i företagen själva. Ta till exempel Nyköpingsortens slakteriförening. Den inköper 25 % av sin omsättning från egna medlemmar, sedan 15 % av utomstående bönder. Resten, 60 %, av »de stora»! Hur skall det då kunna bli verkligt samarbete, då 60 % äro för höga att vara med. Och, av de övriga, 15 % för kortsynta och rädda.

Och sen ha vi de ljusa gökar som heta slaktarna! De söka pricka slakteriet och nedsätta det i böndernas ögon genom att ligga i överkant av eller något öre över dess priser. Och följdenav detta tillstånd, mina herrar? Strid! *Strid på kniven mellan sammanslutningstanken och alla de egoistiska särintressena med »de stora» och slaktarna i spetsen.*

Där ha herrarna verkliga läget!

Nej, mina herrar, det finnes bara en makt, som kan rädda oss. Det är maskinerna. Se bara på lantarbetarproblemet. Vad är kärnan i det problemet? Bostäderna. Där bostäderna äro tillfredsställande, är det genast bättre förhållande mellan herre och dräng. Och där är det just maskinerna som förorsakat bättringen, ty genom att de göra en del mänsklig arbetskraft överflödig i utearbete, i mjölkning o. s. v., ha hustrurna fått stanna hemma och fått vårda och pynta stugan, varmed trivsel kommit. Kom ihåg, att i allt jordbruk är det på kvinnan allting till sist ankommer. Hon är det naturligt konservativa och stabila elementet . . .

Där hade jag kvinnans sak för första gången berörd under denna resa. Den skulle återkomma titt och ofta.

Nå, låt oss nu tänka tillbaka på utsädesodlaren och arrendatorn! Båda voro ostridigt duktiga karlar. Men blinda. Genom att stödja hela sin existens, som vi sett, på privatslaktarna. Ty därigenom gåvo de dessa sammanslutningens naturliga motståndare ständig kraft att hålla jordbrukarna i ekonomiskt slaveri och dymedels försinka tillkomsten av ett sunt ekonomiskt avyttringssystem för Sverges jordbruk.

Och godsägaren! Varför sökte ej godsägaren, som drog nytta i form av kroppsarbete av sin arrendator, ordna så, att denne blev fri slaktarens tyranni? Godsherren visste mer än väl, hur ställningen var. Men! Hans eget egoistiska intresse höll honom tillbaka. Han fick billig arbetskraft så länge sammanslutning ej realiserats. Därför tjänade slaktaren i själva verket hans intresse.

Jag började förstå, att det inte var så rasande stor skillnad, när det kom till kritan, mellan industrins och jordbrukets problem, som man, antingen av gammal slentrian eller av ill-fundighet, alltid gjorde gällande. Det var samma grundproblem i båda: *människan* och *organisationen*.

Och med det intrycket outplånligt inbränt i min själlämnade jag i kvällningen Södermanland och åkte genom natten vidare ner till Östergötland, det feta och mögna. För att höra, vad det hade att säga.

§ 5.

Den bonde som går, och den bonde som kommer.

Det sade till en början genom min utmärkte östgötske cicerons mun:

– Ja, Södermanland! Det är ett herre-land! Men Östergötland! Det är ett bonde-land.

Det var riktigt. Kanhända sammanhänger nu detta med själva läget. Det vill säga, att Södermanland såsom närmare till Stockholm helt naturligt kommit att inom sina landamären hysa förmögna, adliga släkter, som tillhört riksstyrelsen i huvudstaden, speciellt förr i tiden, då avstånden spelade så avgörande roll. Men kanske beror det också på de topografiska förhållandena. När man rullat från Kolmårdens stenblock, skogstjärnar och höga tallparker ner på Östgötaslätten, när man från den i söder ser det småländska höglandet resa sig mot himlen, har man det livligaste intryck att befinna sig i en sådan bygd, som av gammalt älskas av rena bönder, nämligen en vidsträckt, av naturen själv torrlagd, bördig sjöbotten. Jag vet icke mer än två partier av Sverge, som erbjuda känslan av dylik bottenslätt. Det är Östgöta- och Västgötaplanerna, båda liksom nedsänkta mellan kringliggande högland, båda med träskliknande lämningar av urtidshav, båda vidsträckta slätytor som loggolv.

Södermanland däremot är kuperat, kulligt, av naturen lämpat för anläggande av pittoreska herrgårdar på kullarna, i ekbackarna. Södermanland verkar också Sverges mest utpräglat aristokratiska landskap – vida mer än Skåne – medan Östergötland på sätt och vis verkar dess mest kultiverat demokratiska, tryggt, förmöget, leende och godhjärtat. Själva vägarna utan egentliga stigningar, löpande fram i plan medde vida fälten, satte en på något egendomligt vis i intim kontakt med jorden och dess brukare. Och här kom jag nu in i det första verkliga jordbrukslaboratoriet, om jag så får säga. Här kom med andra ord det första rena intrycket av jordbruksindustri, och inte minst tror jag detta intryck berodde på, att Stockholm sjunkit bort bakom Kolmården. Här kändes icke dess enerverande närhet. Här var det stilla provinsialism, här betydde Linköping och Norrköping som direkt känsla i luften mer än Stockholm, speciellt Linköping, den verkliga slättstaden med sitt domkyrkotorn och sitt silotorn strax utanför staden, behärskande och till en enhet samlade en hel, stor, platt och rik bygd. I mindre skala var förhållandet detsamma också med det lilla förtjusande Skänninge.

Jag fick samma intryck i Östergötland som i Södermanland, nämligen att de verkliga bönderna icke klagade så mycket, att däremot de mindre herre-bruken voro ytterst modfällda, medan de verkliga storbruken togo krisen, åtminstone tills vidare, lugnt.

Stämningen här, liksom i Södermanland, började i ljust men slutade närmast i svart, på grunder som vi ska se. Jag kom först till två bröder, som voro berömda svinodlare ute på slätten. Där var det ren idyll. De ägde gården tillsammans, en liten förtjusande gård med en interiör närmast som i ett gammalt lektorshem förr i världen med ärvda, traditionspräglade, vackra möbler, svängda 30-talssoffor, klaffbyråar, hemvävda mattor i djupgult och brunt, farstun lysande av hedersdiplom, textade i länets förgyllda och glada stil och täckande alla dess väggar. Här hade man intryck av burget folk, på något sätt ovan dagens penningstrider verkade det. Jag ville självklart komma underfund med hur det sammanhängde och började förhöret med denna plan i huvudet.

– Hur kom herrarna på idén att sätta igång med denna svinodling? frågade jag dem först och främst.

– Jo, svarades mycket lugnt, en av oss var nere i Svalöf i Skåne sommaren 1919 och besökte då Bondessons fina avelsgård därnere. Den är ju berömd över hela Sverge och långt ut i världen, och där köpte vi några suggor av de engelska vita.Så köpte vi galtar från Bjällösa svinavelsstation här hemma i Östergötland, och så slog vi ut alla icke *blodrena* svin och blev en riksstamboksförd avelsbesättning 1920. Och vi kan då säga det, att vi ha den allra strängaste kontroll. För vad vi gör, det är att framställa avelsgaltar och avelssuggor, som ha alla erforderliga goda egenskaper, såväl ur bacon- som ur mjölksynpunkt ...

– Stopp nu ett tag, go herrar! Vad menas med baconr synpunkten?

Ett gott skratt. Och så förklaring.

– Jo, se, det är så, att våra galtar och suggor ska skaffa våra köpare prima fläsk både för export och för hemkonsumtion i Sverge, främst bland skogsarbetarna i Norrland ...

Så där, ja! Där stack nu även mitt avlägsna Norrland upp! Sverge började krypa ihop till ett! Dessa män hade tydligen större marknad än bara Stockholm. Deras verksamhet pekade ut över hela norra Sverge.

– Och se, nu är det så, att engelsmännen fordra magert fläsk . . .

– Det är den s. k. »slanka linjen»! inpassade här min ciceron.

– Slanka linjen? ? ! !

– Ja, just det! log ciceronen. Det är nämligen så, som herr Nordström säkert vet, att dammodet för närvarande fordrar, att kvinnorna överallt i världen ska vara smala. I England också. Och England är ju vår största fläskkonsument. Därför måste vi producera magert fläsk. Annars accepteras det inte.

Nu började också världen krypa ihop för mina ögon. Åtminstone på fläskplanet. Och de båda männens verksamhet fick än större horisont.

– Och det är likadant med svenskarna, fortsatte svinodlaren. Även skogsarbetarna uppe i Norrland. De åto förr i världen uteslutande amerikanskt fläsk, som var så gott som bara späck, och drack starkt kaffe till det. Men det förstörde magarna, det har blivit annan diet däruppe. Nu vilja de bara ha magert, köttrikt fläsk, och därmed har det svenska fläsket alldeles utträngt det amerikanska.– Det var alltså baconsynpunkten! Och nu mjölksynpunkten?

– Ja, det är bara att suggorna måste ha god mjölkproduktion, så att de kunna föda avkomman.

– Och så kontrollen?

– Ja, den sker så, att smågrisarna skickas ner till statens försöksstation vid Ästorp i Skåne, där de efter en gödningskur slaktas och fläsket klassificeras, och visar det sig då, att en galt producerar grisar, som har dålig kvalitet, d. v. s. för mycket späck och dålig bacon, så utmönstras han ur avelsarbetet.

På så sätt skapas över hela landet kända, med betyg från Åstorp försedda avelsgaltar och avelssuggor.

Detta var alltså vad de två bröderna därute på slätten gingo upp i med liv och själ, alldeles som veritabla vetenskapsmän. De visade hela tekniken, som det skulle föra för långt att i detalj beskriva. Vare det nog att säga, att svinen fingo leva mest ute för att genom friluftsliv och ständig rörelse få magert fläsk.

– Och det bär sig? kom jag här med min avgörande fråga.

– Ja, tiderna äro ju onda. Men det bär sig. Än så länge åtminstone.

– Och hemligheten?

– Åh! Det är ingen hemlighet.

– Åh jo! interfolierade ciceronen. Arbetskraften!

– Jo! Jo! Visst! Det kan man ju säga. Ägarna till såna här gårdar måste personligen leva mitt uppe i arbetet och göra allting själva. Annars går det ju aldrig. Det är ju klart, förstås!

Där var alltså förklaringen, åtminstone delvis, till deras lugn i stormen.

Men så var det en känsla, vilken börjat utforma sig inom mig redan i Södermanland, som nu tog ny fart och innan dagens slut skulle skymma alla andra. Det var, att det försiggick tydligen runt om på Sverges landsbygd ett nybyggnads-, ombyggnads- och konstruktionsarbete, icke i något avseende mindre genomgripande eller mindre betydelsefullt än motsvarande arbete på senaste 50 år inom industrin, bara fullkomligt okänt för den stora allmänheten. Det var — och det yar det,jag nu började känna – något upprörande orättvist i denna vår okunnighet, de $3^1/_2$ miljonernas, om denna väldiga ombyggnad av hela svenska landsbygden, ja, helt enkelt av själva Sverges jord, av Sverges odling och av Sverges husdjur. Liksom av hela jordbruksbefolkningens hem och bostäder.

Här ute på östgötaslätten såg jag den verkliga gyllene modell-ladugården, som en godsägare skapat därute, ett

komplex med stora, ljusa fönster, lufttrummor för införsel av ständig frisk luft strax ovan golvet, och dito trummor för avlägsnande av skämd luft under taket. Och hela detta luftningssystem hade byggts med den mest noggranna beräkning, så att aldrig kall luft skulle komma in utan genom långsam blandning uppvärmd. Men så kunde inte heller luften i en hygienisk människoboning vara bättre än i denna ladugård. Och icke en spindelväv! Icke ett dammkorn! Alla ytor glatta och putsade. Det hela var likt ett maskinrum mer än ett nötkreaturshotell.

Detta maskinella intryck ökades än mer genom de olika apparaterna för behandlingen av mjölken. Alla kor mjölkades nämligen med maskin. Man hörde motorns spinnande, såg ledningstrådarna till varje ko-juver, allt glänsande och tyst. Så ett par ladugårdsmedhjälpare, som tömde mjölken i en stor sil vid väggen till det speciellt inredda mjölkrummet, där den leddes in i flaskor, som placerades i en rotationsapparat, vilken i sin tur befann sig i en bassäng med is, där den avkyldes ner till blott + 1° C., vilket omöjliggjorde all bacillutveckling. Därefter gick den direkt till mejeriet, där den pasteuriserades, d. v. s. att bacillerna definitivt dödades.

Därmed var varje möjlighet till ladugårdslukt eller -smuts utesluten och enda förutsättning för prima mejeriprodukter för handen. Och följd? Ett extra litet tilläggspris för denna höga kvalitet, vilket med rätta kom den exemplariske ladugårdskonstruktören till godo. Men någon verklig affär? Nej!

Jordbruksbilden blev verkligen för varje intervju alltmera facetterad och, må jag öppet säga, fascinerande. Men också alltmera dyster. Varför det? kan man fråga.

Det skall man begripa, då jag berättar om nästa man, en 41 års livlig typ, föregångsman i sin bygd för den numera helaSverge omfattande nya beteskulturen, utan tvivel ett av de viktigaste kapitlen i vårt lands modernaste jordbrukshistoria. Jag hade stött på denna fråga i annat sammanhang redan nyåret 1927, då jag gjorde min studieresa genom de norrländska bygderna för »Stor-Norrland». Jag hänvisar till det kapitel i den boken, där jag skildrat trävaruindustrins kamp i Norra Sverge att få boskillnad mellan skog och betesmark. Trävaruindustrin i norr, som numera driver skogen som en trädgårdsmästare sin handelsträdgård, vill ha bort djuren ur skogen, emedan de utöva åverkan på återväxten. Och nu mötte jag här i södra Sverge beteskulturen, som vill precis detsamma, emedan djuren få bättre näring, därmed bättre hull och bättre mjölk med bättre fetthalt, då de tas bort från skogsbetet och placeras på särskilt upplöjda och bearbetade hagmarker och betesvallar. Det tedde sig på följande sätt.

Vi kommo en regndisig morgon över slätten, bort till ovannämnde man, vilken sedan 1911 arrenderat och sedan 1918 ägde ett jordbruk på 265 tunnland, av vilka 175 tunnland åker.

– Kom nu, ska herrarna få se! sade han glatt och frejdigt, och vi marscherade uppför en liten kulle, glest bevuxen med en, al och låg tall samt tuvig och lite kärraktig i terrängen. Man såg därifrån vida över slätten: grådis, vattenblink, vita kyrktorn, mörka träddungar med skymtande bondgårdar. Utomordentligt vackert.

– Ser herrarna, sade mannen, när jag kom hit var det 140 tunnland åker. Nu är det 175. Och dessutom 60 tunnland kultiverad betesmark, indelad i 3 ungefär lika stora fållor. Det vill säga, förstår herrarna, att medan jag i början hade bete för några ungdjur en kort tid på sommaren, så har jag nu fullt bete här för 60 djur under 5 månader om året.

– Och betydelsen av denna betesmark? frågade jag.

– Ren landvinning. Jag har icke behövt inkräkta på åkerarealen och har ändå fått förstklassiga beten. Förr, då djuren skulle gå i skog eller ställas i lagårn, voro de magra på hösten. Nu äro de snarare för feta. Så har jag dessutom kunnat bryta upp 35 tunnland ny åkerjord. Det var stenarbete, det, vill jagtala om för herrarna. Så t. ex. tog jag på io tunnland under bara ett år 1.000 lass sten. Men medan på gården år 1907 skördades j75 hundrakilosäckar spannmål, är jag nu uppe i 2.000 sådana säckar. Och får likafullt vida större mängder hö och rotfrukter än förr, så att jag kunnat dubbla kreatursstocken från 30 till 60 djur. Och medan man förr måste köpa – åtminstone vissa år – stora mängder foder, så säljer jag nu väldiga mängder, i fjol t. ex. 100 ton hö och 100 ton halm.

– Och metoden för denna beteskultur?

– Jo, först och främst röjning av hagmarken. Så tillförsel av konstgödsel. På många håll kalk, men som jorden här är kalkrik, har jag ej behövt tillföra kalk utan kunnat nöja mig med superfosfat samt 100 kg. kali pr tunnland som grundgödsling. Underhåller sen med ungefär halva den kvantiteten pr år. Men, pekade han, däruppe på höjden, som var kvävefattig, tillförde jag 40 kg. svavelsyrad ammoniak (ammoniumsulfat) pr tunnland. Så var det årlig harvning på vintern och tidigt på våren vid islossningen för att få ner luft till gräsrötterna. Vidare sprids all efter djuren fallen spillning med kortkloig grep, då det regnar. Så tog jag »skott-slåtter» (d. v. s. högg alla rotskott från buskar) 3 å 4 gånger pr år, de första åren. Sen behövs det mindre och mindre och kommer en dag att vara onödigt.

Så slog han leende ut armarna.

– Ja, mina herrar, det är alltihop. Så enkelt är det! Nu sker detta över hela landet och tillför Sverge hundratusentals tunnland, man kan nästan säga ny jord på den gamla, utan att gammal åker eller vall behöver det ringaste inkräktas. Minskar behovet av kraftfoder, d. v. s. av en dyrbar import av den varan, samtidigt som det ökar antalet djur och höjer kvaliteten på kött och mjölk och ger högre fetthalt. Jag skulle tro, att också vi, föraktade bönder, gör våra små uppfinningar och inte bara industrin.

Denne man var, med andra ord, som så många tiotusentals andra inom Sverges aktuella jordbruk, ren, oförfalskad producentmentalitet. Han såg – och med full rätt – det stora i det verk han utfört och utförde: uppdrivandet av Svergesjordbrukskapital. Men den andra sidan av frågan, d. v. s. dess förräntning, eller med andra ord problemet med avsättningen av den sålunda enormt ökade produktionens varor, den såg han inte! Han var som en man, vilken i en stad efter tusen mödor lyckats driva upp de underbaraste blommor och som, då han vänder sig om för att sälja dem, finner att konjunkturerna gått ner, att stan är utfattig och att ingen kan köpa. Vad skall han då göra? Det var den frågan jag ej kunde besvara. Och den frågan, den var just tidens stora fråga. Oförmågan att besvara den, det var det, som gav dysterheten.

Och ville jag ha talande siffror på denna produktionens för ögonblicket gagnlösa ökning överallt hos Sverges duktiga jordbrukare, så fick jag det hos nästa man, en godsägare på en gammal bedårande, ljus, luftig herrgård, där allt var skuggande gamla träd, hemvävnad, minnesrika möbler, gårdens produkter på bordet, men tyvärr även en besk bitterhet mot industri och politik.

Efter lunchen bar det in på kontoret, och där fick jag följande tablå över ökningen av gårdens avkastning på 16 år:

År

Mjölk

% fett

Svinfett

Foder-
enheter

100 foderenheter gåvo

mjölk

svinfett

1912

2.385

3,37

80

1719

139

4,65

1917

3.909

3.50

137

2361

168

5,80

1922

4.081

3,55

145

2674

153

5,42

1927

4.336

3,60

156

2724

159

5,62

1928

4.302

3,75

161

2733

157

5,98

Dessa resultat hade vunnits genom successiv förädling av den egna besättningens hondjur under 5 generationer med hjälp av rastjurar men icke av främmande hondjur.

– Och var god märk härvidlag, tilläde godsägaren, att under detta arbete har jag lärt upp gårdens statare till utmärkta medhjälpare. Det har för mig varit ett på samma gång andligt och materiellt uppröjningsarbete. Jag har uppfostratdessa statare till känsla för eget människovärde och därmed till känsla av ansvar. Ansvar! Var god kom ihåg det! För 20 år sen rörde de icke en sten i åkern, om de så körde redskapen emot den dag efter dag. Jag måste själv gå och peka ut varje sten. Nu, sedan de kommit underfund om sitt ansvar, ta de bort varje sten de möta.

Men så har jag börjat i rätt ända också! Var god stryk under det! Gett dem ordentliga bostäder, trädgård, avträde, elektriskt ljus, inbyggda verandor, tvättstugor, lärt dem renlighet och ordning.

Nästa man var fröodlare. När man kommer över den vackra slätten fram till Skänninge, lägger man märke till, att staden icke alldeles liknar den vanliga svenska småstadstypen. Utkanten markeras av långa, röda magasinslängor, påminnande om de stora tobakslador, som ännu på 1890-talet dekorerade Ladugårdsgärde i Stockholm och kompletterade stadsutkantens pittoreska malmgårdar.

Här nere i Östergötland är det foder- och frömagasin, och vid infarten till Skänninge möter man för första gången på en skylt det världsberömda namnet Svalöf, den stora vetenskapliga fröodlingsanstalten i södra Skåne, som har filialer genom hela Sverge ända upp till Luleå.

Enligt den store fröodlaren, som vi nu träffade på en gammal vacker, vitrappad herrgård vid vägkanten, med gammaldags flyglar och ekonomibyggnader, allt under lummiga trädkronor, är emellertid Östergötlands län det mest fröodlande i hela landet.

– Men hur det nu skall gå, det begriper jag inte, sade han lågmält, där han satt i sitt arbetsrum, prytt av diplom, silverpris, blommor, stamväxter, en uppstoppad kungsörn på hög piedestal, spelbord, allt talande om glada aftnar under goda tider. Jag säljer i regel 10.000 kg. frö per år, och medan priset år 1928 stod i 2: 30 pr kg., sjönk det i fjol till 1: 30. Det vill för min del säga en förlust på 10.000 kr. Utsädeshavre sålde jag till Svalöf år 1928 à 18:73 per säck. I fjol var priset nere i 12:82. Räknar jag tillsammans den totala minskningen i min inkomst på spannmål och utsädesfrö på ett år, så stiger dentill summa 35.000 kr. Dessutom har mjölken gått ner med 3 öre per liter. Så räntade också gården bara 4 procent år 1929 mot 8 à 9 procent året förut. Det säger ju en del.

Och så ha vi det helvete, som heter frakttarifferna till på köpet, för att ytterligare muntra upp humöret. Fraktskillnaden till vår nackdel mellan Norrköping och denna plats, tack vare avstånd och dåliga kommunikationer, är 1 kr. pr 100 kg. Än sämre ställt är det längre västerut här i Östergötland och ändå värre i Västergötland.

– Nå, frågade jag, beklämd av dessa upplysningar, fast jag ingenting visade, och botemedlet?

– Obligatorisk jordbruksundervisning, alldeles som obligatorisk folkskoleundervisning. Så att folk lär sig driva fullt vetenskapligt jordbruk och därmed att inse betydelsen av riktiga växtslag etc.

Detta svar blev för mig ett första titthål in i nuets egenartade jordbrukarpsyke och dess defekter. Denne man såg bara utsädesfrö! Och grubblade bara på, hur man skulle få folk att se som han. Hur skulle det kunna åstadkommas? Själv förmådde han intet. Då steg för hans inre blick – staten! Folk skulle tvingas, genom

statsundervisning, köpa hans utsädesfrö. Men innan ett sådant tillstånd uppnåtts skulle han ju för längesen vara död. Det tänkte han inte på. Han satt på sin gård, snurrade tummarna resignerat och – drömde!

Från den stunden hade detta drömmardrag i jordbruksproblemet klarnat för mig. Och det förföljde mig resten av denna dag. Och försvann sedan aldrig någon stund under resan!

Vi åkte vidare, kommo in som i ett dyningsområde av kullar och dalar och fram till ännu en svin-karl. Det var en intressant man ur flera synpunkter, men drömmeriet visade sig sitta som beck även i honom.

– Lite konjak och vatten? frågade han först godlynt, men jag tackade nej, ty kaffe och konjak skulle, om jag ej sagt nej, hastigt gett mig kombinerat magsår och dille på denna färd. Dess svåraste uppgift låg i själva verket i att icke såra gästfriheten på det området.

Det var en annan atmosfär i denna gård än i dem jag förutbesökt. Det genomgående draget i dem alla hade ju varit, att de icke verkat »bondgårdar» i gammaldags bemärkelse utan stadsvåningar, ackomoderade till landsbygdens och jordbrukets specifika förhållanden. Men här kom utom detta ännu något annat till. I föregående fall hade jag väl kunnat se stadslik-heten men däremot icke kunnat säga vilken klass inom stadsbefolkningen de direkt påminde om. Det kunde jag emellertid i förevarandé fall. Detta var ett klart och typiskt hantverkarehem, d. v. s. ett, där överklassens mera paradmässiga och underklassens mer arbets- och bostadsmässiga interiörer gingo i varandra och blandades, där luften inte var absolut oberörd av arbetsdofter och där lite oordning och en viss halvbohéme-artad hemtrevlighet blandades, där allting var billigt och smaklöst men samtidigt vänligt och ogenerat.

I denna gård började jag därför också att få upp ögonen för något, som man måste ha klart för sig, om man skall fatta en synnerligen viktig sida av det moderna svenska jordbruket, och det är dess demokratisering och dess starka, om jag så får säga, »ståndscirkulation». Den gamle bonden var utpräglad aristokrat, de gamla bondesläkterna se alltjämt med en utpräglad högdragenhet ner på de flesta, om inte alla andra människor, och stadsborna ha endast långsamt kommit upp till sin nuvarande dominerande ställning i landet. Men å andra sidan ha de åstadkommit just den berörda ståndscirkulationen på den länge socialt stagnerade landsbygden. Det började med städernas, industrins och stadsmannanäringarnas utveckling från och med ungefär 1840-talet. Då sålde, till att börja med, adeln massor av sina gods och flyttade in i städerna. Det var »lantpatronernas» tid, då burgna bönder, lanthandlare o. s. v. uppköpte dessa gods. Sedan den tiden har utvecklingen genom jordbrukets allt bestämdare karaktär av småbruk samt genom dess industrialisering för avsalu och export alltmer gått i den riktningen, dels att torpare, statare, lantbrukare o. d. arbetat sig upp och blivit välbärgade, dels att industriarbetare och andra främlingar genom egnahem och småbruk kommit in i jordbruket och där bildat en alldeles ny, industriellt betonad jordbrukarklass. Ur dem har så småningom uppstått störrejordbruksföretagare, och detta är de facto en alldeles ny jordbrukarkår i landet, som rätt väsentligt, kanske i all synnerhet kring städer, järnvägsstationer och industrisamhällen, har makat undan den gamla bondetypen och gett landsbygden en ny karaktär, som utmärkes därav att man numera kan på denna landsbygd konstatera en klassuppdelning, som i mångt och mycket påminner om städernas. Man finner sålunda industrimässiga storföretag, hantverksmässiga halvstora företag och rent kroppsarbetsmässiga småföretag, eller med andra ord bönderna framträda allt mer såsom inom sina leder kopierande städernas direktörer, disponenter, grosshandlare, småhandlare, hantverkare och kroppsarbetare. De flesta tyvärr mer eller mindre skuldsatta.

Denna ända till botten av landsbygdens liv trängande omdaningsprocess är sen länge i full gång och är onekligen till jordbrukets och därmed till hela landets nytta, ty den utrotar gamla, sedan generationer kvarliggande fejdeminnen hos jordbrukets företrädare, vilka mer än annat hindrat deras sammanslutning till inbördes stöd och nytta.

All denna belastning äro de nya, uppåtgående jordbruksutövarna av yngre datum befriade ifrån, de kunna lättare räcka varandra handen, och till dem måste man nog i stor utsträckning sätta sitt hopp, då man tänker på den framtida utvecklingen av Sverges jordbruk. Och de finnas, som ovan nämnts, i alla jordbrukets olika klasser som direktörer, disponenter, grosshandlare, småhandlare, hantverkare och kroppsarbetare, d. v. s. från topp till botten.

Och det egendomliga är, att de förete, där ute på landsbygden, precis samma allmänna egenskaper som motsvarigheterna inne i städerna och industrisamhällena, d. v. s. att ju högre på skalan de befinna sig, desto vidare horisont och mer omfattande blick besitta de, ju lägre på skalan de befinna sig, desto mer ha de fastnat i detaljsynpunkter och kortsynthet.

Den man jag nu talar om var sålunda en typisk jordbrukshantverkare, och det framkom tydligt och klart i berättelsen om hans liv och i hans resonemang. Han hade börjat som småbrukare i Skåne och där i landets störstajordbruksexportområde upptäckt, att det som betalade sig bäst inom Skånes jordbruk var svinavel. Så kom han upp till Stockholm och läste där en dag i en tidning, att Linköpings stad ville sälja svinmat, och som han just då köpt den gård, han alltjämt satt på, men ännu hade tomma ekonomibyggnader, beslöt han bygga upp en svinaffär på grundval av den billiga svinmaten från Linköping. Skaffade sig premierade galtar, höll egna suggor och började sälja produktionen.

Och hur såg han nu på saken?

– Jo! sade han på sin livliga skånska. Det är bra folk, de här östgötarna. Ja män! Nästan lika goa som skåningar! Och bara vi nu kan få ihop dem till andelsslakterier i länet och exportera $^1/_3$ av produktionen på England, så att vi får priserna stabiliserade, så ska vi min liv och själ snart inte vara mycket efter Skaune och Halland.

– Är rörelsen i gång? frågade jag.

– Naj! Inte ännu! Men den ligger, så att säj, i loften! Svinavel har vatt i gång i mer betydande skala här i länet i cirka 15 år.

– Hur kom den till?

– Genom andelsmejerierna, som begynte för 25 år sen. Så tog det 10 år, min liv, för de häringa östgötabönnera att reflektera, så att säj, men nu är det i gång i all fall. Och det må harren tro, att man skulle galant kunna öka produktionen 4 à 5 gånger.

Det var hela den typiska hantverkarpsyken i detta, d. v. s. att mannen såg alla närliggande fakta: ungdomens erfarenheter i Skåne under högkonjunktur, utvecklingstendensen bland östgötabönderna som följd av den segrande mejerirörelsen, och på det byggde han slutsatsen: öka produktionen 4 à 5 gånger och exportera $^1/_3$ till England.

Men utan att fråga efter läget på världsmarknaden. Som en affärsman *först* skulle göra.

Där var det gemensamma för alla dem jag mött hittills, öka produktionen var allas norm. Längre sågo de inte!

Så kom ett verkligt storgods om sammanlagt mellan9–10.000 tunnland åker, äng, hagmark, tomter, trädgård och skog.

Där var däremot den fullt vetenskapliga industrialiseringen genomförd i den väldiga ladugården med fullt utrustat laboratorium och assistenter i vita långrockar som på en universitetsinstitution, i mejeriet med dess maskinella anordningar, i betesmarkernas anordning, i skogsdriften o. s. v.

Driftschefen för detta stora företag sade de första förlösande orden:

– Radion, motorismen och maskinismen dödar den gamla bonden genom att alltmer väcka ett oavvisligt krav på *personlighetsutveckling*. Jordens brukare börja känna sin plats i samhället och förstå, att om de skola få någon verkligt uppskattad ställning i landet, så måste de också bli verkligt delaktiga av samhället och inte stå liknöjda och likgiltiga utanför som hittills.

– Hur sker detta? frågade jag.

– Genom jordbruksundervisningen, som numera inte bara lär dem de tekniska färdigheterna utan jämväl modern affärssyn och social känsla.

En ny fråga hade nu sällat sig till alla andra inom mig: Skulle räddningen för jordbruket komma uppifrån eller

nerifrån? Utifrån eller inifrån? Det vill säga: från de relativt fåtaliga storbruken i landet, modernt drivna och med klar överblick av marknaden eller från den oöverskådliga massan av små och medelstora bruk? Från rena affärsmän eller från jordbrukarna själva?

Anblicken av det industriellt drivna storbruket hade på mig, som var van vid driften i stora industriföretag, verkat som en befrielse, och jag var helt naturligt närmast böjd för den åsikten, att de stora godsen en dag av själva utvecklingen skulle drivas fram till ledningen.

Men jag kunde icke förbise hela myllret av de små brukarna. De kunde icke försvinna. De voro i den mest överväldigande majoritet.

Nästa man jag kom i kontakt med var just en småbrukare, en man, som arbetat sig upp till egen från torpare. Han gavmig en liten inblick i hur dessa människor sågo på sig själva. I någon mån hjälpt på traven av min ciceron, sade han betänksamt, där han satt i gräset bland doftande ängsblommor och tittade ut över en vacker, lövskogsomgiven, solglittrande sjö.

– Det är nog så, att man stiger, om man sköter sig, långsamt från far till son, så att i ett släktled är man kanske lantbruksarbetare, i nästa statare, sen torpare och så till sist sin egen. Vill säga, om föräldrarna är kloka och lär upp barnen, så att de få gott av föräldrarnas erfarenheter och får jordbruket och allt som sammanhänger med det i sig redan från barndomen och lär sig, att allting hänger på ens egen viljekraft och duglighet.

För si, det är nog så i alla fall, om vi nu ska tala om industriarbetaren och bonden, att bonden, han kan ju aldrig komma ifrån att känna sig liksom ihop med jorden och alla dem, som ha brukat den före honom och som han har lärt av och har att tacka för så mycket. Det gör ju, att han ser nog liksom längre. Det vill säga bakom sig och framför sig. Men däremot torde det kanske, vara så, att i själva nuet, där ser kanske industriarbetaren så att säga mera vitt omkring genom att han beror av världsmarknaden, som bonden just håller på att upptäcka. Men inte mer heller.

Med andra ord, att döma av denne man i Östergötland: jordbrukarna kände själva, att de stodo vid slutet av en epok i sin andliga historia och vid början av en ny, den, där de tvingades att mera tänka på nuet och på de allmänna ekonomiska förhållandena, inte bara på traditionen.

Nästa dag råkade jag en, som bodde så nära Linköping, att gården nära nog tycktes ligga i en förstad. Dessutom, mannen var icke bonde av födsel, utan tillhörde den nya, tekniskt utbildade typen. Han hade börjat sin bana som rättare, spart ihop 400 kr. på sin lön, fått egnahemslån, köpt 8 tunnland, arrenderade nu dessutom 11 tunnland och hade 6 kor, 2 kvigor, 1 häst och 2 oxar. Dessutom kalvar för uppgödning samt höns, 4 till 6 svin pr år till avsalu och stor biodling.

Han hade lagt ner 15.000 på nybyggnader och var nu fri alla skulder utom ett avbetalningslån tillhushållningssällskapet på 4.000. Taxeringsvärdet var 9.000, men realvärdet, enligt hans egen uppgift, icke under 15.000 kr.

– Hur har det nu lyckats så bra för herr Pettersson? frågade jag.

– Jo, det ska jag säga, svarade han. Jag listade så småningom ut, vad som bar sig bäst.

– Och det var?

– Att leverera mjölk till mejeriet i stan. Först och främst. Se, det är så att man inte alltid har samma mjölkmängd att leverera, och om man då levererar till privata hushåll, så uppstår det alltid besvärligheter. Med mejeriet är det annorlunda. Bilen kommer och hämtar vid grinden *vad man har*, så man behöver aldrig oroa sig för att ej kunna fylla åtagen leverans. Vidare kontrolleras varan, och om priset blir lite lägre, så spelar det under dessa omständigheter inte så stor roll.

Så vidare har jag följt den principen, att använda oxar i arbetet i stället för hästar. Dels äro de billigare, dels kunna de säljas till slaktarn, sedan de *uppfodrats*, och på det viset har jag faktiskt den arbetskraften gratis och

dessutom en liten förtjänst. Så jag köper dem på våren, då de se lite magra ut, fodrar upp dem på sommaren under arbetet och säljer dem på hösten inne i stan.

Så saluför jag ägg från ett 40-tal höns, det går alltid åt i en stad, och så göder jag upp svin, allt eftersom potatispriset för säsongen ställer sig. Är potatisen billig, brukar jag hålla 4 à 6, är den dyr 2 à 4. Och så honung från bina. Och då vill jag säga, att man måste vara med i länets biodlareförening, ty då får man deras etiketter, som garantera fullgod vara. Annars går det inte, kan jag tala om.

Detta var nu den rena furnissör-typen, som över hela Sverge påträffas runt alla städer och samhällen. Han representerar den jordbrukets *småindustri* för omedelbar avsalu, vilken uppvuxit just på angivna platser och därifrån sprider sig mil för mil längre och längre ut över landsbygden. Och i detta fall tillkom en liten detalj av alldeles särskilt intresse, speciellt om man ser den mot bakgrund av nyss anförda psykologiserandeord i småbrukarens mun om skillnaden mellan bonde och industriarbetare.

Detaljen i fråga var denna. Herr Pettersson hade boende hemma en fullvuxen men ung son. Denne hade på vinden åt sig fått inreda en dubblett, vilken företedde anblicken av dels trevligt sovrum och dels kombination av rikhaltigt bibliotek, laboratorium och verkstad.

Av fadern fick nu denne son husrum och mat men icke mer. Vad gjorde han? Jo, drev biodling för egen del, sysslade med uppfinningar, för tillfället framställning av förbättrade bikupor. Varförutom han fabricerade och saluhöll radioapparater.

Det var med andra ord ganska tydligt, att i samma mån bonden kom i direkt kontakt med staden, så försvann traditionsbundenheten. Staden, genom hela sitt väsen baserad på och levande med hjälp av allt mer utvecklad teknik och kalkyl, drar även bonden till teknik och kalkyl, och därmed var det ådagalagt, att ju mer bonden kom i kontakt med och beroende av staden, desto bestämdare överfördes han till samma tekniska och ekonomiska produktionssätt som de industriella storgodsen.

Jag fick i nästa man jag ställdes inför en bild av vad teknik utan kalkyl ledde till. Det var den mest beklämmande upplevelsen under hela denna färd.

Det var en relativt ung man, 44 år. Han hade köpt gården om 75 tunnland jord år 1918 för 133.000 kr. med inventarier och skörd vid midsommartid. Nu var egendomen taxerad till 43.000 kr., vartill kommo värde på inventarier och gröda, 25 à 30.000 kr.

Det var en vacker bygd. Gården låg på en liten bergshöjd, och berget gick i dagen runt gården. Man såg ut över en lite kuperad slätt, en dammig landsväg, röda bondgårdar med stora logar, träddungar, en skymt av Göta kanal, ett par rykande fabriksskorstenar över skogshorisonten. Det var en het dag, och bonden stod framför oss i stor halmhatt med en liten linhårig, blåögd unge på armen, medan ett par andra höllo honom i byxen. Han hade 10 barn.– Berätta nu för herr Nordström om sin affärsställning, Johansson! sade ciceronen.

Flaggan vajade över våra huvuden, nyfikna drängar och pigor sneglade från alla håll. Johansson själv, en stor, bred, kraftig karl med sympatiskt men plågat utseende, sade, medan han strök den lilles hand:

– Jag hade borgensförbindelser och höll på att få gå ifrån allting 1926, men så fick jag då ackordera och då blev jag av med 20.000, men i detta nu har jag dock i alla fall 85.000 att ränta.

– Hur stor är räntan?

– $5^1/_2$ procent.

– Det är alltså över 5.000 pr år?

– Ja, det är det.

– Hur klarar herr Johansson det, då?

– Ja, det är tack vare svina förstås, som det går.

– På vad sätt?

– Jag säljer fläsk och smågrisar.

– Till slaktarn?

– Ja, det var en sak.

– Och vidare?

– Mjölk, vete, slaktnöt och så diverse.

– Vart går nu allt detta?

– Till Norrköping och till sulfit- och sulfatfabrikerna därborta, där skorstenarna syns.

– Är det ett samhälle?

– Ja.

– Huru stort?

– En 4.000 personer, skulle jag tro.

– Nå, herr Johansson, kan ni ge mig en ungefärlig tablå över vad allt detta inbringar?

– Jo, det kan jag nog. Det är för:

svin

10.000:—

mjölk

4.000:—

slaktdjur

1.000:—

vete

2.000:—

diverse

2.000:—

Summa brutto

19.000:—

– Då avgår 5.000 i räntor, inte sant?

– Jo.

– Därmed alltså 14.000 brutto. Nå, vidare! Har ni lejd arbetskraft?

– Ja, 4 karlar.

– Och deras lön?

– 3 kr. pr dag utom mat, och man får räkna 300 arbetsdagar pr år.

– Det gör mig 3 gånger 3, 900 pr man och 4 man, 3.600. Inte sant?

– Jo.

– Alltså kvar 10.400. Stämmer det?

– Jo, så blir det väl.

– Och sen är det hushållet, kläder, gårdens underhåll, skatter, brandförsäkring, diverse utgifter. Det blir till sist inte mycket över?

– Om det blir någonting alls, får jag vara tacksam.

Ett missväxtår eller arbetsnedläggelse i Norrköping och vid sulfit- och sulfatfabrikerna, sjunkande fläsk- och mjölkpriser – och denne man med hustru och 10 barn var såld! Och hur han än genom hela sitt liv arbetade, skulle han dock alltid ha 85.000 kronors skuld som ett Damoklessvärd över sig. Var var hans frihet? Hans självbestämningsförmåga? Hur skulle han kunna annat än att, mot vilka andra intressen som helst, söka på alla upptänkliga sätt lista sig till några öres extra vinst? Det är sådana jordbrukare, som äro de för böndernas sammanslutning och ekonomiska frigörelse allra farligaste, de äro för hela det svenska jordbruket, talrika som de äro, de värsta liken i lasten.

Jag har aldrig kunnat glömma denne man. Hans sorgsna ögon. Hustruns sorgsna ögon. Barnens skrämda ansiktsuttryck.

Denna familj levde sedan åratal på ruinens brant. När som helst kunde vad som helst hända.

Motsättningen till denna kristidsbonde råkade jag nästa dag, i en herrgård i idyllisk 1800-talsstil på en kulle omgiven av ett böljande spannmålslandskap, med å och vassar.

Detta var en stor gård. Om 530 tunnland åker, 80 tunnland kultiverad betesmark och 520 tunnland skog.Ägaren var icke ursprungligen jordbrukare. Han tillhörde den nya affärsmässiga jordbrukartypen, och hur en sådan industriman lade sitt bruk fick jag nu en god bild utav. Han odlade vete, drev ut ladugårdsprodukter, hade massor av fjäderfä, d. v. s. 600 höns, 700 kycklingar och ett 50-tal ankor samt vidare svin. Han sålde i genomsnitt 250 ägg pr dag, sålde vidare gödhöns till ett par stora restauranger i Stockholm och hade just börjat odla kapuner, d. v. s. kastrerade tuppar, för samma avnämare.

Hans spannmålsskörd gick till 300.000 kg.

Detta var nu den rena industrins principer, införda i jordbruket, och här hade man praktiskt taget ingen känsla av »bondland». Inte mera än på mellansvenska bruk eller norrländska fabriker, där de ligga på landsbygden. Det var ett stycke stad utflyttat i naturen. Hemmet var en stadsvåning, gården en stadsträdgård, ekonomibyggnaderna, försedda med alla moderna maskinella anordningar, en proper, tekniskt utrustad fabrik. Här fick jag med andra ord en livlig föreställning om hur det efter all sannolikhet en dag skulle komma att se ut överallt i Sverges bygder.

Så bar det av till Vikbolandet, denna vackra och intressanta del av Östergötland. Ett landskap med väldiga fristående stenblock skjutande upp ur slätmarken så långt ögat såg, så att det hela nästan verkade en uråldrig gravsättning. Där var styv mark, och på den styva marken bodde inte mindre styva bönder, vana att sedan urminnes tider rå sig själva, antagligen en gång i världen hårda vikingar och för övrigt värdiga ättlingar till Heidenstams monumentale »Folke Filbyter».

Här bodde högt på en kulle en liten småbrukare, glad och livad. På väggarna i hans kontor hängde bibelspråk, hans sängkammare, med två glänsande björksängar av modell som på N. K. i Stockholm, kunde man ta för en nygift ung äm-betsmannafamiljs i huvudstaden.

Men han mjölkade sina kor själv.

– Det anser jag vara själva grundvillkoret för att en småbrukare ska kunna lyckas, sade han. För det är stört omöjligt få en jungfru, som vill mjölka. Kvinnorna i våra dagar skatill fabrikerna eller till konditorier eller restauranger. Och lyckas inte det, så sätta de hellre upp en liten kiosk vid en vägkorsning, än de vilja förnedra sig att arbeta i jordbruk. Så därför få vi karlar utföra kvinnosysslorna nu för tiden till dess att vi kan skaffa maskiner i stället för kvinnlig arbetskraft. Det är sanningen om kvinnan i jordbruket i våra dagar, det!

Sista kvällen i Östergötland satt jag så i en urgammal herrgård mitt inne i storskogen mot norra Småland och Tjustbygden, ett högromantiskt landskap, med branta bergsstup, forsande åar och bäckar, yviga ekar och lindar och oxlar och askar. I skuggan av dem, medan den ljumma sommarnatten föll, talade en av det östgötska jordbrukets förtroendemän om tiden, krisen, jorden och folket. Och här framträdde för första gången en syn på bondeproblemet, som, riktig eller oriktig, skulle visa sig ha en hel del anhängare på olika håll i landet.

– Sammanfattar jag min syn på jordbruksproblemet i våra dagars Sverge, sade han, så kommer jag, hur jag än vrider och vänder på saken, alltid och oföränderligt till samma resultat: *kooperation* och min motivering är en enda: *bonden kan icke längre klara sig och stå på egna ben, var man för sig, den tiden är förbi.* Han måste bli andelsägare, *bunden,* observera det ordet, mina herrar, *bunden andelsägare,* som i Mjölkcentralen, inom vars uppsamlingsområde hela Östergötland, liksom för övrigt även norra Småland ned till Frinnaryd, befinner sig. Vid Frinnaryd tar Göteborg vid. Det är Mjölkcentralen, som genom att organisera hela detta stora områdes – och det sträcker sig dessutom långt in i Västmanland och upp till Alunda i Uppland – genom att organisera hela detta stora områdes jordbruksproduktion, säger jag, har gjort det drägligare för bönderna och jordbrukarna inom detta område än på andra håll i Sverge. Det visar, att *tvång* och *kooperation* är enda vägen ur krisen.

Och om herrarna frågar mig, vad första målet för en dylik sammanslutning av landets alla bönder skall vara, så ska jag min liv och själ inte sticka under stol med min åsikt i den frågan.Därvid slog han näven i bordet, hela ansiktet drogs ihop och ögonen flammade i honom.

– Det målet skall vara att befria bönderna från *bankerna* och *växelrytteriet.* För glöm inte, mina herrar, att Sverges banker till stor del leva på bondeväxlar och icke vilja ersätta dessa med någon annan låneform, emedan de tjäna mest på växelräntan. Så innebära, och jag vill se den som kan bestrida det, Sverges banker i våra dar ett av de svåraste hindren för böndernas ekonomiska frihet. Och icke nog därmed! Hur många arbetsdagar, ja, jag går så långt att jag säger arbetsveckor, arbetsmånader förlora icke bönderna tack vare denna bankernas kortsynta och ofosterländska egoism på att kuska omkring för att få borgensmännens namn vid växelomsättningarna! Tänker herrar bankdirektörer på den nationalekonomiska betydelsen bara av den detaljen? Nej, därtill äro de för höga. Eller tänker allmänheten på det beroende, som bönderna genom allt detta kommer i av banken och inbördes, resulterande i att den enskilde bonden varken vågar eller kan säga nej då han uppfordras att i sin tur skriva på, då en annan behöver. Så har det tack vare detta förbannelsens system blivit en enda ärtrev av skulder, borgensförbindelser och skuldsatta från Ystad i söder till Haparanda i norr.

Vet herrarna vad detta resulterat i? I en sänkning av sinnet hos bönderna för *arbetets ära!* Att arbeta mer än andra var fordom bondens adelstecken. Att arbeta mindre än andra är adelstecknet i dag.

Och därför skall hela det gamla systemet bort, ty vad som än må komma på sammanslutningens väg, så kommer det att bli bättre än det tillstånd, som råder nu!

Östergötland hade sagt sitt ord i den stora allsvenska jordbruksdiskussionen.

Följande kväll rullade jag in i Jönköping och hade det mörka Småland omkring mig.

§ 6.

Övre småländska höglandet och dess förvandling från slutet av 1800-talet.

En ny ciceron tillstötte, en lång, mager, allvarlig, militärisk ung man. Han presenterade sitt län, Jönköping.

– Smålänningen i denna del av landskapet, sade han, vi ha ju i Småland inte mindre än tre län, Jönköpings,

Kronobergs och Kalmar, samt 4 hushållningssällskap, eftersom Kalmar läns är uppdelat i Kalmar norra och Kalmar södra, smålänningen i denna del av landskapet, det vill säga i Jönköpings län, är arbetsam, född fanatisk jordbrukare och kanske framför allt stensprängare. Han är vidare konservativ, skrytsam men samtidigt otroligt hjälpsam vid verkligt behov.

Han måste som jordbrukare uppfostras bit för bit, ty han kan visserligen, praktiskt taget, arbeta hur mycket som helst, men han är komplett oförmögen att se ekonomiska sammanhang. Numera börjar han emellertid att alltmer vakna. Men han är och förblir dock framför allt nyodlare, det är hans kärna. Med detta sammanhänger att här existerar ingen som helst bokföring, utan allt går på en höft. I stället för bokföring och ekonomisk planmässighet praktiserar man i dessa bygder en hård sparsamhet, framtvingad av fattigdomen och misstolkad till »snålhet», som visserligen också rätt ofta är för handen.

Och så till sist: Smålands jordbruk, speciellt i detta län, skulle vara omöjligt utan skogens hjälp.

Det var presentationen. Hur komplett olikt Östergötland detta Småland, genom ciceronens ord, reste sig omkring mig! Men icke bara genom dessa ord utan även genom hela den anblick det erbjöd. Vi hade åkt från Östergötland över Omberg med dess ljusa slätt- och leende trädgårdsnatur mot fond av den medelhavsliknande Vättern, hade svängt av därifrån söderut och känt vägarna alltmera stiga uppåt, hade kommit in i norra Smålands skogsregion, där de vida östgötska fältenkrympt ihop till små ängsslåtter med för den kalkfattiga jorden utmärkande svinsyra (Rumex) och där stenblocken tätnade som hotfulla skyttekedjor, och slutligen över det höga skogslandet med norrländska nipformationer här och var i de tvära dalarna, störtat över Huskvarna branta backar åter ner till den om Mellan-Europa påminnande släta industribygden vid Jönköping.

Nästa dag i duggregn, som uppe i skogslandet tätnade till moln, svepande över den steniga bygden, stego vi till ett högland, som enligt ciceronen skulle nå 700 meter över havet, markyta, med bergstoppar, t. ex. Isaberget, nående 1.000 meter högt. Det var nytt för mig, och på kartan kunde jag icke avläsa mer än 350 meter, men det var vackert så och verkade ödsligt och kärvt och mörkt som myrmarker i Lappland med väldiga mossar, kalberg och stenblock i oöverskådlig mängd. Men ej nog med detta. Bebyggelsen här skilde sig också från vad jag förut sett i Sverge. Stugorna voro taklagda med bräder, kyrkorna, stundom fantastiskt små, voro hälften tjärat trä, hälften sten. Det hela verkade ödemark, fattigdom, hedendom och vildhet, varav något runnit in i Albert Engströms kända smålandsskildringar. Jag skulle längre fram återfinna samma natur i östra Västergötland och på hallandsgränsen mot Småland. Och samhällena i denna skogsbygd! Omålade, av regn och stormvind mörknade, nästan svarta hus. Bleka, magra, dystra människor, som knappt svarade på tilltal och sågo fientligt med brinnande ögon på en. Det hela verkade på något sätt Färöarnas regnklippa med all dess ödslighet ute i dimmiga Nordatlanten.

Bilen ormade sig fram på en smal, stenig väg mellan oöverskådliga stengärsgårdar, små roslagsstugor, fast icke röda och med vita knutar utan grå, med förfallna skorstenar lågo hopkrupna bland stenblock ute i naturen, lite björk och hägg bröt av mot den låga, risiga, lavgrå granskogen, och grå figurer skymtade i dörrar, fattiggula ansikten bak fönstrens gröna utskottglas. Här kände jag igen mycket av Sverges *gamla* bondland.

Vi stego av vid en grind, gingo in på en gård, knackade påen dörr. Huset gråskärt efter rödmålning för längesen, bortnött av regn, snö och blåst. Dörren var låg. Ut kom en liten mager medelålders man i strumplästerna, bruna av användning, i lappad blåbussaron, av ålder grå, med tovigt höfärgat hår men med pigga ögon och skrattande mun.

– Jaså! sade han. Stig in bara!

Och vi fördes in i ett rum, så lågt, att man nästan stötte huvut i taket. Gamla, smutsiga trasmattor, några enkla, nötta möbler, rundbord, byrå, träsoffa. Det var inte längre det rika Östergötland, det här! Och lukten! Enda ställe på hela färden med sådan lukt.

– Jaså, I ska se på jordbruket! Då ska jag säga, hur det är. Bönnerna skriker om, att det är så farlit! Men si, saken är bara den, att de flesta bönner varken vill göra nåt eller ha gjort nåt!

– Så han tar jordbrukskrisen med lugn?

– Jaha då! Det är just, va jag gör, det!

– Hur stor gård har han?

– Fjorton tunnland i denna dag, och jag började 1911.

– Är han född här i socknen?

– Nej, en bit härifrån. Och när jag kom hit som dräng till socknen, så hade jag inte mer än en koffert. Så tjänte jag hos två bönner, och när den här gården blev ledig, så följde de med mig och borgade. Jo si, det är Småland, det! Och så var det jag, som satte spett i jorden från första stund, och var jag gick, med plog eller harv eller om jag så bara gick och tittade, så hade jag spettet med mig. För som gården var, då jag tog emot, så kunde man knappt komma fram nånstans med plogen. Så först och främst måste jag spränga bort flera hundra stora stenar, nära på så stora som hus. Jag tog 20 lass sten om dan, det var 120 i veckan det och cirka 1.200 per år. Och titta på den där stenmurn mot skogen. Den är 200 meter lång, $1^{1}/_{2}$ hög och $1^{1}/_{2}$ bred. Den har jag lagt på ett år. Och alltid har jag varit ensam.

– Utmärkt! Och hur många kreatur har han?

– Tolv nöt och två oxar. Häst går inte på sten. Och fyra svin.

– Och säljer mjölk?– Jo, det ska han tro. Vi är några i den här byn, som levererar mjölk till en liten mjölkaffär i stan som förestås av en fröken. Och prima mjölk är det!

– Nå spannmål, då?

– Äh! Det ä väl lite vete till husbehov.

– Skogen, då?

– Ja, där tar jag väl ut 50 kr. pr år. Nej, det är på djuren det hänger. Jordbrukskris! Dyngprat. Här har jag allaredan 1.100 kronors överskott i år sen 1 januari. Det ska ingen inbilla mig, att inte jordbruk skulle löna. Bönnerna ljug som hästar. Tro dom inte! Jag vet, att dom ljug, hela högen! Ajöss! Men säj int, att jag har sagt'et! Ajöss! Ajöss!

– Det var smålänningen, det! sade ciceronen, då vi åkte vidare. Skrytsam, pratsjuk men duktig, anspråkslös och alltid glad.

– Och renligheten?

– Ja! Det är ju en god bit till den ännu. På de flesta håll.

Nästa man, en nyodlare, i en myrtrakt, stod ett pinnhål högre. Hade 21 tunnland, nytt, prydligt boningshus, stor, likaledes ny mönsterladugård, slät, vacker mark, inhägnad med ståltrådsstängsel. Det hela både ute och inne propert, välordnat men liksom kalt, främmande. Det kom något finskt, något runebergskt över dessa myrmarksbygder. Häruppe på småländska höglandet.

– Jo, sade han, jag har också brutit sten. Det har väl alla i Småland. Jag för min del har väl tagit från 1913, då jag kom hit, sammanlagt en 10.000 lass ur min jord. Men nu så har jag också 10 kor, 15 svin, som jag säljer, då de äro fullgödda.

– Och mjölken?

– Den går till Frinnaryds andelsmejeri till smör, som sedan går med bil en gång i veckan till Göteborg. Den går kl. 8 på kvällen och är kl. 7 på morgonen i Göteborg. Kör på natten, för att det är kallaste tiden på dygnet, så håller sig smöret friskt.

Här var jag alltså ur Stockholms och Mjölkcentralens uppsamlingsområde. Här började nu, mitt uppe i smålandsskogarna, jordbruks-ekonomiskt sett, Syd-Sverge. Detta var dessNorrland och Lappland. Och häruppe

hade dessa ekonomiska förhållanden en alldeles specifik karaktär, som så småningom började teckna sig för blicken. Gången här var i stort sett en utveckling, sade min ciceron, dels från små till allt större brukningsdelar och dels från personligt beroende till personligt oberoende, börjande med soldat- eller dagsverkstorp, vilka övergingo till arrendebruk, varefter de avstyckades från huvudgården för att sedan genom styvt arbete uppnå en växande utvidgning av åkerarealen.

Under sådana förhållanden var det ju klart, att dessa småländska jordbrukare *måste* uppvisa en helt annan mentalitet än t. ex. Östergötlands, vilka ägde gammal uppdriven jordbrukskultur, fina jordar och större brukningsdelar med utvecklad spannmålsodling. Häruppe på småländska höglandet var man, som höres, ännu icke färdig med den rent primära kampen mot naturen för utvinnande av den åkerjord, som överhuvud taget kunde utvinnas. Detta medförde självklart en helt annan anspråkslöshet i fordringar. Man nöjde sig i stor utsträckning med att nätt och jämnt kunna leva, och hela jordbrukets glädje låg ännu i *erövringen* från och *segern* över en motspänstig natur. Därför måste också detta skogs- och bergfolk mätas med helt andra mått än östgötarna eller skåningarna, ty medan jordbruket i Östergötland redan stod på tröskeln till det industriella stadiet och i Skåne överskridit denna tröskel, representerade det på småländska höglandet ännu ett ytterst primitivt stadium. Och ville man se symboler för de olika stadierna i de olika landskapen, kunde man för Östergötlands del peka på S. R. B., fröodling och svinförädling, för Skånes del på – ja, det få vi se, då vi hinna dit! – medan såsom småländska höglandets och i stort sett hela Smålands symbol och jordbruksvapen måste utpekas den s. k. »jätten», d. v. s. det redskap, som smålänningen använder sig av, då han bryter sten ur sin mark: tre grova stänger förenade i toppen och där försedda med talja, genom vilket löper en stark lina eller en smäcker kätting och så en handvev på ena stången. Så vevas stenen ur jorden.

Denna »jätte» sågo vi också skymta överallt. Inne pågårdar, ute på gärden, i skogskanten. Och ciceronen berättade, att nära 1 procent av den åkerareal, som för närvarande fanns i Jönköpings län, brutits bara sen år 1922.

Mot denna allmänna bakgrund hade jag alltså att se och förstå dessa det småländska höglandets bönder, och det var följaktligen i sin fulla ordning, när nyodlaren, som jag stod inför i regndiset, på min fråga, om han fann jordbruket bära sig, svarade med en spjuveraktig glimt i ögat:

– Bygga sig fattig, det kan man. Men odla sig fattig, det kan man inte! Jag byggde inte allt det här nya, som herrarna nu ser, förrän varenda bit av jorden var bruten och odlad. Då byggde jag om min lilla stuga och ny ladugård, magasin och drängstuga. Men då hade det också gått så långt, att det regnade in i lagårn!

– Och nu? frågade jag.

– Nu! Nu när jorden är odlad, går jag alltmera in på fläsket. Bonden måste, som alla andra människor i vår tid, rätta sig efter konjunkturerna, om han skall klara sig. Och det gör han också. Nu sjunker mjölken i pris, men fläsket stiger.

– Men även fläsket hotas! invände jag, varvid han skrattade och sade:

– Ja, det är nog så, att alltid hotas nånting. Utom en sak, som tör stå sig i alla tider.

– Och vad är det?

– Jo, den sanningen, att genom arbete har allting kommit, genom arbete kommer det, och genom arbete skall det komma. Jag började som dräng och var dräng i 13 år, hade 110 kr. i lön de första åren och kom de 4 sista upp till 400. På det sparade jag 3.000 kr. Då köpte jag, och sen har jag arbetat. Och nu har jag det här. Och jag är inte rädd för nåt!

Nästa man var godsägare på en gammal gård och ledande inom länets jordbruk och sin bygds kommunala förvaltning.

Det var en egendomlig bygd, lägrad kring en mörk sjö, som låg omgiven av svarta skogar med en hög, kal klippa, på vars krön tecknade sig några förvittrade ruiner av en berömd medeltidsborg. Inomhus, här långt från

kulturbyg⁂derna,möttes man av underbara holländska 1600-talsbilder, himmelsblå tapeter från början av 1800-talet och gamla stilrena kakelugnar samt över det hela en ton av 1700-tal. I denna vackra åldriga miljö, pietetsfullt bevarad mitt inne i skogsbygden, talade så vår egen upprörda och kaotiska tids anda ur godsägarens mun:

– Jönköpings län, sade han, bildar övergången mellan Östergötlands län och Kronobergs. Vi ha t. ex. icke här samma väldiga mossmarker som i Kronobergs län, även om vi ingalunda sakna dem. Men här äro vi, trots allt, till hälften östgötar. Detta bevisas bäst därav, att medan länet har 9 härader, har detta härad, som ligger närmast Östergötland, icke mindre än 3 av länets 8 andelsmejerier.

– Och vart går produkterna?

– Till Stockholm för smör och ost och till slakthuset i Linköping för kreatur. Men man kan konstatera även en begynnande export på världsmarknaden över Göteborg.

– Frinnaryd?

– Just Frinnaryds andelsmejeri, som börjat dra åt sig alltmer av produktionen från länet.

– Nå, fortsatte jag mina frågor, nu sägs det, att detta län ännu har ganska primitiva jordbruksförhållanden. Hur ställer det sig då med en sådan modesak som t. ex. beteskulturen och hagmarkens förbättrande?

– Jo, vars! Den saken är nog i gång även här. Man börjar gudilov skilja på skog och bete, och nu i vår har man sett eldar runt hela sjön. Det var betesförbättringar.

– Och skuldsättningen?

– Ja, det är ett sorgligt kapitel här som i hela landet. Den är, måste jag säga, stor, mycket stor. Och tyvärr går den dessutom i ökande.

– Nå men, hur söker man klara sig?

– Ja! Det blir, här som tydligen överallt, kan man väl säga, djuren. Den animala produktionen. Men vi ligga ur många synpunkter illa till. Stockholms konsumtionsområde når inte längre än till smålandsgränsen. Göteborg når visserligen med ett litet finger upp till Frinnaryd och Malmö tillVärnamo, men det hela är i alla fall mer eller mindre kaotiskt. Vad slaktdjuren beträffar, så ha vi samma tillstånd här som på de flesta andra håll: det är privatslaktarna, som hålla marknaden och hindra bönderna att ordna slaktfrågan. Här ha vi sålunda östgötaslaktarna, som härja. Och så är ju Småland dessutom sen gammalt ett landskap, där slaktdjur uppfötts, vilket i våra dagar tar sig det uttrycket, att stora ortsbönder köpa upp djur, hålla dem en tid på gården för lite gödning och skicka dem sedan med järnväg huvudsakligast till Stockholm, något lite också till Malmö. Men för närvarande är det svin och höns, som mest kommit på modet.

– Nå, är »slanka linjen» normerande även här?

– Nej, gunås så visst! Dit har smålandsbönderna ännu inte hunnit. För dem är ett svin alltjämt späck!

– Det blir ingen export på världsmarknaden då.

– Tills vidare inte. Men hönsodlingen har verkligen gått mycket framåt, så att äggförsäljningsföreningar på sista tiden bildats riktigt snällt och tagit ganska god fart. Så sålde t. ex. en enda förening i Eksjö i fjol för inte mindre än 100.000 kr. Och man begriper vilken hjälp det betyder för våra sparsamma och anspråkslösa smålänningar.

Men jag skulle vilja påpeka två saker till, som man i regel inte tänker så mycket på, då man talar rent jordbruk men som man måste komma ihåg, då det gäller smålandsbönderna. Det är insjöfisket och skogen som stödnäringar. Man har nämligen på sista tiden runt om i länet bildat en rad fiskevårdsföreningar, som omfatta enskilda sjöar eller hela sjösystem, för att tillvarataga vattenägarnas rätt och skydda dem mot olagligt intrång samt för vård och upphjälpande av fisket. Det har faktiskt blivit en ren ringbildning på detta område, och på knappt två år ha 40 dylika föreningar bildats i länet.

Så var det skogen.

– Den ser häpnadsväckande ful och vanvårdad ut, insköt jag, hittills i alla händelser.

– Ja, den är vanvårdad. Smålandsbönderna ha inte haft minsta vare sig förstånd eller kunskap på den punkten. Mennu har äntligen hela landskapet bildat en »Smålands Skogsägareförening» för att tillvarata större och mindre skogsägares intressen och förbättra skogsvården, så nu kan man hoppas, det skall bli lite ljusare också på den punkten.

Dessa ord gåvo mig ett fågelperspektiv över nuet i Jönköpings län, och vad jag såg, kan närmast karakteriseras som uppbrott även i detta län från jordbrukets gamla positioner och formering till marsch mot nya, svarande till tidens allmänna jordbruksutveckling i längre hunna delar av landet. Men här, som överallt, hade varje trakt sina speciella problem, sina speciella svårigheter. Inte ens den idylliska Grenna-bygden, som väl verkade så fjärran som något från tidens oro, var förskonad. Från höglandet rullade vi ner dit för att ta en titt även på det bördiga slättlandet på östra Vätterstranden, och där fann jag en rätt så dyster fruktodlare, som uppenbarade för mig saker, som jag aldrig drömt om.

– Denna socken, som ligger mellan berget och Vättern, sade han, och som räknar 1.700 tunnland jord och en befolkning på 2.400 personer, är i själva verket ett rent östgötiskt jordbruksdistrikt med spannmåls- och fruktodling och lite svinskötsel.

Så slog han ut armarna.

– Men tänk er nu, min herre, sade han, vad som inträffat! Spannmålsprisen ha sjunkit, och då blir denna socken speciellt lidande tack vare vissa egendomligheter för Småland. Här ha vi nämligen skogsbygden ovan oss som en övre våning, och där bo skogsborna, som icke själva äga vidare skog i sina bygder, ty den äger denna socken. Inte heller driva de någon vidare spannmålsodling däruppe hos sig. Det gör, att denna socken betalar av gammalt allt arbete i sina skogar, vilket utförs av folket däruppe, in natura. Nå! När nu priserna sjunka, så måste sockenborna ge större kvantiteter. Så till exempel måste de ge för samma arbete, som förr betingade 1.000 kg. spannmål, inte mindre än 1.600, och sen kunna skogsborna själva sälja överskottet. Så tjäna de på krisen, medan de spannmålsodlande slättborna förlora och faktiskt få betala kris-kalaset. Och till på köpet ligga vi här för långt frånHuskvarna och Jönköping för att kunna ha regelrätt marknadsavsättning där för frukten.

– Och ingen utväg?

– Tja! Varför skulle man inte hit till denna trakt kunna förlägga en specialiserad frukt-, speciellt päronodling för hela landet! Liksom man för äpplenas del alldeles säkert skulle kunna göra detsamma i Kalmar-trakten?

Han slog ihop händerna och tittade i backen.

– Om det bara funnes lite företagsamhet här i landet!

Så såg jag honom med blickarna i marken försvinna bland sina päronträd.

Jag frågade mig, hur det egentligen kunde ställa sig för denna vackra bygd, där stora herrgårdar kantade sjösidan och till synes burgna bondgårdar skymtade överallt uppåt kullar och dalkjusor.

– Åh jo, svarade en gammal vithårig godsägare på min fråga, de klara sig nog. Först och främst genom sparsamhet. Och så vill jag säga det, fortsatte han, att smålänningen i nästan allt är en typ för sig. Vi kan ta en sådan fråga t. ex. som den om andelsmejerierna. Hur resonerar då folket här i socknarna? Jo, de säga som så, att de tycka, det blir så fattigt i huset, om de skicka bort mjölken. De tycka det är som om de i samma ögonblick upphörde att vara verkliga bönder. De ha varit vana i alla tider att kärna smör och ysta ost till avsalu, och det vilja de fortsätta med, bland annat därför, att de då få behålla skummjölken och vasslan som biprodukter själva.

Men! Tiderna ha förändrats och ta ingen hänsyn till vad de tänka eller tycka. Det har småningom blivit hela den nu rådande överproduktionen av både smör och ost, det går inte längre att sälja hemkärnat smör och hemystad ost, och så ha de tvingats, de som alla andra, att skicka mjölken till mejeriet. Och nu torde väl allmänna åsikten

närmast vara den runtom i bondgårdarna på denna ort, att när man väl en gång vant sig av från allt besvär med smör- och ostberedningen så kommer man icke vidare att återgå utan kommer att hädanefter skicka mjölken till mejeriet.

Som min interlokutör var en gammal man, tänkte jag migmöjligheten av att han kanske skulle kunna dra upp en jämförelse mellan jordbrukskrisen 1888 och nu, och det kunde han.

– Jo, svarade han på min fråga, jag minns mycket väl den krisen, och jag kan säga, att även om den *på sätt och vis* inte kändes så hård, ty levnadsvanorna voro inte så höga den gången, träffade den nog i allt väsentligt minst lika hårt som nu.

– Det låter ju förhoppningsfullt, sade jag, ty då behöver man kanske inte se så dystert på denna.

– Det tror jag, uppriktigt sagt, att man inte behöver göra. Krisen 88 gav ju jordbruket en mycket kraftig stöt framåt, och jag skulle tänka mig, att resultatet av denna kris kommer att bli detsamma.

– Åt vad håll?

– Ja, av allt att döma åt ökad jordbrukskooperation i ena eller andra formen.

– Kan man konstatera tendenserna åt det hållet här?

– Ja, det kan man nog, tror jag. Det vill säga, det är nog riktigast att svara både ja och nej. Saken är den, att Jönköpings Läns Andelsslakteriförening bildades år 1915 och upplöstes 1922. Den var olycklig på flera sätt. Först och främst fingo bönderna plikta för att de inte levererade in kött, men det hade de faktiskt inte kunnat. När de sedan, efter kriget, dessutom krävdes på andelarna, blevo de alldeles rasande. Men allt detta, som berodde på de abnorma förhållandena under kriget, har gjort, att de alltjämt på grund av dåliga erfarenheter hittills avsky varje tanke på jordbrukskooperation här i länet. Principiellt. Men i praktiken ställer sig saken dessbättre litet ljusare. Just nu ska det öppnas ett andelsmejeri i Jönköping, och det är redan övertecknat.

– Om man överblickar utvecklingen under tiden från krisen 88 till nu och vidare ser framåt, vad skall man då i korthet säga om den?

– Ja! Säg det! Det är ju stora förvandlingar, som ägt rum på denna långa tid, och en sak är ju uppenbar, nämligen att levnadsstandarden stigit inom bondeklassen, inklusive lantarbetaren, alldeles som för industriarbetaren.

Vad så framtiden angår, så kan man väl för Smålands delsäga det, att smålänningen är sparsammare än slättbon, som nog är betydligt mera vidlyftig. Här i länet åtminstone stanna söner och döttrar helst hemma i den mån de kunna som pigor och drängar, fast de få nöja sig med mycket mindre lön än stadda tjänare. En hemmadräng får 300 kr. kontant mot 600 kr., som betalas åt en stadd dräng. Men på det sättet ha bönderna här, tack vare billig arbetskraft, kunnat få det att gå ihop, och på det viset komma de väl att dra sig igenom, om inte oförmodade olyckor inträffa.

Detta för den bördiga trakten kring Jönköping och Grenna.

Följande dagar bar det därifrån åter genom obygden söderut över Gislaved åt Västgötakanten och inåt Hallandsgränsen, varefter vi svängde norrut igen och passerade österut från Jönköpings län över till Kronobergs. Det var först och främst ett majestätiskt skogslandskap, utsikten från torget i Gislaved påminde om de vida vyerna i norra Jämtland, norra Ångermanland och södra Lappland, därefter ett fullkomligt finskt sjösystem, varefter man fick en första känning av södra Sverge i form av leende små slättbygder, landsvägar som alléer och ljus bebyggelse. Vad som inte minst verkade på något sätt söderut, nästan syd-europeiskt, var det kuriösa faktum, att påfågel förekom i stor utsträckning på större gårdar, där de hälsade bilen med gälla skrik ur trädkronorna.

Det var till att börja med en speciell sak, som tilldrog sig min uppmärksamhet, och det var den rikliga förekomsten av småsågar, drivna med lokomobil.

– Ja, sade ciceronen, lokomobilen men i all synnerhet råoljemotorn, det är snart sagt Smålands ekonomiska andningsorgan. Dessa råoljemotorer forslas från småsåg till småsåg hela vintern igenom. Det huggs och avverkas

kors och tvärs i Smålands skogar utan minsta förstånd. På ena stället äro milar kalhuggna. På andra står risskogen så tät, att man inte kan få en hand emellan.

Men, fortsatte han, det finns några specifika saker, som man inte får förbise, då man studerar småländska förhållanden, och det är först och främst den stenblandade småländska jordens inflytande på redskapsbeståndet. Tack vare denna markensbeskaffenhet saknar inte mindre än gott en tredjedel av länets brukare, speciellt bland de mindre, *slåttermaskiner* och *radsåningsmaskiner*, emedan de helt enkelt inte kunna komma fram med dem i terrängen.

Och eftersom vi nu äro inne på de mörka sidorna, fortsatte han vidare, så skulle jag vilja säga ett ord om ett par förhållanden, som äro av jämförelsevis färskt datum och spela ingen föraktlig ekonomisk roll på landsbygden här i Småland och jag skulle tro lite varstans. Det är den landsvägshandel, som bedrives av bryggare och charkuterister. De köra omkring till alla gårdar och öka upp behoven hos folket fullständigt i onödan. Nu köpa t. ex. alla svagdricka i stora korgflaskor, ja, pilsner för 23 öre flaskan, medan de själva få 10 öre för en liter mjölk, d. v. s. 3 $^1/_3$ öre för en rymd, motsvarande en flaska pilsner. Det är nya hushållningssystemet på landsbygden, som nu marscherar in och som i icke liten grad ligger bakom skriket om böndernas nöd.

Sådant äro bönderna pigga på. Men icke i samma grad på att utnyttja sina möjligheter av skilda slag. Här t. ex., som i alla skogstrakter, är det utomordentligt gott om humlor, och de äro nödvändiga för rödklöverns befruktning. Därför skulle odling av rödklöverfrö kunna bli en lönande näring i detta län. Men har man gjort något åt den saken? Nej.

Dessa ord förde in en ny synpunkt att betrakta de goda smålänningarna ifrån och den underströks ytterligare av nästa man jag intervjuade, godsägare och stor djurförädlare. Han hade en gård på 215 tunnland, höll en 110 nötkreatur, en 15 hästar och var den *ende* utställaren från *hela* Småland av avelsdjur på lantbruksutsällningen i Stockholm sommaren 1930.

– Jag skall säga, sade han, omgiven av alla sina glänsande prispokaler, att det är just inget överdrivet nöje att driva djuravel i Småland. Här bo Sverges värsta prutare. Här finns bara två egenskaper: sparsamhet och snålhet. Hit köpas därför också de billigaste tjurarna från småbesättningar i andra län, och man begriper ännu inte, att *om* man verkligen vill få till stånd smörexport på världsmarknaden även från Småland, så måste man ha fullgoda bruksbesättningar, vilket i sin tur förutsätterordentliga avelsbesättningar som uppåt lands. Och med det sammanhänger bland annat, att djur, vana vid ortens beten o. d., alltid äro att föredra framför djur långt bortifrån.

Det är Småland, slöt han, och så mycket kan jag säga, att, om jordbrukskrisen fortsätter, så kommer många att ryka, emedan de icke hunnit så långt, att de kunna se någon utväg. Och varför? Dels därför att de sakna genomförd organisation här i Småland, och inte bara det utan dessutom *varje gnista av förstånd om vad en dylik betyder, rent ekonomiskt.*

När vi lämnat denne pessimist, som uppenbarligen, ehuru av naturen en glad lax, var pessimist alldeles som östgötarna, emedan han stigit till ett högre, mer industrialiserat och därmed för rubbningar i de ekonomiska sammanhangen vida mer känsligt stadium än kroppsarbetets, stenbrytningens och självhushållets, sade ciceronen:

– Jönköpings län är mera okänsligt för krisen, bland annat därför att det har vida mindre arrendegårdar än Östergötland och följaktligen inte är så beroende av kontanter. Medan i Östergötland cirka 40 procent av jorden och 50 procent av gårdarna äro arrenderade, så är här i länet motsvarande siffror bara 16 och 20. Och det betyder ju åtskilligt. Dessutom kan smålänningen leva på snart sagt ingenting. Vad sägs t. ex. om följande budget för en liten småbrukare, f. ö. inte långt härifrån? Familjen består av 6 fullvuxna personer, och årsbudgeten går till 2.400 kr. fördelade på detta sätt:

kläder för alla 6

300:—

bostad, beräknad kostnad

150:—

skatter och levnadskostnader i övrigt

1.950:—

Detta är nu *för* sparsamt och icke önskvärt, ty resultatet har blivit nånting tryckt, mörkt, smått, med oerhört begränsat synfält, vilket skulle betyda stagnation för hela landskapet, om det vunne insteg överallt.

– Ja, sade en 87 års jordbrukare, gammal indelt soldat, numera pamp i sin trakt, en mörk men saftigt grön bygd, med egendomligt mörkröda stugor, för vilken vi refererade vårtsamtal, ja, smålänningen är sparsam och fördomsfull och, hur mycket han än pratar, allt annat än öppen. Det vill säga i andra trakter. I det här häradet uppe i skogen är han annorlunda, livligare, öppnare och mindre fördomsfull, vad det nu kan bero på. Kanske att vi ha mindre stenbunden jord och inte behöver arbeta andan ur kroppen. Här har det gått framåt alltsedan början av 80-talet, då Halmstad–Nässjö järnväg drogs fram mitt genom häradet, men förr var det dåligt här också. Se, förr i världen, förstår herrarna, låg det fullt med masugnar och bruk här i bygden, och då levde folket på att köra malm och kalk åt dessa bruk och på att kola. Det var en av Gud förbannad tid. Det var fullt av gästgivaregårdar längs landsvägen och ett sakramenskat fylleri i samband med körningen och, minns vad jag säger, go herrar, också med fattigdomen. För den är av ondo och skapar värre. Nu, sen bruken försvunnit och jordbruket kommit i stället, är allt detta elände borta.

– Nå, frågade jag, hur gick det till, då uppryckningen kom då?

– Jo, ser herrn, det var rasande enkelt det. Kolningen fördärvade skogen, och när bruken lades ned och inget bruksbränsle mer behövdes, så blev skogen helt sonika platt värdelös. Men så satte man i gång med massaindustrin i mitten på 90-talet, och därmed fick skogen inte bara tillbaka sitt gamla värde utan värdet mångdubblades, så då fick bönderna kapital, och då kunde de ägna sig åt sin näring, som var jordbruket.

– Och nu ha ni fullt modernt jordbruk med mejeri och allting, alltså?

– Nä! Se, det är just det, som vi *inte* har. Se, saken är den, *än så länge,* att gårdarna äro så små, att de egentligen lever på vad de producera, och vidare är det för långt till avsättningsplatser.

– Hur gör man då, då?

– Jo, man äter det gården ger, och tar kontanterna ur skogen, det vill säga, folket lever på lagårn, och så odlar man vårsäd till kreaturen, för man håller mycket hästar här på trakten för skogskörningens skull.Här var, med andra ord, i denna klart norrländska natur, också samma förhållande rådande som i större delar av Norrland, det vill säga, att det var jorden som tjänade skogen, inte som i landets verkliga jordbruksbygder, skogen, som tjänade jorden.

– Men, sade gubben, folket har vaknat, tack vare skogsinkomsterna, och nu ha vi det stora problemet framför oss att utdika mossarna häruppe. Det skulle i ett enda slag förbättra klimatet, ge större åkerarealer och vida mer växtlig skog. Och *då* blir det andelsmejeri och allting!

Gubben hade talat om hästar för skogen. Det var därför bara på sin plats, att vi foro till en hästuppfödare, en riktig småländsk friskus. Här hade jag precis en norrlandsbonde framför mig, det vill säga, att han var klädd i ljusgrå vadmal som en pur-jämte. Och liksom jämtarna passionerad hästkarl. Men denne köpte hingstar i Sölvesborg och sålde till Kalmar, Blekinge och till bygden, ehuru ej så mycket, ty där kom den ovan påtalade sparsamheten och snålheten in, än så länge.

– Men vänta bara! sade han skrattande.

Emellertid, det intressanta med denne man låg däri, att han var den första representanten bland dessa

höglandsbönder för en industriell syn. Han var född på den gård, där han bodde, men hade börjat sin bana med byggnadsverksamhet på spekulation i Gislaved tillsammans med en potentat därstädes, lydande det ärorika namnet »Stor-Josef». Men som han inte trivdes med den banan, köpte han gården av fadern, rev upp dennes primitiva täckdiken av sten och täckdikade enligt alla konstens regler med rör, bröt och odlade mark, så att han på 25 år ökade ut åkerarealen från 10 till 20 tunnland.

– Lite för vart år! sade han. Med tiden blir det mycket.

Så högg han i med hästavel och betesförbättringar för hästarnas skull. Och nu höll han på med dikning i skogen, huvudsakligen för att få fram björk. Varför? Dels till bränsle och dels för att sälja som råmaterial till bobinfabriken i Gnosjö. Vidare hade han försäljning av smågrisar om 3 veckor. Och så mjölk till Gislaveds privata uppköpsmejeri.

Vid upplysningen härom skrattade han gott.– Bönderna i Gislaved, sade han sen, fick 20 öre för mjölken, men när vi bönder från längre håll också började sälja till mejeriet och nöjde oss med 16, gick ju deras pris ner. Och herregud, vad di va förgrömmade. Men vi måste ju också leva. Och si, bönder kan ju aldrig hålla ihop! tillade han med ett skratt.

Här kände jag nu riktningen söderut definitivt. Här fanns inte längre skymten av Stockholm. Här var det Göteborg, Malmö, Sölvesborg, Karlskrona, Kalmar, som hägrade i synfältet. Och bara man började känna denna egendomliga sugning av en större stads eller stadsgrupps konsumtion i luften, förändrades hela atmosfären. Svårigheterna föreföllo icke längre så stora, företagsamheten var mer påtaglig, den industriella karaktären satte genast in, och denne man gav på sitt sätt formeln för dylika trakter.

– Man får inte ta ved sig! Man är så vaner, och förlorer en 100 kroner i dag, så vet en, att det kummer välan tillbaks en annan dag.

Nu bar det söderut till de förut omnämnda, ljusa och mera leende bygderna. Skogen sjönk bort, ljusblått, vitt och spädgrönt dominerade nu. Tiden gick mot pingst, och bygden började verka tegnersk med kronbrudsidyll i luften. Det var också en stilla, fridfull lördagseftermiddag, men ur denna naturens frid dånade en av vrede upphetsad spannmålsodlande godsägares stämma emot mig:

– Oansvariga kvarnägare och grossister bygga sina kvarnar så, att de ligga med sina kranar mot sjön för att ta emot utlandets spannmål, men de vilja icke ha en järnvägsvagn från Sverges spannmålsodlande bygder inom synhåll.

Jag kände igen den talandes ande. Från Östergötlands veteslätter hade jag över västra Smålands friska högland stigit ner till det sydsvenska slättlandet, och doften av Skånes vete förnams allaredan ur dessa ord, som voro de sista Jönköpings län hade att säga och som förebådade hetsigare debatter, skarpare motsättningar och svartare stämningar än i mellersta och nordligare Sverge.

FÖRSTA KAPITLET

Något om Stockholms konsumtionsområde mot söder fram till Malmö och Göteborgs intresse-zon. Svin-vandringen mot norr. Ko-vandringen i mellersta Sverge. Den småländska »jättens» psykologi och vad som skedde, då småländska bruksrörelsen dog och skogen fick pappersvärde.

§ 1.

Ur bondens mun.

Under tiden 20 maj–1 aug. år 1930 gjorde jag per bil, på uppdrag av ledande jordbruks-kretsar, en resa genom hela Sverge från Stockholm ner till Ystad och därifrån upp till Pajala, varjämte Gotland besöktes, och våren 1931 förelåg en principiell utredning av resans resultat i en bok, kallad »A/B Nord-Europas Förenade Bönder»

(Bonnier, 7:50).

Men vad sade bönderna själva? Inte deras riksdagsmän och tidningsskrivare utan de själva, där de gå och plöja och harva och så och skörda, från Öresunds glänsande vågor ända upp till tundre-gränsen vid Pajala?

Från 1930 års jordbruksfärd har jag liggande 700 sidor anteckningar om den saken. Det är övervägande åsikter, krav, funderingar, som jag med anteckningsboken i hand skrivit ner direkt från de svenska jordbrukarnas läppar, och det ger en egenartad bild av Sverges bönder av i dag.

Det är dessa Sverges bönders ord, som vi i det följande ska lyssna till, och sen må var och en söka, att, efter bästa förmåga, bilda sig en mening om läget på grundval av dessa böndernas egna, mer eller mindre tydliga, uttalanden.

§ 2.

Hr Andersson

Tisdagen den 20 maj kl. 6 på morgonen satt jag i bilen och for i väg från Djursholm genom Stockholm söderut.

Solen lyste, nyponblommen såg lika glad ut, fast överblåst av Södermanlands landsvägsdamm, och så stod med ens en man mitt på vägen framför oss med lyft arm. Det var hushållningssällskapets utsedde ciceron.

Bygden låg med en genomlöpande å, drivande en liten lokalindustri, en järnvägsstation med stationshus av rött tegel och så en småkullig terräng, vida mer stenig än jag tänkt mig det ljusa Södermanland, ekarnas och de otaliga, vita herrgårdarnas landskap, allt inom den gamla vanliga svenska granskogen. Jag fick redan här, efter bara några timmar, ögonen öppna för vad *stenbundenheten* betyder i vårt land. Det finns inget, säger och skriver inget, landskap i Sverge, icke ens Skåne, Östergötland eller Västergötland, som inte är, till syvende och sist, ett stenrike.

Sverge är sten och ris, skriv upp det.

Ciceronen hade sålunda rest sig ur ett nerdammat, nyponskärt stenrös, och mellan gråblå berghällar, stenmurar och stenrös bar byvägen, på vilken vi slagit in från stora landsvägen, fram till resans första intervju-objekt, något som liknade, av ekonomi-byggnaderna att döma, en hel liten herrgård.

Vi stannade vid den.

– Lägg märke till, hur mannen här på gården har ordnat, sade ciceronen. Han har slopat de gamla spridda ekonomibyggnaderna och sammanfört dem alla under ett tak, så att han har allting på *en* plats. Därmed vinner han tid. Lägg för övrigt märke till denne man. I honom har man övergångstypen från det äldre till det modernare jordbruket här i länet och inte bara här i länet, utan man kan gott säga i hela Sverge. Jag har utvalt honom just därför. Han förefaller mig vara den lämpligaste som inkörsport till vad herr Nordström sedan under hela resan kommer att få se.Bonden kom under dessa ciceronens ord långsamt gående, ner ifrån mangårdsbyggnaden, mellan blommande fruktträn. Gårdens flaggstång hade en ljus, glad flagga (icke den gamla bläckblå och mörkgula) hissad, och allt omkring mig var välvårdat och prydligt. Med ens hade en egendomlig stillhet lagt sig liksom över hela Sverge. Stadens larm var som bortblåst ur världen. Man hörde trädkronorna brusa, bin surra, fåglar sjunga och kor råma långt bort ifrån. Det var det verkliga landet.

Ur allt detta kom bonden emot mig, klädd i mörka kläder och brun filthatt.

– Ja, nu är vi här! sade ciceronen.

– Jo, jag ser det! svarade bonden lugnt och såg småleende på mig.

– Det här är herr Nordström, som skall resa genom Sverge och se, hur ni bönder ha det.

– Jaha. Ja, vi ska kanske gå upp då och titta lite på hur en bonde kan bo i våra dar.

Varefter vi satte oss i marsch upp till gården. Jag kände bönder så pass sen gammalt, att jag visste, att det inte

lönade gå för bryskt till väga utan att jag borde vänta, tills dess mannen så att säga assimilerat mig med den egna miljön.

Han visade gården, där han bodde. Den hade två mangårdsbyggnader. I den ena bodde han och hans hustru. De hade överlåtit gården åt en son, som med hustru och barn bodde i den andra. I det gamla parets stuga mötte mig en i allra högsta grad överraskande syn. Detta var då verkligen icke min ungdoms bonde, levande med familj i ett stort kök med öppen spis, trasmattor på golvét som högsta prydnad, utskottsglas i fönstren och fållbänk eller utdragssoffa av trä att sitta på om dagen, ligga i om natten.

Ty vad såg jag här? En *stadsvåning!* Badrum, w.-c., värmeledning från reservoar i köket, telefon, radio, snickar-möbler, linoleum-mattor och vävda mattor, speglar, blomkrukor i fönstren!

Se, vi ha rustat till nu, sen vi ha överlåtit gården till son. Så nu bor vi här för ålderdomen.– Och nu kanske vi kan få se, hur sonen bor, också? undrade ciceronen.

– Jo, han sitter nog och väntar, blev svaret, och vi marscherade över.

Där mötte mig en annan, lika märklig syn. Ljusa, soliga rum. Och det första vi trädde in i, var – gissa! Ett kontor! Ett regelrätt kontor. Icke ett av gamla tidens herrgårdars mörka gårdskontor utan närmast påminnande om en grosshandlares privatkontor. Man skulle nästan kunnat tro, att den unge, reslige man, som stod mitt i rummet och välkomnade oss, rödbränd av solen på fälten, blond, blåögd, iförd gulbrun kaki-kostym, var prisseglare, ty överallt på bord och hyllor syntes glänsande silverbägare, men väggarna gåvo förklaring till dessa prydnadsföremål. Där fanns nämligen en rad i glas och ram inneslutna, tryckta och textade diplom. Det var intyg om pris för kreatur, svin etc., och bägarna voro själva prisen.

Hur ofta skulle jag icke sedan under denna enastående resa möta samma rumsdekoration. Dessa tre saker: det ljusa, betsade björkskrivbordet, prispokalerna och väggdiplomen, det står för mig som ramen kring den duktige svenske bonden av i dag.

– Och om vi nu skulle gå rakt på sak och göra lite frågor, sade jag och drog fram anteckningsboken, varvid en kyrkmässig, andaktsfull tystnad fyllde rummet, så komplett, att man tyckte sig kunna höra solen spinna sin guldspole långt ut i världsalltet.

Jag skall genomgå detta första samtal lite mer detaljerat, för att ge en föreställning om, hur de gestaltade sig sedan under hela resan. Frågorna voro nämligen på varje ställe exakt desamma. Vi kalla nu intervjuobjektet Andersson. Hans verkliga namn kommer ingen vid — inga verkliga namn vare sig på personer eller orter komma att i det följande användas. Utom i sådana fall, då det gäller allmänt kända förhållanden.

– Nå, herr Andersson, sade jag, vänd till den gamle, skulle jag kunna få veta, när herr Andersson är född?

– Adertonhundra sextiotre.

– Och herr Andersson övertog gården?– Adertonhundra åttiosju.

– Av vem?

– Av min far.

– Av vem hade han övertagit den i sin tur?

– Jo, se, den här gården, den har gått i arv inom släkten från 1700-talet, ja, kanske från 1600-talet också. Och förr var den ett fjärdedels mantal, men nu är den ett halvt.

– Jaså. Nåå! När nu herr Andersson övertog gården, hur drevs då jordbruket här och över huvud taget i denna bygd?

Bonden lade vid denna fråga ena knäet över det andra, drack lite ur glaset med saft och vatten, som serverats, sänkte glaset och höll det i handen, medan han svarade:

– Se, förr i världen var det så, åtminstone här i trakten, att allting gick efter gamla vanan, så det fanns ingen

undervisning i hur man skulle sköta jord och djur. Utan det man visste, det fick man nog snappa upp från de stora herrgårdarna.

– På vad sätt då?

– Jo, se arbetarna på herrgårdarna, de sparde och köpte sig små ställen, och där arbetade de, som de lärts på herrgården, och så kom det ut över bygden. Och innan skiftet, som genomfördes här i trakten på 1870-talet, hade ju den enskilde inte heller haft så mycket att säga till om, för man vet ju, att då var det hela byalaget, som bestämde. Och så var det en sak till, och det var det, att på den tiden levde bonden på gårdens produkter, och det lilla han sålde var lite spannmål och lite djur till slakt. Man körde in till Stockholm med foror några gånger om året och sålde till spannmålshandlarna där, men man kunde ju, så som det var ställt med kommunikationerna på den tiden, aldrig tänka på att forsla in mjölk till Stockholm. Det var för lång väg.

– Och nu då?

– Ja, nu! Det är ju annat, det. Nu ha vi ju lantmannaskolor och mejerier och tjurföreningar och avelsdrift. Så nu har allting förändrats.

– Stod förändringen i direkt samband med skiftet?

– Ja, det gjorde den, förstås. För när var och en fått sin jord utskiftad ur byn och skulle börja stå på egna ben, så vardet ju inte längre att lita på andra utan bara på sig själv. Och från den stunden måste ju bonden börja lära sig dona om sin jord, rusta upp byggnaderna och så — framför allt, får jag säga — att räkna.

– Räkna? Men vad skulle han räkna med? Det fanns ju ingen avsättning att räkna med, tack vare de dåliga kommunikationerna.

Här insköt ciceronen:

– Jo, det började just på 1870-talet, då första mejeriet sattes i gång här i orten.

– Ja, se, det var just så det började, fyllde bonden i. Då insåg åtminstone jag genast, att det enda, som bar sig, var just mjölkproduktion i samband med svinavel. För då fick jag in kontanter både från mejeriet och från slaktarn, som köpte upp svinen, och dem födde jag upp med skummjölken, som jag fick tillbaka från mejeriet.

Och så använde jag då spannmålsodling bredvid, råg och vete vill säga, för det var, vad som kunde säljas till stan. På det sättet hade jag fått det så ställt, att jag fick ut kontanter på alla områden.

– Hur kom herr Andersson fram till denna drift, då?

– Ja, det var bokföringen, det. Man skall begripa, att gården var högt intecknad, när jag övertog den av far min, och vi var tre bröder och tre systrar. Jag, som tog gården, måste ju lösa ut de andra. Så var hela arvet jag fick, 400 kr., och jag betalade 9,000 kr., då jag övertog. Så då förstår man, att först hade jag att betala ränta på inteckningarna och så priset för jorden . . .

– Och inteckningarna? Äro de dödade nu?

– Nej, nej, nej! Ack, ack! Nej då! Inteckningarna här i orten, jag kan väl säga i de flesta gårdar, stå kvar från fars, ja, på många, många håll från farfars tid. Än i denna dag. Så för att kunna driva alltsammans blev det att utom inteckningarna ta lån av enskilda.

– Det var alltså detta tillstånd, som framtvang bokföringen?

– Det var det. För när jag nu stod där ensam med gården,måste jag räkna på, vad jag skulle ut med, och se efter, vad som gav mest kontanta pengar, och det var mjölken och fläsket och säljbara spannmålen.

– Skogen då?

– Nej, den har aldrig gått mer än till husbehov.

– Nå, de lån, som herr Andersson tog upp, vad använde herr Andersson dem till?

– Jag byggde ordentliga hus och uthus, lagård, loge och så vidare, för man skall veta, vad kostnad skiftet medförde, då man flyttade ut ur gamla byalaget. Och så att iståndsätta jorden.

– Och nu bara en sista fråga, herr Andersson. Vad hade skiftet för följder för jordbruket och den enskilde jordbrukaren i stort?

– Jo, det kan jag nog svara på. Det var det, kan jag säga, att före skiftet var det människan, som gick i tur, för se gården den gick i arv från far till son men rördes aldrig. Men efter skiftet var det gården, som gick i tur, för nu kunde den bibehållas, bara om man kunde sköta den, så att det bar sig. Och då blev det ju bra nog ofta ombyte av ägare. I början.

– Nå, vart det inte mycket stridigheter av detta?

– Jo, det vart det. Till en början, vill säga. Då var det mycken strid och avund mellan bönderna, för var och en tyckte, att den andre fått bättre jord och läge än han. Men sen, när man kunde hålla sig kvar lite till mans, var och en på sin jord, då blev det nog så småningom inbördes respekt, och nu, får jag säga, ha vi nog kommit lite längre ändå, för nu ha vi bönder, åtminstone här på orten, börjat komma underfund om, att vi både måste och kan samarbeta till nytta för alla, därför att vi ha gemensamma intressen.

– Herr Andersson menar alltså, att detta varit den allmänna gången inom jordbruket, från skiftets genomförande och till nu?

– Ja, om det varit så för hela Sverge, kan jag ju inte veta, men nog kan man säga, att det varit så, det gått till här på orten.

Därmed var det första samtalet slut.Jag förstod, att jag kommit i rätta ögonblicket. Sverges bönder hade börjat vakna upp till den tid de levde i och därmed till de nya problem, som reste sig omkring och framför dem. Och det kom dem att tala, med förtroende, till den person, som sänts ut att lyssna på deras bekymmer.

§ 3.

De 3½ miljonerna och de 2½.

Ännu så länge hade dessa bekymmer dock icke kommit till uttryck. Den första bild jag mött av böndernas liv, var deciderat ljus. Men ciceronen påpekade också, att detta var en duktig man och att förhållandena på denna och närbelägna orter ställde sig hyggliga därigenom, att man låg så nära Stockholm och, tack vare en begynnande organisering av mjölk- och smörhandeln runt Stockholms-räjongen, fått fast avsättning för sina ladugårdsprodukter på huvudstaden.

Detta hade icke skett på en gång, och processen var ännu långt ifrån slutförd. Han skildrade gången av denna organisationsprocess, medan vi susade fram mellan Södermanlands ljusa fält, där ekdungarna kastade mörka skuggor på den soliga marken under sig, på följande sätt.

Först hade det uppstått lokala mejerier, på 1870-talet, vilka så småningom uppgått i ett större privat gemensamhetsföretag, *Mälarmejeriet*, varefter nästa steg blev, att de flesta leverantörerna till detta ingingo som andelsägare i *Mjölk-Centralen* i Stockholm, på så sätt, att varje mjölkproducent garanterade en viss andelssumma pr ko, nämligen 40 kr., av vilken summa i regel 10 kr. inbetalades kontant, medan återstående 30 kr. kom på revers. Företaget var baserat på dessa skuldreverser, med begränsad personlig ansvarighet, till 75 procent av kapitalet.

Mjölk-Centralen hade på detta sätt dragit bygderna i Södermanlands län under sig, genom att successivt uppköpa eller arrendera dels böndernas andelsmejerier och dels herrgårdsmejerierna, och denna process fortgick alltjämt. Av de 78 mejerier, Jag förstod, att jag kommit i rätta ögonblicket. Sverges bönder hade börjat vakna upp till den tid de levde i och därmed till de nya problem, som reste sig omkring och framför dem. Och det kom dem att tala, med förtroende, till den person, som sänts ut att lyssna på deras bekymmer.

§ 3.

De 3½ miljonerna och de 2½.

Ännu så länge hade dessa bekymmer dock icke kommit till uttryck. Den första bild jag mött av böndernas liv, var deciderat ljus. Men ciceronen påpekade också, att detta var en duktig man och att förhållandena på denna och närbelägna orter ställde sig hyggliga därigenom, att man låg så nära Stockholm och, tack vare en begynnande organisering av mjölk- och smörhandeln runt Stockholms-räjongen, fått fast avsättning för sina ladugårdsprodukter på huvudstaden.

Detta hade icke skett på en gång, och processen var ännu långt ifrån slutförd. Han skildrade gången av denna organisationsprocess, medan vi susade fram mellan Södermanlands ljusa fält, där ekdungarna kastade mörka skuggor på den soliga marken under sig, på följande sätt.

Först hade det uppstått lokala mejerier, på 1870-talet, vilka så småningom uppgått i ett större privat gemensamhetsföretag, *Mälarmejeriet*, varefter nästa steg blev, att de flesta leverantörerna till detta ingingo som andelsägare i *Mjölk-Centralen* i Stockholm, på så sätt, att varje mjölkproducent garanterade en viss andelssumma pr ko, nämligen 40 kr., av vilken summa i regel 10 kr. inbetalades kontant, medan återstående 30 kr. kom på revers. Företaget var baserat på dessa skuldreverser, med begränsad personlig ansvarighet, till 75 procent av kapitalet.

Mjölk-Centralen hade på detta sätt dragit bygderna i Södermanlands län under sig, genom att successivt uppköpa eller arrendera dels böndernas andelsmejerier och dels herrgårdsmejerierna, och denna process fortgick alltjämt. Av de 78 mejerier,som år 1929 funnos i länet, voro sålunda endast 7 fristående andelsmejerier, medan 57 lågo under Mjölk-Centralen och återstående 14 voro enskilda mejerier. År 1930, vid den tidpunkt, som här behandlas, d. v. s. i slutet av maj månad, hade 2 av de 7 andelsmejerierna övergått till Mjölk-Centralen och av de 14 enskilda 1.

Men bakom denna koncentration av produktionen av mjölk, smör, grädde och ost reste sig något annat, nämligen förädlingen av nötkreatursstammen, och där hade jag nu en av huvudpunkterna i det problem, som skulle undersökas, nämligen det, som bar den mystiska beteckningen S. R. B. och som helt enkelt betydde: *Svensk Röd och Vit Boskap*, vilken numera behärskar Mellan-Sverge, med tyngdpunkt i de båda landskapen Närke och Södermanland. Moderbesättningen för hela denna ras hade funnits på *Stjärnsunds gård* i närheten av Askersund, där man skapat en typ, kallad R. S. B. = *Rödbrokig Svensk Boskap.*

Från Stjärnsund spred sig så denna ras över de båda landskapen, såväl till herrgårdarna som till bondgårdarna. Senare stiftades *Svenska Ayreshire-föreningen* och år 1928 gingo dessa båda ihop under namn av S. R. B., och dit hör Mellan-Sverge i detta nu.

Denna utveckling medförde utvecklandet av lokala tjurföreningar för tillgodoseendet av goda avelsdjur, samt på svinodlingens område av lokala galt-föreningar, i syfte att uppnå en likaledes förstklassig svinstam.

Nåväl! Allt detta känna Sverges jordbrukare till. Men vi, som sitta i Sverges städer, köpingar och olika stadsliknande samhällen, som äro sysselsatta i industri, handel, sjöfart, i skolor, ämbetsverk, hantverk o. s. v., kort sagt som stå fjärran från jordbruket, som köpa vår mjölk, vår grädde, vårt smör, vår ost i butiken — vi veta ingenting om allt detta, som skett och sker ute på landsbygden, vilken vi sömnigt passera i våra järnvägsvagnar eller nyfiket bekika genom bilfönstret, bedömande den endast som tavla. Endast som tavla, observera detta väl! Ty det vill säga, att för de 60 procent av Sverges befolkning som icke ha med jordbruk att göra, äro de 40 procent, sombära detta jordbruks möda och risker, i själva verket ett främmande, ja, i stor utsträckning ett okänt, att icke säga ett komplett obefintligt folkslag. Eller i siffror uttryckt, av Sverges 6 miljoner människor ha 3½ miljoner praktiskt taget ingen aning om, hur de 2½ miljoner leva och arbeta, sträva, hoppas eller förtvivla, vilka skaffa dem huvudparten av deras dagliga bröd.

Nu hade jag, som själv tillhörde dessa 3½ miljoner, fått en första kontakt med de 2½ miljonerna, och det hadé gett mig en högst egendomlig känsla. Det var huvudsakligen tvenne omständigheter, som redan började

framträda med utpräglad skärpa. De lågo i luften redan här, de tätnade till en kompakt atmosfär, allt som resan fortgick och erfarenheterna packade sig. Den ena var, att dessa bönder tydligen icke längre, som förr i världen, voro oberoende av landets övriga befolkning eller denna övriga befolkning för sitt uppehälle ensidigt beroende av dem. Det inbördes förhållandet mellan de 3½ miljonerna och de 2½ hade, i jämn takt med Sverges och hela kulturvärldens industrialisering och kommersialisering, omkastats. De 3½ miljonerna icke-jordbrukare i Sverge fingo, genom industriexporten, kontanter från hela världen och kunde, tack vare den internationella handeln, köpa det mesta billigare av utlandets bönder än av Sverges. De voro därför också ekonomiskt mer eller mindre kosmopoliter. Därmed hade de frigjorts från äldre tiders absoluta beroende av bönderna. Dessa återigen, som behövde pengar för att modernisera sitt jordbruk, till löner, till maskiner, till räntor på inteckningar och lån etc. hade tvingats skaffa sig avsättning för sin växande produktion, dels till Sverges stads- och industribefolkning, dels till stadsbefolkningen utom Sverge, främst i England. De hade därmed blivit beroende av dessa *konsumenter*. Och där låg jordbrukets hela problem. Det var inte svårt att från första stund begripa.

Produktionen var efter skiftet och ordnandet av rationell jcrdbruksundervisning etc. inte längre något problem. *Det var nu i stället konsumtionen, avsättningen av jordbruksprodukterna, som erbjöd till synes oövervinneliga svårigheter.* Detta av två skäl. Dels emedan bönderna själva icke klart begrepo, attdet var där, krisens kärnpunkt låg och därför famlade i luften, dels emedan de 3½ miljonerna stads- och industribefolkning i landet lika litet begrepo, att *böndernas ekonomi numera helt och hållet berodde på möjligheten att få tryggad avsättning, främst inom landet, och att följaktligen dessa 3½ miljoner icke längre kunde tillåta sig negligera de 2½ miljonerna utan måste bispringa dem på något sätt.* Och sättet? Ja, det fanns uppenbarligen inte mer än ett, nämligen *någon form av kompromiss och kooperation mellan de 2½ miljonerna producenter och de 3½ miljonerna konsumenter.*

Alla anade, att någon form av kooperativ organisation måste efterträda den rådande oreglerade konkurrensen mellan alla de olika sins emellan splittrade producenterna, men vilken denna form skulle bli, det anade man ej.

Det var den ena omständigheten, som redan började dyka upp för min inre blick.

Den andra var: böndernas rent egendomliga *ekonomiska omyndighet*. Jag hade en ciceron med mig, en man i ansvarig ställning och en alldeles utmärkt man därtill. Men han var icke bonde, icke heller affärsman. Han var ämbetsman. Han hade ett helt läns bönder i sin hand, som en lärare i en skolklass har sina lärjungar i sin hand. Han och hela raden av hans företrädare hade uppfostrat och format dessa moderna bönder, hade bland dem infört vetenskaplig jordbruksdrift, hade lärt dem nödvändigheten av bokföring, hade anordnat tävlingar, utdelat pris och diplom. Hade kort sagt uppfostrat dem till skickliga producenter. Men ett hade de icke gjort och icke kunnat göra: uppfostra dem till det, som småningom, i takt med ökningen av jordbrukets utbud på marknaden, vuxit fram till det icke mindre viktiga, nämligen: att *tänka affärsmässigt.*

§ 4.

Utsädesodlaren, arrendatorn och godsägaren.

En småbonde bodde på en solig backe mot en vassrik liten sjö, där majestätiska svanar simmade omkring, det var riktigt det var där, krisens kärnpunkt låg och därför famlade i luften, dels emedan de 3½ miljonerna stads- och industribefolkning i landet lika litet begrepo, att *böndernas ekonomi numera helt och hållet berodde på möjligheten att få tryggad avsättning, främst inom landet, och att följaktligen dessa 3½ miljoner icke längre kunde tillåta sig negligera de 2½ miljonerna utan måste bispringa dem på något sätt.* Och sättet? Ja, det fanns uppenbarligen inte mer än ett, nämligen *någon form av kompromiss och kooperation mellan de 2½ miljonerna producenter och de 3½ miljonerna konsumenter.*

Alla anade, att någon form av kooperativ organisation måste efterträda den rådande oreglerade konkurrensen mellan alla de olika sins emellan splittrade producenterna, men vilken denna form skulle bli, det anade man ej.

Det var den ena omständigheten, som redan började dyka upp för min inre blick.

Den andra var: böndernas rent egendomliga *ekonomiska omyndighet*. Jag hade en ciceron med mig, en man i ansvarig ställning och en alldeles utmärkt man därtill. Men han var icke bonde, icke heller affärsman. Han var ämbetsman. Han hade ett helt läns bönder i sin hand, som en lärare i en skolklass har sina lärjungar i sin hand. Han och hela raden av hans företrädare hade uppfostrat och format dessa moderna bönder, hade bland dem infört vetenskaplig jordbruksdrift, hade lärt dem nödvändigheten av bokföring, hade anordnat tävlingar, utdelat pris och diplom. Hade kort sagt uppfostrat dem till skickliga producenter. Men ett hade de icke gjort och icke kunnat göra: uppfostra dem till det, som småningom, i takt med ökningen av jordbrukets utbud på marknaden, vuxit fram till det icke mindre viktiga, nämligen: att *tänka affärsmässigt*.

§ 4.

Utsädesodlaren, arrendatorn och godsägaren.

En småbonde bodde på en solig backe mot en vassrik liten sjö, där majestätiska svanar simmade omkring, det var riktigtSödermanland med ljusblå himmel, knallblått vatten, saftig grönska, svanar, ekar, medan i fjärran skymtade herrgårdars vita fasader och röda tegel- eller i solen flammande svarta plåttak.

Denne man hade steg för steg utvidgat sig, brukat gammal och brutit ny jord med hjälp av hustru, fyra söner, av vilka nu tre voro utflugna ur boet, och fyra döttrar. Han satt på fyrtio tunnland, och vad levde han på? Dels på att till *grannarna* sälja utsäde av vete, havre och ärter. Dels på att till uppköpare från städerna sälja levande svin. Han sålde icke utsädet på långt håll, ty det skulle ha betytt lägre försäljningspris, emedan mellanhanden då skulle ha sitt och dessutom skulle pressa honom med konkurrenspriser. Konsumenterna på platsen fingo nu i stället lite billigare av honom än av mellanhänder för andra, avlägsnare försäljare. Han i sin tur fick lite mer av dem än av en mellanhand. Så gick inkomsten på utsädet till inköp av kraftfoder, oljekakor och allsköns utensilier. Han hade hela området täckdikat och drev därmed upp skördarna kvantitativt och kvalitativt, och sedan tog han genom svinförsäljningen, som var sista ledet i hans ekonomiplan, ut vinsten på gården.

Det var något särskilt med denne man. Han var liten, knotig, med ett skarpskuret ansikte och mörka ögon. Han verkade icke bonde. Han verkade för hård i virket att vara sörmlänning.

– Är ni härifrån trakten? frågade jag, varvid han ryckte till och, med en skarp blick, frågade:

– Hur så?

– Ni ser ut, som om ni skulle ha soldat- eller snarast båtsmansblod i er.

Då skrattade han gott och svarade:

– Min farfar var med i norska kriget 1813—14. Och på min mors sida är jag av båtsmanssläkt.

Jag hade förut på andra områden lagt märke till, att folk, som vuxit upp i militär disciplin och träning, i regel brukat gå om sina konkurrenter i samhällets nedre skikt. Här hade jag ett nytt belägg. Denne man var organisatör i sitt arbete,och hemmet i all sin enkelhet var pyntat som en kajuta, stramt som ett exercisreglemente.

Denne man var det första verkliga problemet, jag stötte på. Var han ur ren samhällsekonomisk synpunkt en önskvärd eller en icke-önskvärd typ? Vi ska se i fortsättningen.

Vi åkte vidare och stannade i en av Södermanlands tusende underbara björkbackar. Vi hade just passerat en magnifik vit herrgård, liggande på en hög, ekbevuxen udde, skjutande ut i en mörkblå sjö. Det var under denna herrgård, som den man, vi nu sökte, var arrendator. Hans lilla stuga låg i en syrenlund alldeles invid vägen. Själv gick han på andra sidan vägen och plöjde med oxar.

Här skärptes nu samma problem, som nyss skymtat med småbonden, ytterligare, och ett nytt moment tillkom dessutom. Mannen här tillhörde en familj, som i fyra generationer före honom varit arrendatorer under godset på udden. Han framvisade för oss en arrendebok från 1819.

Nåväl! Hurudan var hans ställning? Det innebar först frågan om hans ställning till godsherren. Och därmed kom

nu också den jordbrukarklassen med i undersökningen. Jo! Denne arrendator fullgjorde sitt arrende till godsherren genom arbete i skogen, men det täckte icke hela arrendesumman. Var tog han då resten? Genom uppfödande av slaktdjur. Han köpte oxar på våren av den berömde »Gris-Kalle», en tyvärr för mig okänd storhet, i borgerliga livet känd som kreatursshandlare Karlsson i Tumba, som sades furnera större delen av Södermanland med oxar från Småland, där man uppgavs driva dylik oxuppfödning. Nu började alltså Småland sticka upp som en blånande kustförtoning redan här i norra Södermanland, och jag började känna en första aning av den sammanhängande ekonomiska ärtrev, som Sverges jordbruk i verkligheten är. Så använde han dessa oxar att plöja med, ty den jord han arrenderade av godset var för tung för en häst och för liten för två, och sålde dem sedan vid jultiden till kreatursuppköpare i trakten, som sände djur två gånger i veckan till Stockholm. Dessutom uppfödde han kor, kalvar och svin för likadan försäljning.– Nå, berörs ni av spannmålsprisen? frågade jag.

– Nej! svarade han långsamt och eftertänksamt. De äro likgiltiga, så länge spannmålen kan ges till svinen. Det vill säga, så länge de ha högt pris.

Det var just det, ja! Och vad avgjorde det? Konsumtionen i städerna, härvidlag främst Stockholm. Men vad var det, som drev fram denna uppfödning på en liten arrendegård om 15 tunnland av kor och svin till avsalu på Stockholm? Arrendet. Nå, tänk nu på alla herrgårdar runt Stockholm med rad i rad av dylika arrendatorer, på alla gods med egen dylik avel, på bönder, småbrukare, torpare, egnahemmare med dito! Hur ställer sig då bilden, enligt lagen om tillgång och efterfrågan, av prisfluktuationerna för den inre blicken? Ljus? Nej, mörk! Och varför? Vi ska se!

lockan var ungefär fyra på eftermiddagen, då vi bröto upp från denne långe, gänglige, ljusögde och stillsamme, lite resignerade man. Det hade börjat kännas egendomligt inom mig. Något började plåga mig. Jag såg nämligen alla dessa jordbrukare i olika ställningar. Stora godsherrar, bokförande storbönder, i sitt anletes svett kalkylerande småbönder, oxplöjande, penninggrubblande arrendatorer, var och en instängd i sin bygd, sällan om ens någonsin råkande varandra men alla med en enda häxbild för den inre blicken: Stockholms slakthus, Stockholms saluhallar, saluhallarna i alla dess förstäder, slaktarnas lastbilar på landsvägarna, matborden med ärter och fläsk, fläsk och bruna bönor, kalvstek, kalvkotlett, oxbringa, biffstek i alla våningar i Stockholm, över varandra som byrålådor, i hus efter hus, gata upp och gata ner, från Norrtull till Skanstull, från Värtan till Tranebergsbro. Mjölkflaskor instuvade i järnvägarnas godsvagnar, kommande från söder och norr, öster och väster. Alltsammans strålande in mot Stockholm, som i gengäld sprutade ut kontanter som en bagarsprits runt omkring sig. Och var föllo pengarna ner? Det var just det, som var frågan! Det var vad alla grubblade på.

Vi kommo till dagens sista intervjuföremål, godsägaren med den stora svingården vid sjön. Och här råkade jag nuden förste verkligt upprörde jordbrukaren på färden. Han skulle få många efterföljare.

– Jag skall säga herrarna, sade han, att Sverges bönder ha bara *en* verklig fiende.

Varmed han slog näven i bordet.

– Och det är? frågade jag.

– Det är Sverges bönder själva! Här står nöden för dörren. Så mycket vet vi alla. Men mer vet vi inte heller. Och när man nu skall sätta ordning på jordbruket, vad gör man? Man gör bonden deklarationsskyldig men utan bokföringsskyldighet. Varje liten handlande, med en omsättning kanske på ett par hundra riksdaler, skall föra böcker. Men en jordbrukare med en omsättning kanske på 50, 60, 100.000, han skall inte behöva föra böcker. Följden av detta blir, att den, som deklarerar »högaktningsfullt» på en höft, får lägre skatt än den, som deklarerar på bokföring. Och så faller bokföringen bort. Men nu vet varje jordbrukare, att utan den mest noggranna bokföring är han borta, på villande hav och dömd att lida skeppsbrott! En lagstiftning, som rycker själva räddningsplankan ur jordbrukarens hand. Och i samma ögonblick, vad vet man om företagens verkliga ekonomiska ställning? Absolut ingenting. Jag sitter i taxeringsnämnden. Så jag vet.

Nå! Så vill man ha höjda spannmålspriser. Det är skåningarna. Men det är inte spannmålen, som betyder något i ett land som Sverge. För roten till allt eländet är de sjunkande mjölkpriserna. Ett öres förhöjning pr liter mjölk,

mina herrar, är lika med 5 à 6 öres förhöjning pr hektoliter vete. Är saken klar? Va?

Nej! Det här går inte i längden. Det gäller bara en sak: Sammanslutning av alla jordbrukare inom hela landet! Nå! Det har gått så långt, att det skall bildas sektioner för olika delar av landet. Utmärkt, mina herrar! I teorin! Men i praktiken? Bah! I praktiken råder helt enkelt och simpelt ett komplett ohederligt schackrande man och man emellan, ort och ort emellan, baserat på olika räjongpriser.

Dånande slog han näven i bordet.

– Nej, industrialisera jordbruket, och kom ihåg, attjordbrukarens styrka står i direkt proportion till graden av jordbrukets sammanslutning. Och förebilden är given, det är industriarbetaren. Men i stället för att gå det enkla förnuftets raka väg och sammansluta sig, vad göra dessa omöjliga bönder? Växlar, mina herrar! Växlar! Växlar! Och ökar sina levnadsfordringar i höjd med växelbeloppen. Det började under kriget. Då stadsbefolkningen låg på knä för bönderna och betalade guldklimpar för smörklimpar, brännvinsankare för brödsäckar, portvin för potatis och champagne för svinkroppar. Under den tiden köpte bönderna dyra maskiner, förde in elektricitet med järntråd, som inte höll, så att allting måste göras om och kopparledningar sättas upp i stället. Det blev skuldsättning, det, ska jag tala om för herrarna.

Och vad skulle de ta pengar? Växlar igen! Bönderna äro så inbördes insyltade och så insyltade i bankerna, att ingen vågar röra vid dem, för att inte hela korthuset skall rasa ...

Där hade jag min vän, herr Andersson!

Godsägaren fortsatte:

– Sammanslutningstanken accepteras endast av de verkliga *bönderna*, d. v. s. med jordar på 60–100 tunnland. Men observera en egendomlighet, mina herrar! Det är de religiösa bönderna. De äro alltid svåra att få med. Vad småbönderna beträffar, äro de nog konservativa i allt men rösta icke desto mindre vid riksdagsmannaval, i landsting och kommunalt mot de stora. Där ha vi *avundsjukan*. De stora i sin tur äro komplett likgiltiga för varje gemensamhetssträvan. Där ha vi återigen *den renodlade egoismen*. Exempel och bevis: de sälja gärna till kooperativa företag, men det skulle aldrig falla dem in att gå med i företagen själva. Ta till exempel Nyköpings-ortens slakteriförening. Den inköper 25 % av sin omsättning från egna medlemmar, sedan 15 % av utomstående bönder. Resten, 60 %, av »de stora»! Hur skall det då kunna bli verkligt samarbete, då 60 % äro för höga att vara med. Och, av de övriga, 15 % för kortsynta och rädda.

Och sen ha vi de ljusa gökar som heta slaktarna! De söka pricka slakteriet och nedsätta det i böndernas ögon genom att ligga i överkant av eller något öre över dess priser. Och följdenav detta tillstånd, mina herrar? Strid! *Strid på kniven mellan sammanslutningstanken och alla de egoistiska särintressena med »de stora» och slaktarna i spetsen.*

Där ha herrarna verkliga läget!

Nej, mina herrar, det finnes bara en makt, som kan rädda oss. Det är maskinerna. Se bara på lantarbetarproblemet. Vad är kärnan i det problemet? Bostäderna. Där bostäderna äro tillfredsställande, är det genast bättre förhållande mellan herre och dräng. Och där är det just maskinerna som förorsakat bättringen, ty genom att de göra en del mänsklig arbetskraft överflödig i utearbete, i mjölkning o. s. v., ha hustrurna fått stanna hemma och fått vårda och pynta stugan, varmed trivsel kommit. Kom ihåg, att i allt jordbruk är det på kvinnan allting till sist ankommer. Hon är det naturligt konservativa och stabila elementet . . .

Där hade jag kvinnans sak för första gången berörd under denna resa. Den skulle återkomma titt och ofta.

Nå, låt oss nu tänka tillbaka på utsädesodlaren och arrendatorn! Båda voro ostridigt duktiga karlar. Men blinda. Genom att stödja hela sin existens, som vi sett, på privatslaktarna. Ty därigenom gåvo de dessa sammanslutningens naturliga motståndare ständig kraft att hålla jordbrukarna i ekonomiskt slaveri och dymedels försinka tillkomsten av ett sunt ekonomiskt avyttringssystem för Sverges jordbruk.

Och godsägaren! Varför sökte ej godsägaren, som drog nytta i form av kroppsarbete av sin arrendator, ordna så, att denne blev fri slaktarens tyranni? Godsherren visste mer än väl, hur ställningen var. Men! Hans eget egoistiska intresse höll honom tillbaka. Han fick billig arbetskraft så länge sammanslutning ej realiserats. Därför tjänade slaktaren i själva verket hans intresse.

Jag började förstå, att det inte var så rasande stor skillnad, när det kom till kritan, mellan industrins och jordbrukets problem, som man, antingen av gammal slentrian eller av ill-fundighet, alltid gjorde gällande. Det var samma grundproblem i båda: *människan* och *organisationen*.

Och med det intrycket outplånligt inbränt i min själlämnade jag i kvällningen Södermanland och åkte genom natten vidare ner till Östergötland, det feta och mögna. För att höra, vad det hade att säga.

§ 5.

Den bonde som går, och den bonde som kommer.

Det sade till en början genom min utmärkte östgötske cicerons mun:

– Ja, Södermanland! Det är ett herre-land! Men Östergötland! Det är ett bonde-land.

Det var riktigt. Kanhända sammanhänger nu detta med själva läget. Det vill säga, att Södermanland såsom närmare till Stockholm helt naturligt kommit att inom sina landamären hysa förmögna, adliga släkter, som tillhört riksstyrelsen i huvudstaden, speciellt förr i tiden, då avstånden spelade så avgörande roll. Men kanske beror det också på de topografiska förhållandena. När man rullat från Kolmårdens stenblock, skogstjärnar och höga tallparker ner på Östgötaslätten, när man från den i söder ser det småländska höglandet resa sig mot himlen, har man det livligaste intryck att befinna sig i en sådan bygd, som av gammalt älskas av rena bönder, nämligen en vidsträckt, av naturen själv torrlagd, bördig sjöbotten. Jag vet icke mer än två partier av Sverge, som erbjuda känslan av dylik bottenslätt. Det är Östgöta- och Västgötaplanerna, båda liksom nedsänkta mellan kringliggande högland, båda med träskliknande lämningar av urtidshav, båda vidsträckta slätytor som loggolv.

Södermanland däremot är kuperat, kulligt, av naturen lämpat för anläggande av pittoreska herrgårdar på kullarna, i ekbackarna. Södermanland verkar också Sverges mest utpräglat aristokratiska landskap – vida mer än Skåne – medan Östergötland på sätt och vis verkar dess mest kultiverat demokratiska, tryggt, förmöget, leende och godhjärtat. Själva vägarna utan egentliga stigningar, löpande fram i plan med lämnade jag i kvällningen Södermanland och åkte genom natten vidare ner till Östergötland, det feta och mögna. För att höra, vad det hade att säga.

§ 5.

Den bonde som går, och den bonde som kommer.

Det sade till en början genom min utmärkte östgötske cicerons mun:

– Ja, Södermanland! Det är ett herre-land! Men Östergötland! Det är ett bonde-land.

Det var riktigt. Kanhända sammanhänger nu detta med själva läget. Det vill säga, att Södermanland såsom närmare till Stockholm helt naturligt kommit att inom sina landamären hysa förmögna, adliga släkter, som tillhört riksstyrelsen i huvudstaden, speciellt förr i tiden, då avstånden spelade så avgörande roll. Men kanske beror det också på de topografiska förhållandena. När man rullat från Kolmårdens stenblock, skogstjärnar och höga tallparker ner på Östgötaslätten, när man från den i söder ser det småländska höglandet resa sig mot himlen, har man det livligaste intryck att befinna sig i en sådan bygd, som av gammalt älskas av rena bönder, nämligen en vidsträckt, av naturen själv torrlagd, bördig sjöbotten. Jag vet icke mer än två partier av Sverge, som erbjuda känslan av dylik bottenslätt. Det är Östgöta- och Västgötaplanerna, båda liksom nedsänkta mellan kringliggande högland, båda med träskliknande lämningar av urtidshav, båda vidsträckta slätytor som loggolv.

Södermanland däremot är kuperat, kulligt, av naturen lämpat för anläggande av pittoreska herrgårdar på kullarna, i ekbackarna. Södermanland verkar också Sverges mest utpräglat aristokratiska landskap – vida mer än Skåne –

medan Östergötland på sätt och vis verkar dess mest kultiverat demokratiska, tryggt, förmöget, leende och godhjärtat. Själva vägarna utan egentliga stigningar, löpande fram i plan medde vida fälten, satte en på något egendomligt vis i intim kontakt med jorden och dess brukare. Och här kom jag nu in i det första verkliga jordbrukslaboratoriet, om jag så får säga. Här kom med andra ord det första rena intrycket av jordbruksindustri, och inte minst tror jag detta intryck berodde på, att Stockholm sjunkit bort bakom Kolmården. Här kändes icke dess enerverande närhet. Här var det stilla provinsialism, här betydde Linköping och Norrköping som direkt känsla i luften mer än Stockholm, speciellt Linköping, den verkliga slättstaden med sitt domkyrkotorn och sitt silotorn strax utanför staden, behärskande och till en enhet samlade en hel, stor, platt och rik bygd. I mindre skala var förhållandet detsamma också med det lilla förtjusande Skänninge.

Jag fick samma intryck i Östergötland som i Södermanland, nämligen att de verkliga bönderna icke klagade så mycket, att däremot de mindre herre-bruken voro ytterst modfällda, medan de verkliga storbruken togo krisen, åtminstone tills vidare, lugnt.

Stämningen här, liksom i Södermanland, började i ljust men slutade närmast i svart, på grunder som vi ska se. Jag kom först till två bröder, som voro berömda svinodlare ute på slätten. Där var det ren idyll. De ägde gården tillsammans, en liten förtjusande gård med en interiör närmast som i ett gammalt lektorshem förr i världen med ärvda, traditionspräglade, vackra möbler, svängda 30-talssoffor, klaffbyråar, hemvävda mattor i djupgult och brunt, farstun lysande av hedersdiplom, textade i länets förgyllda och glada stil och täckande alla dess väggar. Här hade man intryck av burget folk, på något sätt ovan dagens penningstrider verkade det. Jag ville självklart komma underfund med hur det sammanhängde och började förhöret med denna plan i huvudet.

– Hur kom herrarna på idén att sätta igång med denna svinodling? frågade jag dem först och främst.

– Jo, svarades mycket lugnt, en av oss var nere i Svalöf i Skåne sommaren 1919 och besökte då Bondessons fina avelsgård därnere. Den är ju berömd över hela Sverge och långt ut i världen, och där köpte vi några suggor av de engelska vita.Så köpte vi galtar från Bjällösa svinavelsstation här hemma i Östergötland, och så slog vi ut alla icke *blodrena* svin och blev en riksstamboksförd avelsbesättning 1920. Och vi kan då säga det, att vi ha den allra strängaste kontroll. För vad vi gör, det är att framställa avelsgaltar och avelssuggor, som ha alla erforderliga goda egenskaper, såväl ur bacon- som ur mjölksynpunkt ...

– Stopp nu ett tag, go herrar! Vad menas med baconr synpunkten?

Ett gott skratt. Och så förklaring.

– Jo, se, det är så, att våra galtar och suggor ska skaffa våra köpare prima fläsk både för export och för hemkonsumtion i Sverge, främst bland skogsarbetarna i Norrland ...

Så där, ja! Där stack nu även mitt avlägsna Norrland upp! Sverge började krypa ihop till ett! Dessa män hade tydligen större marknad än bara Stockholm. Deras verksamhet pekade ut över hela norra Sverge.

– Och se, nu är det så, att engelsmännen fordra magert fläsk . . .

– Det är den s. k. »slanka linjen»! inpassade här min ciceron.

– Slanka linjen? ? ! !

– Ja, just det! log ciceronen. Det är nämligen så, som herr Nordström säkert vet, att dammodet för närvarande fordrar, att kvinnorna överallt i världen ska vara smala. I England också. Och England är ju vår största fläskkonsument. Därför måste vi producera magert fläsk. Annars accepteras det inte.

Nu började också världen krypa ihop för mina ögon. Åtminstone på fläskplanet. Och de båda männens verksamhet fick än större horisont.

– Och det är likadant med svenskarna, fortsatte svinodlaren. Även skogsarbetarna uppe i Norrland. De åto förr i världen uteslutande amerikanskt fläsk, som var så gott som bara späck, och drack starkt kaffe till det. Men det förstörde magarna, det har blivit annan diet däruppe. Nu vilja de bara ha magert, köttrikt fläsk, och därmed har

det svenska fläsket alldeles utträngt det amerikanska.– Det var alltså baconsynpunkten! Och nu mjölksynpunkten?

– Ja, det är bara att suggorna måste ha god mjölkproduktion, så att de kunna föda avkomman.

– Och så kontrollen?

– Ja, den sker så, att smågrisarna skickas ner till statens försöksstation vid Ästorp i Skåne, där de efter en gödningskur slaktas och fläsket klassificeras, och visar det sig då, att en galt producerar grisar, som har dålig kvalitet, d. v. s. för mycket späck och dålig bacon, så utmönstras han ur avelsarbetet.

På så sätt skapas över hela landet kända, med betyg från Åstorp försedda avelsgaltar och avelssuggor.

Detta var alltså vad de två bröderna därute på slätten gingo upp i med liv och själ, alldeles som veritabla vetenskapsmän. De visade hela tekniken, som det skulle föra för långt att i detalj beskriva. Vare det nog att säga, att svinen fingo leva mest ute för att genom friluftsliv och ständig rörelse få magert fläsk.

– Och det bär sig? kom jag här med min avgörande fråga.

– Ja, tiderna äro ju onda. Men det bär sig. Än så länge åtminstone.

– Och hemligheten?

– Åh! Det är ingen hemlighet.

– Åh jo! interfolierade ciceronen. Arbetskraften!

– Jo! Jo! Visst! Det kan man ju säga. Ägarna till såna här gårdar måste personligen leva mitt uppe i arbetet och göra allting själva. Annars går det ju aldrig. Det är ju klart, förstås!

Där var alltså förklaringen, åtminstone delvis, till deras lugn i stormen.

Men så var det en känsla, vilken börjat utforma sig inom mig redan i Södermanland, som nu tog ny fart och innan dagens slut skulle skymma alla andra. Det var, att det försiggick tydligen runt om på Sverges landsbygd ett nybyggnads-, ombyggnads- och konstruktionsarbete, icke i något avseende mindre genomgripande eller mindre betydelsefullt än motsvarande arbete på senaste 50 år inom industrin, bara fullkomligt okänt för den stora allmänheten. Det var — och det yar det,jag nu började känna – något upprörande orättvist i denna vår okunnighet, de $3^1/_2$ miljonernas, om denna väldiga ombyggnad av hela svenska landsbygden, ja, helt enkelt av själva Sverges jord, av Sverges odling och av Sverges husdjur. Liksom av hela jordbruksbefolkningens hem och bostäder.

Här ute på östgötaslätten såg jag den verkliga gyllene modell-ladugården, som en godsägare skapat därute, ett komplex med stora, ljusa fönster, lufttrummor för införsel av ständig frisk luft strax ovan golvet, och dito trummor för avlägsnande av skämd luft under taket. Och hela detta luftningssystem hade byggts med den mest noggranna beräkning, så att aldrig kall luft skulle komma in utan genom långsam blandning uppvärmd. Men så kunde inte heller luften i en hygienisk människoboning vara bättre än i denna ladugård. Och icke en spindelväv! Icke ett dammkorn! Alla ytor glatta och putsade. Det hela var likt ett maskinrum mer än ett nötkreatursshotell.

Detta maskinella intryck ökades än mer genom de olika apparaterna för behandlingen av mjölken. Alla kor mjölkades nämligen med maskin. Man hörde motorns spinnande, såg ledningstrådarna till varje ko-juver, allt glänsande och tyst. Så ett par ladugårdsmedhjälpare, som tömde mjölken i en stor sil vid väggen till det speciellt inredda mjölkrummet, där den leddes in i flaskor, som placerades i en rotationsapparat, vilken i sin tur befann sig i en bassäng med is, där den avkyldes ner till blott + 1° C., vilket omöjliggjorde all bacillutveckling. Därefter gick den direkt till mejeriet, där den pasteuriserades, d. v. s. att bacillerna definitivt dödades.

Därmed var varje möjlighet till ladugårdslukt eller -smuts utesluten och enda förutsättning för prima mejeriprodukter för handen. Och följd? Ett extra litet tilläggspris för denna höga kvalitet, vilket med rätta kom den exemplariske ladugårdskonstruktören till godo. Men någon verklig affär? Nej!

Jordbruksbilden blev verkligen för varje intervju alltmera facetterad och, må jag öppet säga, fascinerande. Men också alltmera dyster. Varför det? kan man fråga.

Det skall man begripa, då jag berättar om nästa man, en 41 års livlig typ, föregångsman i sin bygd för den numera helaSverge omfattande nya beteskulturen, utan tvivel ett av de viktigaste kapitlen i vårt lands modernaste jordbrukshistoria. Jag hade stött på denna fråga i annat sammanhang redan nyåret 1927, då jag gjorde min studieresa genom de norrländska bygderna för »Stor-Norrland». Jag hänvisar till det kapitel i den boken, där jag skildrat trävaruindustrins kamp i Norra Sverge att få boskillnad mellan skog och betesmark. Trävaruindustrin i norr, som numera driver skogen som en trädgårdsmästare sin handelsträdgård, vill ha bort djuren ur skogen, emedan de utöva åverkan på återväxten. Och nu mötte jag här i södra Sverge beteskulturen, som vill precis detsamma, emedan djuren få bättre näring, därmed bättre hull och bättre mjölk med bättre fetthalt, då de tas bort från skogsbetet och placeras på särskilt upplöjda och bearbetade hagmarker och betesvallar. Det tedde sig på följande sätt.

Vi kommo en regndisig morgon över slätten, bort till ovannämnde man, vilken sedan 1911 arrenderat och sedan 1918 ägde ett jordbruk på 265 tunnland, av vilka 175 tunnland åker.

– Kom nu, ska herrarna få se! sade han glatt och frejdigt, och vi marscherade uppför en liten kulle, glest bevuxen med en, al och låg tall samt tuvig och lite kärraktig i terrängen. Man såg därifrån vida över slätten: grådis, vattenblink, vita kyrktorn, mörka träddungar med skymtande bondgårdar. Utomordentligt vackert.

– Ser herrarna, sade mannen, när jag kom hit var det 140 tunnland åker. Nu är det 175. Och dessutom 60 tunnland kultiverad betesmark, indelad i 3 ungefär lika stora fållor. Det vill säga, förstår herrarna, att medan jag i början hade bete för några ungdjur en kort tid på sommaren, så har jag nu fullt bete här för 60 djur under 5 månader om året.

– Och betydelsen av denna betesmark? frågade jag.

– Ren landvinning. Jag har icke behövt inkräkta på åkerarealen och har ändå fått förstklassiga beten. Förr, då djuren skulle gå i skog eller ställas i lagårn, voro de magra på hösten. Nu äro de snarare för feta. Så har jag dessutom kunnat bryta upp 35 tunnland ny åkerjord. Det var stenarbete, det, vill jagtala om för herrarna. Så t. ex. tog jag på io tunnland under bara ett år 1.000 lass sten. Men medan på gården år 1907 skördades j75 hundrakilosäckar spannmål, är jag nu uppe i 2.000 sådana säckar. Och får likafullt vida större mängder hö och rotfrukter än förr, så att jag kunnat dubbla kreatursstocken från 30 till 60 djur. Och medan man förr måste köpa – åtminstone vissa år – stora mängder foder, så säljer jag nu väldiga mängder, i fjol t. ex. 100 ton hö och 100 ton halm.

– Och metoden för denna beteskultur?

– Jo, först och främst röjning av hagmarken. Så tillförsel av konstgödsel. På många håll kalk, men som jorden här är kalkrik, har jag ej behövt tillföra kalk utan kunnat nöja mig med superfosfat samt 100 kg. kali pr tunnland som grundgödsling. Underhåller sen med ungefär halva den kvantiteten pr år. Men, pekade han, däruppe på höjden, som var kvävefattig, tillförde jag 40 kg. svavelsyrad ammoniak (ammoniumsulfat) pr tunnland. Så var det årlig harvning på vintern och tidigt på våren vid islossningen för att få ner luft till gräsrötterna. Vidare sprids all efter djuren fallen spillning med kortkloig grep, då det regnar. Så tog jag »skott-slåtter» (d. v. s. högg alla rotskott från buskar) 3 å 4 gånger pr år, de första åren. Sen behövs det mindre och mindre och kommer en dag att vara onödigt.

Så slog han leende ut armarna.

– Ja, mina herrar, det är alltihop. Så enkelt är det! Nu sker detta över hela landet och tillför Sverge hundratusentals tunnland, man kan nästan säga ny jord på den gamla, utan att gammal åker eller vall behöver det ringaste inkräktas. Minskar behovet av kraftfoder, d. v. s. av en dyrbar import av den varan, samtidigt som det ökar antalet djur och höjer kvaliteten på kött och mjölk och ger högre fetthalt. Jag skulle tro, att också vi, föraktade bönder, gör våra små uppfinningar och inte bara industrin.

Denne man var, med andra ord, som så många tiotusentals andra inom Sverges aktuella jordbruk, ren, oförfalskad producentmentalitet. Han såg – och med full rätt – det stora i det verk han utfört och utförde: uppdrivandet av Svergesjordbrukskapital. Men den andra sidan av frågan, d. v. s. dess förräntning, eller med andra ord problemet med avsättningen av den sålunda enormt ökade produktionens varor, den såg han inte! Han var som en man, vilken i en stad efter tusen mödor lyckats driva upp de underbaraste blommor och som, då han vänder sig om för att sälja dem, finner att konjunkturerna gått ner, att stan är utfattig och att ingen kan köpa. Vad skall han då göra? Det var den frågan jag ej kunde besvara. Och den frågan, den var just tidens stora fråga. Oförmågan att besvara den, det var det, som gav dysterheten.

Och ville jag ha talande siffror på denna produktionens för ögonblicket gagnlösa ökning överallt hos Sverges duktiga jordbrukare, så fick jag det hos nästa man, en godsägare på en gammal bedårande, ljus, luftig herrgård, där allt var skuggande gamla träd, hemvävnad, minnesrika möbler, gårdens produkter på bordet, men tyvärr även en besk bitterhet mot industri och politik.

Efter lunchen bar det in på kontoret, och där fick jag följande tablå över ökningen av gårdens avkastning på 16 år:

År	Mjölk	% fett	Svinfett	Foder- enheter	100 foderenheter gåvo	
					mjölk	svinfett
1912	2.385	3,37	80	1719	139	4,65
1917	3.909	3.50				

137

2361

168

5,80

1922

4.081

3,55

145

2674

153

5,42

1927

4.336

3,60

156

2724

159

5,62

1928

4.302

3,75

161

2733

157

5,98

Dessa resultat hade vunnits genom successiv förädling av den egna besättningens hondjur under 5 generationer med hjälp av rastjurar men icke av främmande hondjur.

– Och var god märk härvidlag, tilläde godsägaren, att under detta arbete har jag lärt upp gårdens statare till utmärkta medhjälpare. Det har för mig varit ett på samma gång andligt och materiellt uppröjningsarbete. Jag har uppfostratdessa statare till känsla för eget människovärde och därmed till känsla av ansvar. Ansvar! Var god kom ihåg det! För 20 år sen rörde de icke en sten i åkern, om de så körde redskapen emot den dag efter dag. Jag måste

själv gå och peka ut varje sten. Nu, sedan de kommit underfund om sitt ansvar, ta de bort varje sten de möta.

Men så har jag börjat i rätt ända också! Var god stryk under det! Gett dem ordentliga bostäder, trädgård, avträde, elektriskt ljus, inbyggda verandor, tvättstugor, lärt dem renlighet och ordning.

Nästa man var fröodlare. När man kommer över den vackra slätten fram till Skänninge, lägger man märke till, att staden icke alldeles liknar den vanliga svenska småstadstypen. Utkanten markeras av långa, röda magasinslängor, påminnande om de stora tobakslador, som ännu på 1890-talet dekorerade Ladugårdsgärde i Stockholm och kompletterade stadsutkantens pittoreska malmgårdar.

Här nere i Östergötland är det foder- och frömagasin, och vid infarten till Skänninge möter man för första gången på en skylt det världsberömda namnet Svalöf, den stora vetenskapliga fröodlingsanstalten i södra Skåne, som har filialer genom hela Sverge ända upp till Luleå.

Enligt den store fröodlaren, som vi nu träffade på en gammal vacker, vitrappad herrgård vid vägkanten, med gammaldags flyglar och ekonomibyggnader, allt under lummiga trädkronor, är emellertid Östergötlands län det mest fröodlande i hela landet.

– Men hur det nu skall gå, det begriper jag inte, sade han lågmält, där han satt i sitt arbetsrum, prytt av diplom, silverpris, blommor, stamväxter, en uppstoppad kungsörn på hög piedestal, spelbord, allt talande om glada aftnar under goda tider. Jag säljer i regel 10.000 kg. frö per år, och medan priset år 1928 stod i 2: 30 pr kg., sjönk det i fjol till 1: 30. Det vill för min del säga en förlust på 10.000 kr. Utsädeshavre sålde jag till Svalöf år 1928 à 18:73 per säck. I fjol var priset nere i 12:82. Räknar jag tillsammans den totala minskningen i min inkomst på spannmål och utsädesfrö på ett år, så stiger dentill summa 35.000 kr. Dessutom har mjölken gått ner med 3 öre per liter. Så räntade också gården bara 4 procent år 1929 mot 8 à 9 procent året förut. Det säger ju en del.

Och så ha vi det helvete, som heter frakttarifferna till på köpet, för att ytterligare muntra upp humöret. Fraktskillnaden till vår nackdel mellan Norrköping och denna plats, tack vare avstånd och dåliga kommunikationer, är 1 kr. pr 100 kg. Än sämre ställt är det längre västerut här i Östergötland och ändå värre i Västergötland.

– Nå, frågade jag, beklämd av dessa upplysningar, fast jag ingenting visade, och botemedlet?

– Obligatorisk jordbruksundervisning, alldeles som obligatorisk folkskoleundervisning. Så att folk lär sig driva fullt vetenskapligt jordbruk och därmed att inse betydelsen av riktiga växtslag etc.

Detta svar blev för mig ett första titthål in i nuets egenartade jordbrukarpsyke och dess defekter. Denne man såg bara utsädesfrö! Och grubblade bara på, hur man skulle få folk att se som han. Hur skulle det kunna åstadkommas? Själv förmådde han intet. Då steg för hans inre blick – staten! Folk skulle tvingas, genom statsundervisning, köpa hans utsädesfrö. Men innan ett sådant tillstånd uppnåtts skulle han ju för längesen vara död. Det tänkte han inte på. Han satt på sin gård, snurrade tummarna resignerat och – drömde!

Från den stunden hade detta drömmardrag i jordbruksproblemet klarnat för mig. Och det förföljde mig resten av denna dag. Och försvann sedan aldrig någon stund under resan!

Vi åkte vidare, kommo in som i ett dyningsområde av kullar och dalar och fram till ännu en svin-karl. Det var en intressant man ur flera synpunkter, men drömmeriet visade sig sitta som beck även i honom.

– Lite konjak och vatten? frågade han först godlynt, men jag tackade nej, ty kaffe och konjak skulle, om jag ej sagt nej, hastigt gett mig kombinerat magsår och dille på denna färd. Dess svåraste uppgift låg i själva verket i att icke såra gästfriheten på det området.

Det var en annan atmosfär i denna gård än i dem jag förutbesökt. Det genomgående draget i dem alla hade ju varit, att de icke verkat »bondgårdar» i gammaldags bemärkelse utan stadsvåningar, ackomoderade till landsbygdens och jordbrukets specifika förhållanden. Men här kom utom detta ännu något annat till. I föregående fall hade jag väl kunnat se stadslik-heten men däremot icke kunnat säga vilken klass inom

stadsbefolkningen de direkt påminde om. Det kunde jag emellertid i förevarandé fall. Detta var ett klart och typiskt hantverkarehem, d. v. s. ett, där överklassens mera paradmässiga och underklassens mer arbets- och bostadsmässiga interiörer gingo i varandra och blandades, där luften inte var absolut oberörd av arbetsdofter och där lite oordning och en viss halvbohéme-artad hemtrevlighet blandades, där allting var billigt och smaklöst men samtidigt vänligt och ogenerat.

I denna gård började jag därför också att få upp ögonen för något, som man måste ha klart för sig, om man skall fatta en synnerligen viktig sida av det moderna svenska jordbruket, och det är dess demokratisering och dess starka, om jag så får säga, »ståndscirkulation». Den gamle bonden var utpräglad aristokrat, de gamla bondesläkterna se alltjämt med en utpräglad högdragenhet ner på de flesta, om inte alla andra människor, och stadsborna ha endast långsamt kommit upp till sin nuvarande dominerande ställning i landet. Men å andra sidan ha de åstadkommit just den berörda ståndscirkulationen på den länge socialt stagnerade landsbygden. Det började med städernas, industrins och stadsmannanäringarnas utveckling från och med ungefär 1840-talet. Då sålde, till att börja med, adeln massor av sina gods och flyttade in i städerna. Det var »lantpatronernas» tid, då burgna bönder, lanthandlare o. s. v. uppköpte dessa gods. Sedan den tiden har utvecklingen genom jordbrukets allt bestämdare karaktär av småbruk samt genom dess industrialisering för avsalu och export alltmer gått i den riktningen, dels att torpare, statare, lantbrukare o. d. arbetat sig upp och blivit välbärgade, dels att industriarbetare och andra främlingar genom egnahem och småbruk kommit in i jordbruket och där bildat en alldeles ny, industriellt betonad jordbrukarklass. Ur dem har så småningom uppstått störrejordbruksföretagare, och detta är de facto en alldeles ny jordbrukarkår i landet, som rätt väsentligt, kanske i all synnerhet kring städer, järnvägsstationer och industrisamhällen, har makat undan den gamla bondetypen och gett landsbygden en ny karaktär, som utmärkes därav att man numera kan på denna landsbygd konstatera en klassuppdelning, som i mångt och mycket påminner om städernas. Man finner sålunda industrimässiga storföretag, hantverksmässiga halvstora företag och rent kroppsarbetsmässiga småföretag, eller med andra ord bönderna framträda allt mer såsom inom sina leder kopierande städernas direktörer, disponenter, grosshandlare, småhandlare, hantverkare och kroppsarbetare. De flesta tyvärr mer eller mindre skuldsatta.

Denna ända till botten av landsbygdens liv trängande omdaningsprocess är sen länge i full gång och är onekligen till jordbrukets och därmed till hela landets nytta, ty den utrotar gamla, sedan generationer kvarliggande fejdeminnen hos jordbrukets företrädare, vilka mer än annat hindrat deras sammanslutning till inbördes stöd och nytta.

All denna belastning äro de nya, uppåtgående jordbruksutövarna av yngre datum befriade ifrån, de kunna lättare räcka varandra handen, och till dem måste man nog i stor utsträckning sätta sitt hopp, då man tänker på den framtida utvecklingen av Sverges jordbruk. Och de finnas, som ovan nämnts, i alla jordbrukets olika klasser som direktörer, disponenter, grosshandlare, småhandlare, hantverkare och kroppsarbetare, d. v. s. från topp till botten. Och det egendomliga är, att de förete, där ute på landsbygden, precis samma allmänna egenskaper som motsvarigheterna inne i städerna och industrisamhällena, d. v. s. att ju högre på skalan de befinna sig, desto vidare horisont och mer omfattande blick besitta de, ju lägre på skalan de befinna sig, desto mer ha de fastnat i detaljsynpunkter och kortsynthet.

Den man jag nu talar om var sålunda en typisk jordbrukshantverkare, och det framkom tydligt och klart i berättelsen om hans liv och i hans resonemang. Han hade börjat som småbrukare i Skåne och där i landets störstajordbruksexportområde upptäckt, att det som betalade sig bäst inom Skånes jordbruk var svinavel. Så kom han upp till Stockholm och läste där en dag i en tidning, att Linköpings stad ville sälja svinmat, och som han just då köpt den gård, han alltjämt satt på, men ännu hade tomma ekonomibyggnader, beslöt han bygga upp en svinaffär på grundval av den billiga svinmaten från Linköping. Skaffade sig premierade galtar, höll egna suggor och började sälja produktionen.

Och hur såg han nu på saken?

– Jo! sade han på sin livliga skånska. Det är bra folk, de här östgötarna. Ja män! Nästan lika goa som skåningar!

Och bara vi nu kan få ihop dem till andelsslakterier i länet och exportera $^1/_3$ av produktionen på England, så att vi får priserna stabiliserade, så ska vi min liv och själ snart inte vara mycket efter Skaune och Halland.

– Är rörelsen i gång? frågade jag.

– Naj! Inte ännu! Men den ligger, så att säj, i loften! Svinavel har vatt i gång i mer betydande skala här i länet i cirka 15 år.

– Hur kom den till?

– Genom andelsmejerierna, som begynte för 25 år sen. Så tog det 10 år, min liv, för de häringa östgötabönnera att reflektera, så att säj, men nu är det i gång i all fall. Och det må harren tro, att man skulle galant kunna öka produktionen 4 à 5 gånger.

Det var hela den typiska hantverkarpsyken i detta, d. v. s. att mannen såg alla närliggande fakta: ungdomens erfarenheter i Skåne under högkonjunktur, utvecklingstendensen bland östgötabönderna som följd av den segrande mejerirörelsen, och på det byggde han slutsatsen: öka produktionen 4 à 5 gånger och exportera $^1/_3$ till England.

Men utan att fråga efter läget på världsmarknaden. Som en affärsman *först* skulle göra.

Där var det gemensamma för alla dem jag mött hittills, öka produktionen var allas norm. Längre sågo de inte!

Så kom ett verkligt storgods om sammanlagt mellan9–10.000 tunnland åker, äng, hagmark, tomter, trädgård och skog.

Där var däremot den fullt vetenskapliga industrialiseringen genomförd i den väldiga ladugården med fullt utrustat laboratorium och assistenter i vita långrockar som på en universitetsinstitution, i mejeriet med dess maskinella anordningar, i betesmarkernas anordning, i skogsdriften o. s. v.

Driftschefen för detta stora företag sade de första förlösande orden:

– Radion, motorismen och maskinismen dödar den gamla bonden genom att alltmer väcka ett oavvisligt krav på *personlighetsutveckling*. Jordens brukare börja känna sin plats i samhället och förstå, att om de skola få någon verkligt uppskattad ställning i landet, så måste de också bli verkligt delaktiga av samhället och inte stå liknöjda och likgiltiga utanför som hittills.

– Hur sker detta? frågade jag.

– Genom jordbruksundervisningen, som numera inte bara lär dem de tekniska färdigheterna utan jämväl modern affärssyn och social känsla.

En ny fråga hade nu sällat sig till alla andra inom mig: Skulle räddningen för jordbruket komma uppifrån eller nerifrån? Utifrån eller inifrån? Det vill säga: från de relativt fåtaliga storbruken i landet, modernt drivna och med klar överblick av marknaden eller från den oöverskådliga massan av små och medelstora bruk? Från rena affärsmän eller från jordbrukarna själva?

Anblicken av det industriellt drivna storbruket hade på mig, som var van vid driften i stora industriföretag, verkat som en befrielse, och jag var helt naturligt närmast böjd för den åsikten, att de stora godsen en dag av själva utvecklingen skulle drivas fram till ledningen.

Men jag kunde icke förbise hela myllret av de små brukarna. De kunde icke försvinna. De voro i den mest överväldigande majoritet.

Nästa man jag kom i kontakt med var just en småbrukare, en man, som arbetat sig upp till egen från torpare. Han gavmig en liten inblick i hur dessa människor sågo på sig själva. I någon mån hjälpt på traven av min ciceron, sade han betänksamt, där han satt i gräset bland doftande ängsblommor och tittade ut över en vacker, lövskogsomgiven, solglittrande sjö.

– Det är nog så, att man stiger, om man sköter sig, långsamt från far till son, så att i ett släktled är man kanske lantbruksarbetare, i nästa statare, sen torpare och så till sist sin egen. Vill säga, om föräldrarna är kloka och lär upp barnen, så att de få gott av föräldrarnas erfarenheter och får jordbruket och allt som sammanhänger med det i sig redan från barndomen och lär sig, att allting hänger på ens egen viljekraft och duglighet.

För si, det är nog så i alla fall, om vi nu ska tala om industriarbetaren och bonden, att bonden, han kan ju aldrig komma ifrån att känna sig liksom ihop med jorden och alla dem, som ha brukat den före honom och som han har lärt av och har att tacka för så mycket. Det gör ju, att han ser nog liksom längre. Det vill säga bakom sig och framför sig. Men däremot torde det kanske, vara så, att i själva nuet, där ser kanske industriarbetaren så att säga mera vitt omkring genom att han beror av världsmarknaden, som bonden just håller på att upptäcka. Men inte mer heller.

Med andra ord, att döma av denne man i Östergötland: jordbrukarna kände själva, att de stodo vid slutet av en epok i sin andliga historia och vid början av en ny, den, där de tvingades att mera tänka på nuet och på de allmänna ekonomiska förhållandena, inte bara på traditionen.

Nästa dag råkade jag en, som bodde så nära Linköping, att gården nära nog tycktes ligga i en förstad. Dessutom, mannen var icke bonde av födsel, utan tillhörde den nya, tekniskt utbildade typen. Han hade börjat sin bana som rättare, spart ihop 400 kr. på sin lön, fått egnahemslån, köpt 8 tunnland, arrenderade nu dessutom 11 tunnland och hade 6 kor, 2 kvigor, 1 häst och 2 oxar. Dessutom kalvar för uppgödning samt höns, 4 till 6 svin pr år till avsalu och stor biodling.

Han hade lagt ner 15.000 på nybyggnader och var nu fri alla skulder utom ett avbetalningslån tillhushållningssällskapet på 4.000. Taxeringsvärdet var 9.000, men realvärdet, enligt hans egen uppgift, icke under 15.000 kr.

– Hur har det nu lyckats så bra för herr Pettersson? frågade jag.

– Jo, det ska jag säga, svarade han. Jag listade så småningom ut, vad som bar sig bäst.

– Och det var?

– Att leverera mjölk till mejeriet i stan. Först och främst. Se, det är så att man inte alltid har samma mjölkmängd att leverera, och om man då levererar till privata hushåll, så uppstår det alltid besvärligheter. Med mejeriet är det annorlunda. Bilen kommer och hämtar vid grinden *vad man har*, så man behöver aldrig oroa sig för att ej kunna fylla åtagen leverans. Vidare kontrolleras varan, och om priset blir lite lägre, så spelar det under dessa omständigheter inte så stor roll.

Så vidare har jag följt den principen, att använda oxar i arbetet i stället för hästar. Dels äro de billigare, dels kunna de säljas till slaktarn, sedan de *uppfodrats*, och på det viset har jag faktiskt den arbetskraften gratis och dessutom en liten förtjänst. Så jag köper dem på våren, då de se lite magra ut, fodrar upp dem på sommaren under arbetet och säljer dem på hösten inne i stan.

Så saluför jag ägg från ett 40-tal höns, det går alltid åt i en stad, och så göder jag upp svin, allt eftersom potatispriset för säsongen ställer sig. Är potatisen billig, brukar jag hålla 4 à 6, är den dyr 2 à 4. Och så honung från bina. Och då vill jag säga, att man måste vara med i länets biodlareförening, ty då får man deras etiketter, som garantera fullgod vara. Annars går det inte, kan jag tala om.

Detta var nu den rena furnissör-typen, som över hela Sverge påträffas runt alla städer och samhällen. Han representerar den jordbrukets *småindustri* för omedelbar avsalu, vilken uppvuxit just på angivna platser och därifrån sprider sig mil för mil längre och längre ut över landsbygden. Och i detta fall tillkom en liten detalj av alldeles särskilt intresse, speciellt om man ser den mot bakgrund av nyss anförda psykologiserandeord i småbrukarens mun om skillnaden mellan bonde och industriarbetare.

Detaljen i fråga var denna. Herr Pettersson hade boende hemma en fullvuxen men ung son. Denne hade på vinden åt sig fått inreda en dubblett, vilken företedde anblicken av dels trevligt sovrum och dels kombination av

rikhaltigt bibliotek, laboratorium och verkstad.

Av fadern fick nu denne son husrum och mat men icke mer. Vad gjorde han? Jo, drev biodling för egen del, sysslade med uppfinningar, för tillfället framställning av förbättrade bikupor. Varförutom han fabricerade och saluhöll radioapparater.

Det var med andra ord ganska tydligt, att i samma mån bonden kom i direkt kontakt med staden, så försvann traditionsbundenheten. Staden, genom hela sitt väsen baserad på och levande med hjälp av allt mer utvecklad teknik och kalkyl, drar även bonden till teknik och kalkyl, och därmed var det ådagalagt, att ju mer bonden kom i kontakt med och beroende av staden, desto bestämdare överfördes han till samma tekniska och ekonomiska produktionssätt som de industriella storgodsen.

Jag fick i nästa man jag ställdes inför en bild av vad teknik utan kalkyl ledde till. Det var den mest beklämmande upplevelsen under hela denna färd.

Det var en relativt ung man, 44 år. Han hade köpt gården om 75 tunnland jord år 1918 för 133.000 kr. med inventarier och skörd vid midsommartid. Nu var egendomen taxerad till 43.000 kr., vartill kommo värde på inventarier och gröda, 25 à 30.000 kr.

Det var en vacker bygd. Gården låg på en liten bergshöjd, och berget gick i dagen runt gården. Man såg ut över en lite kuperad slätt, en dammig landsväg, röda bondgårdar med stora logar, träddungar, en skymt av Göta kanal, ett par rykande fabriksskorstenar över skogshorisonten. Det var en het dag, och bonden stod framför oss i stor halmhatt med en liten linhårig, blåögd unge på armen, medan ett par andra höllo honom i byxen. Han hade 10 barn.– Berätta nu för herr Nordström om sin affärsställning, Johansson! sade ciceronen.

Flaggan vajade över våra huvuden, nyfikna drängar och pigor sneglade från alla håll. Johansson själv, en stor, bred, kraftig karl med sympatiskt men plågat utseende, sade, medan han strök den lilles hand:

– Jag hade borgensförbindelser och höll på att få gå ifrån allting 1926, men så fick jag då ackordera och då blev jag av med 20.000, men i detta nu har jag dock i alla fall 85.000 att ränta.

– Hur stor är räntan?

– $5^1/_2$ procent.

– Det är alltså över 5.000 pr år?

– Ja, det är det.

– Hur klarar herr Johansson det, då?

– Ja, det är tack vare svina förstås, som det går.

– På vad sätt?

– Jag säljer fläsk och smågrisar.

– Till slaktarn?

– Ja, det var en sak.

– Och vidare?

– Mjölk, vete, slaktnöt och så diverse.

– Vart går nu allt detta?

– Till Norrköping och till sulfit- och sulfatfabrikerna därborta, där skorstenarna syns.

– Är det ett samhälle?

– Ja.

– Huru stort?

– En 4.000 personer, skulle jag tro.

– Nå, herr Johansson, kan ni ge mig en ungefärlig tablå över vad allt detta inbringar?

– Jo, det kan jag nog. Det är för:

svin

10.000:—

mjölk

4.000:—

slaktdjur

1.000:—

vete

2.000:—

diverse

2.000:—

————————————

Summa brutto

19.000:—

– Då avgår 5.000 i räntor, inte sant?

– Jo.

– Därmed alltså 14.000 brutto. Nå, vidare! Har ni lejd arbetskraft?

– Ja, 4 karlar.

– Och deras lön?

– 3 kr. pr dag utom mat, och man får räkna 300 arbetsdagar pr år.

– Det gör mig 3 gånger 3, 900 pr man och 4 man, 3.600. Inte sant?

– Jo.

– Alltså kvar 10.400. Stämmer det?

– Jo, så blir det väl.

– Och sen är det hushållet, kläder, gårdens underhåll, skatter, brandförsäkring, diverse utgifter. Det blir till sist inte mycket över?

– Om det blir någonting alls, får jag vara tacksam.

Ett missväxtår eller arbetsnedläggelse i Norrköping och vid sulfit- och sulfatfabrikerna, sjunkande fläsk- och mjölkpriser – och denne man med hustru och 10 barn var såld! Och hur han än genom hela sitt liv arbetade, skulle han dock alltid ha 85.000 kronors skuld som ett Damoklessvärd över sig. Var var hans frihet? Hans

självbestämningsförmåga? Hur skulle han kunna annat än att, mot vilka andra intressen som helst, söka på alla upptänkliga sätt lista sig till några öres extra vinst? Det är sådana jordbrukare, som äro de för böndernas sammanslutning och ekonomiska frigörelse allra farligaste, de äro för hela det svenska jordbruket, talrika som de äro, de värsta liken i lasten.

Jag har aldrig kunnat glömma denne man. Hans sorgsna ögon. Hustruns sorgsna ögon. Barnens skrämda ansiktsuttryck.

Denna familj levde sedan åratal på ruinens brant. När som helst kunde vad som helst hända.

Motsättningen till denna kristidsbonde råkade jag nästa dag, i en herrgård i idyllisk 1800-talsstil på en kulle omgiven av ett böljande spannmålslandskap, med å och vassar.

Detta var en stor gård. Om 530 tunnland åker, 80 tunnland kultiverad betesmark och 520 tunnland skog.Ägaren var icke ursprungligen jordbrukare. Han tillhörde den nya affärsmässiga jordbrukartypen, och hur en sådan industriman lade sitt bruk fick jag nu en god bild utav. Han odlade vete, drev ut ladugårdsprodukter, hade massor av fjäderfä, d. v. s. 600 höns, 700 kycklingar och ett 50-tal ankor samt vidare svin. Han sålde i genomsnitt 250 ägg pr dag, sålde vidare gödhöns till ett par stora restauranger i Stockholm och hade just börjat odla kapuner, d. v. s. kastrerade tuppar, för samma avnämare.

Hans spannmålsskörd gick till 300.000 kg.

Detta var nu den rena industrins principer, införda i jordbruket, och här hade man praktiskt taget ingen känsla av »bondland». Inte mera än på mellansvenska bruk eller norrländska fabriker, där de ligga på landsbygden. Det var ett stycke stad utflyttat i naturen. Hemmet var en stadsvåning, gården en stadsträdgård, ekonomibyggnaderna, försedda med alla moderna maskinella anordningar, en proper, tekniskt utrustad fabrik. Här fick jag med andra ord en livlig föreställning om hur det efter all sannolikhet en dag skulle komma att se ut överallt i Sverges bygder.

Så bar det av till Vikbolandet, denna vackra och intressanta del av Östergötland. Ett landskap med väldiga fristående stenblock skjutande upp ur slätmarken så långt ögat såg, så att det hela nästan verkade en uråldrig gravsättning. Där var styv mark, och på den styva marken bodde inte mindre styva bönder, vana att sedan urminnes tider rå sig själva, antagligen en gång i världen hårda vikingar och för övrigt värdiga ättlingar till Heidenstams monumentale »Folke Filbyter».

Här bodde högt på en kulle en liten småbrukare, glad och livad. På väggarna i hans kontor hängde bibelspråk, hans sängkammare, med två glänsande björksängar av modell som på N. K. i Stockholm, kunde man ta för en nygift ung äm-betsmannafamiljs i huvudstaden.

Men han mjölkade sina kor själv.

– Det anser jag vara själva grundvillkoret för att en småbrukare ska kunna lyckas, sade han. För det är stört omöjligt få en jungfru, som vill mjölka. Kvinnorna i våra dagar skatill fabrikerna eller till konditorier eller restauranger. Och lyckas inte det, så sätta de hellre upp en liten kiosk vid en vägkorsning, än de vilja förnedra sig att arbeta i jordbruk. Så därför få vi karlar utföra kvinnosysslorna nu för tiden till dess att vi kan skaffa maskiner i stället för kvinnlig arbetskraft. Det är sanningen om kvinnan i jordbruket i våra dagar, det!

Sista kvällen i Östergötland satt jag så i en urgammal herrgård mitt inne i storskogen mot norra Småland och Tjustbygden, ett högromantiskt landskap, med branta bergsstup, forsande åar och bäckar, yviga ekar och lindar och oxlar och askar. I skuggan av dem, medan den ljumma sommarnatten föll, talade en av det östgötska jordbrukets förtroendemän om tiden, krisen, jorden och folket. Och här framträdde för första gången en syn på bondeproblemet, som, riktig eller oriktig, skulle visa sig ha en hel del anhängare på olika håll i landet.

– Sammanfattar jag min syn på jordbruksproblemet i våra dagars Sverge, sade han, så kommer jag, hur jag än vrider och vänder på saken, alltid och oföränderligt till samma resultat: *kooperation* och min motivering är en enda: *bonden kan icke längre klara sig och stå på egna ben, var man för sig, den tiden är förbi.* Han måste bli

andelsägare, *bunden,* observera det ordet, mina herrar, *bunden andelsägare,* som i Mjölkcentralen, inom vars uppsamlingsområde hela Östergötland, liksom för övrigt även norra Småland ned till Frinnaryd, befinner sig. Vid Frinnaryd tar Göteborg vid. Det är Mjölkcentralen, som genom att organisera hela detta stora områdes – och det sträcker sig dessutom långt in i Västmanland och upp till Alunda i Uppland – genom att organisera hela detta stora områdes jordbruksproduktion, säger jag, har gjort det drägligare för bönderna och jordbrukarna inom detta område än på andra håll i Sverge. Det visar, att *tvång* och *kooperation* är enda vägen ur krisen.

Och om herrarna frågar mig, vad första målet för en dylik sammanslutning av landets alla bönder skall vara, så ska jag min liv och själ inte sticka under stol med min åsikt i den frågan.Därvid slog han näven i bordet, hela ansiktet drogs ihop och ögonen flammade i honom.

– Det målet skall vara att befria bönderna från *bankerna* och *växelrytteriet.* För glöm inte, mina herrar, att Sverges banker till stor del leva på bondeväxlar och icke vilja ersätta dessa med någon annan låneform, emedan de tjäna mest på växelräntan. Så innebära, och jag vill se den som kan bestrida det, Sverges banker i våra dar ett av de svåraste hindren för böndernas ekonomiska frihet. Och icke nog därmed! Hur många arbetsdagar, ja, jag går så långt att jag säger arbetsveckor, arbetsmånader förlora icke bönderna tack vare denna bankernas kortsynta och ofosterländska egoism på att kuska omkring för att få borgensmännens namn vid växelomsättningarna! Tänker herrar bankdirektörer på den nationalekonomiska betydelsen bara av den detaljen? Nej, därtill äro de för höga. Eller tänker allmänheten på det beroende, som bönderna genom allt detta kommer i av banken och inbördes, resulterande i att den enskilde bonden varken vågar eller kan säga nej då han uppfordras att i sin tur skriva på, då en annan behöver. Så har det tack vare detta förbannelsens system blivit en enda ärtrev av skulder, borgensförbindelser och skuldsatta från Ystad i söder till Haparanda i norr.

Vet herrarna vad detta resulterat i? I en sänkning av sinnet hos bönderna för *arbetets ära!* Att arbeta mer än andra var fordom bondens adelstecken. Att arbeta mindre än andra är adelstecknet i dag.

Och därför skall hela det gamla systemet bort, ty vad som än må komma på sammanslutningens väg, så kommer det att bli bättre än det tillstånd, som råder nu!

Östergötland hade sagt sitt ord i den stora allsvenska jordbruksdiskussionen.

Följande kväll rullade jag in i Jönköping och hade det mörka Småland omkring mig.

§ 6.

Övre småländska höglandet och dess förvandling från slutet av 1800-talet.

En ny ciceron tillstötte, en lång, mager, allvarlig, militärisk ung man. Han presenterade sitt län, Jönköping.

– Smålänningen i denna del av landskapet, sade han, vi ha ju i Småland inte mindre än tre län, Jönköpings, Kronobergs och Kalmar, samt 4 hushållningssällskap, eftersom Kalmar läns är uppdelat i Kalmar norra och Kalmar södra, smålänningen i denna del av landskapet, det vill säga i Jönköpings län, är arbetsam, född fanatisk jordbrukare och kanske framför allt stensprängare. Han är vidare konservativ, skrytsam men samtidigt otroligt hjälpsam vid verkligt behov.

Han måste som jordbrukare uppfostras bit för bit, ty han kan visserligen, praktiskt taget, arbeta hur mycket som helst, men han är komplett oförmögen att se ekonomiska sammanhang. Numera börjar han emellertid att alltmer vakna. Men han är och förblir dock framför allt nyodlare, det är hans kärna. Med detta sammanhänger att här existerar ingen som helst bokföring, utan allt går på en höft. I stället för bokföring och ekonomisk planmässighet praktiserar man i dessa bygder en hård sparsamhet, framtvingad av fattigdomen och misstolkad till »snålhet», som visserligen också rätt ofta är för handen.

Och så till sist: Smålands jordbruk, speciellt i detta län, skulle vara omöjligt utan skogens hjälp.

Det var presentationen. Hur komplett olikt Östergötland detta Småland, genom ciceronens ord, reste sig omkring mig! Men icke bara genom dessa ord utan även genom hela den anblick det erbjöd. Vi hade åkt från Östergötland

över Omberg med dess ljusa slätt- och leende trädgårdsnatur mot fond av den medelhavsliknande Vättern, hade svängt av därifrån söderut och känt vägarna alltmera stiga uppåt, hade kommit in i norra Smålands skogsregion, där de vida östgötska fältenkrympt ihop till små ängsslåtter med för den kalkfattiga jorden utmärkande svinsyra (Rumex) och där stenblocken tätnade som hotfulla skyttekedjor, och slutligen över det höga skogslandet med norrländska nipformationer här och var i de tvära dalarna, störtat över Huskvarna branta backar åter ner till den om Mellan-Europa påminnande släta industribygden vid Jönköping.

Nästa dag i duggregn, som uppe i skogslandet tätnade till moln, svepande över den steniga bygden, stego vi till ett högland, som enligt ciceronen skulle nå 700 meter över havet, markyta, med bergstoppar, t. ex. Isaberget, nående 1.000 meter högt. Det var nytt för mig, och på kartan kunde jag icke avläsa mer än 350 meter, men det var vackert så och verkade ödsligt och kärvt och mörkt som myrmarker i Lappland med väldiga mossar, kalberg och stenblock i oöverskådlig mängd. Men ej nog med detta. Bebyggelsen här skilde sig också från vad jag förut sett i Sverge. Stugorna voro taklagda med bräder, kyrkorna, stundom fantastiskt små, voro hälften tjärat trä, hälften sten. Det hela verkade ödemark, fattigdom, hedendom och vildhet, varav något runnit in i Albert Engströms kända smålandsskildringar. Jag skulle längre fram återfinna samma natur i östra Västergötland och på hallandsgränsen mot Småland. Och samhällena i denna skogsbygd! Omålade, av regn och stormvind mörknade, nästan svarta hus. Bleka, magra, dystra människor, som knappt svarade på tilltal och sågo fientligt med brinnande ögon på en. Det hela verkade på något sätt Färöarnas regnklippa med all dess ödslighet ute i dimmiga Nordatlanten.

Bilen ormade sig fram på en smal, stenig väg mellan oöverskådliga stengärsgårdar, små roslagsstugor, fast icke röda och med vita knutar utan grå, med förfallna skorstenar lågo hopkrupna bland stenblock ute i naturen, lite björk och hägg bröt av mot den låga, risiga, lavgrå granskogen, och grå figurer skymtade i dörrar, fattiggula ansikten bak fönstrens gröna utskottglas. Här kände jag igen mycket av Sverges *gamla* bondland.

Vi stego av vid en grind, gingo in på en gård, knackade påen dörr. Huset gråskärt efter rödmålning för längesen, bortnött av regn, snö och blåst. Dörren var låg. Ut kom en liten mager medelålders man i strumplästerna, bruna av användning, i lappad blåbussaron, av ålder grå, med tovigt höfärgat hår men med pigga ögon och skrattande mun.

– Jaså! sade han. Stig in bara!

Och vi fördes in i ett rum, så lågt, att man nästan stötte huvut i taket. Gamla, smutsiga trasmattor, några enkla, nötta möbler, rundbord, byrå, träsoffa. Det var inte längre det rika Östergötland, det här! Och lukten! Enda ställe på hela färden med sådan lukt.

– Jaså, I ska se på jordbruket! Då ska jag säga, hur det är. Bönnerna skriker om, att det är så farlit! Men si, saken är bara den, att de flesta bönner varken vill göra nåt eller ha gjort nåt!

– Så han tar jordbrukskrisen med lugn?

– Jaha då! Det är just, va jag gör, det!

– Hur stor gård har han?

– Fjorton tunnland i denna dag, och jag började 1911.

– Är han född här i socknen?

– Nej, en bit härifrån. Och när jag kom hit som dräng till socknen, så hade jag inte mer än en koffert. Så tjänte jag hos två bönner, och när den här gården blev ledig, så följde de med mig och borgade. Jo si, det är Småland, det! Och så var det jag, som satte spett i jorden från första stund, och var jag gick, med plog eller harv eller om jag så bara gick och tittade, så hade jag spettet med mig. För som gården var, då jag tog emot, så kunde man knappt komma fram nånstans med plogen. Så först och främst måste jag spränga bort flera hundra stora stenar, nära på så stora som hus. Jag tog 20 lass sten om dan, det var 120 i veckan det och cirka 1.200 per år. Och titta på den där stenmurn mot skogen. Den är 200 meter lång, $1^1/_2$ hög och $1^1/_2$ bred. Den har jag lagt på ett år. Och

alltid har jag varit ensam.

– Utmärkt! Och hur många kreatur har han?

– Tolv nöt och två oxar. Häst går inte på sten. Och fyra svin.

– Och säljer mjölk?– Jo, det ska han tro. Vi är några i den här byn, som levererar mjölk till en liten mjölkaffär i stan som förestås av en fröken. Och prima mjölk är det!

– Nå spannmål, då?

– Äh! Det ä väl lite vete till husbehov.

– Skogen, då?

– Ja, där tar jag väl ut 50 kr. pr år. Nej, det är på djuren det hänger. Jordbrukskris! Dyngprat. Här har jag allaredan 1.100 kronors överskott i år sen 1 januari. Det ska ingen inbilla mig, att inte jordbruk skulle löna. Bönnerna ljug som hästar. Tro dom inte! Jag vet, att dom ljug, hela högen! Ajöss! Men säj int, att jag har sagt'et! Ajöss! Ajöss!

– Det var smålänningen, det! sade ciceronen, då vi åkte vidare. Skrytsam, pratsjuk men duktig, anspråkslös och alltid glad.

– Och renligheten?

– Ja! Det är ju en god bit till den ännu. På de flesta håll.

Nästa man, en nyodlare, i en myrtrakt, stod ett pinnhål högre. Hade 21 tunnland, nytt, prydligt boningshus, stor, likaledes ny mönsterladugård, slät, vacker mark, inhägnad med ståltrådsstängsel. Det hela både ute och inne propert, välordnat men liksom kalt, främmande. Det kom något finskt, något runebergskt över dessa myrmarksbygder. Häruppe på småländska höglandet.

– Jo, sade han, jag har också brutit sten. Det har väl alla i Småland. Jag för min del har väl tagit från 1913, då jag kom hit, sammanlagt en 10.000 lass ur min jord. Men nu så har jag också 10 kor, 15 svin, som jag säljer, då de äro fullgödda.

– Och mjölken?

– Den går till Frinnaryds andelsmejeri till smör, som sedan går med bil en gång i veckan till Göteborg. Den går kl. 8 på kvällen och är kl. 7 på morgonen i Göteborg. Kör på natten, för att det är kallaste tiden på dygnet, så håller sig smöret friskt.

Här var jag alltså ur Stockholms och Mjölkcentralens uppsamlingsområde. Här började nu, mitt uppe i smålandsskogarna, jordbruks-ekonomiskt sett, Syd-Sverge. Detta var dessNorrland och Lappland. Och häruppe hade dessa ekonomiska förhållanden en alldeles specifik karaktär, som så småningom började teckna sig för blicken. Gången här var i stort sett en utveckling, sade min ciceron, dels från små till allt större brukningsdelar och dels från personligt beroende till personligt oberoende, börjande med soldat- eller dagsverkstorp, vilka övergingo till arrendebruk, varefter de avstyckades från huvudgården för att sedan genom styvt arbete uppnå en växande utvidgning av åkerarealen.

Under sådana förhållanden var det ju klart, att dessa småländska jordbrukare *måste* uppvisa en helt annan mentalitet än t. ex. Östergötlands, vilka ägde gammal uppdriven jordbrukskultur, fina jordar och större brukningsdelar med utvecklad spannmålsodling. Häruppe på småländska höglandet var man, som höres, ännu icke färdig med den rent primära kampen mot naturen för utvinnande av den åkerjord, som överhuvud taget kunde utvinnas. Detta medförde självklart en helt annan anspråkslöshet i fordringar. Man nöjde sig i stor utsträckning med att nätt och jämnt kunna leva, och hela jordbrukets glädje låg ännu i *erövringen* från och *segern* över en motspänstig natur. Därför måste också detta skogs- och bergfolk mätas med helt andra mått än östgötarna eller skåningarna, ty medan jordbruket i Östergötland redan stod på tröskeln till det industriella stadiet

och i Skåne överskridit denna tröskel, representerade det på småländska höglandet ännu ett ytterst primitivt stadium. Och ville man se symboler för de olika stadierna i de olika landskapen, kunde man för Östergötlands del peka på S. R. B., fröodling och svinförädling, för Skånes del på – ja, det få vi se, då vi hinna dit! – medan såsom småländska höglandets och i stort sett hela Smålands symbol och jordbruksvapen måste utpekas den s. k. »jätten», d. v. s. det redskap, som smålänningen använder sig av, då han bryter sten ur sin mark: tre grova stänger förenade i toppen och där försedda med talja, genom vilket löper en stark lina eller en smäcker kätting och så en handvev på ena stången. Så vevas stenen ur jorden.

Denna »jätte» sågo vi också skymta överallt. Inne pågårdar, ute på gärden, i skogskanten. Och ciceronen berättade, att nära 1 procent av den åkerareal, som för närvarande fanns i Jönköpings län, brutits bara sen år 1922.

Mot denna allmänna bakgrund hade jag alltså att se och förstå dessa det småländska höglandets bönder, och det var följaktligen i sin fulla ordning, när nyodlaren, som jag stod inför i regndiset, på min fråga, om han fann jordbruket bära sig, svarade med en spjuveraktig glimt i ögat:

– Bygga sig fattig, det kan man. Men odla sig fattig, det kan man inte! Jag byggde inte allt det här nya, som herrarna nu ser, förrän varenda bit av jorden var bruten och odlad. Då byggde jag om min lilla stuga och ny ladugård, magasin och drängstuga. Men då hade det också gått så långt, att det regnade in i lagårn!

– Och nu? frågade jag.

– Nu! Nu när jorden är odlad, går jag alltmera in på fläsket. Bonden måste, som alla andra människor i vår tid, rätta sig efter konjunkturerna, om han skall klara sig. Och det gör han också. Nu sjunker mjölken i pris, men fläsket stiger.

– Men även fläsket hotas! invände jag, varvid han skrattade och sade:

– Ja, det är nog så, att alltid hotas nånting. Utom en sak, som tör stå sig i alla tider.

– Och vad är det?

– Jo, den sanningen, att genom arbete har allting kommit, genom arbete kommer det, och genom arbete skall det komma. Jag började som dräng och var dräng i 13 år, hade 110 kr. i lön de första åren och kom de 4 sista upp till 400. På det sparade jag 3.000 kr. Då köpte jag, och sen har jag arbetat. Och nu har jag det här. Och jag är inte rädd för nåt!

Nästa man var godsägare på en gammal gård och ledande inom länets jordbruk och sin bygds kommunala förvaltning.

Det var en egendomlig bygd, lägrad kring en mörk sjö, som låg omgiven av svarta skogar med en hög, kal klippa, på vars krön tecknade sig några förvittrade ruiner av en berömd medeltidsborg. Inomhus, här långt från kulturbygderna,möttes man av underbara holländska 1600-talsbilder, himmelsblå tapeter från början av 1800-talet och gamla stilrena kakelugnar samt över det hela en ton av 1700-tal. I denna vackra åldriga miljö, pietetsfullt bevarad mitt inne i skogsbygden, talade så vår egen upprörda och kaotiska tids anda ur godsägarens mun:

– Jönköpings län, sade han, bildar övergången mellan Östergötlands län och Kronobergs. Vi ha t. ex. icke här samma väldiga mossmarker som i Kronobergs län, även om vi ingalunda sakna dem. Men här äro vi, trots allt, till hälften östgötar. Detta bevisas bäst därav, att medan länet har 9 härader, har detta härad, som ligger närmast Östergötland, icke mindre än 3 av länets 8 andelsmejerier.

– Och vart går produkterna?

– Till Stockholm för smör och ost och till slakthuset i Linköping för kreatur. Men man kan konstatera även en begynnande export på världsmarknaden över Göteborg.

– Frinnaryd?

– Just Frinnaryds andelsmejeri, som börjat dra åt sig alltmer av produktionen från länet.

– Nå, fortsatte jag mina frågor, nu sägs det, att detta län ännu har ganska primitiva jordbruksförhållanden. Hur ställer det sig då med en sådan modesak som t. ex. beteskulturen och hagmarkens förbättrande?

– Jo, vars! Den saken är nog i gång även här. Man börjar gudilov skilja på skog och bete, och nu i vår har man sett eldar runt hela sjön. Det var betesförbättringar.

– Och skuldsättningen?

– Ja, det är ett sorgligt kapitel här som i hela landet. Den är, måste jag säga, stor, mycket stor. Och tyvärr går den dessutom i ökande.

– Nå men, hur söker man klara sig?

– Ja! Det blir, här som tydligen överallt, kan man väl säga, djuren. Den animala produktionen. Men vi ligga ur många synpunkter illa till. Stockholms konsumtionsområde når inte längre än till smålandsgränsen. Göteborg når visserligen med ett litet finger upp till Frinnaryd och Malmö tillVärnamo, men det hela är i alla fall mer eller mindre kaotiskt. Vad slaktdjuren beträffar, så ha vi samma tillstånd här som på de flesta andra håll: det är privatslaktarna, som hålla marknaden och hindra bönderna att ordna slaktfrågan. Här ha vi sålunda östgötaslaktarna, som härja. Och så är ju Småland dessutom sen gammalt ett landskap, där slaktdjur uppfötts, vilket i våra dagar tar sig det uttrycket, att stora ortsbönder köpa upp djur, hålla dem en tid på gården för lite gödning och skicka dem sedan med järnväg huvudsakligast till Stockholm, något lite också till Malmö. Men för närvarande är det svin och höns, som mest kommit på modet.

– Nå, är »slanka linjen» normerande även här?

– Nej, gunås så visst! Dit har smålandsbönderna ännu inte hunnit. För dem är ett svin alltjämt späck!

– Det blir ingen export på världsmarknaden då.

– Tills vidare inte. Men hönsodlingen har verkligen gått mycket framåt, så att äggförsäljningsföreningar på sista tiden bildats riktigt snällt och tagit ganska god fart. Så sålde t. ex. en enda förening i Eksjö i fjol för inte mindre än 100.000 kr. Och man begriper vilken hjälp det betyder för våra sparsamma och anspråkslösa smålänningar.

Men jag skulle vilja påpeka två saker till, som man i regel inte tänker så mycket på, då man talar rent jordbruk men som man måste komma ihåg, då det gäller smålandsbönderna. Det är insjöfisket och skogen som stödnäringar. Man har nämligen på sista tiden runt om i länet bildat en rad fiskevårdsföreningar, som omfatta enskilda sjöar eller hela sjösystem, för att tillvaratagа vattenägarnas rätt och skydda dem mot olagligt intrång samt för vård och upphjälpande av fisket. Det har faktiskt blivit en ren ringbildning på detta område, och på knappt två år ha 40 dylika föreningar bildats i länet.

Så var det skogen.

– Den ser häpnadsväckande ful och vanvårdad ut, insköt jag, hittills i alla händelser.

– Ja, den är vanvårdad. Smålandsbönderna ha inte haft minsta vare sig förstånd eller kunskap på den punkten. Mennu har äntligen hela landskapet bildat en »Smålands Skogsägareförening» för att tillvarata större och mindre skogsägares intressen och förbättra skogsvården, så nu kan man hoppas, det skall bli lite ljusare också på den punkten.

Dessa ord gåvo mig ett fågelperspektiv över nuet i Jönköpings län, och vad jag såg, kan närmast karakteriseras som uppbrott även i detta län från jordbrukets gamla positioner och formering till marsch mot nya, svarande till tidens allmänna jordbruksutveckling i längre hunna delar av landet. Men här, som överallt, hade varje trakt sina speciella problem, sina speciella svårigheter. Inte ens den idylliska Grenna-bygden, som väl verkade så fjärran som något från tidens oro, var förskonad. Från höglandet rullade vi ner dit för att ta en titt även på det bördiga slättlandet på östra Vätterstranden, och där fann jag en rätt så dyster fruktodlare, som uppenbarade för mig saker, som jag aldrig drömt om.

– Denna socken, som ligger mellan berget och Vättern, sade han, och som räknar 1.700 tunnland jord och en befolkning på 2.400 personer, är i själva verket ett rent östgötiskt jordbruksdistrikt med spannmåls- och fruktodling och lite svinskötsel.

Så slog han ut armarna.

– Men tänk er nu, min herre, sade han, vad som inträffat! Spannmålsprisen ha sjunkit, och då blir denna socken speciellt lidande tack vare vissa egendomligheter för Småland. Här ha vi nämligen skogsbygden ovan oss som en övre våning, och där bo skogsborna, som icke själva äga vidare skog i sina bygder, ty den äger denna socken. Inte heller driva de någon vidare spannmålsodling däruppe hos sig. Det gör, att denna socken betalar av gammalt allt arbete i sina skogar, vilket utförs av folket däruppe, in natura. Nå! När nu priserna sjunka, så måste sockenborna ge större kvantiteter. Så till exempel måste de ge för samma arbete, som förr betingade 1.000 kg. spannmål, inte mindre än 1.600, och sen kunna skogsborna själva sälja överskottet. Så tjäna de på krisen, medan de spannmålsodlande slättborna förlora och faktiskt få betala kris-kalaset. Och till på köpet ligga vi här för långt frånHuskvarna och Jönköping för att kunna ha regelrätt marknadsavsättning där för frukten.

– Och ingen utväg?

– Tja! Varför skulle man inte hit till denna trakt kunna förlägga en specialiserad frukt-, speciellt päronodling för hela landet! Liksom man för äpplenas del alldeles säkert skulle kunna göra detsamma i Kalmar-trakten?

Han slog ihop händerna och tittade i backen.

– Om det bara funnes lite företagsamhet här i landet!

Så såg jag honom med blickarna i marken försvinna bland sina päronträd.

Jag frågade mig, hur det egentligen kunde ställa sig för denna vackra bygd, där stora herrgårdar kantade sjösidan och till synes burgna bondgårdar skymtade överallt uppåt kullar och dalkjusor.

– Åh jo, svarade en gammal vithårig godsägare på min fråga, de klara sig nog. Först och främst genom sparsamhet. Och så vill jag säga det, fortsatte han, att smålänningen i nästan allt är en typ för sig. Vi kan ta en sådan fråga t. ex. som den om andelsmejerierna. Hur resonerar då folket här i socknarna? Jo, de säga som så, att de tycka, det blir så fattigt i huset, om de skicka bort mjölken. De tycka det är som om de i samma ögonblick upphörde att vara verkliga bönder. De ha varit vana i alla tider att kärna smör och ysta ost till avsalu, och det vilja de fortsätta med, bland annat därför, att de då få behålla skummjölken och vasslan som biprodukter själva.

Men! Tiderna ha förändrats och ta ingen hänsyn till vad de tänka eller tycka. Det har småningom blivit hela den nu rådande överproduktionen av både smör och ost, det går inte längre att sälja hemkärnat smör och hemystad ost, och så ha de tvingats, de som alla andra, att skicka mjölken till mejeriet. Och nu torde väl allmänna åsikten närmast vara den runtom i bondgårdarna på denna ort, att när man väl en gång vant sig av från allt besvär med smör- och ostberedningen så kommer man icke vidare att återgå utan kommer att hädanefter skicka mjölken till mejeriet.

Som min interlokutör var en gammal man, tänkte jag migmöjligheten av att han kanske skulle kunna dra upp en jämförelse mellan jordbrukskrisen 1888 och nu, och det kunde han.

– Jo, svarade han på min fråga, jag minns mycket väl den krisen, och jag kan säga, att även om den *på sätt och vis* inte kändes så hård, ty levnadsvanorna voro inte så höga den gången, träffade den nog i allt väsentligt minst lika hårt som nu.

– Det låter ju förhoppningsfullt, sade jag, ty då behöver man kanske inte se så dystert på denna.

– Det tror jag, uppriktigt sagt, att man inte behöver göra. Krisen 88 gav ju jordbruket en mycket kraftig stöt framåt, och jag skulle tänka mig, att resultatet av denna kris kommer att bli detsamma.

– Åt vad håll?

– Ja, av allt att döma åt ökad jordbrukskooperation i ena eller andra formen.

– Kan man konstatera tendenserna åt det hållet här?

– Ja, det kan man nog, tror jag. Det vill säga, det är nog riktigast att svara både ja och nej. Saken är den, att Jönköpings Läns Andelsslakteriförening bildades år 1915 och upplöstes 1922. Den var olycklig på flera sätt. Först och främst fingo bönderna plikta för att de inte levererade in kött, men det hade de faktiskt inte kunnat. När de sedan, efter kriget, dessutom krävdes på andelarna, blevo de alldeles rasande. Men allt detta, som berodde på de abnorma förhållandena under kriget, har gjort, att de alltjämt på grund av dåliga erfarenheter hittills avsky varje tanke på jordbrukskooperation här i länet. Principiellt. Men i praktiken ställer sig saken dessbättre litet ljusare. Just nu ska det öppnas ett andelsmejeri i Jönköping, och det är redan övertecknat.

– Om man överblickar utvecklingen under tiden från krisen 88 till nu och vidare ser framåt, vad skall man då i korthet säga om den?

– Ja! Säg det! Det är ju stora förvandlingar, som ägt rum på denna långa tid, och en sak är ju uppenbar, nämligen att levnadsstandarden stigit inom bondeklassen, inklusive lantarbetaren, alldeles som för industriarbetaren.

Vad så framtiden angår, så kan man väl för Smålands delsäga det, att smålänningen är sparsammare än slättbon, som nog är betydligt mera vidlyftig. Här i länet åtminstone stanna söner och döttrar helst hemma i den mån de kunna som pigor och drängar, fast de få nöja sig med mycket mindre lön än stadda tjänare. En hemmadräng får 300 kr. kontant mot 600 kr., som betalas åt en stadd dräng. Men på det sättet ha bönderna här, tack vare billig arbetskraft, kunnat få det att gå ihop, och på det viset komma de väl att dra sig igenom, om inte oförmodade olyckor inträffa.

Detta för den bördiga trakten kring Jönköping och Grenna.

Följande dagar bar det därifrån åter genom obygden söderut över Gislaved åt Västgötakanten och inåt Hallandsgränsen, varefter vi svängde norrut igen och passerade österut från Jönköpings län över till Kronobergs. Det var först och främst ett majestätiskt skogslandskap, utsikten från torget i Gislaved påminde om de vida vyerna i norra Jämtland, norra Ångermanland och södra Lappland, därefter ett fullkomligt finskt sjösystem, varefter man fick en första känning av södra Sverge i form av leende små slättbygder, landsvägar som alléer och ljus bebyggelse. Vad som inte minst verkade på något sätt söderut, nästan syd-europeiskt, var det kuriösa faktum, att påfågel förekom i stor utsträckning på större gårdar, där de hälsade bilen med gälla skrik ur trädkronorna.

Det var till att börja med en speciell sak, som tilldrog sig min uppmärksamhet, och det var den rikliga förekomsten av småsågar, drivna med lokomobil.

– Ja, sade ciceronen, lokomobilen men i all synnerhet råoljemotorn, det är snart sagt Smålands ekonomiska andningsorgan. Dessa råoljemotorer forslas från småsåg till småsåg hela vintern igenom. Det huggs och avverkas kors och tvärs i Smålands skogar utan minsta förstånd. På ena stället äro milar kalhuggna. På andra står risskogen så tät, att man inte kan få en hand emellan.

Men, fortsatte han, det finns några specifika saker, som man inte får förbise, då man studerar småländska förhållanden, och det är först och främst den stenblandade småländska jordens inflytande på redskapsbeståndet. Tack vare denna markensbeskaffenhet saknar inte mindre än gott en tredjedel av länets brukare, speciellt bland de mindre, *slåttermaskiner* och *radsåningsmaskiner*, emedan de helt enkelt inte kunna komma fram med dem i terrängen.

Och eftersom vi nu äro inne på de mörka sidorna, fortsatte han vidare, så skulle jag vilja säga ett ord om ett par förhållanden, som äro av jämförelsevis färskt datum och spela ingen föraktlig ekonomisk roll på landsbygden här i Småland och jag skulle tro lite varstans. Det är den landsvägshandel, som bedrives av bryggare och charkuterister. De köra omkring till alla gårdar och öka upp behoven hos folket fullständigt i onödan. Nu köpa t. ex. alla svagdricka i stora korgflaskor, ja, pilsner för 23 öre flaskan, medan de själva få 10 öre för en liter mjölk, d. v. s. 3 $^{1}/_{3}$ öre för en rymd, motsvarande en flaska pilsner. Det är nya hushållningssystemet på landsbygden,

som nu marscherar in och som i icke liten grad ligger bakom skriket om böndernas nöd.

Sådant äro bönderna pigga på. Men icke i samma grad på att utnyttja sina möjligheter av skilda slag. Här t. ex., som i alla skogstrakter, är det utomordentligt gott om humlor, och de äro nödvändiga för rödklöverns befruktning. Därför skulle odling av rödklöverfrö kunna bli en lönande näring i detta län. Men har man gjort något åt den saken? Nej.

Dessa ord förde in en ny synpunkt att betrakta de goda smålänningarna ifrån och den underströks ytterligare av nästa man jag intervjuade, godsägare och stor djurförädlare. Han hade en gård på 215 tunnland, höll en 110 nötkreatur, en 15 hästar och var den *ende* utställaren från *hela* Småland av avelsdjur på lantbruksutsällningen i Stockholm sommaren 1930.

– Jag skall säga, sade han, omgiven av alla sina glänsande prispokaler, att det är just inget överdrivet nöje att driva djuravel i Småland. Här bo Sverges värsta prutare. Här finns bara två egenskaper: sparsamhet och snålhet. Hit köpas därför också de billigaste tjurarna från småbesättningar i andra län, och man begriper ännu inte, att *om* man verkligen vill få till stånd smörexport på världsmarknaden även från Småland, så måste man ha fullgoda bruksbesättningar, vilket i sin tur förutsätterordentliga avelsbesättningar som uppåt lands. Och med det sammanhänger bland annat, att djur, vana vid ortens beten o. d., alltid äro att föredra framför djur långt bortifrån.

Det är Småland, slöt han, och så mycket kan jag säga, att, om jordbrukskrisen fortsätter, så kommer många att ryka, emedan de icke hunnit så långt, att de kunna se någon utväg. Och varför? Dels därför att de sakna genomförd organisation här i Småland, och inte bara det utan dessutom *varje gnista av förstånd om vad en dylik betyder, rent ekonomiskt.*

När vi lämnat denne pessimist, som uppenbarligen, ehuru av naturen en glad lax, var pessimist alldeles som östgötarna, emedan han stigit till ett högre, mer industrialiserat och därmed för rubbningar i de ekonomiska sammanhangen vida mer känsligt stadium än kroppsarbetets, stenbrytningens och självhushållets, sade ciceronen:

– Jönköpings län är mera okänsligt för krisen, bland annat därför att det har vida mindre arrendegårdar än Östergötland och följaktligen inte är så beroende av kontanter. Medan i Östergötland cirka 40 procent av jorden och 50 procent av gårdarna äro arrenderade, så är här i länet motsvarande siffror bara 16 och 20. Och det betyder ju åtskilligt. Dessutom kan smålänningen leva på snart sagt ingenting. Vad sägs t. ex. om följande budget för en liten småbrukare, f. ö. inte långt härifrån? Familjen består av 6 fullvuxna personer, och årsbudgeten går till 2.400 kr. fördelade på detta sätt:

kläder för alla 6

300:—

bostad, beräknad kostnad

150:—

skatter och levnadskostnader i övrigt

1.950:—

Detta är nu *för* sparsamt och icke önskvärt, ty resultatet har blivit nånting tryckt, mörkt, smått, med oerhört begränsat synfält, vilket skulle betyda stagnation för hela landskapet, om det vunne insteg överallt.

– Ja, sade en 87 års jordbrukare, gammal indelt soldat, numera pamp i sin trakt, en mörk men saftigt grön bygd, med egendomligt mörkröda stugor, för vilken vi refererade vårtsamtal, ja, smålänningen är sparsam och fördomsfull och, hur mycket han än pratar, allt annat än öppen. Det vill säga i andra trakter. I det här häradet uppe i skogen är han annorlunda, livligare, öppnare och mindre fördomsfull, vad det nu kan bero på. Kanske att

vi ha mindre stenbunden jord och inte behöver arbeta andan ur kroppen. Här har det gått framåt alltsedan början av 80-talet, då Halmstad–Nässjö järnväg drogs fram mitt genom häradet, men förr var det dåligt här också. Se, förr i världen, förstår herrarna, låg det fullt med masugnar och bruk här i bygden, och då levde folket på att köra malm och kalk åt dessa bruk och på att kola. Det var en av Gud förbannad tid. Det var fullt av gästgivaregårdar längs landsvägen och ett sakramenskat fylleri i samband med körningen och, minns vad jag säger, go herrar, också med fattigdomen. För den är av ondo och skapar värre. Nu, sen bruken försvunnit och jordbruket kommit i stället, är allt detta elände borta.

– Nå, frågade jag, hur gick det till, då uppryckningen kom då?

– Jo, ser herrn, det var rasande enkelt det. Kolningen fördärvade skogen, och när bruken lades ned och inget bruksbränsle mer behövdes, så blev skogen helt sonika platt värdelös. Men så satte man i gång med massaindustrin i mitten på 90-talet, och därmed fick skogen inte bara tillbaka sitt gamla värde utan värdet mångdubblades, så då fick bönderna kapital, och då kunde de ägna sig åt sin näring, som var jordbruket.

– Och nu ha ni fullt modernt jordbruk med mejeri och allting, alltså?

– Nä! Se, det är just det, som vi *inte* har. Se, saken är den, *än så länge,* att gårdarna äro så små, att de egentligen lever på vad de producera, och vidare är det för långt till avsättningsplatser.

– Hur gör man då, då?

– Jo, man äter det gården ger, och tar kontanterna ur skogen, det vill säga, folket lever på lagårn, och så odlar man vårsäd till kreaturen, för man håller mycket hästar här på trakten för skogskörningens skull.Här var, med andra ord, i denna klart norrländska natur, också samma förhållande rådande som i större delar av Norrland, det vill säga, att det var jorden som tjänade skogen, inte som i landets verkliga jordbruksbygder, skogen, som tjänade jorden.

– Men, sade gubben, folket har vaknat, tack vare skogsinkomsterna, och nu ha vi det stora problemet framför oss att utdika mossarna häruppe. Det skulle i ett enda slag förbättra klimatet, ge större åkerarealer och vida mer växtlig skog. Och *då* blir det andelsmejeri och allting!

Gubben hade talat om hästar för skogen. Det var därför bara på sin plats, att vi foro till en hästuppfödare, en riktig småländsk friskus. Här hade jag precis en norrlandsbonde framför mig, det vill säga, att han var klädd i ljusgrå vadmal som en pur-jämte. Och liksom jämtarna passionerad hästkarl. Men denne köpte hingstar i Sölvesborg och sålde till Kalmar, Blekinge och till bygden, ehuru ej så mycket, ty där kom den ovan påtalade sparsamheten och snålheten in, än så länge.

– Men vänta bara! sade han skrattande.

Emellertid, det intressanta med denne man låg däri, att han var den första representanten bland dessa höglandsbönder för en industriell syn. Han var född på den gård, där han bodde, men hade börjat sin bana med byggnadsverksamhet på spekulation i Gislaved tillsammans med en potentat därstädes, lydande det ärorika namnet »Stor-Josef». Men som han inte trivdes med den banan, köpte han gården av fadern, rev upp dennes primitiva täckdiken av sten och täckdikade enligt alla konstens regler med rör, bröt och odlade mark, så att han på 25 år ökade ut åkerarealen från 10 till 20 tunnland.

– Lite för vart år! sade han. Med tiden blir det mycket.

Så högg han i med hästavel och betesförbättringar för hästarnas skull. Och nu höll han på med dikning i skogen, huvudsakligen för att få fram björk. Varför? Dels till bränsle och dels för att sälja som råmaterial till bobinfabriken i Gnosjö. Vidare hade han försäljning av smågrisar om 3 veckor. Och så mjölk till Gislaveds privata uppköpsmejeri.

Vid upplysningen härom skrattade han gott.– Bönderna i Gislaved, sade han sen, fick 20 öre för mjölken, men när vi bönder från längre håll också började sälja till mejeriet och nöjde oss med 16, gick ju deras pris ner. Och

herregud, vad di va förgrömmade. Men vi måste ju också leva. Och si, bönder kan ju aldrig hålla ihop! tillade han med ett skratt.

Här kände jag nu riktningen söderut definitivt. Här fanns inte längre skymten av Stockholm. Här var det Göteborg, Malmö, Sölvesborg, Karlskrona, Kalmar, som hägrade i synfältet. Och bara man började känna denna egendomliga sugning av en större stads eller stadsgrupps konsumtion i luften, förändrades hela atmosfären. Svårigheterna föreföllo icke längre så stora, företagsamheten var mer påtaglig, den industriella karaktären satte genast in, och denne man gav på sitt sätt formeln för dylika trakter.

– Man får inte ta ved sig! Man är så vaner, och förlorer en 100 kroner i dag, så vet en, att det kummer välan tillbaks en annan dag.

Nu bar det söderut till de förut omnämnda, ljusa och mera leende bygderna. Skogen sjönk bort, ljusblått, vitt och spädgrönt dominerade nu. Tiden gick mot pingst, och bygden började verka tegnersk med kronbrudsidyll i luften. Det var också en stilla, fridfull lördagseftermiddag, men ur denna naturens frid dånade en av vrede upphetsad spannmålsodlande godsägares stämma emot mig:

– Oansvariga kvarnägare och grossister bygga sina kvarnar så, att de ligga med sina kranar mot sjön för att ta emot utlandets spannmål, men de vilja icke ha en järnvägsvagn från Sverges spannmålsodlande bygder inom synhåll.

Jag kände igen den talandes ande. Från Östergötlands veteslätter hade jag över västra Smålands friska högland stigit ner till det sydsvenska slättlandet, och doften av Skånes vete förnams allaredan ur dessa ord, som voro de sista Jönköpings län hade att säga och som förebådade hetsigare debatter, skarpare motsättningar och svartare stämningar än i mellersta och nordligare Sverge. VID KALMARSUND

Andra kapitlet

ANDRA KAPITLET

Syd-Sverge träder fram, men färden går åter mot norr för att sedan längs småländska kusten på »Strandavägen» och »Ostkustvägen» leda ner till det överraskande Blekinge. Frukt- och fiskodling, bönder som snickare och snickare som bönder, Sverges fetaste mjölk och stigande motsättning mellan jordbruk och industri.

§ 1.

Fisk- och fruktodling samt begynnande kooperation på nedre småländska höglandet.

Det förvånade mig, att bara vi rullat över gränsen till Kronobergs län, var det, som om vi kommit till en helt annan del av landet än Småland. Dock befunno vi oss alltjämt ett par tre hundra meter över havsytan, visserligen på sluttningen av småländska höglandet ner mot slättlandet vid Kalmarsund, men dock i stort sett uppe på detta högland. Icke desto mindre skiljer sig Kronobergs län påtagligt från Jönköpings, och närmast beror det väl på, att man har bestämdare intryck av jordbruksbygd. Sålunda äro vägarna slätare och bredare och ofta kantade av lummiga lövträd med väldiga kronor, ek och lönn dominerade, men ofta förekommo också gamla ärevördiga fruktträd längs vägkanterna. Vidare framträdde ett första avgörande sydsvenskt drag i landskapsbilden: husen äro ofta uppförda av sten, ehuru trä likvisst ännu dominerar, men det är relativt gott om stenladugårdar med halmtak. Samtidigt gör sig länets fattigdom märkbar genom en tyvärr ganska riklig flora av förfallna stugor, och man påminnes om, att Kronobergs län tillhört de starkast emigrerande i landet.

ANDRA KAPITLET

Syd-Sverge träder fram, men färden går åter mot norr för att sedan längs småländska kusten på »Strandavägen» och »Ostkustvägen» leda ner till det överraskande Blekinge. Frukt- och fiskodling, bönder som snickare och snickare som bönder, Sverges fetaste mjölk och stigande motsättning mellan jordbruk och industri.

§ 1.

Fisk- och fruktodling samt begynnande kooperation på nedre småländska höglandet.

Det förvånade mig, att bara vi rullat över gränsen till Kronobergs län, var det, som om vi kommit till en helt annan del av landet än Småland. Dock befunno vi oss alltjämt ett par tre hundra meter över havsytan, visserligen på sluttningen av småländska höglandet ner mot slättlandet vid Kalmarsund, men dock i stort sett uppe på detta högland. Icke desto mindre skiljer sig Kronobergs län påtagligt från Jönköpings, och närmast beror det väl på, att man har bestämdare intryck av jordbruksbygd. Sålunda äro vägarna slätare och bredare och ofta kantade av lummiga lövträd med väldiga kronor, ek och lönn dominerade, men ofta förekommo också gamla ärevördiga fruktträd längs vägkanterna. Vidare framträdde ett första avgörande sydsvenskt drag i landskapsbilden: husen äro ofta uppförda av sten, ehuru trä likvisst ännu dominerar, men det är relativt gott om stenladugårdar med halmtak. Samtidigt gör sig länets fattigdom märkbar genom en tyvärr ganska riklig flora av förfallna stugor, och man påminnes om, att Kronobergs län tillhört de starkast emigrerande i landet.Man lägger vidare märke till, att marken är minst lika stenbunden som i Jönköpings län och att det, till trots för väldiga stenmurar o. d., som tala sitt tydliga språk om ivrig brytning sedan gammalt, förefaller att ligga mera sten kringströdd över terrängen än i Jönköpings län. Vidare ter sig länet icke bara sjörikare än grannlänet i väster, det framträder även såsom mera sumpigt, och man förstår, att här måste vara gott om mossar. Jorden är uppenbarligen dessutom kalkfattig, att döma av rikedomen på svinsyra (Rumex).

Men icke desto mindre gör Kronobergs län ett vida ljusare, vänligare och gladare intryck än åtminstone höglandet i Jönköpings län. Själva huvudstaden Växjö är idyllisk och långt mer leende än Jönköping med dess många dystra och avskyvärt fula kapell. I Kronobergs län är man ute ur det mörka läseriet och inne i statskyrkans mer toleranta och kulturbetonade sfär. Man ser strax det ålderdomligt trohjärtade draget över dessa bygder, vänliga gårdar, mycket rosenbuskar, schaletter på de äldre kvinnornas huvuden. Det är, kortast sagt, något av idyll, inlands- och gammaltidsidyll, långt från industri och dess larm, över Kronobergs län.

Ur ren jordbrukssynpunkt betecknar det övergången mellan den kärva skogsbygdens och den leende slättbygdens vid Kalmarsund vitt skilda typer.

Redan i det föregående har jag nämnt något om den dåliga skogsskötseln i Småland. Detta landskap är små- och tillfällighetssågarnas förlovade land, och det är bara på ganska få områden, som man ännu hunnit få till stånd en genomförd effektiv skogsvård. Bönderna förefalla mer ha intresserat sig för försäljning av lövträdsvirke till den massa smärre snickerifabriker, som ligga strödda över landskapet, än för någon annan form av avverkning, och dessutom har man i detta län gått mera in för insjöfiske och fruktodling samt fiskodling och spannmålsodling i samband med varandra.

Här kom nu först en storgodsägare på en gård om cirka 1.500 tunnland, av vilka cirka 250 tunnland åker, 200 tunnland mossar och resten skog. Man ser av dessa siffror, hur en annan jordkaraktär tecknar sig här än i Östergötland och iJönköpings län, och gårdens produktion underströk ytterligare denna skillnad. Den omfattade nämligen:

1.

Spannmål

2.

Nötkreatursavel

3.

Hästavel

4.

Svinavel

5.

Fåravel

6.

Skogsbruk

7.

Kvarn

8.

Fabrikation av torvströ till avsalu

9.

Beredning av grädde och smör till avsalu

Med andra ord, specialisering var icke genomförd.

– Genom att kombinera alla dessa olika slag av drift, sade ägaren, kan jag få det hela att någorlunda bära sig. Annars skulle det inte gå. Genom att jag säljer grädde t. ex. (till Växjö), i stället för mjölk, får jag, rent bokföringsmässigt ett mjölkpris av 15 öre, medan de, som sälja mjölken sådan den är, bara får 10 öre.

Men det var icke svårt att se, att någon lysande affär var det inte. Gården var visserligen snyggt hållen, men den sken icke av de östgötska gårdarnas välmåga och prydlighet, och ladugården företedde, trots ansträngningar från ägarens sida, en ganska sorglig anblick. Man förstod alltför väl orsaken: här fanns ingen ordnad avsättning. Allt gick, till dess att hela jordbruksdriften i länet liksom i hela landet verkligen rationellt organiserats, allt gick och måste gå på spekulation från fall till fall.

Och här var en nästan förtvivlad kamp mot stenen.

– Ja, sade mannen, sten, sten! Här på denna gård har stenbrytningen pågått i över 100 år! Man har tagit tusentals lass pr tunnland. Men nu är det också bara ett enda tunnland kvar obrutet. Men herrarna kan ju själva tänka sig, vad denna stenbrytning betytt, om jag säger, att när sten bryts på åkern, så har man grävt stora gropar, där den kastats ner. Vidare ligger det massor av sten i botten på alla vägar, varförutom murar läggas upp ända till 5 meter i bredd och 1 1/2 meter i höjd.Längs vägen därborta t. ex. ha vi en mur som är 3 meter bred och 1 km. lång.

Vilken bild av vårt gamla Urbergs-Sverge! Där människan ordnar och möblerar om själva naturen, för ihop

stenarna för sig, jorden för sig, gör om skogar och mossar, gör om kreatur och växtslag och förvandlar den röra, som man kallar Naturen, till ett ordnat, överskådligt, lydigt helt i människans tjänst.

Här framlyser bondens skapargärning! Han är den, på vilken i första hand detta tunga och otacksamma uppröjningsarbete har fallit, och här i det steniga Småland lär man sig att ta av hatten för honom! En dag skall Sverges jord ligga slät och fin, jordbruksmaskinerna ska utan hinder rulla fram över marken, som skall bära rika skördar av för Sverges klimat utexperimenterade lämpliga växtsorter.

Då ska stenkumlen vara äreminnet – liksom en gång bautastenarna för vikingahövdingarna – över vad Sverges bönder uträttat till sena tiders gagn, och det skall vara ett äreminne, som duger!

– Ställningen för herrgårdarna här i länet, sade en annan man på en rätt stor egendom, är lite egendomlig, om man så vill. Man måste nämligen, först och främst, betala något högre löner på en herrgård än på en bondgård, dels emedan man av gammalt vant sig vid att fordra mer av herrgårdarna, och dels emedan vi, på herrgårdarna, å vår sida vant oss vid att fordra bättre, gift folk.

– Hur ställer det sig med den maskinella arbetskraften, då?

– Ja! Det är ju det tyvärr, att maskinerna inte kunna fullt förräntas, emedan man på en gård t. ex. som denna ej kan fullt utta hela deras kapacitet som på de verkligt stora och samhanhängande bruken i Östergötland och Skåne.

Och så ha vi häruppe på höglandet dessutom en alldeles specifik besvärlighet, och det är, att genom att vi här ligger cirka 800 fot över havet, så ha vi korta höstar och vårar och måste hopa mycket folk för att hinna få vår- och höstarbetena klara, innan det är för sent. Och då stiga naturligtvis arbetskostnaderna, ty utbudet av arbetskraft är inte så rikligt.– Hur går det ihop då?

– Ja, det är skogen!

– Ska då inte jordbruk, rent jordbruk kunna bära sig här?

– Jo! Det vore visst inte omöjligt. Men bara under *en* förutsättning: organisation!

– Det vill säga?

– En central exportorganisation för hela landet, som bland annat skulle lära bönderna, inte minst här i länet, att inte söka hålla så många djur som möjligt pr brukningsenhet, utan så högrasiga som möjligt, så att man kan räkna med, *att det nedlagda kapitalet verkligen räntar sig.* Ingenting annat.

– Har man det klart för sig i detta län?

– I någon liten mån, kanske. Och speciellt på de medelstora gårdarna. De gå in för den linjen och önska organisation för att uppnå trygghet, d. v. s. stabila priser, så att de kunna räkna och kalkylera. Nu hänger ju allt i luften.

Här började stämningen mulna, och en småbrukare sade bistert:

– Det tog slut med tjänstfolk på bondgårdarna här i länet för 30 år sen, då järnvägarna kom. Då gick drängarna till städerna och industrin. Och ha herrarna lagt märke till, att nativitetssiffran här i länet sjunker? Vad tror herrarna det beror på? Jo, det har spritt sig från glasbruken och massafabrikerna! Och de barnrika familjerna, det är bönder och torpare, som tar ut all den sprit de kan få på boken, som aldrig deltar i något föreningsliv men som förbannar samhället.

– Förbanna bönder och torpare samhället här i länet?

– Med denna jord! Denna sten! Denna fattigdom! Om!!!

– Och vad skall det bli?

Han svarade med en axelryckning, och pekade mot himlen:

– Fråga honom! Någon annan lär inte veta't! Kanske inte ens han!

Så var det en yrkesfiskare i ett av de små industrisamhällena.

– Fisket födde sin man förr i världen, sade han bittert. Då var sjöarna fulla av fisk och kräftor. Men nu! Kräftfisket är snart slut, för nu tjuvfiska alla, och så bottenskrapar man. Och så den förbannade industrin! Och det lika förbannade s. k.förbättrade jordbruket! Båda två fördärva fisket, genom att torrlägga mer och mer, så att lekplatserna för fisken försvinner. Förr i världen var vassbänkarna och kärrmarkerna de bästa lekplatserna, men nu ha ju sjöarna tömts och förvandlats till nakna, förgiftade stenhål.

Och så daska sillbilarna efter vägarna, och folket i samhällena, som skriker efter *färsk fisk*, får aldrig se en fena.

Dock! Det fanns en färsk fisk i dessa bygder! Men den odlades, dock icke huvudsakligen för konsumtion i Sverge! Utan i Tyskland! Ungefär som ålen från Roslagen och ner till Skåne går till Tyskland med sump! Denna fiskodling i Småland, som bedrives av bönder, var verkligen en högst märkvärdig sak, föga om ens det ringaste känd av Sverge i stort sett.

Det hela drivs, och däri ligger det för en utomstående märkvärdiga, som växelbruk mellan växt- och fiskodling. Det går så till, att man under en tidrymd av vissa år, 3 à 4 i regel, sätter särskilt beskaffad mark, nämligen täckdikad torvjord på moränbotten, under vatten. Efter denna tid töms bassängen, och man bedriver på dess botten vårsädes-, vall- och baljväxtodling. Bassängens tömning sker på hösten, så att bottnen får ligga i luften under vintern och frysa. Så tar man tre års gröda, varefter man återgår till fiskodling!

På dessa områden gör man nu gödslingsförsök med olika mineralgödslingar för att utröna, vilken som inverkar mest fördelaktigt på såväl fiskens som växternas tillväxt. Allt detta för att söka få i gång fiskodling i stort i Sverge liksom förut i Tyskland.

Det var egendomligt att hos en jordbrukare, som hade dylik odling, se hela gården överallt genomskuren av små kanaler med brunt stillastående vatten. Rörde man i vattnet, så spratt fisken.

Denne man hade nu på en gång på sina 20 tunnland: jordbruk, fiskodling, stor trädgårdsskötsel, avelsdjur av S. R. B. och fjäderfä. Jag förvånade mig över blomsterodlingen här mitt i skogen, men han svarade, att det gick åt rubb och stubb vid en närbelägen järnvägsstation, som hade ett litet samhälle om 400 personer.

Detta är ett nytt Sverge som börjat träda fram i samband med den växande samhällsbildningen. Så fort man i våra dagars Sverge ser ett växthus dyka upp, kan man vara säker på att ha ett samhälle i närheten, ty varje samhälle har numera fått den ytterligt rekommendabla manin att vilja ha levande blommor i hemmen och grönsaker: mest tomater men även andra vegetabilier på matbordet, och företagsamma småbrukare landet runt kring samhällena ha på detta sätt fått en utmärkt binäring, vilken i många fall helt och hållet slagit ut det ursprungliga mer primitiva jordbrukandet.

Och här nere i den småländska skogsbygden, just i Kronobergs län, tillkom dessutom frukt-, speciellt äppleodling av aktningsvärda proportioner. Sålunda uppgavs det, att bara vid Urshults järnvägsstation skulle för några år sen frakten endast för avsänd frukt ha stigit till 40.000 kr.

Det allmänna intryck, jag på detta sätt fick av Kronobergs län var, att man där nått fram till en mångsidig jordbruksdrift, spridd framför allt måhända på en hel rad smärre bi- och stödnäringar: skilda avverkningar, fiske, fiskodling, fruktodling, blomsterodling, alltsammans tydande samtidigt på primitiva jordbruksorganisatoriska förhållanden och företagsamhet hos folket. Det var på samma gång vackert, rörande och beklämmande, då man betänkte hur mycken energi och god vilja, uppfinningsförmåga, uthållighet och tålighet, som här presterades och hur mycket, hur ojämförligt mycket mer detta folk skulle få ut ur sitt strävsamma liv, om det bara kunde inse betydelsen av organisation och ekonomiskt samarbete.

En ansats härtill var det sista och mest löftesrika jag såg i detta län. Det var den betesförbättringsrörelse, som igångsatts av länets hushållningssällskap,

– Först, sade mig själva initiativtagaren till denna rörelse, slogo vi in på den vägen, att vi använde de medel sällskapet anvisat, till att stödja bönderna vid deras anläggande av egna småbeten på 1 à 1 $^{1}/_{2}$ tunnland, men som det visade sig, att dessa bitar vanvårdades och förföllo, sedan väl penningbidragen utbetalats, slogo vi in på en annan väg, nämligen den, att sällskapet själv började anlägga stora beten på en 13—15tunnland, som sedan hyrdes ut till bönderna, vilka nu skickade sina djur i massa. När så djuren hastigt stego i kraft och mjölken i fetthalt, då blevo dessa beten utmärkta demonstrationsfält, som alltmer fört idén framåt.

Hyran betalar såväl omkostnaderna för betesanläggningen som amortering av det nedlagda kapitalet, och det blir vinst ändå! Planen är, att det skall amorteras på 12 år, och allt under hand uppläggas nya dylika beten, och idén är att söka få *sockenallmänningarna* till detta, ty därmed tillfaller betet, när det är betalt, hela socknarna, icke individerna, som just hittills bildat stötestenarna. Ända till 2.000 tunnland och mer skulle på detta sätt kunna utnyttjas, och därmed skulle vi få i gång en verklig *betesindustri* här i länet.

– Och hyran?

– Femton kronor pr djur och månad, och det betalar man redan med glädje. Ser ni, hr Nordström, man kan inte begära, att en enkel bonde skall kunna ha *alla* de egenskaper, som fordras hos en *modern* jordbrukare, att han på en gång skall vara förstklassig jordbrukstekniker, förstklassig ekonom o. s. v. Därför måste han hjälpas och uppfostras, och så småningom få de olika specialiteterna sedan utvecklas inom kåren.

Se nu till exempel på den småländska skogen. Det är ju ett sorgligt kapitel. Bönderna begripa icke själva, vilket kapital de där skulle ha, om de som veta hur skogens ekonomiska värde skall göras fruktbärande, finge ta hand om hela den småländska skogsfrågan.

– Vad skulle då ske?

– Naturligtvis att skogarna drogos ihop i stora ägor, vårdades, brukades och avverkades rationellt. Och först och främst: skilja skog och bete. Men dit ha vi ännu långt här i Småland. Men framför allt, ett av Smålands livsvillkor är just att skogsfrågan blir löst, ty *utan skogen är Småland intet!* Och framtidslinjen är, att här i Småland måste skogen inte bara stödja men uppehålla jordbruket genom att som i norra Sverge ge bönderna tryggat vinterarbete med avverkningar o. dyl.

När vi efter detta samtal en stilla, solig söndagsafton ilade norrut genom om Norrlands påminnande, ändlösa skogar,kunde jag konstatera, att man i de nordligare delarna av länet tycktes ha börjat ta itu på allvar med skogsvården. Där döko upp på ömse sidor om den nylagda, breda landsvägen omfattande tallparker, som voro av stat eller industri mönstergillt gallrade, där de raka, höga stammarna gåvo intryck av ordning, målmedvetenhet och ljusa framtidsutsikter.

§ 2.

Mjölkerskeproblemet, stenbönder och potatiskamp.

Kalmar län bildas av hela kuststräckan från Östergötland i norr till Blekinge i söder, en kust, som i norra delen är någorlunda kullig och höglänt men som ungefär från Oskarshamn–Påskallavik erbjuder hela vägen ner till Blekinge den oavbrutna anblicken av låg, ljus strand- och slättnatur, påminnande om Skånes sydkust väster om Hälsingborg och utomordentligt vacker, icke minst genom att man utåt havshorisonten har de blånande silhuetterna av Jungfrun och Öland.

Tjustbygden, som bildar länets nordligaste del, kan sägas beteckna en mjuk övergång från den i Södertörn och i Östergötlands skärgård ännu skönjbara nordsvenska kustkaraktären, söder om Tjustbygden är man definitivt inne i södra Sverge, vilket icke minst för ögat avslöjar sig genom att bebyggelsen nu blir sten med den därav följande mer utpräglat kubiska formen på städer och fisklägen, med ljusa färger, som reflekteras över landskapet och ge det den kritaktiga dager, som utmärker Syd-Sverge och skiljer det från Nord-Sverges lika utpräglat roströda dager.

Längs denna kust åkte jag nu också mycket riktigt in i Syd-Sverge på allvar och därmed in i helt andra problem än dem, som förelegat i Södermanland, Östergötland och Smålands inre delar. Där hade nämligen icke kunnat spåras någon verklig motsättning mellan jordbruk och industri, men så fort jag kom ner på slätten, och i direkt proportion till slättens utbredningoch därmed avstånd från skogen och dess industrier, ökade och skärptes denna motsatsbetoning, och gradvis befann jag mig stående inför en bondebitterhet, av vilken vi i Upp-Sverge icke ha någon som helst erfarenhet, emedan vi övervägande äro trots allt industribetonade.

Men här nere på Smålandskusten spelade det upp för full orkester, och det började genast på första plats, jag besökte, ett gammalt berömt bruk.

– Jordbruket, dånade där en jättelik man emot mig, jordbruket, min herre, och jordbrukets framtid hänger på *kvinnan!* Det är kvinnorna, hustrurna, som pressa karlarna till städerna. De se, hur deras systrar i städerna ha det, och de vilja ha det lika *lätt,* lika *roligt* och lika *elegant.* Och *föräldramyndigheten* är slut på landsbygden. Ta ett exempel härifrån bruket! Fadern är skogsarbetare, sonen är *gjutare.* Fadern arbetar 10 timmar, vanliga, avtalsmässiga arbetstiden för lantarbetare, och tjänar 50 öre i timmen. Sonen arbetar 8 timmar och tjänar genomsnittligf 1:29 pr timme. Kan tjäna 1:60.

Så betalar han högst 2 kr. pr dag till hemmet. För det får han bostad och mat, och så får modern dessutom stå och utan ersättning tvätta åt honom till på köpet. Varför? Föräldrarna ha ingen myndighet. Den släpper redan, då barnen äro i 12–14-årsåldern.

Denna bistra skildring vitsordades av en godsägare ute i Tjustbygden, en egendomlig bygd, verkande en enda enorm spenatportion, där byar ligga dolda som små högar av hackade ägg. Dessa byar ha nämligen stannat kvar sen gammalt på sina platser, ehuru jorden skiftats. Det är det typiska för södra och i viss mån för norra Tjust.

– Jordbruket här i Tjust? sade godsägaren i fråga, där vi sutto inne på ett genom trädens skugga mörkt gammaldags herrgårdskontor. Ja! Det är som i övriga Småland. Det är naturligtvis skogen, som bär det.

– Men finns det då inte verkligt intresse för jordbruk här? Det är ju bördiga bygder.

– Jo vars! De söka nog följa.

– Nå, har ni ingen andelsverksamhet att hjälpa er med?– Kooperation? Näe! Åh nej! Se, befolkningen är ju rätt så burgen här i Tjust, fast den förstås är svårt ute för borgensförbindelser, och så har den ju bra nog hjälp av skogen, så därför har det just inte velat bli någon kooperation. Erfarenheterna från andra håll ha ju inte varit just så lockande heller. Men det vill ja säga förstås, att medan kor, får och svin förr togs av privatslaktare i Vimmerby, så går alltsammans numera sen en 5–6 år direkt till slakthuset i Linköping. Det vill säga, kanske inte riktigt alltsammans, för det är ju förstås en privatslaktare, som far omkring och träffar avtal. Från Linköping går köttet sedan till Stockholm och i ganska stor omfattning till Oslo också.

– Det var konstigt.

– Jaa. Men det går dit i alla fall. Och så slår man sig ihop om lastbilar för transporten till Linköping.

– Nå, är det mer också?

– Ja, det är ju fruktodling förstås. Vi ha ju till exempel konserveringsfabriken i Gamleby. Och så är det biskötseln, och man är ansluten till biodlareföreningen. Och så är det en äggförsäljningsförening, som säljer egentligen på Norrköping.

Det intryck jag fått i Kronobergs län, halvvägs från småländska höglandets toppområden ner till kustens slättbygder, att det småländska jordbruket befann sig i ett egendomligt osäkert, famlande tillstånd och i utomordentligt stor utsträckning sökte hjälp av stödverksamhet, det befästes här under färden nedför kustlandet, där vi stötte på saft- och fruktmosfabrikation, stenhuggeri, snickeri, legokörning etc., medan rena jordbruket nästan skymtade mer i bakgrunden som hjälp till köket. Men samtidigt härmed framträdde också en längre hunnen förståelse för samarbetets nödvändighet och ofrånkomlighet.

Redan Tjust-bygdens fruktförening uppe i Tjust gav exempel på begynnande sammanslutning åtminstone av ortsintressen.

– Vi startade 1929, sade föreståndaren, en ung, sympatisk man, och nu ha vi praktiskt taget alla fruktodlare med i hela Tjust.

– Det är en andelsförening?

– Ja visst.– Och produktionen?

– Ja, om vi tar fjolåret, d. v. s. första verksamhetsåret, då vi bara körde 9 månader, så gjorde vi 114.000 kg. äppelmos, 13.500 kg. lingonsylt, 10.000 kg. sur blåbärssylt och 10.000 kg. torklingon och lingonmos på burk. Och vidare konserverar vi murklor. Uppköpsområdet är lokalt, försäljningsområdet hela landet och i någon mån utlandet. England börjar sålunda fråga efter konserverade blåbär.

– Kan det bli någon export att tala om?

– Ja, man vet ju aldrig. Tyskland importerar ju sen rätt länge ganska stora kvantiteter färsklingon.

– Och avnämarna inom landet?

– De stora kunderna äro förstås konditorierna och bagerierna. För sura blåbärssaften dessutom sjukhusen.

– Och hushållen?

– Omöjliga! Besynnerligt nog, men så är det. De gå fortfarande på utländska konserver. Men hela denna industri är ju relativt ung.

– Hur många liknande företag finns det egentligen i landet?

– Ett tiotal. Det är Winborg & C:o i Stockholm med 12 resande, gamla senapsfirman, vidare Wundermanns Konservfabrik i Norrköping, Svenska Fruktföreningen i Urshult, störst i landet i fråga om äppelmos, A.-B. Önos i Tollarp, fabriken i Bjuf, Knutssons Marmeladfabrik i Varberg, Nordiska Fruktindustri A.-B. i Örebro, Vetlanda Marmeladfabrik och Vetlanda Saft- och Syltfabrik.

Så på vägen från det lilla soliga Oskarshamn sågo vi stenarbete vid vägkanten och körde förbi rader av stenlass.

– Vi äro väl för Guds skull inte i Blekinge allaredan? frågade jag ciceronen.

– Åh, nej, log han. Men här mellan Oskarshamn och Påskallavik ha vi en sträcka, där det börjat bli ganska mycket stenindustri som binäring för jordbruket. Det är nämligen så, att dels få bönderna här körslor till hanmplatserna åt stenindustrin, och dels ha en del bönder smittats av denna industri och själva börjat bryta och hugga sten längs vägen. För övrigt harHushållningssällskapet beviljat ett tiotal egnahemslån åt stenarbetare här i trakten.

Där hade man alltså en hopslagning av jordbruk och stenindustri.

Litet längre söderut, nedanför det rent underbart vackra Mönsterås och något mera inåt landet fick jag se sammansättningen jordbruk och snickerifabrik.

Det var en icke så liten fabrik med en omsättning av 362.000 kr. senaste år och med 90 arbetare, som tillverkade huvudsakligast herrums- och matsalsmöbler i björk och ek.

Här träffade jag nu en man, anställd vid fabriken, född 1886. Han hade ett litet ställe, som ursprungligen, då han år 1911 köpte det, omfattade 14 tunnland. Nu hade han köpt till 15 tunnland åker och hagmark.

Runt omkring hans nätta, vitmålade stuga och täppa, full av blommor och fruktträd, lågo andra lika nätta stugor, så att det hela verkade ett litet idylliskt trädgårdssamhälle, över vilket den röda fabriksskorstenen höjde sig litet på avstånd.

– När jag kom hit 1911, sade han, fann jag en stuga, vedbod och förutom några oädla fruktträd bara tomma marken. Sen har jag byggt om boningshuset och byggt ladugård, spannmålsmagasin, tvättstuga, vedbod,

snickarbod och materialbod. Vidare har jag stenbrutit, täckdikat och dessutom nybrutit cirka 2 tunnland åker. Så har jag satt trädgården i stånd och förädlat fruktträden.

– Och priset på alltsammans? frågade jag.

Han gav följande tablå:

Stället

1.166:—

Jord 1917

4.000:—

Jord 1930

5.000:—

————————

Summa

10.166:—

av vilka poster de två första köpts för egnahemslån, den sista för egna pengar.

– Nå, men det här med fabriken då? frågade jag.

– Jo, det är två bröder, svarade han som ha var sin fabrik.Den ene en fanérfabrik och den andre den här möbelfabriken, som har 140 aktieägare. Varje aktie är värd 2.200 kr.

– Har herr Bengtsson aktier?

– Ja, två stycken.

– Och de övriga 89 arbetarna?

– Ha 110 av de 140 aktierna.

– Så det är egentligen ert eget företag?

– Ja, på sätt och vis.

– Får ni utdelning också?

– Jaa då.

– Hur mycket kan den stiga till?

– Ja, i fjol var det 8 procent.

– Det var fint! Och ritningarna till möblerna då?

– Jo, de beställs från olika arkitekter i Malmö, Göteborg och Stockholm.

– Och vart levererar ni?

– Det är hela Sverge det. Och så Norge en del.

– Nå, är det här ett enstaka fall?

– Enstaka! Herre min je! Hela Mellan-Småland är väl inte annat än möbelsnickerier och snickerifabriker för dörrar och fönsterramar.

– Med hur pass stor arbetsstyrka?

– Så där från 5 till 100 arbetare. Man skall veta, hur gott om björk och ek det är här i Småland. Den finare eken tar vi förstås från Tyskland.

– Jordbruket i hela detta område, sade ciceronen, då vi satt oss upp i bilen och åkte vidare söderut, har ett synnerligen gott stöd av denna industri, dels därigenom att de flesta arbetarna ha egnahem, dels därigenom att småbrukarna få avsätta mjölk, smör, kött, ägg, potatis o. s. v. till fabriksarbetarna och dels slutligen därigenom, att fabrikerna köpa virke av bönderna inåt landet i skogsbygden och därmed stödja även deras jordbruk.

Kring Kalmar dök nu den verkliga slättbygden fram, och söder om Kalmar ner emot Blekinge-gränsen tog den fullt skånska proportioner. Och där dök också det verkliga småländskajordbruket upp med alla det tidsenliga jordbrukets former: industrialisering, ekonomisk föreningsrörelse, export.

Första exemplet på ett dylikt fullt utbildat, småländskt slättjordbruk mötte jag strax norr om Kalmar. Ett gods om 650 tunnland öppen jord, 200 tunnland skogs- och hagmark. Där hade man 250 à 300 kor, 150 ungdjur, 34 arbetshästar, 10 unghästar, 6 modersuggor och 50 à 55 gårdssvin för att ta upp skummjölken. Och där producerades i medeltal 1.500 à 1.600 liter mjölk pr dag, av vilka cirka 700 såldes oskummad inne i Kalmar, plus 100 liter grädde och 700 liter skummad.

Detta var det första verkliga industribruk jag stötte på under resan. Här hade jag på jordbrukets område exakt samma intryck som på en fabrik, samma matematik, samma överskådlighet och samma syn i stort. Men det var också ett storföretag, ty ägaren drev jämsides med denna gård tre andra av samma storleksordning, en i Skåne, en i Halland och en i Bohuslän. Alla baserade på Jersey-kor, vilka som bekant utmärkas av hög fetthalt på mjölken. Medan sålunda Ayrshire står i 3,5 procent, står Jersey i 5,5 procent och hade på denna gård varit uppe i 6 procent.

Men så hade också denna gård det högsta mjölkpris, jag under hela resan påträffade, nämligen 38 öre. Den levererades i små glasflaskor med pappkapsyl. Under kriget hade priset varit uppe i 75 öre.

– Denna gård, sade ägaren, står ju i en klass för sig och får inte läggas som måttstock på bygdens jordbruk i allmänhet. Förhållandena i denna del av länet äro ur avsättningssynpunkt icke gynnsamma, då det saknas såväl stora städer som stora industrier. Därför kan produktionen icke läggas på konsumtionsmjölk utan måste läggas på smörfabrikation för export.

– Och vart exporteras den?

– Till smörhandlare i Kalmar, som i sin tur sälja till Göteborg, och något till Malmö, eller också direkt till dessa exporthamnar. Däremot gå slaktdjuren så gott som uteslutande till Stockholm.

Detta var intressant. Det visade, att Mjölkcentralen för attfylla Stockholms behov av mjölk, grädde och smör icke behövde gå längre söderut än till ungefär Smålandsgränsen. Mer än vad Östergötland, Södermanland, östra Närke, östra Västmanland och halva Uppland kunde avvara förmådde alltså de 600.000 människorna i Stor-Stockholm icke konsumera. Resten av södra Sverge hade därför hänvisats till export. Hade Stockholm haft 1 $^{1}/_{2}$ à 2 miljoner innevånare, skulle självklart bilden av Smålands jordbruk varit en helt annan; då skulle det redan varit organiserat och draget under Stockholms domvärjo. Nu hade det att flacka mellan egna småstäder, köpingar, industrisamhällen och järnvägspunkter och söka att om möjligt nästla sig in i exporten på England, den vänliga jätten Gluff-Gluff för hela Nord-Europas jordbruk!

– Nåå, frågade jag Jersey-mannen, hur ställer det sig då med mejerier i denna del av länet?

– Det finns ett 70-tal, av vilka 60 äro andelsmejerier.

– Föreningsrörelsen är alltså livlig?

– Ja och nej. På de känsligaste områdena, som dessutom äro exportområdena, ägg, smör och svin, är sammanslutningsrörelsen av naturliga skäl i gång, men på 15 års tid, det vill säga sen kriget, har det icke lyckats,

trots försök på försök, att få till stånd som i andra län någon centralförening för uppköp av kraftfoder och gödningsämnen.

– Och orsaken?

– Man skaffar sig upplysningar av andra föreningar och så tvingar man sig till samma pris som de fått. Men att gå med på sammanslutning utom i yttersta nödfall, därtill är man för rädd om slanten och för konservativ.

Där dök småländska sparsamheten, fattigdomen och envisheten upp igen! Den frodades tydligen icke bara på höglandet.

– Nej, fortsatte mannen, endast en svår kris kan tvinga bönderna tillsammans.

– Säg ert önskemål, sade jag.

– Idealet vore givetvis, om man kunde finna rätta mannen, som kunde bygga upp och sköta en centraliserad exportorganisation för jordbruket, så att den blev *riktigt* skött, det vill säga *uppifrån och ner.*Man skall förstå denna sak, då man får höra, vad nästa man på Kalmar-slätten, en bonde med 40 tunnland åker, 17 kor (S. R. B.), 7 par arbetshästar och 80 à 100 svin, hade att säga om de oefterrättliga förhållandena inom avsättningen på dessa trakter av jordbrukets produkter. Han hade 130 liter mjölk pr dag och den gick till andelsmejeriet, som sålde smöret över Kalmar på export. Så var det svinen.

– Ja, det är ett Herrans elände! lät det. De skulle ju egentligen gå hela bunten till andelsslakteriet inne i Kalmar, men det har ju så förbanskade liten avsättning, så man tvingas i händerna på privata uppköpare, och till charkuteristerna. Se, det är nånting på tok med alltsammans! Andelsslakterierna, som skulle tillvarata andelsägarnas intressen, ligger inte i tillräckligt.

Och vill herrn se, hur galet det är alltihop, så ta upp potatisfrågan. Där ligger småbönderna inne på torget i stan och springer från gård till gård och underbjuder varandra. Till sist lämna de potatisen för ingenting hellre än att dra den med sig tillbaka hem igen. Inte kan man ligga och träta med såna! Så därför har jag lagt ner hela *min* potatisodling.

Och så mjölkerskorna! Det är som om den onde hade flugit i allt vad kvinnfolk heter nu för tiden. Jag skulle ha en mjölkerska. Nå! Satte in en annons här i ortstidningarna. En gång. Inget svar. En gång till. Fortfarande inget svar. Då satte jag in en i Aftonbladets halvveckoupplaga. Då fick jag *ett* svar, och flickan kom; jag har henne ännu. Vet herrn varifrån?

– Nej.

– Från Neder-Kalix! Och nu har jag mjölkningsmaskiner.

– Det är svårt, klagade en annan bonde, att få de små med sig i all föreningsrörelse. Antingen ha de inte råd eller också äro de avundsjuka. Se nu t. ex. på mjölkbedömningen! Vi ha en mjölkbedömningsförening för hela länet för undersökning av mjölkens renhet och hållbarhet. Det är 5 bedömare, som resa från distrikt till distrikt. Men vilja alla vara med om detta? Långt ifrån! Tänk t. ex. bara på Öland. Det är icke anslutet. Och varför tror herrn? Jo, det ska jag tala om. Se, det är så, att på Öland finns det gott om alla slags lökväxter. Det gör,att mjölken på försommaren får stark löksmak, så stark, att mjölken blir alldeles vidrig, i vissa fall onjutbar. Det gör, att man inte kan exportera mjölk, och då har man inget intresse för kvalitetsförbättring. I stället söker man förvilla bort saken genom att av mjölken göra ost, som man tillsätter med starka kryddor.

Eller se på slakterierna! Det i Kalmar har händelsevis *icke* gjort konkurs. *Men de flesta andra i landet.* Och jag kan tala om varför. *Därför att bönderna, som äro andelsägare, aldrig velat fondera vinsten i form av reservkapital.* Nehej! Som året är slut, skall vinsten ut! Ja, se *bara den som vet, vad slanten i hand betyder för en bonde, begriper läget i detta nu!* Men följden? Jo, att så fort det blir svårigheter för företagen, så lämnas de i sticket. Där finns ingenting att rädda av egna insatser och reserver.

Nej, *svårigheten med bönderna är, att de ännu inte lärt sig att tänka för annat än stunden.* Aldrig på framtiden. Och att så fort det gäller ett *kontant utlägg,* så slå de från sig med händerna, hela högen.

Så kom till sist en bonde, som lade fram hela läget så som dessa slättbönder sågo det. Jag ger hans överdrivna ord som de föllo. Från hans vackert belägna gård kunde man se ut över den i försommarens lätta solsken böljande, gröna slätten med låga, mjuka lövskogspartier, vita kyrkor, gårdskomplex, ringlande, vita landsvägsband mot fjärran, och i horisonten det glittrande Kalmarsund med rykande ångare och glänsande segel mot Ölands ljusblå kontur. Det föreföll att vara ett av Gud välsignat land.

— Men, sade han lugnt och allvarligt, vi jordbrukare börja känna oss allt bittrare och bittrare på industrin, som ej *vill* uppskatta jordbrukets insats i landets liv. Man vill helt enkelt inte kännas vid oss. Det är rent som om man ville alldeles förinta oss och som om man inte skulle kunna begripa, att *då* först skulle det verkliga eländet och nöden komma över Sverge. Och begära vi jordbrukare något orimligt? Nej! Vi begära bara, att industrin skall använda sig av svenska lantbruksprodukter. Då skulle Sverge klara sig på båda områdena. Och då är attmärka, att Sverge har ju *alla* slags produkter, därför att det inte är specialiserat som Danmark och England. Om bara jordbruket finge *lite* högre pris på sina produkter och finge betala *lite* lägre pris på industrins, så skulle ju saken kunna ordnas.

Men herrn! Vad ska vi jordbrukare göra med de priser, som nu äro rådande? Och medan priset på våra produkter bara sjunker, stiger allt vi måste köpa. Industrin smittar dessutom ner lantarbetarna, så att de nu också fordra orimliga saker. Och så riksdagen! Den bara grälar. Och så blir ingenting gjort.

Där har läsaren i koncentrerad form de svenska, speciellt spannmålsodlande och med moderna maskiner arbetande jordbrukarnas typiska klagomål, särskilt på de stora, sydsvenska slätterna.FRÅN BLEKINGE

Tredje kapitlet

Bekantskap med Sverges största potatisland, med stärkelse- och sirapsbönder. Charkuteriernas hemlighet. Äntligen upplinjeras ett klart jordbruksprogram. Äppelbönder samt frågan om frukt, elektricitet och skogsplanteringar.

§ 1.

Fideikommisset.

Blekinge kallas Sverges trädgård och gör skäl för namnet, om man tänker förnämligast på trakten kring Karlskrona och Ronneby och den traktens idylliska å-, bäck-, park- och strandnatur. Men det är bara en mycket liten del av landskapet. I öster mot havet, hela kustbågen runt det s. k. Torhamnslandet från Kristianopel ända mot Karlskrona, är en naken, stenig och något sumpig hednatur, bland det ödsligaste och mest gripande i Sverge, hela norra delen av landskapet upp emot Smålandsgränsen är ett enda moras med igenväxande vassjöar, stenblock och marig skog, och hela Listerlandet mot Skånegränsen är sanddyner, där flygsanden först nyligen blivit bunden tack vare energiskt genomförda tallskogsplanteringar. Ville man vara elak, skulle man kunna säga, att Blekinge ur jordbrukssynpunkt består av *ett* jordbruk och för övrigt utströdda fruktträd bland berghällarna och att det, ur bebyggelsesynpunkt, består av *ett* slott och för övrigt kojor. Blekinges jordbruk är nämligen centraliserat till det gamla Wachtmeisterska fideikommisset Johannishus, mönstergillt skött, liggande ungefär mitt på landskapets jordbruksbygd och ungefär mitt emellan Karlskrona och Ronneby. Det behärskar landskapetså komplett som inget annat privatföretag i någon annan landsända. Blekingarna säga bara »fideikommisset», och varje barn från dess östra till dess västra, från dess norra till dess södra gräns viet, att det är »Johannishus». I dess skugga lever Blekinge. Därav får landskapet också sin naturliga litenhet ytterligare accentuerad, över huvud taget skiljer sig Blekinge mer kanske än något annat landskap från Sverge i övrigt. Mellan Skånes slättbygder å ena sidan, Hallands, Västergötlands, Östergötlands, Närkes och sydöstra Smålands å den andra finnes påtaglig släktskap, men det blekingska parklandskapet, med dess egendomligt, nästan japanskt stiliserade och miniatyrmässiga uppbyggnad har icke någon motsvarighet på annat håll i landet. Blekinge saknar — utom möjligen i Torhamnsområdet — varje spår av det drag, som annars är gemensamt för alla svenska

landskap, nämligen storhet och vidd. Här råda idyllen och miniatyren. Till och med bondstugorna förefalla små, åarna äro små, vattenfallen klinga så sprött, ja, till och med folket verkar smått. Naturen påminner om vissa delar av det berömda nordengelska sjödistriktet och om en viss trädgårdsnatur kring Paris, i bleka lufttoner och saftig grönska, med djupa, nästan svarta skuggor, genomstrålade av bäckarnas silverblänk och solstrålarnas reflexer i blad och vatten. Denna del av Blekinge är som en enda utsökt akvarell. Och så runt omkring denna ädelsten — grå, nästan hopplös fattigdom! Det gör ett underligt, beklämmande intryck. Och framför allt verkar det på uppsvensken överraskande. Han väntar sig, tack vare den konventionella benämningen »Sverges trädgård» en enda ljus idyll. Men som sagt, verkligheten är en helt annan och Blekinge vida intressantare än han kunnat ana.

Jordbrukets allmänna karaktär och karaktären av dess problem visade sig också snart vara helt andra än dem jag mött under den tilländalupna delen av resan. I Södermanland, Östergötland och Småland hade nötkreatur, svin, mejeriprodukter och spannmål samt skog, fiske och fruktodling bildat ram. Här i Blekinge framträdde potatisodlingen och fruktodlingen såsom dominerande i jordbruksbilden. Varjämte fisket växte i betydelse och stenhuggeriet efterträdde skogsavverkningen. Skogensåg hemskare ut än till och med i Småland, och »jätten» uppträdde överallt.

§ 2.

Potatisen och bilarna.

Vid Brömsebro, den gamla historiskt minnesrika platsen, stötte ciceronen till, och första anhalten gjordes i Kristianopel, en plats i sandvitt, med ett fyrtorn, prytt av rött tvärband, vill jag minnas, och sydsvensk, skånsk hamnanläggning med stenpirar samt bebyggelse med långa, låga, vita hus. Där var Syd-Sverges kritdager fullt påtaglig.

Ciceronen redogjorde för landskapets allmänna jordbruks-tillstånd och moderna jordbruksutveckling.

— Undantar man fideikommisset, sade han, så måste man nog säga, att för folkets del är hela landskapet i stort sett ganska efter sin tid. Ingen bokföring, ingen täckdikning, ingen kvalitetsavel och ytterligt svårt för alla kooperativa försök. Emellertid har en förbättring börjat märkas. Allra först skedde ett uppvaknande redan kring 1890, sedan kom ett nytt steg kring 1902 och från ungefär 1922 kan man konstatera, att speciellt nötboskapsaveln börjat gå fram. Men svårigheten ligger i den alltför överdrivna styckningen av jorden.

— Genomsnittsarealen, sade så mitt intervjuobjekt i Kristianopel, där vi sutto bakom stängda fönsterluckor för det skarpa solskenets skull, i ett välbärgat, luftigt hem, genomsnittsarealen här på trakten är väl en 30 å 40 tunnland åker och i regel dubbelt så mycket skog. Och huvudsaken är mjölken för smörexport till Malmö, Göteborg och England. Runmärkt är det och går i särskilda kylvagnar.

— Och slaktdjur, då?

— Går till Karlskrona. Det är bara utgallrade djur.

— Men här ha ni väl stort ålfiske?

— Ha åtminstone haft. Men det är inte så givande nu längre, sen man allmänt börjat använda bottengarn. De började införas här omkring 1922 — ja, det vill säga, det var en,som hade börjat redan 1912. *Men han kunde tiga! !* Följden av dessa bottengarn har blivit att många som hyrt ålfisken, nu kommit illa ut, dels för att de haft svårt betala arrendet, och dels för att de måst köpa nya redskap, för man vet vad sånt kostar. Nej, vad vi ha mer att lita oss till är förstås potatisen. Och den är ju enklast att odla.

— Vart går den då?

— Till stärkelsefabrikerna, som i regel äro andelsfabriker, d. v. s. att de potatisodlande bönderna äga dem tillsammans.

— Hur ställer det sig med stärkelsekonsumtionen då? Någon export?

— Nej. Det är uteslutande inhemsk konsumtion. Men den har fördubblats på 15—20 år.

— Och vilka äro konsumenterna?

— Ja, tidvis ha jästfabrikerna köpt, men de lära ska övergå till nåt annat. Men så är det textilindustrin, för stärkning. Charkuterifabrikerna stoppade förr stärkelse i korven för att dryga ut den. Och sirap görs numera av en stärkelsefabrik i Lyckeby. Den söker inarbeta svensk stärkelsesirap i landet. Till karameller och hushållsbruk.

— Det vill säga: denna potatisindustri är samma slags överbyggnad på potatisodlingen som mejeriindustrin på ladugården.

— Ja, det är den. Men så är det vidare det, att potatisindustrin efterträder den gamla brännvinsrörelsen, och det är ju bra, att vi ha fått *det.*

— Nå, då odlas det väl också mycket potatis i länet?

— Jösses, ja! Procentuellt ligger Blekinge över t. o. m. Kristianstads län, som ju står högst i landet. Och hur skulle alla småbrukarna klara sig utan potatisen?

Redan hos nästa man började klagomålen, alldeles som i föregående delar av Sverge. Det var en småbrukare i en lång dalgång. Vägen gick längs denna, på båda sidor stego fält, och där gingo bönder och plöjde.

Min man stannade vid vägkanten, med handen på plogskaftet, där en fåra var slut, såg på mig och sade långsamt:

— Jag får 11 1/8 öre för 4,3 procents fet mjölk.— Det är bättre än i södra Småland! sade jag. Där är det 8 öre.

— Kors! Så illa där! Ja, Gud vet, hur det kommer att gå här i Blekinge. Tack vare bilarna.

— Bilarna?

— Just bilarna ja!

Jag förstod vad som komma skulle, och det kom. Det var samma litania, som jag hört ända sen historien i Jönköpings län, Gislaved, där ortsbönderna rasat, när mer fjärrliggande bönder kommit med sin mjölk på bil och pressat ner priset. Som hästuppfödaren skrattande berättat oss. Men här skrattades det minsann inte.

— Hushållningssällskapet har måst ingripa! sade min Blekingebrukare. Så vi inte ska alldeles platt förgöras av denna konkurrens från alla håll. Nu ska sällskapet söka få i gång, att hela länet ordnas i naturliga produktionsområden med enhetliga priser. Det är det största bekymret vi ha. Men inte nog med det. Bilen gör nog mera ont än så! Han har ju tagit död på hästarna i städerna också, så nu få vi inte längre sälja spannmål, hö och halm till åkerierna i stan och till handlarna. De ha ju bilar allihop.

— Nå, har ni någon hjälp av skogen då?

— Skogen! Hjälp? Neej, herrn! Inte i Blekinge inte. Det blir just jämnt till lite reparationsvirke och så till bränsle. Det är allt.

— Nå slaktdjuren då?

— Ja, det är lite svin till andelsslakteriet i Karlskrona och lite smågrisar till bygden.

— Men export?

— Export! Här exporteras inte *en* griskulting. Tvärtom! Smågrisar importeras! Det är vad som sker i Blekinge!

— Det var värre!

— Ja, det var det! Men så *är* det. Och svårt att få folk. Värst med mjölkerskor. Om fem år finns det inte längre kvinnlig arbetskraft att få. Och då blir det att köpa mjölkningsmaskiner. Så ha vi det ställt, här i Blekinge, ska jag säga herrn!§3.

Blekinges fattigdom.

Så bar det av upp till skogsbygden, till en trakt, som enligt en ledande jordbruksman i länet skulle vara »typisk

för större delen av Blekinge». Det var med ett gammalt, i trakten berömt ord;

— »Rödeby och Augerums skogar, kända av gammalt för sin fattigdom!»

Och jag måste säga, att här visste man inte, om man skulle beundra den sega energi, som höll ut med att odla bland kärr och sten, eller om man skulle beklaga att icke hela trakten lagts under skog. Ty, i sanning, vad dessa bygder verkade, men icke verkade de ämnade till jordbruk. Här måtte snapphanarna och allsköns rövare en gång ha haft sitt tillhåll. Här såg jag den »svenska fattigdomen» rätt i ögonen. Men även den hade, som allt, sin försonande sida. Och det var ihärdigheten, tålamodet, det goda humöret. Blekingen är, liksom smålänningen, gladlynt, men hastigare i lynnet. Han lovar runt men håller tunt. Han är, med andra ord, inte fullt att lita på som östgöten och skåningen, de burgna och stabila bondetyperna. I gengäld ha den fattige smålänningen och den än fattigare blekingen livligare och kvickare ingenium.

Den man vi besökte uppe i dessa gudsförgätna trakter bodde i en gammal, visserligen förfallen men vacker gård. Runt omkring syntes vatten och vassar med simmande sjöfågel. Vägen ditupp hade gått förbi stugor så små som dockhus, ur vilka lika förunderligt små gubbar och gummor tittat ut. Somliga av dessa hus hade bara tre väggar, den fjärde bildades av ett stenblock under vars hjässa man sökt skydd. Jag såg också under denna färd en syn som jag aldrig sett, vare sig förr eller senare: ett dylikt boningshus, som i vild fart kördes på en lastbil neråt bygden av ett par gapskrattande pojkar. Det var ett unikt flyttlass. Tyvärr hann jag icke fotografera det! Men jag lade vidare märke till att häruppe i norra Blekinge hade man icke brutit sten som i Småland. Det var hopplöst. Det var stenalltihop. Man såg en del mindre stenar upplagda på de större blocken, det var allt. Men så såg man också något annat, och det på många hålls ruiner efter övergivna hus. Vart hade människorna tagit vägen? Till Amerika! De hade givit upp i den hopplösa kampen mot stenen.

— Och, sade ciceronen, om de icke skulle skicka hem pengar från Amerika skulle människorna här aldrig klara sig. Och bakom denna emigration låg längtan efter jord.

Det var samma fenomen som i Småland. Men där fanns jord. Här fanns icke. Här fanns bara sten. Denna jordlängtan skulle få en egendomlig belysning genom den man vi nu besökte. Han hade en gård om 600 tunnland. Det låter ju stort. Men av dessa 600 tunnland voro bara 13 åker. Resten var s. k. mader, d. v. s. sank- och sumpmark kring sjöstranden! Detta gjorde att han bara hade 7 kor, 2 hästar, 1 modersugga och några höns.

— Säljer ni mjölken? frågade jag den lille skinande gubben, som med sitt runda, yviga skägg, sina sjöögon och sin blåa bussaron närmast liknade en fiskare.

— Nej då! svarade han. Men vi kärna här hemma och säljer smöret.

— Vart då?

— Till Karlskrona. Si, egentligen skulle jag vilja sälja mjölken till mejeriet, men det är för lång väg, cirka 1V2 mil, och körslorna bli för dyra.

— Vad betalar mejeriet då?

— 10 öre, men skjutsen drar 1½ öre, och 2 öre fordrar mejeriet för skummjölken.

— Nå! Vad räknar ni med för framtid här då?

— Jo, torrläggningen av Lyckebyån häruppe! Det skulle betyda åtminstone 3.000 tunnland åker och jord, som nu är vattendränkt. D. v. s. för Blekinge, och 1.000 tunnland för Småland, för här ligger vi ju alldeles på gränsen.

— Vad skulle det bli för den här gården?

— 100 tunnland åtminstone.

— Och det är det ni hoppas på?

— Det är det. Men si, det är ju det, att det är så svårt medsammanhållningen förstås! Si, vi är inalles cirka 400 stycken strandägare, som är med, och när det började så gick var och en med på att skjuta till 36: 59. Det blev

15.000 kr. Så tillsköt en godsägare ensam 1.500 kr.

— Vart gick de pengarna då?

— Till hantlangning vid uppmätning av markerna och undersökning av deras beskaffenhet. Men si, pengarna räckte inte. Det blev dyrare än beräknat. Och nu begärs det 10 kr. pr strandägare igen. Och då nekar en hel del, så nu är det slut på sammanhållningen, och Gud vet hur det kan gå. Och det är då rent synd. För det är ypperlig jord och bästa klimat man kan tänka sig för frukt, bär och blommor. Men då är det avsättningen igen! Då är *det* samma elände. Så där står man.

Vill man ha den svenske bondens svårigheter, hans på fattigdom och ovisshet beroende, till snålhet gränsande sparsamhet och försiktighet i en enda symbolbild då — sannerligen, har man den inte här i denna torrläggningshistoria? Märk godsägarens tillskott av 1.500 mot böndernas 36: 59! Och se där storbrukens svårigheter! Deras beroende av småbruken! Om nu företaget gick i stöpet, så hade den generösare godsägaren blivit av med 1.500 kronor! Säger icke detta något också om småbrukens ekonomiskt nerdragande inverkan? Det skulle vara intressant att göra upp en kalkyl över vad den ekonomiska maktlösheten kostat småbruken, och en dylik kalkyl skulle kanske mer än något annat visa, i hur hög grad bonde-snålheten är ett bittert nödtvång.

Denna sanning måste självklart framstå, skarpt som på få andra orter, just i Blekinge, där, som vi hört, jorden är till ytterlighet styckad och måhända klagades det också mera i det landskapet, just på denna grund, än i något annat.

Ytterligare belysning av frågan gav en godsägare i jordbruksområdet. Han hade 500 tunnland öppen jord, 1.200 tunnland skog, 150 kor, 100 ungdjur, 15 par hästar, 70 å 80 gödsvin, sålde mjölken till Karlskrona och fick 13 öre litern, köttet till andelsslakteriet i samma stad. Av jorden voro 70 tunnland lagda under potatis.— Det är överproduktion av potatis i landet, började han bistert. Huvudsakligen i västra Blekinge och nordöstra Skåne. Även något i Malmöhus län. Stärkelseringen ligger med hela föregående års lager inne. Man får hoppas på missväxt i år. Annars blir här tråkigt. Så vill jag säga, fortsatte han, att just inom stärkelseindustrin är det särskilt svårt med sammanhållningen, emedan det är så oerhört stort antal andelsägare. Det smyger sig alltid andra intressen in.

Där hade jag jordstyckningens elände igen! Men här mötte skogen. Som, typiskt nog, hjälpte de stora bruken men icke de små, emedan dessa dels icke hade nog och dels icke förstodo skogsvård. Här berörda egendom försågade sålunda vid egen såg 12.000 kubikfot per år och dessutom ved.

— Finns här snickerier, som i Småland? frågade jag i detta sammanhang.

— I Blekinge?

- Ja.

— Ett par stycken. Det är allt.

— Nå, kan man säga att stärkelseindustrin fullt ersätter gamla brännvinsindustrin?

— Nej.

— På vilka grunder, detta nej?

— Helt enkelt emedan det kväverika avloppsvattnet från stärkelsefabrikerna får rinna bort, emedan man ej kan sprida det på fälten. Medan kvävet från brännerierna gick i dranken, som kom till nytta genom utfodringen i ladugårdarna och den vägen köm ut på fälten.

§ 4.

Ett jordbruksprogram.

Det var med huvudet fullt av funderingar jag efter denna dags olika upplevelser, mot kvällningen, i en underbart skir, blek och stilla luft åkte upp till en gammaldags herrgård, icke så långt från Karlskrona, för dagens sista

intervju. Det var också ett gammaldags inrett hem, påminnande om ett prästhemfrån den tid, då dessa voro de andliga och materiella centralpunkterna runt Sverges bygder. Ljusa, luftiga rum med något av empirens andliga geometri, överskådliga ordning och intellektuella renhet. Ett åldrat, sirligt och hjärtligt värdfolk. Här fick jag svar på många tysta frågor, som under resans lopp och dagarnas hopade erfarenheter format sig inom mig.

— Ju mer, sade den svartögde, utpräglat intellektuellt betonade värden, ju mer man avlägsnar sig från skogen, desto mer växer motsättningen mellan jordbruk och industri. Och, sedan ett par år, bitterheten från jordbrukets sida gentemot industrin.

— Och förklaringen därtill? frågade jag.

— Den är enkel. Så länge industrin och städerna absorberade jordbrukets produkter, voro de omtyckta, men när de icke längre förmå göra det, har känslan slagit om i bitterhet och ovilja. Och detta är förklarligt nog men leder samtidigt fram till hela det nuvarande kristidsproblemets kärna. Om vi nämligen utgå ifrån, att, som verkligen i detta nu är fallet, resultatet av folkhushållets *samfällda* produktion fördelas på ett ur klassens synpunkt *orättvist* och därmed ur det helas synpunkt *oklokt* sätt, så blir huvudproblemet, *hur detta produktionsresultat skall fördelas*.

Dessa ord tonade egendomligt från en stor godsägares läppar. Fördelningsproblemet det viktigaste! Det var ju rena socialismen! Men det blev värre ändå! Ty min värd fortsatte:

— Hela den materiella och andliga blomstring, som nu utmärker Sverge, har skapats på bekostnad av *ett* folklager: jordbrukarna, *som gradvis utsugits och nu blivit landets verkliga heloter!*

Heloter! Alltså livegna slavar! Det var ju exakt samma tankegång, ja samma vokabulär, som den tidigare socialismen använt. Proletärer för industriarbetarnas del! Heloter för jordbrukarnas del, tre kvarts sekel senare.

Och det blev ännu mer.

— Inom de senaste 30 åren, fortsatte min intensive värd, har den tekniska revolutionen, bl. a. skördens fördubbling, täckdikningen, nötkreatursbeståndets förbättring, ägt ruminom Sverges jordbruk, och det bildar förutsättningen för den jordbrukets *ekonomiska* revolution, som nu tar sin början.

Han slog vid dessa ord näven i bordet och fortsatte:

— Och då säger jag detta: hela vår ledning i Stockholm är för gammaldags för det nya läget. Andra, fullkomligt nya vägar måste beträdas. Bönderna måste komma på det klara med, att det område där de förut voro suveräna, det kommersiella, handeln med och avsättningen av deras produkter, icke längre kan behärskas av dem utan måste lämnas åt andra. *Det är andelsrörelsen.*

Här kände man redan vindarna från Danmark. Men — på samma gång motsättningen. Ty han fortsatte:

— Och huvudsaken är *icke*, stryk under det med tio röda streck, huvudsaken är icke, säger jag, smörexporten. Den är en säkerhetsventil men ingenting annat. *Huvudsaken är hemmamarknaden.*

Det märkvärdiga var, som jag redan här kan nämna, att denna klart kooperativt präglade syn på jordbruksproblemet framkom skarpast på två så vitt skilda områden i landet som här i Blekinge och i — Norrbotten! Det vill säga, i de två områden, som såvitt jag kunde förstå, hade de besvärligaste förhållandena. Men därvid var att märka, att medan Blekinge *saknade* genomförd jordbrukskooperation och ropade på den, hade Norrbotten *fullt genomförd* dylik kooperation och kunde uppvisa dess fördelar. Så stödde de båda kraven, från sydligaste och nordligaste Sverge, samma sak genom att Norrbotten visade det riktiga i Blekinges resonemang.

För mitt eget vidkommande måste jag tillstå, att jag, såsom uppvuxen i ett stort industriexportdistrikt och sedan ungdomen familjär förnämligast med exporttanken, icke var riktigt med på noterna, då min värd så bestämt underkände exportens värde och lade *hela* tyngdpunkten på hemmamarknaden. Jag hade lite svårt att fatta, hur en så pass liten marknad som den svenska skulle kunna hålla jordbrukets vidareutveckling gående, ja, till och

med hur den skulle kunna hålla det svenska jordbruket, sådant det byggts upp just för export, vid liv. Och på den punkten skulle jag icke komma till klarhet förrän iSkåne, det centrala exportområdet. Men däremot såg jag klart, hur rätt min värd hade i vad han yttrat om att bönderna icke längre kunde behärska avsättningen av sina produkter utan att den måste omhändertas av andelsrörelsen, samt i att en omreglering av fördelningen måste ske, d. v. s. i praktiken, att bönderna måste få bättre inkomst av sitt arbete, vilket också måste uppnås genom kooperationen.

§ 5.

Frukt.

Hur klart min värd sett, då han angrep böndernas, eller det är kanske riktigare att säga jordbrukarnas, oförmåga då det gällde distributionen av sin arbetsprodukt, det visade snart sagt hela färden genom det sönderstyckade Blekinge, överallt var det samma klagan, på grund av bristande kooperativ organisation. Den mötte mig hos fruktodlare, blomsterodlare, hos konsulenter som hade med dessa yrkesutövare att göra, hos bondefiskare vid kusten. Ja, en odlare, som av lokalpressen sett att jag bedrev jordbruksstudier i landskapet, gjorde sig besvär att resa in och uppsöka mig på mitt hotell i Karlskrona för att få framlägga sina bekymmer inför allt Sverge.

Så besökte jag en fruktodlare icke långt från Karlskrona och fick där följande dag, som var en strålande soldag då hela den underbara odlingsbygden låg i försommarens blånande ljusskimmer, höra följande, medan vi sutto under de blommande träden. Mannen hade 40 tunnland åker, 40 tunnland skog och 400 fruktträd av vilka 300 nyplanterade. Han hade övertagit gården av fadern år 1911, och några år senare satt i gång med utvidgning av fruktodlingen på grund av goda erfarenheter av fruktförsäljning på torget i Karlskrona. Av skogen tog han bränsle, reparationsvirke och lite ved till avsalu, det i stort sett typiska för Blekinge.

— Men, sade han, nu ha bilarna förändrat allting. Genom att det kommer frukt från avlägset belägna orter, t. ex. Kristianstad.Och det visade sig vara med dessa skånska fruktförsäljare precis som med potatisbönderna i Kalmar. De ville inte föra med sig frukten hem och avyttrade den därför slutligen till vad pris som helst, därmed ruinerande ortens egna odlare.

— Förr i världen, sade han, var det hästen som reglerade försäljningsområdena. Numera är det bilen, och det kommer aldrig att bli någon ordning förrän det blir fasta försäljningsområden, så att man vet vad man kan räkna med för konsumtion.

Den nya tendens till skrårörelse, som i stort och smått börjat utmärka vår tid, fick här, som synes, ett klart uttryck.

— För övrigt, tilläde han, har fruktkonsumtionen ökat i hög grad här i Sverge på senare år. Och det är dessutom erkänt, att under goda eller normala år är den svenska frukten bättre än den utländska. Så det enda riktiga vore naturligtvis, att vi finge högre skyddstull på frukt.

En annan sida av det blekingska trädgårdsodlareproblemet berörde nästa man. Och även här kommo absurda åskådningar till synes, som läsaren själv torde kunna konstatera.

— Det är lätt att få arbetskraft här i Blekinge, sade han. Och den är inte dyr. Men det är en sak, som är att märka med blekingarna, man kan inte lita på dem i arbetet. De äro godsinta och vänliga men aldrig att lita på, ty de våga aldrig säga vad de verkligen tänka. Och de äro icke uthålliga i arbetet. Därför tvingas man att skaffa folk från andra landsändar, om man vill ha något uträttat. Man bör också komma ihåg då man talar om Blekinges efterblivenhet, att det är mycket vanligt att folk aldrig varit utanför sitt eget samhälle och i alla händelser aldrig utanför Blekinge.

Vad nu speciellt blomsterodlingen i Blekinge angår, fortsatte han, så skulle den kunna, på lämpliga jordar, utvecklas betydligt. Men i så fall måste först och främst *fraktförhållandena* ordnas. Och det problemet är detsamma för hela Syd-Sverge. Som exempel på nuvarande tillstånd kan ju nämnas, att en stor grönsaksodling i södra Skåne, vid Landskrona, måst läggas ned bara för att man icke kunnat få ordentliga järnvägsförbindelser

norrut. Det är järnvägsstyrelsen, som är komplettomöjlig och tycks ha satt sig i sinnet att, var den kan, döda svensk företagsamhet inom landet.

Det är vidare Sydsvenska Kraftföreningen, som är lika omöjlig. Till odling som denna behövs ju konstgjord värme och konstgjort ljus. Men kraften är för dyr. Man kan icke pruta något. Och där står man. Och därför är den stora frågan, om det inte till sist blir Norrland med sin klara luft, sin rika sol och sin tillgång på billig elektrisk kraft, som en dag kommer att ta loven av södra Sverge och bli landets stora leverantör av frukt och grönsaker.

Det var första gången Norrland dök upp i diskussionen.

§ 6.

Lövträd och barrträd.

Jag hade sett nog av dessa vackra men nedstämmande bygder och fortsatte västerut mot Skåne, medan ciceronen gav en översikt av det blekingska jordbruksproblemet.

— Det viktigaste i Blekinge är topografin, sade han. Landskapet är så byggt, att det bildar liksom en oändlig massa skopor. Dessa äro omgivna av lövskog, vilken skuggar åkerkanterna, och därmed uppstå speciella svårigheter för jordbruket, som t. ex. från slättbygden inflyttade brukare icke ha förutsett. Dessa åkerkanter, som skuggas av träden, bli nämligen icke klara på våren lika fort som fältets mittpartier, vilket gör att man måste reda de olika delarna vid olika tider, varav oregelbundenhet, oreda och tidsförlust uppstår. Likadant är det om hösten vid skörden. Då framträder också samma ojämnhet, därigenom att kanterna ännu stå gröna och omogna då mittpartierna äro färdiga.

En följd av att skogsbeståndet i Blekinge i så hög grad består av lövträd är, att större risk för skadegörelse på fruktträden genom insekter föreligger än där de omgivas av barrskog, ty lövträden ha i stort sett samma skadeinsekter som fruktträden. Därför äro förhållandena i de småländska barrskogs-regionerna, t. ex. Urshult, gynnsammare än i Blekinge.

Men skall det nu vara fruktodling, så kan den icke drivassom binäring till annat jordbruk. Fruktodling måste ta sin man helt och hållet. Alltså antingen drivas rent industriellt som storbruk eller också bara för husbehov. Alla mellanformer äro omöjliga.

— Har Blekinge framtidsutsikter på fruktindustrins område? frågade jag.

— Det är svårt att säga. Fruktindustrin tarvar, som sagt, egentligen barrskog och dessutom kalkrik jord. Men hur det är med skogen i Blekinge har jag redan nämnt. Och jorden är kalkfattig. I Kristianstads län förefinnas däremot båda betingelserna, så att där har man givetvis ett betydande övertag över Blekinge.

— Hur är då fruktodlingen egentligen lokaliserad i landskapet. Och hur drivs den?

— Huvudsakligen i nordvästra delen och den drivs i det stora hela likadant som i nordöstra delen av Skåne, i Urshult i Småland och längs södra kanten av Kronobergs län. Det vill säga, den sker genom inympning på vilda träd i markerna, som få en mycket torftig skötsel, och så skickas frukten till Norrland. I de nämnda trakterna är denna odling en viktig binäring. I övriga bygder odlas huvudsakligen för husbehov men blir det goda år, så säljer man också. Bönderna här i Blekinge kunna på detta sätt ha hundratals träd spridda kring markerna men bara några få hemma kring stugknuten. Det är dessa träd ute i markerna som de ympa. Sen röja de omkring dem och gå på hösten och se efter om det blivit frukt, i vilket fall de skatta och sälja.

Innan fruktuppköparna började köra omkring med sina fruktbilar var det ingen ovanlighet att från enskilda smärre järnvägsstationer skickades vagnslastvis med äpplen till Stockholm och Norrland. Så t. ex. sålde en enda handlande hösten 1926 från en station för 26.000 kr., och från en annan station skickades bara under november månad samma år i småposter mot efterkrav för 10.000 kr.

Under detta resonemang hade vi så småningom lämnat det egentliga Blekinge bakom oss. Vi hade passerat den mer höglänta, bergiga och tallbärande kusten vid Karlshamn. Åkt uppför den berömda, vackra och bördiga

Asarumsbygden med dess burgna bebyggelse, passerat den laxrika, leende och forsande Mörrumsån och nått fram till den hängläpp på Blekingekusten som är Listerlandet, övergången till Skåne vid Sölvesborg.

Listerlandet är ju känt för olika egendomligheter: sina sterila sandfält, sin inavel inom befolkningen, sin avskildhet och på sistone sina skogsodlingar. Bygden ifråga beredde mig, liksom sedermera Svältorna i Västergötland — på samma gång en besvikelse, en angenäm överraskning och en tillfredsställelse. Sammanställningen av så motsatta känslor kan synas överraskande, men förklaringen är enkel nog. Jag hade väntat mig ödslighet men fann en överraskande jämn och relativt tät samt dessutom gedigen bebyggelse, vilket var angenämt att konstatera, liksom det tillfredsställde mig att få rätta på äldre, felaktiga föreställningar om den verklighet som förelåg.

Listerlandet bildar, som sagt, övergången till Skåne och har, som jag senare vid infarten i nordöstra delen av Kristianstads län kunde konstatera, redan klart nordskånsk kustkaraktär, uttryckande sig i en markerat horisontal landyta. Denna landyta är visserligen sandig men bär dock vidsträckta åkerjordar samt dessutom, liksom nordöstra hörnet av Skåne, en myckenhet över terrängen utströdda större stenar. Landsvägen var bred och slät, kantad av mäktiga, väl byggda stenmurar, som talade gott om befolkningens flit och ordningssinne. Vad som slog mig var rikedomen på gärdesgårdar. Husen hade en specifik typ, av sten, vitrappade, fasta i formen och väl proportionerade. Helt olika den andra bebyggelsen i Blekinge, uppenbarligen påverkade från Skåne. Vi mötte ett begravningståg, uteslutande hästskjutsar, och jag lade märke till folktypens allvar, måhända tungsinthet och, som det föreföll mig, avvisande uttryck, vidare till det gammaldags i klädsel och utrustning.

Så planteringarna. De voro imponerande. Där stod faktiskt en tät, grov och väl gallrad ungskog av tall, mil för mil. Här hade skapats liv och rikedom ur ödeland, och hur?

— För cirka 25 år sen, sade ciceronen, började inplantering av tallskog på de gamla flygsandsfälten.— Av vem?

— Av skogsvårdsstyrelsen.

— Och hur skedde det?

— Ja, det är en rätt intressant historia. Skogsvårdsstyrelsen måste, för att kunna genomdriva saken, arrendera denna värdelösa mark, inhägna den samt vid vite förbjuda kobete på de inhägnade planteringarna.

— Och hur utfördes planteringarna?

— Ja, det är inte det minst intressanta. De utfördes av skolbarnen under ledning av skogsvårdsstyrelsens tjänstemän. Bönderna skulle själva aldrig ha gått med på planterings för söken. Så det använda sättet var det enda möjliga.

— Och nu?

— Nu ha de redan fått förtjänst på denna konstgjorda skog i form av gallringsvirke och bränsle.

Ett bidrag till den svenska bondens psykologi så gott som något!

— Men säg mig nu, frågade jag till sist, säg mig nu — i dessa stora, fattiga landskapsdelar, som Blekinge äger inom sina gränser, vad drar man sig egentligen fram på?

— Hemslöjd! Det är en kanske viktigare binäring i Blekinge än i något annat landskap.

— Och vad omfattar då den?

— Ja, det är huvudsakligen vävnader, krukmakeri, trä-snideri, korgflätning m. m. Denna hemslöjd understöds och leds av Svensk Hemslöjd i Stockholm genom Blekinge Hem-slöjdsmagasin i Karlskrona, och varorna ha god åtgång i Stockholm.

Så dök detta egendomliga lilla landskap ner bakom mig, och det gav resenären en vacker avskedshälsning. Först med Sölvesborg, en av de vackraste småstäder jag sett i Sverge, i ljus-gult, vitt och rött. Helt och hållet sten och till den allmänna typen mera dansk än svensk, samt i den med rätta berömda bokskogen vid Valje på gränsen till

Skåne.

Denna vita stad och denna silvergröna skog stodo för mig som portalen till Skåne, som jag nu, inte minst efter överraskningarna i Blekinge, nalkades med större nyfikenhet och undran än något annat landskap på hela färden.SKÅNE-KUST

Fjärde kapitletFJÄRDE KAPITLET

Illusionen Skåne. Svin och negrer. Norrländska bygder. Nejlikor och humle. Ägg. Frukt-kungen. Slott och fattigdom. Exportkajen. Spannmålshandlare problemet. Landsvägens ekonomi.

§ I.

Skåne är svenskt!

Jag erkänner, att jag hade uppsvenskens vanliga, konventionella uppfattning av Skåne som ett från den vanliga svenska landskapstypen helt och hållet avvikande område av vårt land, mera besläktat både andligt och materiellt med Danmark och norra Tyskland än med Sverge, då jag den vackraste junieftermiddag bilade in i Kristianstads län från Listerlandet. Jag kän~ de förut Skåne endast från kupéfönstret i morgondimma och egentligen endast trakten söder om Lund. Jag såg det för min inre syn såsom ett land av eviga, ljusgröna slättdyningar med vita, låga, långsträckta hus, rader av gravitetiska gäss och en allmän bild av tråkighet och enformighet. Men jag fick under ett par veckors kuskande kors och tvärs genom provinsens alla delar rikt tillfälle att grundligt revidera denna uppfattning. Skåne är utan tvekan ett av Sverges mest skiftande, ja sannolikt dess mest skiftande landskap och av en utomordentlig skönhet och detta överallt och på varje punkt. Det har dessutom en fullkomligt svensk karaktär, från den blandade mellan-norr-ländska, småländska och sörmländska naturen i Göinge-byg-den mot Småland och Halland, över det likaledes sörmländskalandskapet kring Ringsjön och ner till barrskogarna och Kullens Södertörns-klippor på sydkusten. Det är ett livligt kuperat landskap med ett myller av åsar, höjder, skogar och mossar, med stora vattensystem som Ivö-traktens, höga berg som Ivö klack, ödsliga kuster som mellan Åhus och Blekinge-gränsen i öster, vid Ängelholm i väster, stenrikt som andra svenska landskap, med åar, bäckar och andra liknande vattendrag och med vida större träbebyggelse än man skulle tro. Det har stora, utmärkt välskötta barrskogar, och det exporterar trävirke alldeles som Sverge i övrigt.

Den bild, vi uppsvenskar göra oss av ett danskt-tyskt Skåne är en ren illusion, som skåningarna själva icke vilja höra talas om. De ha visserligen en stark hembygdsstolthet gentemot det övriga Sverge, men icke starkare än dalkarlen, östgöten, västgöten, smålänningen, värmlänningen, norrlänningen och västkustbon, och de känna sig helt och hållet som svenskar, fast närmare Europa och mer berörda av händelserna därute, detta speciellt i de lundensiska universitetskretsarna, än Upp-Sverge. Deras genuina svenskhet visas bäst av att de utan svårighet acklimatisera sig och trivas i Upp-Sverge, ja ända så långt norrut som i Norrbotten och Lappland. Jag har träffat skåningar däruppe, som inte för allt i världen velat vända tillbaka söderut.

Upp-Sverge tror vidare, att Skåne står så oändligt långt framom övriga svenska landskap i jordbrukshänseende. Det är också en illusion. Det finns, som vi ska höra längre fram, vissa delar av Skåne, som ha osedvanligt god jord och därför rikt jordbruk, men i genomsnitt är det skånska jordbruket alls icke märkvärdigare än det genomsnittliga jordbruket i det moderna Sverges övriga framåtgående jordbruksbygder, och de finnas, som hålla före, att Östergötlands jordbruk i stort sett står högre än Skånes. Bondgårdar och ladugårdar eller »kostall», som skåningarna själva säga, stå i stor utsträckning efter motsvarande fenomen i många andra svenska bygder.

Skåningen är vidare alls inte den tystlåtne, sävlige, långsamme figur, som han av uppsvensken anses vara. Han är tvärtomom livlig, rapp och otroligt snakkesalig, men han är otvivelaktigt en vida mer seg och uthållig arbetare än svensken uppåt landet och mer disciplinerad, tack vare urgammal herrgårds-kultur. Han är icke kvicktänkt men redig, klar och i högsta grad saklig, oftast komplett fantasilös som holländare och engelsmän men trots sitt realitetssinne icke så beräknande som västgöten. Hans dryghet är mer saga än sanning. Såsom ständigt räknande med klara, jordiska fakta är han trygg och svår att rubba, men en gång satt i rörelse är han envis, orubblig och konsekvent. Mest påminner han om östgöten, som dock är ljusare lagd; det finns alltid en botten av det tunga,

gedigna svartbrödet i skåningen, även då han är uppsluppen. Som slutomdöme skulle jag vilja säga, att han för mig personligen står som en av de mest sympatiska, om inte rentav i vissa avseenden den mest sympatiska av landets olika folktyper.

Ett specialdrag, som i detta sammanhang icke kan förbigås, skiljer ju Skåne från övriga Sverge, och det är dess rikedom på gamla, ofta fallfärdiga och ruggiga slott samt på adel. Sverge i övrigt tänker sig romantiskt denna skånska adel som något otroligt förnämt, något strålande vackert och över andra människor högt svävande. Jag har sällan sett så i vardagslag tarvligt klädda »ståndspersoner» som dessa skånska grevar och baroner, nonchalant travande omkring med stora lappar i byxbaken, med trasiga strumpor och i grova skor. Blåögda, röd-blåsta, icke sällan med grova drag verka de ofta allra mest bönder, och i sättet ha de också icke så litet trygg och ogenerad bondskhet, blandad med enkel rättframhet. Självklart ha de som praktiskt taget all adel innerst inne en mer eller mindre väl dold känsla att vara av annat slag än övriga människor, men detta är bara vad man med ett modernt slagord kallar en liten yrkesnevros eller yrkesdeformation, som icke har någon betydelse, då adelskapet numera icke innebär social makt. Huvudsaken är, att i denna sin gamla jordbrukaradel har Skåne alltjämt sin fasta ryggrad.Bristande organisation och nordskånska jordbrukets bi-näringar.

Första huvudkvarteret i Skåne blev Kristianstad, som är ett tomt torg och för resten ingenting, och första besöket gällde andelsslakterier i trakten. Jag hade under resans förlupna del, som läsaren kanske märkt, sökt finna rörelseriktningen inom de olika landskapen för avsättningen av jordbrukets produkter. Sålunda ha vi sett, hur Stockholm uppsugit dessa produkter, söderut räknat från Södermanland, Östergötland och norra Småland, för slaktdjur dessutom från Smålands-kusten ner till Kalmar, övriga delar av sydöstra Sverge ha vi sett skicka sina produkter dels till Malmö, dels till Göteborg. I Skåne tätnade nu jordbruket till en enda massiv exportström, rinnande ner till Malmö hamn. Där samlades smör, svin, ägg, och på dessa tre inriktade jag nu, Skåne runt, min huvudsakliga uppmärksamhet samt dessutom något på spannmål, fruktodling, sockerbetsodling och fröförädling. Därmed hade jag själva kärnan av Skånes jordbruk i mitt grepp.

På grund av denna planläggning hade jag också spart besök i slakterier, äggpackerier, kvarnar o. s. v. till Skåne, där ju allt detta stod på toppen av vad Sverge kunde prestera.

Det första andelsslakteriet nu till att börja med. Det var verkligen en uppenbarelse! Genom sin snygghet, sin mönstergilla ordning samt genom de vida utblickar över produktionens och avsättningens invecklade problem, som det gav. Det var emellertid med en viss motvilja jag trädde in i det stora komplexet. Jag mindes nämligen hur jag inte på månader kunnat se åt choklad, sedan jag en gång tillbragt en dag med studier i Cadbury’s världsberömda chokladfabriker utanför Birmingham. Inte därför att där varit osnyggt; där rådde tvärtom den mest absoluta renlighet, men jag hade blivit så genompyrd av chokladlukten, att jag inte kunde fördra den. Jag var nu litet rädd för den äckliga lukt, vilken som bekant brukarutdunsta från slakterier. Men av dylik lukt fanns här icke ett spår. Allt var nerisat och nerfruset, och när man tittade in i förvaringskällrarna, där svinkropparna hängde i oändliga rader, var det ungefär som att titta på de oändliga raderna kon-fektionskostymer i ett stort varuhus.

Här fick jag nu den lektion i svenska jordbruksexportens problem, som jag förut omnämnt i samband med jordbruks-programmet i Blekinge. Efter att ha genomgått slakteriets alla olika avdelningar kom jag till kontoret, ett ljust, spatiöst, modernt inrett kontorsrum, och hade där följande samtal med den rappe och sympatiske chefen.

— Hur ställer det sig nu egentligen med hela denna export av svin från Sverge till England? frågade jag. Priserna äro ju i sjunkande, och det har ju börjat ropas, att produktionen av animaliska varor blivit för stor i Sverge. Hur ställer sig direktörn till den frågan?

— Man säger alltid, blev det småleende svaret, man säger alltid, så fort priserna sjunka, att det är för hög animalisk produktion i Sverge, men det är fel. Det är mitt svar. Ty sammanhanget är i själva verket ett helt annat, nämligen att produktionen, d. v. s. tillförseln av kött och fläsk är för ojämn. Det är helt enkelt där som risken för och felet i den svenska animalieexporten ligger.

— Vad menar direktörn med ojämnhet i tillförseln, då?

— Jo, jag menar helt enkelt följande. Om man garanterar mig fast tillförsel av 20.000 svin i veckan, så att jag absolut kan lita på att de inlevereras till mig på bestämd tid och att de äro av bestämd kvalitet, så åtar jag mig att sälja dem precis lika lätt som t. ex. 6- å 7.000 och till fasta priser, även om konjunkturerna skifta.

— Hur förklarar direktörn det?

— På det här sättet. Om jag ena veckan får t. ex. 20.000 svin, nästa 10.000 och tredje veckan 5.000, så vad blir följden? Jo, att jag först skaffat köpare för 20.000 svin. Nästa vecka kan jag furnera bara hälften, och då förlorar jag 50 procent av dessa köpare. Tredje veckan kan jag furnera bara hälften av föregående veckas leverans och förlorar 50 procent av förc-gående veckas köpare. Vad göra de? Jo, de täcka naturligtvis sitt behov hos andra leverantörer. Fjärde veckan inlevereras kanske till mig återigen 20.000 svin. Ja, då står jag där! Köparna ha inte kunnat lita på mig och äro borta, och där står jag med 15.000 svin, som jag inte kan placera. Det är denna osäljbara rest, beroende på bristande organisation, som kallas överproduktion!

— Är ställningen sådan här i Skåne?

— Här i Skåne och i hela Sverge.

— Och orsaken?

— Att vår produktion ännu ligger så nära vår konsumtionsgräns här hemma i Sverge. Det gör, att det bara blir det tillfälliga överskottet, som exporteras.

Han tilläde skrattande:

— Men det är inte så farligt. Det är alltid så vid början av en rörelse. När vi får fast produktion direkt och uteslutande avsedd för export, är denna svårighet snart avhjälpt.

Dessa ord öppnade ju ett stort panorama för blicken, och undrande vad vederbörande tänkte på den punkten, frågade jag:

— En dylik anordning med fast exportproduktion måste ju självklart få vittgående konsekvenser. Eller hur?

Min interlokutör, som satt och lekte med en linjal, slog den nickande och småleende i handflatan:

— Mycket vittgående! sade han.

— Jag förmodar, att ni här bara för svin av »slanka linjens» typ?

— Uteslutande.

— Då förmodar jag ni har glidande prisskala, så att fläsket betalas efter kvalitetssynpunkt i »slanka linjens» tecken.

— Det säger sig självt.

— Då skulle konsekvenserna av en fast exportproduktion med dylik prisskala komma att innebära, att de viktigaste konsekvenserna bleve en alldeles förändrad ställning för leverantörerna, d. v. s. bönderna, inte sant?

— Precis!

— Skulle man kanske kunna säga, att de i realiteten om ock-så inte till formen förvandlades till något som vore bra likt fast anställda industriarbetare vid en fabrik?

— Med egnahem! insköt direktören.

— Just det! Nå, tenderar utvecklingen dit?

— Vi äro redan där, blev svaret. Vi ha en stab svinodlare, som leverera till oss. De äro i praktiken våra arbetare, följa våra order och ha därav sitt fasta uppehälle.

— Är det likadant överallt?

— Nej.

— Det vill säga, det är inte därför att detta slakteri ligger i Skåne som ni har så ställt på grund av att Skåne-bönderna skulle vara längre hunna än bönderna i andra landskap?

— Nej. Skåne-bönderna är precis som andra bönder, och det finns slakterier, där tillförseln är så ojämn man kan begära och fläsket så varierande, att det försvårar exporten i högsta grad.

— De förhållanden, som råda här...

— ... bero helt enkelt på, att vi infört sträng ordning. Saken är inte klar ännu, men vi är på god väg. Och enda vägen till verklig ordning överallt är, enligt min mening, att det blir en av staten inrättad fläskinspektion, så att det liksom i Danmark i lag bestämmes, hur kvaliteten skall vara och hur den skall uppnås.

Det var alltså tydligt, dels att en väsentlig skillnad existerade mellan Danmark och Skåne, dels att skillnaden mellan Skåne och övriga Sverge icke var väsentlig, dels att den svenska svinproduktionen även i Skåne allt fortfarande befann sig på ett oorganiserat, av rent individuella faktorer beroende plan samt dels slutligen att med en ordentligt genomförd organisation av denna för hela landet viktiga näringsgren, böndernas ställning skulle i grund förändras, så att de till sin ekonomiska ställning skulle komma att påminna om industriarbetarna.

Att det rådde kaotiska förhållanden inom slakterirörelsen även i Skåne, hade jag senare vid besök i ett annat slakteri tillfälle att konstatera. Där rådde i fabriken en sådan stank, att varken ciceronen eller jag kunde uthärda. Vi måste skylla påannat och fly ut i friska luften, men vederbörande själva märkte ingenting utan funno förhållandena tip-top!

Emellertid. Det var tydligt, att Skåne genom den relativt snabbt fortgående industrialiseringen av dess naturgynnade jordbruk beträtt vägen till kontroll över bönderna från exportfabrikernas sida. Här hade med andra ord det blekingska jordbruksprogrammet om andelsrörelsens övertagande av böndernas forna fria handel med sina produkter verkligen så smått börjat realiseras, och kontrollen sträckte sig även till själva produktionen. Saken var visserligen icke specifik för Skåne, men genom dess mer markerade industrialisering av jordbruket och mer genomförda exportkaraktär, gjorde sig saken här mera märkbar än på andra håll. Och det intressanta låg däri, att här började man tydligen inse, att mellan produktion för hemmamarknaden och produktion för exportmarknaden måste en sträng åtskillnad göras. Besöket på det mönstergilla, stora andelsslakteriet gav mig på denna punkt klar horisont över hela frågan.

Jag undrade nu, hur det ställde sig med äggen, och det fick jag snart se. Min ciceron förde mig till Åhus, en stor strandslätt, plan som ett golv och ganska stensatt. Jag hade under denna färd tillfälle att se de under Trolle-Ljungby lydande stora barrskogarna, välskötta och vackra. Det var verkligen skogsvård! Och något helt annat än i Småland och Blekinge. Åhus-trakten driver tobaksodling i stor omfattning, och överallt kring de små gårdarna såg man tobaken resa sina gråaktiga stora blad.

Men här såg jag nu, framför allt, mitt första äggpackeri. Nere i själva samhället, som har en liten vacker hamn med stenkaj och riktigt imponerande kran. Ett par aktningsvärda laståmgare lågo just inne och lossade. Åhus är ju, som bekant, Kristianstads och hela nordöstra Skånes avlastningshamn.

Det var en gammal man, som skötte äggpackeriet, ett tämligen oansenligt hus, bestående av ett litet primitivt kontor med mörkrum för ljusundersökning av äggen, som genomlysas för att man skall kunna konstatera deras friskhet och hållbarhet, vidare av inpackningsrum, där en skara kvinnor voro syssel-satta med att förpacka oändliga massor av ägg i krollsplint och kartonger.

— När startade den här rörelsen? frågade jag.

— 1902.

— Och hur stor omfattning har den nu?

— Den omfattar cirka 25 socknar av Kristianstads län, nordöstra delen, eller ungefär 5 kvadratmil.

— Och dess omsättning?

— Ja, vi skickar så där från 8- till 20.000 ägg i veckan till Stockholm, som är vår huvuduppköpare.

— Har ni egen affär i Stockholm?

— Nej, men 4 partiförsäljare.

— Hur många medlemmar har ni då?

— I dag 3.714 stycken, fördelade på 46 uppsamlingsställen. Så har var och en sitt nummer på ägget, för si, på det viset kan man plocka reda på dem, som leverera dåliga ägg. Därmed ha vi kontroll och kan garantera god kvalitet. För är det så, att någon levererar 3 dåliga ägg, så blir det avdrag på hans tillgodohavande.

— Hur sker insamlingen då?

— Genom de 46 insamlarna ute i bygderna. De väga in och betala äggen och leverera dem hit, varje tisdag. Här vägas de omigen, genomlysas för kontroll och förpackas, till Stockholm i patentlådor med pappfack, till England, för det går bra mycket dit också, i träull.

— Nå! Vad kan nu en dylik äggleverantör förtjäna på sina ägg?

— Ja! Cirka 6.000 brutto efter 1929 års priser, vilket ger en

2.000 netto. Men det är mycket besvär, om det skall bli riktiga ägg, ska jag säj harren! Befruktade ägg är för exempel mindre hållbara under den varma tiden av året än obefruktade, för ett befruktat ägg ruttnar på en 7—8 dagar. Det är en stor sak det, ska jag säga harren. För det gäller kvaliteten, och på den hänger möjligheten till export. Därför vill man ha bort alla tuppar under den varma tiden, och jag ska säja harren, att det bästa vore att nacka alla topparna utom avelstupparna, på våren, eller hålla toppar och hynor åtskils.Även inom äggförsäljningsrörelsen var med andra ord industrialisering och kontroll över de individuella producenterna i full gång.

— Vad har man för stöd- och binäringar här i norra Skåne? frågade jag ciceronen på återvägen till Kristianstad. Här är ju Sverges småbrukarparadis. Vad hjälpa sig alla dessa småbrukare och jordbruket över huvud taget med, här i länet?

— Det är en hel del, blev svaret.

Jag skall sätta upp det hela, för överskådlighetens skull, i numrerad ordning.

1. Tobaksodling. Kring Åhus, i sydöstra länsdelen.

2. Frukt- och humleodling, i norra länsdelen.

3. Förädling av jordbruksprodukter:

a. mejerier,

b. slakterier,

c. äggpackerier,

d. brännerier,

e. potatismjöls- och stärkelsefabrikation,

f. sockerfabrikation.

4. Blomster-, frukt- och bärodling.

5. Tillverkning av förnödenheter för jordbruket:

a. snickeri, skogsarbete,

b. cement- och rörfabrikation,

c. tegelfabrikation.

6. Fiske vid kusten och i sjöarna.

7. Stenindustri.

8. Hemslöjd.

Som synes äro icke ens stenhuggerier och hemslöjd, de fattiga jordbruksbygdernas kanske mest typiska symboler i södra Sverge, främmande för det »rika» Skåne, och den småländske »jätten» var heller ingen ovanlig syn i norra delen av Kristianstads län.

Under den vackra hemfärden, där det vackraste var att se, hur Kristianstad som en öländsk hägring av blånande taggar skimrade upp ur den flata horisonten och bit för bit samlades till en stadskontur med torn, silhuetter av trädkronor, taklän-gor och enstaka utkantshus, resonerades som alltid under hela resan om det svenska jordbrukets problem i allmänhet och om ortens i synnerhet.

— Det är en ganska belysande historia från andelsslakteriet, som vi besökte i morse, sade plötsligt ciceronen efter en tankfull tystnad. Den visar hur alla upptänkliga utvägar numera måste försökas för att få driften att bära sig. Föreståndaren för slakteriet hade i Hamburg på en affärsresa snappat upp, att det i Hamburgs hamn lastades hårdsaltade grisfötter för export till Östafrika, där negrerna lära betrakta denna föda som en utomordentlig läckerhet. Sagt och gjort! Han trädde i förbindelse med vederbörande och varenda grisfot från detta slakteri går nu, i hela väldiga laster, över Hamburg till negrerna i Östafrika — för vilka skånska småbrukare alltså stå som livsmedelsproducenter! Det är påpasslighet! Men så är det också en affär som går!

Jag besökte nu i Näsum Svenska Bryggareföreningens uppsamlingsstation för humle, vilken på denna plats inlevereras av Svenska Humleodlareföreningen. Förr i världen hörde ju en humlegård likaväl som en »kryddgård» (blomsterträdgård) till varje bondgård, den förra för husbehovsbrygd; numera ha bryggerirörelsen gjort kål på denna privatodling. Men här var en man, som hade en 12—14 tunnland under humle. Det var stora fält med rader av stänger, sammanbundna med fin ståltråd, och över det hela kröp och ringlade sig den vackra växten. I en backslänt mot skogen, just över humlefälten hade Bryggareföreningen en liten, enkelt men hemtrevligt inredd, gäststuga, dit bryggare från alla Sverges kanter då och då kommo på besök och gjorde sig glada dagar.

— Hur mycket producera ni här? frågade jag odlaren.

— Cirka 1.500 kg. torr humle pr år.

— Och Sverges totala behov?

— Ja, enligt uppgift skall det vara en 150- å 200.000 kg. Det vill säga att det, som skördas här skulle representera högst 1/100 av landets behov.

— Varifrån tas de övriga 99/100-delarna?

— Från Bajern och Böhmen.— Är det någon väsentlig skillnad i kvalitet då?

— Under varma somrar är den svenska humlen lika bra, kanske bättre, men under våta somrar är den sämre. Det är egentligen det, att bitterhetshalten är lite svagare än i den utländska, men aromen är däremot bättre, fast den tyvärr till stor del försvinner vid bryggningen. Men å andra sidan har den svenska humlen hög hartzhalt, vilket är av stor betydelse för hållbarheten. Och från Berlin har man fina analyser, som säger, att denna humle lämpar sig särskilt bra för pilsner. Och den har i alla händelser starkare bitterhetshalt än Saazer-humlen från Böhmen, som räknas för den finaste i världen. Och vad Saazer-humlen angår, så odla vi den här med utmärkt resultat. Men — Stockholms-bryggarna vill inte ha svensk humle.

— Varför?

— Ja, säj det!

§ 3

Småbrukarnas oro, undran och fruktan.

Så kom då turen till det berömda skånska småbruket, särskilt utpräglat här i Kristianstads län. Detta län är icke topografiskt likformigt över hela sin yta utan erbjuder vitt skilda naturförhållanden i olika delar. Från Blekinge i öster till Halland i väster, längs södra smålandsgränsen, går ett band av mossar och kärr. Där är högläntskogsbygd och rätt stora barrskogsområden. Där är hård, stenbunden, vattendränkt mark, småländsk natur och tungarbetad jord. Längre söderut övergår detta skogiga högland i den stora Kristianstads-slätten, som sträcker sig ner till Linderödsåsen, där återigen ett något småländskt landskapsparti sätter in. Denna ås går från n. v. till s. o. och rinner mot Kiviks-trakten ut i ett klitterliknande område, skarpa vågformade kullpartier, som sluta mot havet i en ganska hög strandkant med relativ slätyta, något böljande. Sedan är det slätt ner till Sandhammaren, och detta sydöstra slättparti av länet förenar sig därnere med sydskånska slätten iMalmöhus län, vilken över Lunda-slätten åter når upp till Linderöds-åsen. Skåne är sålunda diagonalt avdelat, genom Linderöds-åsen i två huvudslätter, Kristianstads-slätten i nordost och Söder-slätt med Lunda-slätten i sydväst.

Uppe i skogstrakten mot Småland, vilken trakt gemenligen är känd som Göinge-bygden, har man nu Skånes Norrland. Här drivs skogsavverkning, här finnas ångsågar, snickerifabriker och redskapsfabriker, här odlas havre och råg (för utfodring av djuren), och här äro massor av brukarna, alldeles som i Småland, samtidigt snickare, timmerhuggare, fabriksarbetare o. s. v. Här finnas inga slott och herrgårdar. Här är det i stort sett bara småbönder och småbrukare, rätt mycken efterblivenhet samt hög skuldsättning.

Det första ställe, jag där besökte, var ett hemman, som ursprungligen bestått av 100 tunnland, av vilka 12 åkerjord. Så dog bonden och hemmanet delades på hans tre söner, så att två av dem fingo vardera 6 tunnland åker plus litet skog, medan den tredje, som var snickare, inte fick någon jord men däremot större delen av skogen. Alla tre fingo så egnahemslån, skogsägaren 7.000, jordbrukarna vardera 4.000, alltså alla tre tillsammans 15.000. Hur hade nu dessa tre klarat sig? De hade brutit ny åker, och de hade bedrivit tillfällighetsarbete därbredvid: byggnads- och cementarbete, uppförande av gödselstäder o. s. v., dels på den omgivande landsbygden, dels inne i ett litet närbeläget samhälle om ca 1.500 invånare, uppvuxet kring lite småindustrier: möbelfabrik, redskapsfabrik, tunnbinderi etc. Deras daglön hade varit 2:25 å 2: 50, och så hade det pågått under 8 år. Och nu, sedan de brutit upp ny jord och fått sina byggnader i ordning beräknade de båda brukarna, att de skulle kunna leva bra på jorden. Jag frågade dem, hur de för närvarande drogo sig fram.

— Jo, svarade de, vi sälja smör in till samhället, vi separera mjölken hemma med handseparator. Det är för lite mjölk för att det skulle löna sig skicka till mejeri.

— Räknar ni, att samhället är er stora hjälp, då? frågade jag.

— Nej, blev svaret. Det skulle vi göra, om samhället köptekonsumtionsmjölk, men det gör det inte. Folket där producerar självt.

— Nå, vad räknar ni med då?

— Det är skogen förstås, skogsarbete en del, och så att man kan sälja lite gallringsvirke till sågen och så lite till vedbrand.

— Så ni äro beroende av skogen?

— Nej, det är vi inte. Den är bra att ha, men annars så.

— Nå, vad är huvudsaken för er då?

— Det är svina!

Det var skillnaden mellan Småland och delvis Blekinge å ena sidan. Skåne å den andra. I Skåne trädde svinen i skogens ställe. Det märktes också redan på detta första ställe av djurbesättningen, som räknade: 3 kor, 2 ungdjur, 1 häst, 1 sugga, 4 å 6 gödsvin, 20 grisar till salu och 20 höns för gårdens bruk. Med andra ord: svinen

dominerade helt och hållet.

Det visade sig vara likadant på nästa håll. Där var det 90 tunnland, av vilka 28 åker.

— Och den här gården är intressant, sade ciceronen, därför att här har skog och bete skilts åt.

— Är inte det genomfört överallt här nere?

— Nej, nej, nej! Visst inte. Det är ännu mycket ogjort i dessa bygder. Men här är den saken genomförd.

På detta sätt såg jag, att Skåne när allt kom omkring inte var så olikt andra och därtill efterblivna delar av Sverge. Här fanns nu emellertid 7 kor, 5 ungdjur, 2 hästar, 4 suggor, 10 å 15 gödsvin och 60 smågrisar till avsalu. Vidare hönseri, och äggen gingo till Hälsingborg.

Jag fick på något oförklarligt sätt en växande känsla inom mig, att det var nånting valhänt över hela denna bygd. Naturen var inte glad, luften var däven och tung. Stugorna lågo ofta djupt under de väldiga träden, och när man trädde in i dem, var det mörkt därinne, lågt i tak och inte särskilt vare sig snyggt eller annars trevligt. Jag drog mig till minnes de ljusa, glada, propra jordbrukarhemmen speciellt i Östergötland och på småländska kustlandet. Var det skogen, som medförde detta intryck av armod?

— Jag skall säga en sak, sade min ciceron, som om hanläst mina tankar, då vi efter besök i en dylik mörk, inpyrd stuga satt oss upp i bilen och rullade vidare, jag skall säga en sak, och det är, att här finns gott om utmärkt folk, som kan arbeta precis hur mycket som helst då de bara kommenderas, men som inte vet hur de ska bete sig, då de ska bestämma själva. Det behövs undervisning från barndomen. Det är lantbruks- och lantmannaskolorna, som ska göra't. Nu drar man sig visserligen fram men det ser mörkt ut. Men man börjar vakna, inte minst tack vare krisen. Men, min herre, man börjar också resa sig mot de styrande, som inte gör och inte tycks vilja göra nånting.

Vad berodde nu allt detta på. Jag frågade ciceronen. Han nickade och sade bara, mystiskt:

— Vi kommer till en man nu, som vet det.

Det var en storbrukare. Egendomligt med de idealiska småbruken, att där kunde man aldrig få veta något. Man måste alltid till herrgårdar, slott, stora slakterier etc. för att få klarhet i saker och ting. Så fort det gällde de ideala småbrukarna, så var det alltid någon annan, som måste svara, ciceronen, långivarna, ombudsmännen!

Den man det nu gällde, hade en gård om 1.850 tunnland, av vilka 100 tunnland åker. Det var en reputerlig, vit mangårds-byggnad av trä, stor gårdsplan och däromkring ladugård och övriga ekonomibyggnader, det hela överskuggat, som allting i dessa bygder, av väldiga, lövrika ekar och bokar. Trakten var vacker, i fyllig grönska, med rätt vida perspektiv bort över mjuka kulliga fält, skogsdungar och vassrika åar. Mannen hade också på sina ägor inte mindre än 1.750 tunnland skog, skogsmark, sjöar och mossar. På denna gård höll han nu 34 kor, 40 ungdjur, 10 hästar, 2 modersuggor, ett 20-tal gödsvin till avsalu, ett 90-tal höns samt lite får. Det kan i det sammanhanget nämnas, att fåravel börjat sättas i gång i dessa trakter. Den första större besättningen omnämndes redan på södra Kalmarslätten, och här i norra Skåne döko fåren upp lite varstans. Saken låg redan i luften. Jag vet icke hur den sedermera utvecklat sig. i

Nå, nu denne man. Han var kort, satt, trygg, ortens för-troendeman, och han gjorde i allt ett sympatiskt och vederhäftigt intryck.

— Jag för min del, sade han, säljer min mjölk till ett grädd-mejeri här i trakten. Dessa gräddmejerier äro lämpliga för gles-bebyggda trakter som dessa med stora avstånd. Ty då får man behålla skummjölken hemma till smådjuren och behöver inte forsla den tillbaka hem från mejeriet, då den ofta surnar på vägen. Dock börja dessa mejerier allt mer försvinna.

— Och slaktdjuren?

— Gå i regel till kringresande uppköpare. Ibland till slakteriet i Hässleholm.

Där hade jag privatslaktarna igen, skymtande bland Göinge-bygdens kullar.

— Nå, och skogen?

— Det finns egen ångsåg på ägorna.

— Hur många ramar?

— En. Det vill säga det är en s. k. blocksåg. Cirkelskiva. Och vi försågar en 6o- à 70.000 kubikfot pr år. övervägande barrskogsvirke.

— Och vart avsätts virket? Exporteras något?

— Nej. Allting avsätts inom Skåne. En del av skogen går till östanå sulfatfabrik i östra Göinge. Så är det order på prima kvalitetsfuru från verkstäder och snickerier.

— Nå, men lövträdsvirke då?

— Ja! Det är en särskild historia med det. Här är klen jord häruppe, och därför är både ek och bok av sämre kvalitet än på bättre jordar. Boken t. ex. blir röd inuti. Det är nämligen så, att här på gränsen till Småland finns det två skogsregioner, en nordligare och mera höglänt, och där är barrskogen bra men lövskogen klen, en sydligare och mera låglänt. Där är det precis tvärtom. Och dessa båda regioner skiljas åt därigenom, att i den nordligaste regionen är skogen det viktigaste, d. v. s. för stora gårdar. Men bara för dem. För smärre jordbruk spelar den ingen roll. Där äro svinen det avgörande.

— Och hur har folket det i dessa bygder?

— Svårt. Mycket svårt. Man drar sig fram med skogsarbete. Men alla äro högt skuldsatta. Det synes allra bäst i sparbanken,hur stort lånebehovet är. Och det är i alla fall gott och väl så länge man håller sig till den! Det värsta är, när folket övergår till affärsbankerna och börjar med växlar med deras höga ränta.

Men! Herregud! Det har gått på samma sätt i denna bygd som i alla andra. Behoven ha stigit, enkelheten har försvunnit och därmed har välståndet sjunkit. Och samtidigt har också arbetsprestationen sjunkit — enligt tidens läggning. Det ska ju vara så numera.

Detta lät i mitt inre som ett eko från det beska slutsamtalet i Östergötland. Och bygden till och med var som ett eko.

— Det är sålunda omöjligt, fortsatte den lille allvarlige mannen, att få gårdens arbetare att arbeta mer än 9 timmar. Under den mörka årstiden blir det 8. Se, vi har lyckan att ha en bränntorvfabrik här i närheten, med 8 timmars arbetstid. Det är därifrån välsignelsen kommit.

— Nå,-har ni svårt att få mjölkerskor då?

— Så gott som omöjligt på de flesta håll. Se, att man kan få mjölkerskor nere på slätten, det beror på, att där har man statare under de stora gårdarna, och statarhustrurna vill tjäna en slant. Men här finns inga sådana stora gårdar och inga statare, bara dyrt betalda daglönare. Och så blir det inga mjölkerskor.

Han tilläde:

— Fordom var torpsystemet i användning här i bygderna, men det yngre släktet har icke velat leva detta i regel avskilda och ensamma liv, och så har det systemet försvunnit.

Det var mig, tack vare denna översikt, möjligt att få en åtminstone begynnande uppfattning av orsaken till det intryck av allmän ekonomisk valhänthet, som denna nordliga skogs-och mossbygd gjorde på iakttagaren. Man fick först en slags känsla av likhet med förhållandena på småländska höglandet, men det var något annat, som snart blandade sig i denna känsla. Jag såg nu, tack vare de upplysningar jag fått, vari skillnaden bestod. Smålänningen hade alltid skogen som sitt fasta stöd, men här i norra Skåne var skogen av verklig betydelse bara för de stora gårdarna. Icke för de små däremot somi Småland. Man brukar tala om salt vatten i havet, sött vatten i insjöar och älvar och bräckt vatten vid stora flodmynningar, där det bildar övergång från insjö- till havsvatten. Detta nordligaste Skåne var ekonomiskt ett bräckt vatten, en övergång mellan det svenska skogslandet och den

europeiska kontinentens nordliga slättland. *Hela Skåne hade, som kommande erfarenheter skulle visa mig, samma genomgående karaktärsdrag: skogen var uteslutande en rikemans- och storgodsföreteelse. För småbrukaren saknade den betydelse. Där trädde i skogens ställe: svinen.*

Men som vi redan hört, genom det stora andelsslakteriet, så var i själva verket svinodlingen i Skåne icke ännu verkligt organiserad, och när därtill kom, för Göinge-bygdens del, att den var efterbliven, så var det icke svårt att se, vad valhäntheten berodde på. Den berodde på, att det var en utpräglad småbrukarbygd, där man, med ciceronens ord, väl kunde arbeta hur mycket som helst bara man hade kommando över sig, men icke visste hur man skulle bete sig, då man skulle bestämma själv. Bakom denna egendomlighet hade man icke svårt att se storgodstraditionen i hela Skåne resa sig vid horisonten. Och här stötte jag för första gången på ett fenomen, som sedermera skulle framträda i fullt ljus och som man måste känna för att begripa Skåne och vissa egenheter inom det övriga svenska jordbruket. Det var: *befälsinstitutionen på de skånska storbruken.* Där ställer folket upp på gården vid daggryningen, arbetsledaren, som har befäl över allt arbete och som hela dagen rider eller vandrar kring ägorna och inspekterar, hur arbetet drivs, ger sina order för dagen, och de olika arbetargrupperna marschera med redskapen ut till de olika arbetsuppgifterna. På detta sätt erbjuder Skånes jordbruk bilden av en fast, sen gammalt invand organisation, vilken skapat det skånska jordbrukets effektivitet *men* samtidigt en vida mindre individuell självständighet och självkänsla än hos bönderna uppåtlands. I Göinge-bygden, som saknar storgods, har denna organisation icke existerat, och självständighet i uppsvensk form har icke heller funnits, varav följt, att folket saknande övriga skåningars erfarna befäl, famlat i sin verksamhet ochförblivit ekonomiskt osäkert, icke minst genom att sakna det stöd, som den uppsvenska bonden alltid haft i sin skog.

Vad denna närmast militära organisation betytt för hela den skånska folksjälen visade mig en liten bagatell på ett av de stora skånska godsen. Godsherren, en gammal greve, enkel, hjärtlig, ömmande för sina underhavande, ville visa mig vad han gjort för att förbättra statarnas allmänna levnadsstandard och förde mig bl. a. till en statarstuga, vars inredning skulle vara särskilt anmärkningsvärd. Vi kommo dit. Folket var inte hemma.

— Jag vet, var de ha nyckeln! sade gubben mysande och pillade mycket riktigt fram den från något gömställe i väggen, låste upp dörren, trädde in i kojan, som var så låg, att han, som var högväxt, måste huka sig. Varefter han förtjust vinkade åt mig:

— Kom in! Kom in, kära du! Och titta hur snyggt och fint!

Men jag, van vid bönderna i Norrland och vid norrländsk livsuppfattning i allmänhet, stod fullkomligt förstenad, brännande som av eld från hjässa till fotabjäll och seende rött. Ta en fri mans nyckel utan hans lov, öppna hans dörr och gå in i hans hus! Det betydde mord! På inkräktaren! Och det var lögn: jag *kunde* icke stiga över tröskeln, jag tittade in genom dörren och redan det kändes som inbrott och lagbrott. Men när så statarfolket kom, bugade de och nego för »greven», som varit så nådig och gjort dem den äran. Det var vackert på sitt sätt, det var patriarkaliskt och naivt. *Men det var icke fullvuxna människor!* På någondera sidan! Och det drog dagar om, innan jag kunde skaka det hemska intrycket av mig. Ty förr döden än ett dylikt liv!

Måhända förklaras nu den omständigheten, att just Kristianstads län blivit en så utpräglad småbrukare- och egnahemsbygd utav det faktum, att det just är ett ekonomiskt bräckvattensområde, liggande mellan Göinge-bygdens och Linderöds-åsens mer småländska jordbrukstyper och icke i ett så utpräglat storgodsområde som södra och delvis västra Skåne, omslutet av Malmöhus län. I detta senare dominerar storbruket. Slotten myllra, befälsinstitutionen är sträng och effektiv ochegnahemsrörelsen obetydlig. I Kristianstads län, som har skogsbygd, sjöar, moras, mossar, har i stället jorden styckats på tusentals småbruk och egnahem, vilket betyder, att jordbruket på konstlad väg ställts under kontroll och befäl, nämligen hushållningssällskapets, egnahemsnämndernas, konsulenternas och ytterst statens. Sedan ha de ekonomiska instinkterna framtvingat en gryende kooperation, och andelsföreningar av olika slag ha uppstått. Men allt detta är löst, konstgjort och bräckligt, är överkänsligt, tack vare den skuldsättning, som bildar grundvalen till hela systemet, för marknadsfluktuationer och därmed ägnat att lätt skapa misströstan och osäkerhet med därav följande otillräcklig

effektivitet. Det förefaller därför också, som om hela denna rörelse antingen måste utmynna i beroende av stora centrala företag som slakterier, äggpackerier, sockerbruk etc. eller förvandlas och övergå i en rörelse för uppbyggande av större jordbruk. Båda vägarna hålla för närvarande på att prövas, dels genom fenomen som det vi redan lärt känna genom det stora andelsslakteriet, dels därigenom att man numera bestämt, att egnahem icke få understiga 25 tunnland åker, d. v. s. en areal, som gör en norrländsk hemmansägare till en sydsvensk godsägares jämlike. Vi ska i sinom tid också se, hur man på andra håll i landet, t. ex. i Södermanland, börjat köpa upp och sammanslå egnahem och småbruk till större enheter.

Dessa och likartade reflexioner fyllde nu mina tankar under dagarnas gång i Kristianstads län, medan jag kuskade mellan småbrukare, egnahemmare, fruktodlare, andelsföreningar, kvarnar, gods etc. Det visade sig, att där liksom sedermera i Halland en tyst strid utkämpades så att säga under händelsernas yta mellan två grupper av jordbrukare, två åsiktsriktningar, av vilka den ena främst höll på *torpareinstitutionen,* den andra främst på *egnahemmen.*

Ta vi då först egnahemmen, kan det ha sitt intresse att titta litet på ett par typiska nordskånska sådana, det ena för att få en aning om den äldre, mindre typen, det andra för att få motsvarande aning om den nyare, större typen. Vi ska sedan under resans lopp så småningom hamna i torpproblemet.

Ägaren till det förra egnahemmet, född år 1866 och alltså67 år gammal men alltjämt pigg och kry, hade överlåtit gården åt två söner, medan han själv byggt sig en stuga i ett litet samhälle och nu sysslade med föredrags- och propagandaverksamhet.

Han hade i ungdomen dels tjänat dräng, dels varit arbetare vid en kolgruva i södra Skåne och dels tjänat som indelt på norra skåningarna. Så började han eget jordbruk uppe i Göingebygden år 1892, d. v. s. vid 26 års ålder, då han på exekutiv auktion för mellan 4- och 5.000 kr. inköpte en förfallen och sedan 2 år obebodd gård med en 6 à 7 tunnland åker. Fönster och dörrar i boningshuset voro då sönderslagna, jorden i lägervall samt egendomen belastad med oguldna hypotekslån. Så satte han jord och gård i stånd, köpte till ny mark, bestående av sten- och buskterräng samt kärrjord, bröt och odlade och stod år 1912 med 44 tunnland åker. Då styckade han gården i två delar, av vilka han själv behöll den ena, medan äldste sonen övertog den andra. Vid styckningen födde gården 15 kor, 3 hästar, 4 suggor och 10—15 gödsvin.

År 1920 byggde han så sin stuga i det närbelägna samhället och andra sonen övertog hans hälft av den gamla gården. Då var han skuldfri och hade 3.000 kr. på banken.

— Nå, frågade jag, hur kunde ni nu genomföra det hela med så vacker framgång.

— Det ska jag säga herrn. Klokhet! Och så förmåga att se upp med ögonen. Och så att jag varit knekt och tjänat på gods. Det gav disciplin och träning och kunskaper.

Där hade jag med andra ord den gamla sydskånska disciplinen.

— Så, när jag började, hade man ingen aning här i Göingebygden om, att det fanns sådana saker som riktig gödsling, maskiner som: separatorer, radsåningsmaskiner, tröskmaskiner, skördemaskiner och vad allt di heter och kallas. Men det införde jag här i bygden. Och sen har sönerna fortsatt. Så gick det till.

Det var gamla typen. Och hans förankring i äldre tider framlyste också av hans slutord:

— Svinen, ser herrn! Svinen, som nu bär hela skånskaslätten, det är tack vare småbrukarna och deras gummor i norra Skånes skogsbygd, som Sverge har fått dem, ty häruppe var det som den svenska svinodlingen började. Si, göingarna hade svindepôt ända uppe i Smedjebacken i Bergslagen, och göingar från Örkelljunga, för di ä så gott som göingar, voro svinförsäljare, son efter far, och di köpte upp grisar i Göinge och sålde dels norrut och dels nere på skånska slätten. För kom ihåg det, herrn, att för en mansålder sen begrep skånska slätten ännu inte svinavelns värde och betydelse.

Det var den hembygdsstolta göingens lovsång till det fattiga Nord-Skånes insats i provinsens och landets liv. Det var något halvt småländskt som synes över denna typ.

Den andra egnahemmaren av fullt modern typ hade sin gård på sluttningen av Linderöds-åsen mot ostkusten. Han var född 1901 och alltså bara 29 år. Han hade köpt stället år 1927, d. v. s. vid 26 års ålder. Gården var på 25 tunnland mot den äldre typens 6 à 7 tunnland. Han hade då fått ett egnahemslån på 12.500, vidare en inteckning på 1.000 och i lån på revers 2.500, summa 16.000 kr. Det var alltså starten.

Själv hade han haft 2.000 kontant. Alltså 2.000 själv och 16.000 i skuld. Det är talande siffror! De pengar han skaffat utom egnahemslånet, kronor 3.500, hade åtgått till bosättning och inventarier, och långivare var hans far. Hustrun hade i boet medfört 500 kr.

Det intresserade mig att få veta litet om, hur en dylik skuldsatt existens egentligen var ordnad.

— Jo, svarade han, egnahemslånet löper de första 5 åren med 4 procent *utan amortering.* Från och med sjätte året börjar amorteringen på så sätt, att lånesumman uppdelas i två lika stora delar, av vilka på den ena endast betalas ränta med 4½ procent, medan på den andra både ränta och amortering betalas, så att den totala annuiteten blir 6 procent. När så amorteringsdelen betalats, skall resten, den s. k. stående delen, amorteras inom 5 år. Men numera, d. v. s. sedan i fjol, har uppklyvningen ändrats så, att amorteringsdelen blivit satt till ⅖ och fasta delen till ⅗ av hela summan.

Denne man drev nu det för trakten typiska 5-skiftesbruket,d. v. s. vintersäd, rotfrukter, vårsäd, vall och omigen vall, och han höll 6 kor, 3 ungdjur, 2 hästar, 1 modersugga, 10 svin och 50 höns. Och han skördade 15.000 kg. spannmål, av vilka 800 kg. vete, 7.000 kg. råg, 6.000 kg. korn, resten blandsäd, samt dessutom 34.000 kg. sockerbetor.

— Spannmålspriserna ha varit så låga, fortsatte han, att jag har gett så gott som all spannmålen till svinen. Jag har sålt bara 10 säckar råg. Så på det sättet har jag fått ut priset för grödan genom svinen. Än så länge åtminstone. Sockerbetsskörden har jag fått på 2 tunnland, och det är ju god skörd.

— Och hur har ni ordnat med försäljningen av sockerbetorna?

— Di går direkt till sockerbruket enligt avtal på förhand. Si, det är så, att man tecknar sig för vissa tunnland och så tar sockerbruket skörden.

Här hade man med andra ord ytterligare en form av industrialiserad och kontrollerad drift, och här var det lätt att framför sig se bilden av dessa slättsmåbruk såsom en oändlig massa jordbrukshantverkerier, levererande in råvara och halvfabrikat till slakterier, sockerbruk, äggpackerier o. s. v. Det hela påminde närmast om det s. k. beställningsskomakeriet i Kumlabygden vid Örebro, innan skoindustrin därstädes fullt organiserats. Eller på sätt och vis om privatspinneriet i den engelska bomullsindustrin i Lancashire, innan industrialiseringen där en gång i världen genomfördes. Eller den gamla förlagsrörelsen inom den tidigare textilindustrin i Västergötland.

Denna moderna egnahemmare hade nu en snygg ladugård och ett prydligt svinstall, prima cementerad gödselstad, täckdikning och ordentlig bokföring, vilket allt skapats i stor utsträckning av egnahemsrörelsen och kommer på dess kreditsida. Han hade likaledes en snygg och trevlig interiör med snickerimöbler av björk, skrivbord, här som på andra håll, en stor säng i sängkammaren, liten säng för en baby, duchâtel. Gården hade 2 rum och kök samt källare under hela huset. Bygden visade en ändlös, blådisig slätt med små ovala ryggfenor, som voro skogspartier. Och trakten kring gården med sin styva jord verkade nybyggarmark, så på en Skåne-slätt det var.Jag bad att få ett sammandrag av mannens räkenskaper för år 1929, och de visade följande huvudsiffror:

Inkomster

5.789:36

Utgifter

5.767:99

Överskott

21:37

Huvudposterna på utgifter och inkomster ställde sig som följer:

Utgifter:

Hushållet

533:32

Daglöner

192:25

Ackordsarbete

261:50

Kraftfoder och betmassa

1.023:37

Spannmål och frövaror

352:75

Underhåll av inventarier

224:58

Underhåll av byggnader

113:49

Räntor

675:60

Inkomster:

Svin och grisar

2.347:93

Mjölk från 5 kor

2.186:75

Sockerbetor

582:12

Nötkreatur

287:—

Höns och ägg

185:20

På min fråga sedan jag noterat dessa siffror:

— Hur ser ni på framtiden?

Blev svaret:

— Det har ju gått hittills, och jag har åtminstone för mig, att det skall gå i fortsättningen också.

Men därvid gled blicken både från hustru och man litet skyggt mot min ciceron. Någon riktig trygghetskänsla kunde jag icke konstatera hos dessa småbrukare och egnahemmare i länet. Det hängde en egendomlig, dov oro i luften, som ju hade sin naturliga förklaring i att hela detta jordbruk var beroende av export, med andra ord av förhållanden, som dessamänniskor själva icke kunde kontrollera, förhållandena på världsmarknaden. Och dessa voro ju för ögonblicket allt annat än lovande.

Jag fick också en stark förnimmelse av exportströmmen från dessa bygder, då jag litet senare stod i ett stort, nybyggt komplex, skinande vitt och högt i solen från toppen av en liten backe i en något mera kuperad trakt. Ett fint dis som av ljusblått silverstoft skimrade kring byggnaden, vilken spann som en belåten, vit jättekatt i soldagen. Det var en kombinerad kvarn-, äggpacknings- spannmåls-, kraftfoder- och fröaffär. Därinne gick allt för elektricitet, allt sken och glänste som finpolerad metall, mjöl rann i en oavbruten ström i vita säckar, frösorter skakades fram, tusental efter tusental av ägg packades för resan till England i träull, som kom från fabriker i Småland och Blekinge. Och det var ägg bara eller huvudsakligen från östra delen av Kristianstads län. I källrarna till detta komplex och till ett liknande icke långt ifrån rymdes 120.000 tjog = 2.400.000 ägg. Bara från en del av detta enda län! Intrycket av detta vita komplex var också närmast det av en väldig jordbrukstransformator på en höjd över slättlandet, dragande dess produktion till sig och försändande den i lämplig form vidare till de väntande miljonerna konsumenter på andra sidan Nordsjön, i London och övriga engelska storstäder. Här hade jag nu en första fläkt av den starka känsla, som skulle nå kulmen i Malmö hamn, känslan av världens ekonomiska enhet, av den stora mänskliga kooperativa enhet, som är den djupaste hemligheten i tidens liksom i hela historiens liv.

Att ordna denna kooperation, att ordna denna produktion på ena hållet, denna konsumtion på det andra, så att alla parter fingo trygghet, det var just tidens största uppgift. Ännu var allt oreda, ovisshet och därför oro, undran och fruktan. *Det* var vad jag kände på ett beklämmande sätt ute på den vackra, soliga Kristianstads-slätten, där de duktiga småbruken skymtade vitt åt alla håll som flitiga mänsklighetens bikupor. Måtte det snart bli åtminstone början till en förnuftig ordning, så att oron lyfts från dessa stackars människors själar! var därför också min tanke, då jag såg ut över slätten.§ 4.

Jordbrukets självkritik och kravet på jordbrukstrust.

Så stod jag mot aftonen i en till synes oöverskådlig fruktpark nere vid kusten, där havet låg blådisigt stilla och Stenshuvud tonade upp i söder, Hanö huvud anades längst i norr utanför Listerlandet på Blekinge-kusten.

Här stod jag nu mitt bland 10.000 fruktträd, planterade på en areal av 40 tunnland, mest äpplen men även päron, plommon och något litet körsbär. Det hela en skapelse, känd av fruktmänniskor över hela landet. Vad skulle min interlokutör här ha att säga om fruktodlingen i Sverge? Jag tänkte på fruktodlaren vid Gränna, på saftfabriken i Tjust, fruktodlarna i Blekinge. Vad hade nu Skåne att säga?

— Fast årsskördarna i Sverge de senaste åren försämrats, sade ägaren till att börja med, så ha skördarna här konstant ökats. Sålunda fick jag i fjol 40.000 kg.

— Och vart gå de?

Svaret blev en av resans stora överraskningar.

— Huvudparten går till Ystad med omnejd. Något litet till Malmö och Lund.

— Alltså bara lokala kunder? Ingen försäljning till övriga Sverge som i Småland och Blekinge?

— Icke *ett* äpple! blev svaret. Men, tillades, så har också konsumtionen på dessa orter ökats så, att man nu äter 20 gånger mer frukt än för 10 år sen. Och fast konsumtionen av frukt ökats i alla landets delar, så skulle landets behov lätteligen kunna täckas från dess nuvarande fruktträdsbestånd. En regelrätt saft- och marmeladfabriksindustri skulle vidare kunna utvecklas på existerande kvantitet av fallfrukt och sekunda frukt, och detta kommer nog också rent automatiskt att ske, då fruktproduktionen och fruktkonsumtionen på allvar organiserats.Ständigt denna över alla områden och över alla yrkesgrupper i vår tid svävande trollformel: organisation!

Så jag frågade:

— Nå, hur har *ni* organiserat era odlingar här?

— För det första, blev svaret, ha vi lagt oss *uteslutande* på fruktodling. Det går inte för den som odlar frukt att syssla med *något* annat. Då blir det slarv och alltsammans går omkull.

Det var som ett eko från Blekinge!

— Inget slarv och ingen snålhet. Ty snålar man på *en* krona, så förlorar man *tio*.

— Hur menar ni?

— Jag menar med sånt som gödsling, sprutning av träden mot ohyra, vård av frukten och allt dylikt. Och kom inte till mig och tala om dålig jord. Det sägs alltid, att jorden här är så bra, men i verkligheten finns det få ställen, där det växer så mycket svamp på träden som här. Därför är oerhörd sprutning nödvändig. Och då går det. Så kan det gå överallt.

— Har ni stor arbetsstyrka?

Jag bör kanske säga, att min interlokutör för sin del hade 5.000 träd.

— Nej! blev svaret. En man utom mig själv hela året om för skötsel av träden. Sedan 15—20 flickor i plockningen. Flickor är raskare och billigare.

— Och bruttoinkomsten?

— 20- à 30.000. Men bara kaligödseln pr år går till 3.000 kr. Och omkostnaderna äro här på orten, emedan marken är så näringsfattig, mycket höga. Det blir massor av kalifosforsyra och så en del kväve. Det är på den rätta avvägningen av dessa båda som allting hänger. Och så den ständiga sprutningen. Och gödslar man inte varje år, så får man skörda bara vart fjärde, och då får man gå ifrån alltsammans. Jag skall säga, tillade han, att mycket av orsaken till de bristande fruktskördarna i Sverge ligger i otillräcklig gödsling, vård och tillsyn.

Detta var alltså en högt kvalificerad jordbruksindustri, och kritiken av skötseln av denna industri över hela landet var densamma som på andra håll: bristande organisation, bristande skicklighet, bristande upplysning. Jag fick hos män som denneett stadigt växande intryck av att trots allt som gjorts för det svenska jordbrukets rent tekniska utveckling på senaste kvartssekel, dock mycket litet ännu hade genomsyrat *hela* jordbrukarklassen. Det var övervägande toppfenomen jag besökte, men på många håll till och med hos dem var driften alltjämt även tekniskt primitiv och så gott som överallt ekonomiskt planlös. Och gång efter annan stötte jag på män, som slogo näven i bordet och sjöngo ut sitt hjärtas mening om de efterblivna yrkesbröderna.

Det var i synnerhet fallet med nästa man, en framstående fröodlare i en leende, välbebyggd, lummig trakt. Han tog emot oss i sin trädgård, strålande av blommor, och han var den riktige, myndige skåningen, stor i orden men också varm i hjärtat. Han var född på sin gård, hade börjat sin bana som s. k. kontraktsodlare åt de berömda

Weibullarna i Landskrona men hade i Danmark och Tyskland fått ögonen öppna för vad fröodlingen verkligen betydde.

Han hade nu ett område av 160 tunnland, där han odlade rotfrukts- och vallväxtfrö. Att ingå på tekniken härvidlag ligger utanför ramen för denna skildring. Däremot kan nämnas, att från dessa fält levererades årligen för 70—100.000 kr. frö, övervägande till södra Sverge, något litet till Norrland. Företaget hade 167 kontraktsodlare under sig, som odlade frö för dess räkning. Detta frö, som sändes in till huvudföretaget, vilket sålde det i marknaden, drogs upp från s. k. stamfrö, som tillhandahölls kontraktsodlarna av huvudföretaget. Industrialiserad och kontrollerad drift igen med andra ord.

Jag frågade nu den till det yttre barske mannen angående hans åsikter om jordbruket dels i Skåne, dels i Sverge för övrigt, och jag fick svar, så att det pep om det.

— I Skånes kustland, började han, har man inte som i övriga Sverge andra förvärvskällor än jorden att lita sig till. I övriga Sverge...

— Alltså även Skånes inland? frågade jag.

— Även Skånes inland! nickade han barskt. *I övriga Sverge,* säger jag herrarna, *är jordbruket mer eller mindre binäring,* men längs Skånes kust på en bredd av 2 à 3 mil finns det baraförstklassig jord, som utnyttjats till högsta kvalitetsodling med skapande av ständig nyutveckling. Men, mina herrar, jag ska säga er, att orsaken till jordbrukskrisen där och på alla andra håll i Sverge är jordbrukarnas okunnighet och deras mänskliga omöjlighet, d. v. s. deras oförmåga att samarbeta. *Vi bönder är alltjämt småkungar! Det måste bort. Vi är inte fattiga nog ännu. Då först, när vi få kniven på halsen, tvingas vi tillsammans.* Och då ska bönderna under förmyndarskap, *för enda vägen framåt och ut ur eländet är en jordbrukstrust för hela Sverge, ja för hela jordbruksexportområdet i Norden! Där!*

Sade och slog näven i bordet med flammande ögon. Detta var icke första gången under resan, som tanken på en jordbrukstrust glimtat till, men det var första gången den blivit fullt klart uttryckt och första gång, som tanken på en sammanslutning av hela Norden likaledes förts klart och tydligt fram i diskussionen.

§ 5.

Storgodsens tragedi visar jordbrukskrisen som ett stort psykologiskt drama.

Det slumpade sig nu så, att jag som påbröd på denna hårda dom över Skånes och Sverges jordbrukare fick en rad andra uttalanden och inblickar, vilka öppnade perspektiv dels över svårigheterna just nu och dels mot framtiden.

Första stället var ett stort gods. I Skåne ser man sällan dc stora slotten och herrgårdarna utifrån landskapet som t. ex. i Uppland och Södermanland. De ligga dolda inne i parker och skogsdungar. Så även detta, och parken var så pass vittomfattande, att det tog över en halvtimme att åka runt den med bil.

— En av de svåraste frågor, vi har över oss, sade nu denna godsägare, är lantarbetarefrågan. Herr Nordström kan tänka sig själv hur det ligger till om jag berättar följande. Här bo i närheten två arbetare, av vilka den ene arbetar i industrin,den andre hos bönderna. Den förre med endast 8 timmars arbetsdag tjänar pr vecka 56 kronor. Den senare med 10 timmars arbetsdag endast 27, d. v. s. inte ens hälften. Ingen människa kan begära, att lantarbetarna ska kunna nöja sig med ett dylikt tillstånd. Då vore de ju inte människor utan själlösa djur. Det *kan* helt enkelt inte gå i längden på detta sätt.

— Vad skall man då göra?

— *Mitt* svar är: lätta på jordbrukets skatter och ordna så, att det blir högre pris på jordbrukets produkter. Då kan jordbruket betala högre arbetslöner, och det blir bättre över hela linjen.

Han berättade vidare följande historia, som visade vad jordbruken i detta rika Skåne tvingas till för att klara sig. Han hade under gården en arrendator med 25 tunnland.

— Denne man, sade han, har sedan år 1925 ur sin åker samlat 1.500 kubikmeter sten, som han knackat till makadam och sålt à 1:75 per kubikmeter eller för tillsammans cirka 2.600 kr. Med dessa pengar har han betalt, vad han lånat i banken för sitt hus och jordbruk.

Detta var mitt på Kristianstads-slätten. Historien kunde, som synes, lika väl ha *varit från det steniga Småland.* Mot denna bakgrund har man att förstå det förut berörda torpareproblemet, som nu, hos nästa man, likaledes en stor godsägare, äntligen dök upp på allvar. Godset ifråga låg norr om Kristianstad närmast på övergången mellan skogsbygden och slätten, med känning av båda. Godsherren, en äldre allvarlig man, var uppenbarligen helt och hållet uppfylld av detta problem.

— Jag vill säga herr Nordström, sade han, att jag önskat ha ett speciellt samtal med er, just för att ni *icke* skulle förbigå hela detta för både vissa större egendomar och egnahemsrörelsen ytterst viktiga problem. De egendomar jag tänker på äro sådana, som äro belägna antingen i själva skogsbygden eller på övergången mellan skogsbygd och slätt. Vad det gäller för dem är främst att få *tryggad* fast arbetskraft, vilket för närvarande, som ni förmodligen redan hört eller själv observerat, är en stor svårighet tack vare sugningen frånindustrier och samhällen. Jag behöver bara peka på mjölkerskeproblemet som det kanske mest framträdande.

Nu menar jag för min del, att om man ginge in för ett reformerat torpsystem, så skulle man dels kunna skaffa dessa större egendomar den tryggade fasta arbetskraft, som jag berört och *utan vilken de förr eller senare äro dömda till undergång,* dels gagna egnahemsrörelsen genom att låta torpinstitutionen tjäna som ett naturligt förberedelse- och övergångsstadium till egnahemstillståndet. Gången skulle bli: statdräng, torpare och slutligen egnahemmare, antingen för torparen själv eller för hans barn.

Systemet skulle enligt min mening vara baserat på två huvudprinciper:

1) att torpstugorna icke skola tillhöra torparen utan egendomsägaren, ty det skulle innebära säkerhet för att de icke finge förfalla, vilket i det gamla systemet var det kanske mest avgörande felet;

2) att varken arealen eller dagsverksskyldigheten är för stor, d. v. s. att torparen tillförsäkras full tid att *själv* bruka och dra fördel av torpet.

Ett dylikt system skulle ha den fördelen, att det gradvis skulle fostra jordbrukare, som hade *befordringsmöjligheter* och som samtidigt betalade denna fördel genom att garantera huvudgården trygga arbetsförhållanden.

Systemet finge emellertid och framför allt icke bli stelt byråkratiskt med torrt kommando, *som gårdsbefäl nog i regel helst vill ha* — därför tycker det inte häller så mycket om det av mig föreslagna systemet! — nej, det måste vara i högsta grad *personligt.* Man får sålunda inte, mot torparens önskan, befalla honom, utan har en man svårt att komma, så får man ta en annan.

Jag skall ge herr Nordström ett exempel på vad ett dylikt system betyder. Med 16 dagsverken här på min egendom har jag, under den allt avgörande skördetiden, alltid fullt tryggad arbetstillgång. Vad det betyder kan ni tänka er själv.

Detta var nu ur många synpunkter ett intressant projekt. Om dess betydelse i praktiken tillkommer det icke mig såsomicke-fackman att yttra mig. Det som ur min speciella synvinkel var av intresse, det låg däri, att man här tydligen kunde se ett försök att förena den sydskånska befälsinstitutionen med den moderna småbrukarrörelsen och att skapa ett nytt arbetssystem, som på en gång uppfostrade *befälsrekryter* och tillfredsställde det ökade *personlighetskrav,* vilket, som vi hörde redan av driftschefen på det stora Östgötagodset, utmärker den moderne jordbrukaren i Sverge. Fråga var rent ut, om icke detta projekt gav det bästa tänkbara titthål in i den värld av bekymmer, som genom den äldre disciplinens uppluckring, tack vare maskiner, kommunikationer, teknisk utbildning, egnahems- och småbrukarrörelse, rör sig i den möderne storgodsägarens allra innersta hemliga tanke. Detta samtal gav därför också en i viss mån tragisk belysning över hela berörda klass — en belysning, som i än

högre grad skulle skärpas längre fram, i Malmöhus län.

Jag kunde därmed icke längre frigöra mig från känslan, att Skåne befann sig i ett egendomligt ekonomiskt övergångs- och samtidigt psykiskt uppluckringsstadium. Det gamla hårda disciplinsystemet var uttjänt. Det kunde man icke missta sig på.

Men vad skulle komma i stället? Hade den barske fröodlaren rätt? Skulle jordbrukstrusten bli jordbrukskrisens lösning? På den frågan kan endast framtiden ge svar. Men ett var säkert: jordbrukskrisen framstod här i Skåne, redan genom vad jag hittills hört och sett, såsom en till sin djupaste och slutliga innebörd framför allt *psykisk* kris, varav den ekonomiska endast var den mot tidens mörka himmel för alla klart synliga elden och röken. *Men det som brann, det var ett helt föråldrat jordbrukssystem.* Därom kunde jag icke längre tveka.

Det var summan av vad Kristianstads län hade visat mig, genom att jag där fått tillfälle att i en enda sammanfattande blick bredvid varandra se det valhänta, famlande småbruket och det om sin framtid ovissa, efter någon räddningsplanka likaledes famlande *gammaldags* storbruket.

Mer kunde detta län icke ha gett mig. Vad jag i övrigt såg, t. ex. tecken på den allt mer framväxande J. U. F.-rörelsen, d. v. s. den rörelse, som representeras av JordbrukarnasUngdoms-Förbund och som innebär en strävan att hos landsbygdens ungdom skapa stolthet över och kärlek till jordbruket som yrke, var vackert och intressant men bleknade dock bort i skenet av det psykiska drama, som nu, i detta högintressanta Nord-Skåne, äntligen klart framträtt för mina blickar.

§6.

De svenska »junkrarnas» rike.

På detta sätt rustad fortsatte jag så över till Malmöhus län. En mer europeisk anblick än den man en vacker solnedgång har, då man efter att ha passerat Linderödsåsen från norr och på den breda, dels stenlagda, dels asfalterade landsvägschaussén ha lämnat ungefär trakten vid Hurva bakom sig, stannar bilen och skådar ner över Lundaslätten, det erbjuder icke Sverge i övrigt. Hela karaktären av landskapet söder om Linderödsåsen är mellaneuropeisk och engelsk. Med de dagrar, som tillhöra böljande slättland och som påminna om oceanernas, men med en alldeles specifik disighet, som icke är havets utan jordens, myllans, åkerfältens, fruktträdgårdarnas och de skuggiga lundarnas. Det var den vackra juniafton, då jag kom rullande denna majestätiska väg, en mjölkblå dager mot söder, med band över band i lila, i guld, i rosa, och så längst bort den försvinnande solen, vars sken lyfte det hela till en skimrande himmelssyn, där de röda tegeltaken och de kalkvita husväggarna, synliga så långt blicken nådde, stodo nästan månskensvisionära, och där rader av cyklande pojkar och flickor på vägen viftade, skrattade och sjöngo med en frihet, som man sällan ser i övriga Sverge.

Här föreföll paradiset att ligga. Sannerligen att jag sett många bygder i världen av ett så på samma gång öppet, glatt och friskt kynne.

Men det skulle icke töva länge, förrän jag skulle komma underfund om, att här icke var det paradis, som en vacker solnedgång lät hjärtat fantisera om. Här fanns mörker i själarna, väl så djupt som under de mörka ekarna. De ungasjöngo, som de gjort i alla tider och, får man hoppas, alltid skola komma att göra.

Men min väg gick till de vuxna, till deras problem, till deras av de oroliga tiderna orsakade bekymmer av skilda slag. Vi ha redan sett, att en bestämd skillnad existerar mellan Kristianstads och Malmöhus län, så att medan det förra i huvudsak kan karakteriseras som ett utpräglat småbruksområde, måste det senare karakteriseras som ett lika utpräglat storbruksområde med föga egnahemsrörelse men däremot starkt industrialiserad drift på alla de olika jordbruksområdena samt med intensiv exportinriktning. Här var jag, med andra ord, äntligen inne i centrum av Sverges jordbruksindustri- och jordbruksexportområde. Samt dessutom i dess centrum för spannmålsodling. Med ett ord: jag var i de svenska junkrarnas rike.

Landskapet gav också från första stund ett annat intryck än det jag mött i Kristianstads län. Tack vare småbrukens och egnahemmens rikliga förekomst hade det landskapet tett sig mera rörigt. Landskapet i

Malmöhus län, alltjämt liksom övriga Skåne starkt kuperat, var mera uppdelat i stora, tomma fält kring de mörka skogslundar, där slotten och herrgårdarna doldes. Det påminte mig på ett specifikt sätt om bruk i Bergslagen, om sågverk och cellulosafabriker i Norrland. Dungarna voro bruken eller fabrikerna, fälten voro gruvorna eller skogen.

Redan den angivna strukturen av landskapet vittnade vidare om, att tyngdpunkten här låg på spannmål och att måtten av odlingarna voro större än i andra delar av landet. Men anblicken av slott och herrgårdar på nära håll var anblicken av något dött eller döende, något i alla händelser dömt att inom kortare eller längre tid dö och försvinna. Det var ett tragiskt förfall, som sträckte sig längre än jag väntat mig. Man såg fallfärdiga murar i vilkas skugga skymtade urgamla gummor i de mest otroliga vidbrättade hattar, det föreföll från 1700-talet, man såg övergivna ställen och även det, som hölls i stånd, bar så uppenbara spår av förgångna produktionsepoker, att det verkade spöklikt. Detta tillstånd ökade än ytterligare likheten med Bergslagen och Norrland, i förra fallet med deraserade eller raserande hyttorna och masugnarna, i senare fallet med de igenspikade, föråldrade småsågarna.

En färd genom länets olika delar visade snart, att här rådde större uniformitet än på andra håll och att därmed några stickprov skulle vara tillräckliga för att lägga det inre tillståndet öppet för blicken.

Så rullade jag en strålande söndag genom en kilometerlång bokallé, så tät, att fast man såg solen skina ute över fält och små sjöar, rådde en nästan ogenomtränglig silvergrön skymning inne i allén; och bilen nådde slutligen fram till ett stort slottskomplex i 1700-talsstil. Det förvånade mig att på det öppna området framför slottsgrindarna till den stensatta borggården se en massa bilar parkerade. Var det stor mottagning på slottet? Hur skulle då slottsherren ha tid till den överenskomna diskussionen av jordbruksförhållandena i länet? Nej, det var ingen mottagning, det var — söndagsfirare!! Gud vare lov, att man inte i våra dagar äger ett gammalt minnesrikt slott med gamla underbara parker och trädgårdar! Litet längre fram på dagen — strax innan några vänner från England skulle komma — gjorde värdinnan en liten promenad med mig, och jag fick se vad bilparkeringen innebar. Kvarlämnade smörgåspapper, tomma ölbuteljer o. d. i bersåer, tonneller och lustpaviljonger! Varje måndag eller dag efter helger var det för slottets tjänare att städa efter dessa gäster, som man icke kunde utestänga! Allmänheten hade i praktiken lagt beslag på de gamla slottsparkerna, och ägarna stodo maktlösa.

— Detta är det vackraste slott jag sett i Sverge! sade jag till värden.

— Det tycker kungen också! blev svaret, och de enkla orden målade för mig hela avståndet mellan de små egnahems- och småbrukarstugor, jag nu i veckor genomvandrat, och detta slott i junkrarnas rike.

— Vad är nu det mest utmärkande för jordbruksproblemet här i länet? frågade jag.

— Spannmålshandlarna! blev det ögonblickliga svaret. Här i södra Skåne ha de lantbrukarna helt och hållet i sin hand, *därigenom att dessa få förskott.* Sen kan spannmålshandlarnapressa dem, som de vilja och de äga därför också praktiskt taget deras jord.

Där har man det rika Junker-Skåne! I verkligheten.

— De större godsägarna i dessa bygder, fortsatte min inter-lokutör, ha emellertid sen 2 år, på danskt maner, sammanslutit sig i s. k. »Tjugumannaföreningar», som gemensamt inköpa gödnings- och foderämnen i större kvantiteter direkt från fabrikerna, med förbigående av spannmålshandlarna, som annars hålla dessa varor, och därmed få de sina behov täckta på billigare sätt, varjämte de också sälja sin spannmål gemensamt i större kvantiteter, varigenom de kunna skaffa sig förmånligare pris genom att få större makt över spannmålsmarknaden.

— Är, frågade jag, denna rörelse att betrakta som en ren försvarsrörelse från godsens sida gentemot spannmålshandlarna?

— Jä, män, är det så! blev svaret.

Alltså: samverkan mot mellanhändernas monopolställning! I full fart bland junkrarna. Det var ju ett tidens tecken så gott som något.

Och nu kom det intressantaste i hela denna tidstypiska historia.

— Nu är att märka, fortsatte nämligen godsherren, att dessa föreningar, av vilka det hittills finns bara två, såvitt jag har mig bekant, en vid Ystad och en vid Malmö, representera de stora godsen, vid Ystad i storleksskalan 500 å 1.000 tunnland, vid Malmö i skalan 100 tunnland, men då är att märka, att på den senare orten är jorden så god, att 100 tunnland representera en vida större ägorymd än på mindre lyckligt lottade jordar.

Denna omständighet bör herr Nordström särskilt lägga märke till, alltså att dessa föreningar omfatta bara de större godsen, ty förklaringen är viktig. Den är, att de smärre godsen icke kunna bilda dylika föreningar, emedan de, genom skuldsättning helt och hållet äro i händerna på spannmålshandlarna.

Med andra ord: det var tydligt, att här i södra Skåne, där det var föga småbrukarrörelse och där godsen dominerade, hade de smärre godsen samma svårigheter som på andra håll,där icke storgods dominerade, småbruken hade. Alltså: överallt samma fenomen! De små bruken ledde till beroende av mellanhänderna, vare sig dessa voro slaktare, mjölkhandlare, svinuppköpare eller spannmålshandlare.

Här framstod, kortast sagt, hela det gamla systemets oduglighet och otjänlighet, ja, skadlighet, naket och bart. Och här visade sig riktigheten av det krav, som överallt restes av jordbrukets bästa hjärnor: *tag skötseln av jordbruksprodukternas avsättning ur jordbrukarnas händer! De kunna icke längre sköta dessa invecklade affärer. De bli klådda. Lägg affärerna i andelsföreningarnas händer och bygg upp det hela på något sätt, i samarbetets form!*

— Hur kommer det sig, att dessa mindre gods och gårdar på nu nämnt sätt så totalt råkat i händerna på spannmålshandlarna? frågade jag.

— Jo, se saken är den, att dessa spannmålsodlare ute på slätten, med jordar på en 50—100 tunnland och utan skog, icke vilja offra en kvadratmeter av jorden till byggnadsgrund, vartill också bidrar, att de icke ha tillgång till timmer. Det har gjort, att de bildat s. k. »tröskföreningar», omfattande motordrivkraft, tröskmaskin och halmpress, vilka gå från gård till gård och tröska så fort det bara hinns. Halmen pressas och går in i de små hus, d. v. s. tröskelängor, som finnas, *men spannmålshandlaren står bredvid med sin lastbil och sina tomsäckar, spannmålen rinner i dem, och så i väg med dem på lastbilen till hans upplagsmagasin.*

Inse nu följden av detta system, herr Nordström! Hade man i stället ordentliga egna magasin, skulle man kunna ligga på varan och hålla priserna. Men nu säljer man ofördelaktigt och kommer i händerna på spannmålshandlaren, som i stället ligger på lagret, driver upp priset, *och så får han, mellanhanden, förtjänsten, medan producenten sjunker i allt djupare beroende av honom och därmed i allt större svårigheter, vilket sprider sig, över hela jordbruket.*

— Detta är alltså spannmålsodlarens problem i södra Skåne?

— Ja män!— Nå! Det var det. Så ha vi svinaveln? Hur ställer det sig med den i dessa bygder?

— Jä! Den ligger lite annorlunda till här än i Kristianstads län. Där producerar man direkt till andelsslakterierna. Här däremot råder återigen ett mellanhandssystem, också på det området. Man uppföder nämligen smågrisar, vilka i Hörby som centralmarknad avyttras dels till norra Sverge, dels till södra Skåne, där de sedan gödas och gå till andelsslakterierna i trakten.

— Och andelsslakterirörelsen? Är den livlig även i detta län?

— Jä! Men dock måste sägas, att det här som på andra håll är svårt att verkligen sammansluta bönderna.

— Och orsaken?

— Densamma som på alla andra håll: att föreningar bildats, skötts illa och gått omkull.

Återigen som i övriga Sverge! Böndernas bristande organisation och deras affärsoförmåga.

— Så nötboskapen! I hela södra Sverge, d. v. s. i dess soc-kerbetsområden, håller man ju den svart- och

vitbrokiga låglandskon. Är det några nya rörelser uppe inom denna drift?

— Jä! Det kan man nog säj! Nu är det ju så, att det existerar ett nära och önskvärt samband mellan låglandsrasen och sockerbetsodlingen, eftersom båda förutsätta samma markförhållanden. Ty denna ras fordrar ju för att kunna producera mycket mjölk, starkt saftfoder, rotfrukter och drank, som allt produceras just genom betorna. Men i skogs- och mellanbygden börjar nu en rörelse för ordnade kulturbeten sätta i gång, här som i övre Sverge, och med samma syfte, nämligen att minska åtgången av kraftfoder.

Här insköt nu en av husets söner, som hade egen gård, följande:

— Jag har 50 kor och säljer mjölk för 25.000. För att få ut det måste jag köpa kraftfoder för 3.600. Men jag kommer att minska kraftfoderåtgången på ett sätt, som bör intressera herr Nordström som norrlänning.

— Hur så?— Jo, jag har infört det norrländska systemet med att hässja höet i stället för att såta det, som vi förut alltid gjort här i Skåne. Det blir nämligen saftigare, d. v. s. äggviterikare genom att huggas tidigare, ty med åldern minskas höets äggvitehalt. Men nu är det unga, färska höet särskilt känsligt för fukt och torkas därför lämpligast genom hässjning, som därför håller på att segra även i södra Sverge.

— En dag får man alltså måhända se Skåne fullt av hässjor! undrade jag. När så vidare pilalléerna, som ju redan sjunga på sista versen, äro borta, storkarna definitivt försvunnit, stora barrskogar inplanterats, cellulosafabriker uppförts och bondgårdarna ombyggts efter moderna mer hygieniska principer —

— Och de oekonomiska slotten försvunnit! insköt den unge mannen och log spjuveraktigt.

— Ja, och de oekonomiska slotten försvunnit, så kommer ju det mesta av den dansk-tyska exteriör, som utmärkte det forna Skåne att vara försvunnet och likheten med övriga Sverge att än tydligare framträda. Eller hur?

— Jä, sade slottsherrn, snurrande tummarna. Och sade icke mer.

— Men för att ett ögonblick stanna vid kulturbetena, fortsatte jag, hur ställer man sig till dem härnere i Skåne?

— Här är man oändligt konservativ! svarade den yngre. Det går trögt. Som exempel på svårigheterna att övervinna i själva folksjälen, om jag så får säj, så kan jag nämna, att bara för 5 år sen sade en jordbrukskonsulent, då han fick höra att mina ungdjur voro ute på bete omkring i maj och att korna skulle ut dagen därpå: då måste de ju antingen gå ner i mjölk eller tappa hullet. När de så tvärtom gingo upp i mjölk och ökade i hull, kunde han inte säga ett ord.

— Så ha vi hästarna! fortsatte här slottsherrn. De varmblodiga hästarna. Arméns behov av dylika fylls till 3/4 från Skåne.

— Vad blir det pr år?

— Cirka 300 stycken.

— Och priset?

— I genomsnitt 1.100 kr. pr djur, d. v. s. i allt 330.000 kr.Vidare ha vi här i Skåne börjat införa Ardennerhästar för att slippa köpa från Västergötland.

Där började nu i södra Skåne det första av Sydväst-Sverge att dyka upp.

— Exporteras hästar härifrån?

— Jä! Till Danmark! Det vill säj, det var på hästdroskornas tid. Men bilarna ha nästan alldeles tagit slut på den exporten.

— Så, mina herrar, kommer jag till en stor fråga: skogen! Hur ställer det sig med den här i södra Skåne?

— Den spelar för Skåne en mycket stor roll, alldeles som för övriga Sverge. Främst för godsen, som ju ha de största och bästa skogarna. Även för de större bönderna betyder emellertid skogen mycket men däremot icke för småbrukare och egna-hemmare. Men icke alla gods ha skog.

— Vad ha de, som motsvarar skogen då?

— Arrendegårdarna eller personlig förmögenhet. Det finns arrenden som ge 200 à 300.000 kr. pr år.

— Vad representerar skogen för detta gods?

— Hälften av dess inkomster.

Denna fråga och detta överraskande svar ledde nu in på problemet om godsets drift, och dess mångskiftande grenar visade sig bestå i produktion på följande olika linjer:

1. Spannmål. 8. Salutimmer, kaggvirke,

2. Mjölk. massaved, bränsleved.

3. Potatis. 9. Grus, granit till makadam.

4. Sockerbetor. 10. Röd sandsten.

5. Får. 11. Kalk till cementfabrik.

6. Höns. 12. Insjöfisk.

7. Svin.

Spannmålen gick till spannmålshandlare, mjölken till privatmejeri, som fabricerade dels kondenserad mjölk till chokladfabrikerna, och dels grädde till glace. Potatisen gick till andels-bränneri, sockerbetorna till sockerfabrik i Malmö, ullen till A.-B. Svensk Ull, Halmstad och Norrköping, svinen till andels-slakteri, salutimret gick med direktvagn till Danmark, grus till Malmö, makadamen till vägarbetena och insjöfisket var bortarrenderat.

Som något tidstypiskt kan nämnas, att man i drivbänkarna måst börja använda ångrör, sedan bilarna tagit död på hästarna i städerna och hästgödsel sålunda icke längre kan uppbringas. F. ö. har man på skilda håll i Skåne börjat lägga ångrör i potatisåkrarna för att få snabbare skörd.

Och vad hängde till sist som det svartaste molnet över detta storgods? Det var icke de svåra tiderna. Det var detsamma, som hängde över storgodset i Östergötland, över storgodset i Småland: beskattningen! Särskilt gällde det härvidlag den nya kommunala beskattningens principer med hänsyn till arrendegårdarna, för vilka godsen skulle betala skatt, utan hänsyn till om arrende inflöt eller ej. Här var den stora svårigheten, och på denna speciella punkt var det, som junkrarna kände sig styvmoderligt, att icke säga orättvist behandlade av statsmakterna. De kände sig som närmast förföljda och tyckte sig ana en förtäckt reduktionstanke i denna politik.

Emellertid, dessa gamla adliga storgods hade en uppenbar tragisk svaghet. Den låg däri, att de sökte på en och samma gång leva i det förgångna och i det närvarande, d. v. s. samtidigt vara slott och fabrik. Det är ett hopplöst försök. De stora jordbruken i våra dagar måste, om de ska kunna bära sig och ha nationellt berättigande, vara rena och klara fabriksföretag.

Dylika hade jag nu också tillfälle att se. Det var gårdar på tusentals tunnland, med det senaste i driftuppfinningar på alla jordbrukets olika områden. I ladugårdar, som i verkligheten voro kraftbesparande, elektriskt drivna maskiner, i utsädes-frågor, som löstes på radikalt vetenskaplig väg, i arbetet ute på marken, plöjning, sådd, skörd, etc., som allt gick med olika maskiner, i anskaffande av djurbesättning, som direkt anpassades efter marknadens krav för ögonblicket, o. s. v. Sålunda hölls på en stor egendom massor av höns för avsalu och där tog man dagsgamla kycklingar med flygmaskin från Holland, etc.

Så var det Svalöf och Weibullsholm, de två stora ledandefröodlingscentralerna. Båda namnen äro kända över Sverge, Svalöf tack vare föreståndaren, prof. Nilsson-Ehle, över hela världen. Och det verkade på en lekman nästan fantastiskt, när denne ute på försöksfälten förevisade olika familjer och släkter av t. ex. hösorter, d. v. s. grässlag, med olika egenskaper, lämpande sig för olika klimat etc., och när han utpekade:

— Där ha vi föräldrarna! Där är nästa generation! Där ha vi en sidolinje, o. s. v.

Till en början tittade man skäligen oförstående på de gröna gräsmattorna omkring sig. Man tyckte det hela såg ut som samma bondgräs, alltsammans. Men så småningom började man upptäcka olikheter, och innan man vinkade farväl åt de olika herrarna och damerna Gräs, kunde man faktiskt se skillnader dem emellan. Där framexperimenterades nu de växtslag, som längre fram skulle täcka olika jordar Sverge runt. Detta var den stora svenska jordbruksfabrikens laboratorium — för markens gröda.

Icke långt därifrån lågo de stora svinodlingsstationerna, där landets svinstam på samma laboratoriemässiga sätt utexperi-menteras och där syntes också, i föreståndarens bostad, själva central- och kärnsamlingen av prisdiplom, medaljer, bägare, pokaler, som vederbörandes svin, av vilka somliga verkade enorma som tjurar, hade vunnit. Där strömmade bilar in och ut, fyllda av studiebesökande. I gästboken vimlade namn från alla jordens länder.

Och man fick här det klara intrycket, att man natt till det svenska jordbrukets kontaktpunkt med det internationella, det mondiala jordbruket. Här var svenska jordbrukets högkvarter.

Så till sist, innan jag begav mig ner till Malmö hamn, där hela sydöstra Sverge strålade samman, ville jag se en typisk skånsk svinodling och fördes till en man, som på 40 tunnland åker producerade 1.000 gödsvin pr år, vilka levererades till sydvästra Skånes andelsslakteri i Trälleborg.

För att ge en aning om, hur dessa svin gödas upp kan nämnas, att mannen räknade att han för att få 100 kg. levande vikt utfodrade 370 kg. spannmål, 200 kg. mjölk och 1 kg. tran samt i allmänna omkostnader lade ner kr. 4: 40.Om sommaren hade han cirka 600 svin inne, om vintern cirka 350. Allt detta skötte han själv med hjälp av en ordinarie man i svinstallet. Men dessutom hade han ännu två man boende i gården, dessa båda gifta. De hade eget arbete men utförde samtidigt, jämte hustrurna, allt det arbete han behövde på jorden, och behövdes extra arbetskraft skaffade de dylik. Genom denna anordning kunde svinodlaren själv ägna sig helt och hållet åt sin svinuppfödning.

— Och, sade han, ägaren måste sköta allting själv, annars går det inte. Jag kan sålunda inte ta risken att resa bort och lämna svinskötaren foderlistorna. Jag måste övervaka varje svin individuellt, för det gäller framför allt den rätta *blicken* och den rätta *känslan* för varje individuellt djur.

Detsamma hade hästuppfödaren på småländska höglandet sagt om hästuppfödningen, detsamma hade också fruktodlaren i Blekinge och östra Skåne sagt om fruktvården. Det var, med andra ord, *ett* genomgående drag, som utmärkte all industrialiserad jordbruksdrift, och det var, att ju högre den nådde, ju mer den specialiserades, ju mer den siktade till toppkvalitet, *desto mer berodde framgången på den personliga insatsen.* Alldeles som i industrins kvalitetsproduktion. Alltså: *ju högre jordbruket förädlades, desto mer närmade sig bonden i allmän teknisk karaktär den högkvalificerade industriarbetaren,* vilket visar, *att jordbruket — f. ö. helt naturligt — under sin utveckling i stället för att, som många, kanske de flesta, hålla före, avlägsna sig från likhet med industrin, tvärtom allt mer närmar sig den, i alla avseenden.*

Och ännu en annan sak.

— En av de viktigaste fördelarna, sade denne man, med animal produktion är, att den skapar arbetstillfällen även på vintern, vilket spannmålsodlingen icke gör.

Över huvud taget är ju skillnaden mellan jordbruk och industri, att det förra är säsongbetonat, medan den senare i sin färdiga form är kontinuerlig. Genom höjande av jordbruket till industriell form bortfaller nu, som man ser, dess säsongkaraktär, och *även från den sidan sett företer alltså detindustrialiserade jordbruket allt tydligare likhet med fabriksindustrin.*

Så bar då vägen till Malmö exporthamn. Den erbjuder till det yttre ingen avvikelse från andra större exporthamnar. Det är sträckor av stenkaj och räls och rader av rostbruna godsvagnar, pip av växellok, rader av lyftkranar, som svänga fram och åter över rader av lastångare förande skilda nationers flaggor, magasin av tegel i pluton efter pluton och som bakgrund havshorisont, härvidlag Öresunds ljusblå vatten med silhuetter av

passerande fartyg. Man ser högar av kolupplag, diverse varuupplag o. s. v. Allt som vanligt är och rätt skall vara.

Men så börjar man se något besynnerligt. Ox- och kotransporter klappra över stenläggningen, svin höras tjuta, och man ser dessa transporter dirigeras till ett lågt, omfattande byggnadskomplex. Det är icke, som man trott, något godsmagasin. Det är väldiga slaktstallar, i miniatyr påminnande om »Les Abattoirs» (slakterierna) i Paris norra utkant. Och man finner vidare, att i dessa magasin, som man också trott vara vanliga godsmagasin, ligger hela sydöstra Sverges massor av smör i drittel efter drittel. Där är smörprovningsanstalt, där är laboratorium, där är kontor för hela denna svenska jordbruksexport, här är, kort sagt, sista fasen av det skådespel, vi i det föregående följt över de sydöstliga landskapen i Sverge. Och dessa lastångare skola icke lasta plank, bräder, malm eller turbiner. De skola lasta smör, ost, ägg, fläsk. De äro engelska kypare, skickade av den stora restaurangen England till kassadisken i Malmö för att »bånga» portioner till kunderna vid Englands väntande matbord.

Och här på exportkontoret sitter chefen med maskinskrivna listor på bordet framför sig över jordbruksexportsiffrorna från konkurrenterna jorden runt: Finland, Estland, Lettland, Danmark, Sovjet-Ryssland, Holland, Australien, Nya Zeeland.

— Se här! säger han och pekar på siffrorna. Vi har ökat vår svinexport från 200.000 kg. år 1921 till 24.940.000 kg. år 1929. Men samma år, 1929, hade Finland 16.600.000 kg., Danmark 159.000.000 kg., Estland-Lettland 27.425.000 kg.,Sovjet-Ryssland, till 31 aug., 21.972.000 kg., Holland 47.322.000 kg., Australien 46.682.000 kg. och Nya Zeeland 83.408.000 kg. Det är krig! Krig på kniven! Och av det kriget äro Sverges bönder beroende!

Och från hans läppar flög åter hela resans omkväde emot mig: Organisation! Sverges jordbrukare måste organiseras för att kunna bestå i världskonkurrensen!

Här, i Malmö hamn, fick, inför vad jag såg och hörde omkring mig, mot fond av det blånande havet, som knöt ihop länder och kontinenter till en enda ekonomisk enhet, här fick det svenska jordbruket av i dag sin karaktär tydligt klarlagd. *Detta jordbruk hade trätt ut, en gång för alla, ur sitt nationella skede och stod nu på tröskeln till sitt internationella, och däri låg ytterst hemligheten i den »kris», som alla kände, i det krav på omorganisation, som de klarsyntaste allt högljuddare framförde.*

§7.

Hur Europa tränger in i Sverge.

Här var nu färdens vändpunkt. Från denna stund bar det hela vägen allt mer och mer norrut ända upp till de begynnande tundrorna vid Pajala. Endast en kort visit pr flygmaskin till Gotland förde åter till sydligare nejder men då fjärran från fastlandet.

Den återstående tiden i Skåne ägnades åt dess västra del från Hälsingborg över Kullen upp till Engelholmsbygden, och där lades huvudvikten icke vid det egentliga jordbruket utan vid en helt annan företeelse, som dock på det intimaste berörde jordbruket, nämligen *rationaliseringen av landsvägarna och landsvägsnätet,* vilket innebar ett studium av *kommunikationernas och samhällsbildningens viktiga problem,* som här endast lätt kan beröras.

Jag hade redan på höjden av Påskallavik mellan Västervik och Kalmar på Smålands-kusten lagt märke till hur bebyggelsen började avvika från den för inlandet övervägandekarakteristiska *spridda* formen. Här ryckte gårdarna upp emot landsvägen och fälten lågo sedan fria utåt landskapet. Detta fenomen hade jag sedan kunnat följa genom hela Syd-Sverge. Överallt bär det upp, men allra mest påtagligt blev det i Malmöhus län, som också hade landets utan ringaste tvekan bästa vägar, både vad beträffar bredd och körbanans omsorgsfulla vård. Och överallt längs vägkanterna kunde jag se husfasaderna samlade. Vägarna gåvo på detta sätt långa sträckor intryck av gata.

Nu fördes jag samman med västra Skånes främsta vägbyggare och vi inspekterade under en hel dag alla möjliga slags vägar från Hälsingborg över Kullen och upp till Engelholm. Denna västra del av Skåne är mera leende och

bättre bebyggd än kustlandet kring Malmö, Landskrona, Trälleborg, har en rikedom på vackra trädgårdsanläggningar och driver stor jordgubbsodling med avsalu på städerna men har sämre jord än nyssnämnda kustland. I denna del av Skåne uppträder jordbruket i samband, egendomligt nog, med rederirörelse. Speciellt är detta utmärkande för trakten kring Kullen, t. ex. Väsby, Brunnby, Farhult och Jonstorp. Gången är den att i en bondgård övertar t. ex. ene sonen gården efter fadern medan en annan går till sjöss, tar styrman och kapten och slutligen blir redare — för segel- eller ångfartyg, stundom båda — och så blir släkten aktieägare i rederiet. Bakom denna rederikust, som också driver fiske, ligger den skånska kol- och lerindustrin med Höganäs som kärnområde, vidare har man där socker- och spritindustri, stora mejerier samt dito svinslakterier, de senare i Åstorp, Hälsingborg och Engelholm.

Hela detta vidsträckta område finner jag personligen vara den vackraste delen av Skåne, måhända allra främst slättlanden vid Höganäs och längre norrut mot Engelholm, där de gröna fälten tona bort i ett skärt dis, i vilket avlägsna fabriksskorstenar skymta mot fond av ljusblått hav, och detta område har ett helt nätverk av permanentade vägar, lagda med omväxlande sten, asfalt, betong o. s. v.

— Lägg nu märke till landsvägens oerhörda betydelse, sade min ciceron och pekade över bygden. Där en ny landsväg dras fram eller där en landsväg snyggas upp medpermanentbeläggning, där blir följden ofelbart en motsvarande uppsnyggning av alla bostäder längs vägen: hus, staket, trädgårdar o. s. v.

Detta var sant. Jag hade kunnat konstatera det hela resan igenom. Så fort en bygd mörknade och glesnade och landsvägen var primitiv, ögonblickligen sågo gårdarna vårdslösade och förfallna ut. Så fort en bred chaussé öppnade sig, ögonblickligen ljusnade bebyggelsen och landskapet log av prydliga gårdar. Och dessa breda, asfalterade vägar här i västra Skåne, kantade sträcka efter sträcka av välskötta gårdar, *det verkade Europa!* Det verkade vissa delar av Holland, Belgien, England, norra Frankrike. Och det berodde alltsammans på vägarna.

I denna del av Skåne, där jag nu tog farväl av landskapet, fick jag den starkaste förkänslan av hur Sverge en dag skall te sig då det överallt fått breda, välskötta asfaltvägar, då beteskulturen satt pli på fälten, då blomster- och frukträdgårdar skola fylla landskapet med glad färg och då mellan blom och löv välhållna gårdar, allt mer hopsamlade samhällsvis vid vägsidorna, skola ge hela det svenska landskapet en mer utpräglad allmäneuropeisk karaktär.

Med denna synbild i ögat lämnade jag så icke utan saknad det vackra Skåne bakom mig för att fortsätta min färd norrut till allt mer och mer ödsliga och slutligen av arktiskt armod präglade trakter.HALLAND

Femte kapitletFEMTE KAPITLET

Västkusten.

Si.

Det atlantiska Sverge.

De delar av Sverge jag intill denna punkt av resan hade genomkorsat hade alla utom västra Skåne vänt sig mot Vättern och Östersjön. De delar jag nu skulle närmast studera, nämligen Halland, Bohuslän, Dalsland och Västergötland, vände sig mot Vänern, Kattegatt, Skagerack och Nordsjön.

Det visade sig också nästan omedelbart att hela karaktären av detta Väst-Sverge var en helt annan än den som kommit till synes i Öst-Sverge och Syd-Sverge och detta med hänsyn både till landskapet och människorna. Man hinner knappt in i Halland förrän man känner att luften är en annan. Den är saltare, hårdare. Det är atlantluft. Redan utblicken mot Skel-derviken från toppen av Kullen i Skåne visar ett kustlandskap, som verkar mellaneuropeisk typ med vida, mjuka båglinjer av sand, ljusgrönt vatten som alltid över sandbotten i stället för det gråblå i Östersjön med dess klipp- och stenkust. Halland framträder med sin böljande horisont som en enda sandås och över huvud taget ger Väst-Sverge det allmänna intrycket av sand- och strandlandskap, omsvept av de starka vindarna från en Atlant. Insjökaraktären, som är oförneklig i Öst-Sverge och som ger det en mer idyllisk stämning mitt i kargheten, har här i Väst-Sverge med andra ord ersatts av atlantkaraktär, idyllen är bortblåst,

landskapet är större och hårdare, folket likaså.

Skåne avslutas i väster mellan Hälsingborg och Kullen och sedan mellan Kullen och Hallandsås med ett slättland, somoförmedlat, grönt och ljust går ut i havet. Alldeles som fallet är med Blekinge i öster runt Torhamnslandet. Men det senare är mörkt, kargt, fattigt, utan industri, utan välmåga, folktomt, östern. Det senare är ljust, skiftande, rikt, med industri, leende av välmåga och folkrikt. Västern. Nordvästra Skåne bildar på detta sätt ett leende Blekinge i skånsk förstoring.

Så fort man nått Hallandsås försvinner det leende, endast det skånskt storslagna är kvar, men ett nytt moment träder in, sammansatt av Bohusläns klippnatur samt södra Västergötlands och sydöstra Smålands ljungheds- och kalmarksnatur. Grödan minskar i höjd, i fyllighet och i areal, husen övergå från sten till trä, den grå färgen och ruckeltypen göra sig märkbara, den svart- och vitbrokiga låglandskon börjar tunna av och den rödbrokiga uppsvenska typen träder åter in i landskapet, folket blir vassare, med magra kinder, djupliggande ögon, med blick under lugg, efter skåningarnas rundare och mer joviala typ.

Fattigdomen har åter ställt upp! Det är skogs- och hedbygden från östra Blekinge samt från Smålands- och Västgöta-gränsen, som här bildar ett helt landskaps materiella och andliga grundval. Plus atlanthimlen. Detta är det atlantiska Sverge, det Sverge, som vätter ut mot den verkliga, stora världen bortom Europa och som har Sverges enda oceanhamn, Göteborg, till naturlig huvudstad och centrum.

§2.

Mellan klitter och mossar.

Första besöket i Halland gällde en större egendom icke långt från det lilla idylliska Laholm. Här mötte mig verkligen i den strålande junidagen återigen ett alldeles nytt landskap. Man såg långt över bygden, som liknade däcket på ett krängande jättefartyg. Detta lutande däck var upprutat i en oändlighet större och mindre fyrkanter, alla sluttande, alla lysande i grönt, gult, brunt, vitt mot fond av blå himmel, som ej skymdes av någon skog. Här syntes ej dylik. Men vägen försvann stundom ner i liksom uttorkade bäckdalar. Vi voro alldeles inpå havet.Det var ett gammalt klitterlandskap. Man såg den låga tallskog, som inplanterats för att binda flygsanden, och strandhavren. Men det var också innanför denna levande skyddsmur lummiga ekdungar och nere i en sådan dunge, just intill klitterna, dold för all världen, låg resans mest idylliska, mest romantiska herrgård, inbäddad i lysande blommor och omsvärmad av miljoner bin, vilkas susande sång tycktes stiga ur själva solskenet.

— Bredden på Halland, sade den nytre godsägaren, är cirka 4 mil, kustremsan är cirka 2 mil bred, består av gammal sjöbotten och är därmed bördig. Här i södra Halland bildas bottnen av lera, sedan är det flygsand, som gick över dessa bygder för en hundra år sen, och så på detta återigen är det mylla.

— Och jordbruket här i Halland? frågade jag. I stort sett.

— Det har sin egen karaktär beroende på vissa historiska omständigheter. På 1850-talet planterade man in furuskog cirka 1 km. från vattnet hela vägen från Båstad och upp till Halmstad, och detta på en bredd av 1—3 km. Därmed band man den förödande flygsanden. Och där det inte gick med skog blev det strandhavre. Herrarna kan själva begripa vilket arbete det var. Vilket annat landskap har haft att göra något motsvarande. Nå! Samtidigt, alltså vid mitten av 1800-talet, verkade här i Halland som föregångsman inom jordbruket den kände godsägaren P. von Möller på Skottorp. Han fann *märgel* på sina ägor, införskrev märglare från Tyskland och så märglade han hela Skottorp. Hela södra Halland följde hans exempel och är märglat.

— Nå, norra Halland då?

— Ligger på blålera och behöver således ingen märgel. Är för övrigt efter i jordbruksavseende. Nej, men södra Halland! Det här ska herrarna höra på, det hör till de intressantaste kapitlen i det svenska jordbrukets historia. Efter märglingen blev nästa steg täckdikningen. Den genomfördes på 1870—80-talen, och då kördes dikningsrör med hästskjuts ända från Engelholm. Vad säjs om det?

— Och norra Halland? Förlåt att jag avbryter.

— Norra Halland är *icke* täckdikat och är, som jag sagt, iallmänhet efter, kanske beroende på att det ligger längre från Skåne. Ser herrarna, saken var denna. De gamla gårdarna i södra Halland ägdes i regel av schleswig-holsteinare, vilka börjat som arrendatorer i Skåne, varefter de köpte egna gårdar i Halland.

Detta var av intresse. Redan den store fröodlaren i östra Skåne hade betonat den betydelse, som inflyttade holsteinare och danskar haft för det skånska jordbrukets utveckling och i södra Skåne hade jag själv träffat en dylik gammal holsteinare, föregångsman speciellt inom nöt- och hästaveln. Här fann jag nu hur detta inflytande spritt sig upp till Halland.

— Vidare, fortsatte godsägaren, är att märka ytterligare en orsak till den högre jordbrukskulturen i södra Halland, och det är sockerbetsodlingen. Visserligen har den väl knappast gett någon *direkt* vinst, men den har lärt jordbrukarna hur de ska hålla jorden i hög kultur.

— Används smålänningar vid betrensningen här också?

— Säkerligen.

Med »smålänningar» åsyftar man i hela den del av Sverge, som ligger söder om Småland, dels folk från detta landskap, men dels också alla över huvud taget, som arbeta i betfälten. Detta emedan om vårarna skaror av folk vandra från småländska bergen ner till sockerbetsodlingarna i söder, där de få arbete emedan de äro sega och billiga. Så har ordet »smålänning» i Syd-Sverge kommit att bli liktydigt med billig arbetskraft över huvud taget inom jordbruket, speciellt betodlingen.

— Nå, fortsatte jag, och smöret?

— Går på export.

— Över Malmö eller Göteborg?

— Malmö eller Göteborg?? Över Halmstad naturligtvis! Man kan räkna med tre exportområden för jordbruksprodukter i södra Sverge: *Malmö,* som suger till sig Skåne, Blekinge och södra Småland. *Göteborg,* som tar Bohuslän, västra Västergötland, Dalsland, Värmland, Närke och nordvästra Småland. Samt *Halmstad,* som tar Halland, östra Västergötland och västra Småland. Dessa områden äro visserligen inte fullt klartmarkerade, men tendensen pekar åt det hållet. Men! Så kan det tänkas bli koncentration bara till Malmö och Göteborg.

— Föreningsrörelsen här i Halland, hur gestaltar sig den?

— Utmärkt! Halmstadsslakteriet var det första i landet.. Så ha vi framför allt de »Halländska lantmännens centralförening» för uppköp och försäljning av gödnings- och foderämnen samt spannmål med huvudkontor i Falkenberg och ett 70-tal självständiga lokalföreningar, i regel vid stationssamhällen, vilka köpa av huvudkontoret.

— Och skogen?

— Tillhör huvudsakligen kronan, kommunerna och de stora godsen. Skogen betyder ingenting här i Halland för jordbruket vid kusten. Och man kan säga att de enskilda skogarna äro utan ekonomisk betydelse för jordbrukarna. Här ha vi i stället för ved nånting annat, nämligen bränntorv. Uppe i skogsbygden, som fyller ungefär halva landskapet upp mot gränsen, finns det väldiga mossar — jordbrukarna nere på slätten ha i regel var och en sina lotter, där de själva hugga och torka torv för sitt bränslebehov.

— Och nötboskapen?

— Både nötboskap och svin stå högt. Vidare ha vi ju här i våra älvar den krångliga laxfrågan. Laxfisket i Lagan har försvunnit genom kraftstationerna. Staten har visserligen köpt de gamla fiskerierna i ån för 440.000, som utbetalats till strandägarna. Men nu försöker Sydsvenska kraftbolaget på order av staten driva laxodling för att rädda vad som räddas kan av laxfisket.

— Här är inget laxfiske på kusten?

— Jo, men det är föga givande. Det utarrenderas i regel och arrendena ge bara en bagatell. Det är inget sillfiske att tala om heller. Det vill säga här i södra Halland. Det verkliga sillfisket börjar norr om Halmstad.

— Vad ha ni för andra binäringar då?

— Hönsskötsel, biodling, trädgårdsodling, halländska bind-slöjden. Äggförsäljningen är väl ordnad och äggen exporteras över Hälsingborg och Göteborg. Biodlingen är en god inkomstkälla för de smärre odlarna. Trädgårdsskötseln är mera tillhusbehov. Vad bindslöjden beträffar så är den en fortsättning och utveckling av den gamla halländska hemindustrin och ger sysselsättning åt en massa gubbar, gummor och barn uppe i den fattiga skogsbygden. Och så ha vi ysterier, som sälja rätt så mycket ost.

— Hur är det med mjölkerskor här i Halland?

— Lögn att få. Vi ha infört mjölkningsmaskiner. Det är enda lösningen. Men kom ska herrarna få se något intressant!

Den livlige värden förde oss ut till ladugårdsområdet och pekade på ett litet torn av betong.

— Ensilage-silos! sade han. Ensilage av solros och engelsk foderkål. Vartannat lager av varje. Det går inte med bara solros, den är för äggvitefattig. Foderkålen fyller i behövliga äggvitan. Det skivas på skärmaskin och blåses sedan upp i silon. Och med detta frigör jag mig från beroende av kraftfoder.

Så slog han ihop händerna och sade skrattande:

— Jag skulle tro Halland duger!

— Det vill säga: södra!

— Det vill säga södra! nickade han.

Denna ton av kraft och framåtanda fann jag även på andra håll i Syd-Halland. Denna del av landskapet såg upp till Skåne som till storebror, beundrande och efterbildande.

— Det är bara i Skåne och södra Halland som verkligt effektivt jordbruk bedrivs i Sverge! hette det. Därför att det är bara där, som det finns verklig disciplin i arbetet.

Som ett toppexempel av vad en halländsk genomsnittsbrukare på mindre jord kan prestera må anföras följande.

Det var en man på den ljusa slätten, som år 1885 köpt 18 tunnland, vilka han sedan utökat genom köp av ytterligare 24. Dessa 42 tunnland brukade han nu tillsammans med en son. Han var stor avelsman på nötkreatur. Därmed hade han börjat år 1912, då han för 900 kr. köpt en första ren och reaktionsfri låglandsko från Lundatrakten. Så sålde han 4 år senare en tjur, fallen efter den kon, för 3.500 kr. År 1929 köpte han från Näsbyholm i Skåne, då dess djurbesättning sprängdes, enbetäckt kviga, som skulle kalva om en månad, för 5.500. På auktion.

Sonen, som skulle sköta affären, hade frågat vid avfärden:

— Far! Hur mycket ska jag betala?

— Dummer! blev svaret. Du ska naturligtvis betala mer än di annra, annars får du ingen!

På 14 år hade han så sålt tjurar, tjurkalvar och en och annan ungko för sammanlagt 33.000 kr. Men huvudsakligen sålde han dock svin. I regel en 70 gödsvin pr år. Vissa år för cirka 10.000 kr. Detta hade resulterat i att, ehuru jorden var under medelkvalitet, gården dock räntade 7—8 procent.

Vad han i regel årligen försålde visas av följande tablå:

1.

Nötkreatur

4.379:50

2.

Mjölk och produkter därav

4.334:41

3.

Svin

7.739:30

4.

Får

140:50

5.

Fjäderfä, ägg

867:62

6.

Trädgården

99:86

7.

Spannmål

631:90

8.

Foderfrukter

175:--

9.

Stråfoder

150:--

Dessa *försäljningsposter* sades vara typiska för vad småbruk i Halland producera och avyttra, medan *försäljningssiffrorna* (från 1929) i detta fall lågo betydligt över andra.

Själv sade den otroligt livlige gubben:

— Det är en så himmelsvid skillnad mellan jordbruket nu och för 50 år sen här i Halland, att man knappt kan tro det. Och vad som har gjort alltsammans det är lantbruksundervisningen. Si, det måste teori till. Annars är det stört omöjligt. Men för närvarande är det organisationsfrågan, som är det svåra.

Så fortsatte han:

— Vad som ger kraft åt småbrukarrörelsen, det är äganderätten. Se på Vallens gods. Några år sen det styckats var hela jordbruket där förändrat till det bättre. För ser herrarna:godsen, di sköter skogen med ordning. Men si jorden, den bry di sej inte om.

— Vad är värsta svårigheterna för jordbrukarna i Halland? frågade jag.

— Virket. Det är ett rent elände. Virke till byggen och snickeriarbeten. För det virke man kan komma över är dels *dyrt* och dels *dåligt.*

Och han slöt:

— Jag har aldrig brukat lejt arbete. Jag har arbetat själv. Då går det alltid. Och så kvinnan, go herrar! Vad hon betyder för jordbrukaren, det kan ingen stadsbo begripa. Men hon kan *spara* lika mycket inne i huset som en karl kan *tjäna* ute.

En annan bild av framför allt historiskt intresse gav en gammal bondepolitiker.

— Märglingen, ja, sade han betänksamt. Det var nog mycket riktigt början till allt som sedan har kommit här i Halland. Den tog full fart på 1860-talet, och som följd av skördarnas ökning blev det en väldig havreexport på England, men med den följde så småningom också övergång till produktion av ladugårdsprodukter och så började mejerirörelsen. Ännu så sent som på 1860-talet stod jordbruket här i Halland så lågt, att i vanliga bondgårdar och särskilt om vintern inte producerades mjölk tillräckligt ens för gårdens egna behov utan till kvällsmat dracks i regel en blandning av svagdricka och sirap. Då kanske herrarna kan uppskatta vad herrarna nu ser här i länet.

— Men, fortsatte han, det finns nog saker och ting att anmärka på, här också. Bönderna till exempel. Det är samma fel med dem här som på andra håll. De ska ha ögonblicklig utdelning av årsvinsten i alla företag. Därmed inget reservkapital! Och så störtar varje deras företag vid minsta påfrestning. Och så ha vi fått egnahemsrörelsen. Skuldsättning kan aldrig vara rätta sättet att börja. Nej, torpen voro bättre, det var en längre men en säkrare väg. Men de försvinna.

Ja, sade gubben, man får väl se en dag, var det slutar alltsammans.

Och han lät föga optimistisk för sin del.

Så gjorde jag på initiativ av Skogsplanteringssällskapet enavstickare upp till ödemarkerna, mosstrakterna och ljunghedarna mot Smålandsgränsen. Genom en region av i höjd växande gröna kullar, täckta av den underbaraste ekskog, bar det i väg upp till ett ödsligt månlandskap av nakna bergknallar och mossar. Det var ur rent estetisk synpunkt underbart vackert med de vida, tomma horisonterna, men det var ur ekonomisk synpunkt bilden av väldiga förlorade vidder för landet. Här hade nu Skogsplanteringssällskapet, som tagit till uppgift att skapa skog på dylika förlorade vidder runt om i Sverge, lyckats dra upp, genom utdikning och insådd, helt enkelt imponerande skogsarealer, som en dag skola bli en ovärderlig tillgång för landskapets jordbruk och då skall detta sydhalländska jordbruk komma att icke längre ligga som fordom mellan kustens flygsand och gränsbygdens kärr och moras utan inbäddat i skyddande och virkesproducerande skog.

Här slog det mig hur i det moderna Sverge en dubbel rörelse är påtaglig i ombyggnaden av landet: dels en rörelse i nordlig riktning, representerande vidgat jordbruk, dels en rörelse i sydlig riktning, representerande vidgat skogsbruk. Så tränger jordbruksbygden segrande norrut, skogsbygden segrande söderut och landet får större enhetlighet och likformighet i den mån de klimatiska omständigheterna möjliggöra det.

Så bar det neråt bygden igen och över de båda regionerna Halmstad—Varberg och Varberg—Göteborg upp till

sistnämnda stad. Den förra av dessa båda regioner påminner närmast om Syd-Halland, den har rätt stora gårdar samt gods, medan regionen Varberg—Göteborg representerar det rena småbruket för avsalu på Göteborg och dess industriområde.

Strax norr om Halmstad börja gårdarna tätna, och de se hela sträckan upp till Varberg rätt torftiga ut. Terrängen är också stenig och grå. Norr om Varberg ljusnar landskapet igen, knallarna få mera småbergs- och kullkaraktär, vida, plana fält uppträda och bebyggelsen ser mindre torftig ut.

— Jorden, sade här en storbrukare, är god, till och med mycket god mellan knallarna men behöver framför allt täckdikas. Där detta redan har skett förut är det så pass länge sen, att det nu måste göras om.Så började Göteborgs, storstadens, närhet att kännas. Ty han fortsatte:

— Det finns föga andelsmejerirörelse norr om Varberg. Ty praktiskt taget all mjölk går till konsumtion i Göteborg. Men så ha vi detta Djävulens påfund, som är bilarna! Som komma från Gud vet hur långt avlägsna orter. Det går inte! Det går inte på detta sätt!

Samma melodi som på alla andra håll.

— Nå svinen?

— Jo, det har börjat sättas igång nu på sistone.

— Av småbrukarna förmodar jag.

— Stämmer!

Där hade jag tydliga typen från Kristianstads län.

— På de stora gårdarna, fortsatte min interlokutör, är det svårt få goda svinstall åt de stora besättningar, som de behöva.

— Nå mjölkerskor?

— Inte så farligt.

— Hur kan det komma sig?

— Mjölkningsmaskinerna. De ha införts i så pass stor utsträckning att det finns rätt så god tillgång på arbetskraft för den, som vill ha. Men tjänarfrågan är omöjlig! Omöjlig! Det är närheten till Göteborg och industrin.

— Ha ni binäringar till jordbruket här? Skog?

— Uteslutande till husbehov. Vi ha uppe i Lindome snickeriverksamhet. Där är praktiskt taget varje bonde snickare och möbelfabrikör. Men här nere i bygden är det ingenting. Det var lönande pepparrotsodlingar här förut, för pepparroten har varit ända uppe i 1 kr. pr kg. På det ha faktiskt småbrukarna här i bygden blivit rika. Men nu är det naturligtvis överproduktion och priserna ha gått ner. Så nu är det ingenting. Nej, det är handel och köpenskap på Göteborg av allt möjligt. Det är mjölk och ägg och slaktdjur, men det hela är planlöst.

Detta vackra, ljusa, vindomsvepta Halland var ett typiskt övergångsland, påminnande i viss mån om Blekinge. Skåne dominerade i södra delen, sen kom en odeciderad region mellan Halmstad och Varberg och därefter var det leveransjordbruk för direktkonsumtion i Göteborg. Så hade man fisket påkusten, snickeri, torvarbete och fattigdom uppe på den ödsliga gränsen mot Småland och södra Västergötland. Det motsvarade fattigdomen på Blekingegränsen mot Småland.

En landsplåga bör nämnas, utmärkande hela sydligaste Sverge, och det är åskeldarna. Husen äro ju i stor utsträckning halmtäckta, inga åskledare finnas, det är stora, tomma slättland och stark sommarhetta. Så blir det nedslag och gård brinner efter gård i dessa trakter, ungefär som skogen brinner under heta sommartiden i norr.

Men Halland är bara halva Västkusten. Och jag frågade mig hur det egentligen kunde ställa sig ur jordbrukssynpunkt med den andra delen: Bohuslän, landet av rena rama stenen.

Halland var uppenbarligen i full gång med att effektivisera *sitt* jordbruk. Men vad sade Bohuslän?

§3.

Sillens, stenens och hästbönornas folk.

Här var jag nu kommen till Sverges mest utpräglade kustfolk: fiskare och sjömän sen urminnes tider och med något norskt frejdigt över sig. Landskapet är till sin allmänna karaktär ett enda berg, jorden är skyddade skrevor i berginfattning, men den är av utmärkt kvalitet, och bohuslänningen, som fallet ofta är med sjöfolk, är otroligt fästad vid sin jord och sitt jordbruk. En vacker bild av detta det bohuslänska jordbruket, drivet till industriell fulländning, ge de stora frukt- och gurkodlingarna på Hisingen, strax intill Göteborg, där de lodräta bergväggarna sprida en välgörande värme. Så tjänar det bohuslänska berget genom hela landskapet som stark värmealstrare. Allt detta tillsammans gör att det bohuslänska jordbruket visar sig vida bättre än man kunnat vänta sig och därtill kommer att den ekonomiska föreningsrörelsen är väl utvecklad i form av uppköps- och försäljningsorganisationer mer än t. ex. inom det närbelägna Älvsborgs län.

— Ett ovanligt intensivt arbete har vidare, sade min ciceron, på senare år påbörjats inom landskapetsandelsmejerirörelse. Denna har länge varit efter i jämförelse med landets mer direkt jordbruksbetonade områden, men nu ha även bohuslänningarna vaknat.

— Hur ställer det sig i detta samband med Göteborg som konsumtionsområde? frågade jag.

— Göteborgs betydelse som konsumtionsmarknad för jordbruket sträcker sig en 8—9 mil upp, ungefär till Herrljunga och Vara i Västergötland, söder ut till Varberg i Halland och längs Bohus-kusten upp till Stenungssund. Man får räkna med 8 tillförselkanaler: Göta älv, Bergslagsbanan, Västgötabanan, Stambanan, Boråsbanan, Västkustbanan, Bohusbanan och så kusttrafiken pr bil.

— Och konsumtionsartiklarna?

— Först och främst mjölk från alla dessa orter.

— Alltså även från Stenungssund? D. v. s. från själva bohuskusten, fiskarkusten?

— Jajamän! Vidare trädgårdsprodukter från Hisingen och norra Halland, ägg speciellt från Tjörn och bohuslänska öarna samt kött från hela södra Sverge utom Skåne.

Här började med andra ord Sverge bakom Västkustens murar att dyka fram: Västergötland som utpost för allt det Sverge,vilket sedan fortsatte mot norr, och Västkusten själv framträdde såsom slitet itu av Malmö och Göteborg. Jag hade också redan i Halland känt denna kluvenhet. Ingen annanstans i Sverge förnimmes en motsvarande dragkamp, om jag så får säga, mellan två konsumtionsområden som just på Västkusten. Stockholm dominerar direkt eller indirekt med sina 520.000 invånare praktiskt taget resten av Sverge, i dess kraftfält försvinna kringliggande någorlunda större städer som Västerås, Uppsala, Gävle, Norrköping, emedan de äro för små i förhållande till Stockholm, men mellan Göteborg med dess 250.000 och Malmö med dess 130.000 blir spänningen över ett jämförelsevis litet produktionsområde helt naturligt starkt kännbar. Vidare: redan på Hallandsåsen känner man att det verkliga Syd-Sverge är slut, Halland är dess smalnande rök i horisonten, och när man väl kommit in i Bohuslän är sista skymten av denna rök försvunnen. Klipporna, koncentrationen kring Göteborg, dess atlanthamn med de stora oceanfartygen, med dockor, skeppsbyggerier och en skog av kranar, allt talar om helt andra miljöförhållanden än nere i det grönskande Skåne, och när man så från landsvägen plötsligt ser kusten öppna sig utan ett träd, med svavelgula klippor, rödprickade av stugor, kornblått vatten med vita kosterbåtar — men inget jordbruk, då är Skåne glömt. Man känner att man är på väg mot berg och skog igen. Det är som en skugga av Norges fjäll över Bohuslän och genom denna skugga åker man i själva verket in i skogarnas Sverge, får en första avlägsen känsla av Norrland, som på sätt och vis kan sägas börja där storskogen börjar, d. v. s. i nordligaste hörnet av Bohuslän, där bergen och skogen möta Atlanten.

Till detta begynnande intryck bidra de för Bohuslän högst karakteristiska s. k. »krakarna», d. v. s. ett slags

hässjor, som användas för torkning av *hästbönor,* som är landskapets gamla, klassiska odlingsväxt. Bohuslän har nämligen icke mindre än 75 procent av landets bönodling, och överallt längs landsvägen ser man dessa hässjeliknande krakar resa sig över stenknallar och stugor. Av dessa bönskördar beredes sedan kraftfoder, som i Bohuslän kallas »hemmafoder».

Och jordbruket?— Jo, sade en medelstor brukare i Uddevallatrakten, d. v. s. en man med 60 tunnland jord och 60 tunnland skog, det är så här i detta välsignade Bohuslän, ska jag säga herrarna, att här bär det sig inte med större jordbruk. Det är lätt att se. I hela landskapet finns det bara 8—10 stora gårdar och en gård på över 100 tunnland avkastar i regel sin ägare på 10 år — det är den enda avkastning de ge, ha, ha, ha! Så kommer nästa ägare, och om 10 år avkastas han. Nej, här går det bara med små bruk. Se bara på denna socken! Här finns *en* stor gård och bara under den tid jag minns har den avkastat 12 ägare.

Jag ska säga herrarna hur den allmänna utvecklingsgången här i Bohuslän har gestaltat sig. Det är så, att en småbrukare har söner som gå till sjöss, bli befäl, spara pengar, komma tillbaka till hemorten, köpa större eller mindre gårdar. Och dessa personer äro i regel bättre utrustade än gemene man både på huvudets och på plånbokens vägnar och de ha spelat första fiolen i jordbruket. Se på 1870-talet hängde fiske, rederirörelse och jordbruk tillsammans. Jordbrukarna voro delägare i massor av smårederier och fingo hjälp ekonomiskt på det viset. Nu är det slut.

— Finns det alltså icke längre samband mellan fiske och jordbruk?

— Nej! Fisklägena äro helt och hållet yrkesspecialiserade numera och ha ingenting alls med jordbruk att göra.

— Sjöfolket då?

— De som bo ytterst på skären, och det är ju många nog, ha heller ingenting med jordbruk att göra. Däremot är det så, att den del av befolkningen som från orter längre inåt lands har gått till sjöss, den återkommer i ganska stor utsträckning sen den har tjänat lite pengar. Där har ju jordbruket en viss hjälp.

— Nå de små brukarna, hur kommer det sig att de lyckas?

— Kors! Det är väl enkelt! De begära aldrig någon ränta på sina nedlagda pengar. De öka gårdens rena kapitalvärde, inte genom att förränta utan genom att förbättra.

— Och orsaken till de stora gårdarnas misslyckande?

— Fel inställning hos ägarna. Det har i regel varit rena spekulationsföretag, vilket gjort att det ofta varit grosshandlarefrån Göteborg, ja ända från Stockholm, som köpt och tänkt skära guld med täljknivar. Men när de så upptäckt att det insatta kapitalet icke gett ränta så ha de gått. Det är grundfelet hos dem, som tro sig kunna driva jordbruk à la handel och industri. Nej, go herrar, det gäller att ge sin kraft åt jorden, inte att söka *ta* pengar ur den.

— Och allmänna läget?

— Inte illa.

— Föra bönderna böcker ordentligt?

— Cirka 50 procent av dem kan man nog säga. Vi ha en lantmannaskola i Dingle sen 8 år med en 30—40 lärjungar. Det börjar göra mån. Det syns på en hel del saker att bohuslänningarna hålla på att gå ganska friskt framåt. Vi ha t. ex. rätt bra med tjurföreningar.

— Vilken ras?

— Vi ha lite blandat. S. R. B., lågland, skotska djur och något fjällras från Norge, Värmland och Jämtland men numera utan egentlig betydelse.

Se där! Där hade jag ju mycket riktigt Norrland och fjällen! Det var som om det skulle ha känts i luften. Och här döko nu norrmännen upp. Liksom tyskar och danskar i Skåne. Denna rand av norrmän skulle sedan fortsätta

längs Sverges hela västkust, genom Dalsland, Värmland, Dalarna och Jämtland ända upp till Lappland, där de skulle avlösas av lappar, sedan finnar, som skulle gå från Tornedalen och ner mot Umeå.

Emellertid, jag fortsatte mitt förhör.

— Hur är det med andelsmejeri-rörelsen?

— Tja! Landet har enligt senaste statistik 682 andelsmejerier. Av dem finns det 5 stycken här i Bohuslän och det är ju en början i alla fall. Men jag ska säga herrarna en sak, som folk inte tänker på. Den moderna svenska bonden måste organisera sig, säger man. All right! Det är jag med på. Men då skall han först och främst befrias ur alla struntorganisationer, som han nu tvingas tillhöra. För kom inte och säg att inte vi bönder redan nu äro organiserade. Vet herrarna hur många organisationer jag tillhör?

— Nej.— 31. Följande. Var god räkna på fingrarna:

1.

Bohusläns hästavelsförening.

2.

Bohusläns hingstförening.

3.

Tjurföreningen.

4.

Forshälla svinavelsförening.

5.

Föreningen Sverges rävuppfödare.

6.

Göteborgs och Bohus läns fjäderfäavelsförening.

7.

Sverges allmänna fjäderfäavelsförening.

8.

Västra Sverges Svinavelsförbund.

9.

Västra Sverges svinslakteriförening.

10.

Uddevallatraktens biodlareförening.

11.

Groheds lokalförening.

12.

Västra Sverges Lantmäns Centralförening.

13.

Svenska Lantmännens Riksförbund.

14.

Bohusläns Lantbruksklubb.

15.

Sverges Allmänna Lantbrukssällskap.

16.

Forshälla Elektriska Distributionsförening.

17.

Uddevalla mjölkleverantörförening.

18.

Bohusläns hushållningsgille.

19.

Uddevallatraktens fruktodlareförening.

20.

Sverges pomologiska förening.

21.

Forshälla rävgård.

22.

Bohusläns fröodlareförening.

23.

Fräkne kontrollförening.

24.

Inlands, Fräkne och Torpe Häraders brandstodsförening.

25.

Göteborgs och Bohus Läns brandstodsbolag.

26.

Brandförsäkringsaktiebolaget »Göta».

27.

Svenska Lantbrukets olycksfallsförsäkringsaktiebolag.

28.

Försäkrings A.-B. »Heimdal».

29.

Hessleröd—Bratteröds Snöskottningslag.

30.

Hessleröd—Solberga dikeslag.

31.

Uddevalla andelsmejeriförening.

Varefter han fortsatte:

— Ja, det var det! Men för att återgå till jordbruket och särskilt mejerierna, så vill jag bara säga det, att vi ha lite särskilda förhållanden här i Bohuslän genom att vi dels ha relativt gott om städer, vidare en massa fiskelägen, rätt bra med industri och så under 2 månader på sommaren hela turistinvasionen till badorterna. Det har gjort att vad som först och främst blivit det bohuslänska jordbrukets uppgift det har varit att producera konsumtionsmjölk för alla dessa. Vi ha ju också den tredje av de tre stora Jerseygårdarna i landet, här i Bohuslän, Torrby.

— Men det är speciellt två saker som intressera mig, sade jag. Stenhuggeriindustrin och skogen.

— Stenhuggeriet tillhör norra Bohuslän, norr omGullmarfjorden. Där spelar det en betydande roll, men det får gubbarna däruppe redogöra för själva.

— Nå skogen då?

— Ja skogen! Herregud, vad vore vi utan den!

— Men så skoglöst som Bohuslän anses vara?

— Skoglöst! Va nu då? Den här gården avkastar mera från skogen än från jorden, och ändå är det inget dåligt jordbruk här. Det kan jag svara för. Nej, skogen är en otrolig hjälp här i Bohuslän utom i yttre skärgården och vissa socknar.

— Vad säljer ni härifrån gården?

— Samma som andra.

— Och det är?

— Sågtimmer till tändsticks- och massafabriker. De ha för resten stora egna skogar i Bohuslän, Dalsland och Värmland. Vidare ek till skeppsbygge. Det är till storsjöbåtar, Nordsjöbåtar på en 60—120 tons.

— Driver ni, à propos träd, planmässig fruktodling då?

— Planmässig!? Ja! Planmässig eller inte, så är det fruktodling överallt, och finfin frukt.

— Vart säljes den?

— Den torgföres i Göteborg, övriga städer och så på badorterna. Liksom bär.

— Ni driver alltså bärodling också?

— Varje gård har i regel sina 10—15 fruktträd och dessutom vinbär, krusbär och jordgubbar.

— Säg! Får jag säga ett ord, insköt här husets fru. Vi stodo just med ena foten i bilen och hade tackat för oss.

— Mer än gärna!

— Jo, det är svårigheten att få tjänstfolk. Mjölkerskor är ju alldeles omöjligt, så nu ha vi ju fått mjölkningsmaskiner överallt. Men vi äro ju alldeles ställda i köken också, och svårare och svårare blir det, inte minst genom den här förskräckliga skolgången, som den där Värner Rydén har ordnat om. Han har ju faktiskt berövat oss barnen, industrin och städerna ha berövat oss tjänstefolket, så vi är alldeles strandsatta. Kan inte herr Nordström skriva och säga ett ord för oss husmödrar också! Det är taxan på elektriska kraften och priserna påelektrisk köksarmatur jag tänker på. Det motsvarar ju för köket vad mjölkningsmaskinerna äro för ladugården. *Om vi bara kunde få ner priserna på kraft och armatur, vilken otrolig hjälp skulle det inte vara! För hela jordbruket!* Var bra och säg det också i boken och hälsa det till vederbörande från en olycklig lantbrukarhustru i Bohuslän!

Vilket jag lovade. Och fortsatte så upp till nordligaste kilen av landskapet, vid Strömstad, en naken, mörk natur, ödslig, med vida fält inom gula, nakna hällar. Det påminte lite om ett astronomiskt landskap. Det var tyst, majestätiskt, skulpturalt men på ett egendomligt sätt dött.

Här stod jag inför en tystlåten norrman, som blivit jordbrukare på svenska sidan.

— Jordbruket häruppe, sade han, befinner sig i rask utveckling. Det produceras dubbelt så mycket mjölk här i orten som bara för 5—6 år sen. Men så ha vi också prima djuravel häruppe.

— Vilken ras?

— S. R. B. De bästa djur i Bohuslän och bland de bästa i landet.

— Och svinavel?

— Just börjat. Liksom ett privatmejeri.

— Och fläsket går...?

— Till Uddevalla.

— Frukt då?

— Nej, det finns inte här. Det importeras.

— Och mjölken, vart går den?

— Till Strömstad. Hätsk konkurrens, så att priset gått ner från 16 till 12 öre.

— Nå, binäringar då?

— Det är naturligtvis främst stenhuggeriet. Vidare fiske och slutligen skogsarbete vid Bullaren, varifrån virket fraktas till kusten där det används vid byggnation. Varje bonde äger i regel berg, som han arrenderar bort till bolag i Strömstad, Göteborg o. s. v. Bolaget spränger. Aldrig bonden. Han bara kör sten. Så han får först och främst arrende, sen pr bruten kvantitet berg och slutligen för körningen.— Hur är det ekonomiska tillståndet då?

— Bra. Folket i stort sett burget, antagligen tack vare stenen. Här spelade med andra ord berget samma roll som skogen

för den norrländska bonden.

— Hur länge har ni varit bosatt här?

— 12 år.

— Och ert allmänna intryck?

— Att det gått mycket framåt på den tiden. Vad som emellertid icke gått framåt på denna tid det är föreningsrörelsen. Ingen unnar den andre något. Där äro norrmännen långt före. Och danskarna längst. Men en gång måste det komma också här. Det var västkustens avskedsord, och efter en stilla kväll i Strömstad bar det så nästa morgon i gryningen, medan fiske-kostrarna dånade in i Strömstads svarta klipphamn, vidare, genom en liten kil av Norge, upp till västra Sverge och dess problem.FRÅN SKARA-SLÄTTEN

*Sjätte kapitlet*SJÄTTE KAPITLET

Kring Vänern.

§ 1.

Brunnsgrävarnas land.

Om norra hörnet av Bohuslän visade ett allvarligt ansikte så visade den lilla kil av Norge, som jag passerade för att ginaste vägen komma över till Dalsland, ett visserligen helt annorlunda konstruerat men ännu allvarligare. Det var begynnande fjällnatur med höga, skogiga bergkullar, skilda av djupa, svarta, likaledes skogiga raviner. På topparna lågo röda bondeslott, större än några jag sett i Sverge och liknande fästningar. Jag fick ett intryck, som om jag på ett par timmar åkt tillbaka till urtid och sagovärld. Detta drag, ehuru mildrat, präglar likaledes hela det västligaste höglandet i Sverge, även Dalsland, som mot norska gränsen är uppfyllt av vidsträckta, blånande åsar, långa sjöar och vattendrag samt kärr med döende skog. Från Ed och ner till slättbygden gick vägen sålunda långa sträckor i gungning på den underliggande kärrmarken. Byar, gårdar, människor syntes sällan. Och när sedan det stora, flacka, sandiga slättlandet ner mot Vänern öppnade sig, konstaterade jag även där en påfallande gles bebyggelse men alltjämt stora gårdar.

Hela landskapet verkade ödsligt, övergivet, bortglömt på något vis, men av en egenartad skönhet, med en stämning av atlantluft och skogsluft blandade i rymden.

Den första plats som besöktes var Mellerud, där en gammal trygg jordbrukare, född västgöte men bosatt i Dalsland sedan 1895, förde mig in i landskapets problemvärld. Han hade ursprungligen haft en gård om 280 tunnland, men sålt en stor del av denna jord till köpingen, där han nu bodde och verkade.— Ja, sade han, det är stora förändringar, som här ha ägt rum på de gångna 35 åren, sen jag kom hit. På den tiden var jordbruket vanskött, illa vansköt här i Dalsland. Och det står väl inte så högt nu heller. Men det är i alla fall otroligt mycket bättre. Ingen täckdikning fanns, inga tjurföreningar, inga svin, inget föreningsväsende, och så detta svåra klimat!

— Hur är det svårt?

— Jo, si jorden här i Dalsland är bra. Lermylla, lätt, så den tarvar mycket vatten. Men si allt regn vill gärna slänga över, och det är just det som är värsta svårigheten. Emellertid, jag satte i gång med täckdikning och jag kan gott säga att jag varit föregångsman här i Dalsland på det området. Och nu på sistone har täckdikningen tagit god fart. Och likadant med maskiner: mjölkningsmaskiner, traktorer.

— Ha ni svårt med mjölkerskor?

— Det var svårt förr. Ja omöjligt. Men sen mjölkningsmaskiner införts har det blivit överflöd, så jag har återgått till handmjölkning.

— Och nu drivs svinodling? Vart gå svinen?

— Dels till privatslaktare i Mellerud och dels till uppköpare från Göteborg, som komma med lastbil varje vecka.

— Nå mejerier då?

— Jo, för 25 år sen gjordes försök med ett andelsmejeri, men det var så liten anslutning, så det blev ingenting av. Men nu, sen 2 år, ha vi ett i alla fall här på orten, och det går bra.

— Vad har ni för binäringar till jordbruket här i Dalsland?

— Ja, i skogsbygden är det skogsarbete förstås. Munkedal nere i Bohuslän har ju stora skogar, och så är det ju lite träförädlingsfabriker i Skulleryd här i Dalsland. Valskvarn finns i Upperyd också för resten.

— På slättbygden då?

— Där finns ingenting. Man försökte med sockerbetor ett tag, för sockerfabriken i Lidköping, men det var för dyrt att reda jorden, och gårdarna voro för små. Så var frakten över Vänern för lång också. Så det tog slut.

— Så det finns ingenting alls?— Ja, det skulle vara brunnsgrävning då förståss.

— Brunnsgrävning? !

— Ja, si det finns ju inga vattendrag på slättbygden och där är ständig vattenbrist. Så vad ska man göra? Det är att försöka borra sig ner till vatten och bygga brunnar. På det sättet har brunnsgrävning faktiskt blivit ett slags biyrke. Man vet ju vad vatten som behövs för mejerierna. De måste ha vatten, mycket vatten. Det är bara den svårigheten med det här brunnsvattnet, att ibland så är det salt.

— Nå hur reder man sig då? Under så svåra allmänna villkor!

— Åh jo! Man klarar sig. Därför att man måste klara sig.

Detta var upptakten i Dalsland, och det lät ju ganska dystert. Stämmande på något sätt in med vad man såg omkring sig.

Nästa man sade, och det ljusnade därmed i luften:

— Jo, jo, jo! Före mejeriernas tid var det nog fattigt. Och liten mjölkproduktion. Men numera är dock mejerirörelsen i gång här i Dalsland. Mjölkproduktionen har ökats avsevärt och nu får man nog säga, att mejerierna ha tillfört bygderna en begynnande välmåga.

— Vad är det mest utmärkande för de allmänna tendenserna i landskapet?

— Att jordbruket här, liksom i Skåne och Östergötland till exempel, alltmer bestämt går på animalisk produktion, d. v. s. uppfödning och försäljning av svin, nötkreatur och smör. Lite spannmålshandlare finns det väl kvar från havretiden, men de dö ut. I skogsbygden odlas mest havre för hästarna, men också lite råg. Här nere på slättbygden övervägande vete och inte så lite råg samt något havre. Havren går här också till hästarna emedan alla körslor ske med häst. Traktorer har man infört bara på en del större gårdar, men där återgår man till hästar igen.

Han förevisade det mejeri, vars föreståndare han var, och berättade:

— Det här mejeriets historia säger ganska mycket om de allmänna förhållandena.— På vad sätt?

— Jo, när det startades, kom det nästan inga bönder med.

— Varför det?

— Därför att man misslyckats tidigare på andra håll.

— Mellerud?

— Mellerud ja! Och Valbo.

— Nåå?

— Jo, jag och mina kommitterade vi begrep ju att nu var tiden mogen, så vi gav oss inte. Men vi fick bygga på

skuld och namnborgen i banken. Så gick det bra! Då vaknade intresset, allt fler kommo med och nu finns det helt enkelt inte plats för alla som anmäler sig. Det är bönder det! Synnerligast, förstås, i fattigare bygder. Nu väger vi in ända till 30.000 liter pr dag, 26.000 är det normala och 6 å 7 miljoner liter pr år. Det är ju inte så dåligt.

— Och det går bra?

— Det går bra, för det är billiga produktionskostnader.

— Vart går mjölken då?

— Förr sålde vi den till städerna och till regementena i Vänersborg och Uddevalla. Den fraktades med tåg. Men vi ha funnit att det lönar sig bättre att göra smör. Ty transporten blev för dyr.

— Och vart går smöret?

— Till Karlstad, Göteborg, runt trakten. Resten går genom mellanhänder i Göteborg till England. Dessutom säljer vi mycket grädde till Göteborg.

Så sammanfattade han:

— Nej, svårigheterna för Dalsland är att det varken har städer eller industrier att tala om och ligger för långt bort i en avkrok. Och så att det är så mycket små bruk. Det gör, att brukarna här har det både trångt och smått.

Slutintrycket blev, att detta landskap låg illa till. Det påminte mig på något sätt om, och föreföll mig i södra Sverge motsvara, Härjedalen i norra, och det gav mig en första känsla av, att förhållandena kring Vänern måste gestalta sig på något sätt, som helt och hållet skilde sig från vad jag hittills under resan upplevat.Varifrån denna känsla kom kunde jag icke klargöra för mig, men den hade vuxit från den stund jag lämnat Strömstad och genom de mörka norska dalgångarna nått in i detta platta, vida Väst-Sverge, i vars mitt Vänern låg och speglade en ljusblå junihimmel, medan slättland bredde sig runt omkring, så ljusgula att de verkade vita.

I denna vita och ljusblå värld åkte jag in, och mina förkänningar skulle visa sig riktiga.

§ 2.

I Knalledonien.

Jag kom till den dystraste och hemskaste delen av hela denna resa, knallebygden kring Borås och upp emot Smålandsgränsen, en direkt motsvarighet till den mörka, trista bygden på höglandet i Jönköpings län, men värre. Ty människorna här voro ännu mer slutna, misstänksamma och ogina, ja, det ville stundom förefalla rent hatiska. Ett intryck vars riktighet så småningom vitsordades av omdömesgilla personer. När man från det platta Dalsland kommer till det lilla idylliska Vänersborg, förvånas man till en början över att här, inne i landet, befinna sig på något som verkar havskust, det är Vänern, och intrycket av hav ökas därigenom att man ser oceanlastbåtar passera på sin väg upp till industriorterna på Värmlandskusten. De ha lyfts upp från Nordsjön av Göta kanal och Trollhättans slussar. Och när man sedan ser Trollhättans väldiga radiomaster och övriga armatur, liksom dess kraftiga slussar, imponeras man. Detsamma är fallet vid åsynen av de stora anläggningarna vid Vargön, ett stycke från Vänersborg, och Borås med sina kanaler, dammbord och brusande vatten, kring- och överbyggda med textilfabriker, ger intryck av ett Norrköping, inflyttat mitt i landet. Samma ståtliga intryck gör även Viskadalens vackra och burgna industribygd neråt Hallands-gränsen. Men så har man den berömda »Sjuhäradsbygden» uppe på skogshöjderna åt Smålands-kanten, höga åsar och djupa dalgångar med gårdar, som ligga synliga i väldiga perspektiv, högt på åsarna. Vidare kärr, mossar ochsjösystem, det hela tyst, mulet, ödsligt. Fordbilar skramla nerför de branta backarna, men än mer ser man långsamma, gammaldags hästlass. Folket varken hälsar eller besvarar hälsningar, ger knappt och endast motvilligt svar på tal och man undrar, vad allt detta egentligen betyder och hur dessa människor ha det.

Mina undersökningar började neråt Trollhättan, på en medelstor bondgård, d. v. s. om 276 tunnland åker och 90 tunnland betesmark, 300 tunnland skog och impediment. Där höll ägaren 180 kor och ungdjur, S. R. B., 9 hästar, inga svin. Hans mjölkproduktion år 1929 hade varit 298.636 liter.

— Och vart går nu all denna mjölk? frågade jag. Till mejeri?

— Åh nej! blev svaret. Vi ha Trollhättan, som med sina 16.000 invånare tar varenda liter och med glädje betalar 16 öre för vanlig mjölk, 25 öre för flaskmjölk.

— Men Trollhättan tar mer, fortsatte ägaren. All spannmål, förmald till mjöl på gården i egen, mindre kvarn, går också dit. Vidare ägg och trädgårdsprodukter: jordgubbar, tidig rabarber, potatis och grönsaker.

— Nå, Göteborg, når det hit med sitt konsumtionsområde?

- Ja.

— Och hur långt når Trollhättan?

— 1 å 2 mil i omkrets.

— Det måste ju inverka på jordbrukskaraktären i dessa områden? Inte sant?

— Givetvis! Hela denna stads- och industribygd mellan Göteborg och Trollhättan producerar så gott som uteslutande rena konsumtionsartiklar för dessa båda stadsgrupper.

— Nå, då ska vi ta och gå igenom förhållandena punkt för punkt. Om vi först ta kulturbeten, täckdikning och effektiva gödselstäder, hur är det med allt detta?

— Alltsammans i full gång.

— Svinaveln?

— Dito. Det vill säga: bland småbrukarna.

Kristianstads-typen igen!

— Så ha vi äggen. Handeln med ägg?— Den har en rätt egenartad form här i trakten. Det är nämligen gott om lanthandlare, som konkurrera skarpt med varandra om de bästa kunderna. Denna konkurrens innebär bland annat, att de måste hålla dem genom att köpa deras ägg och betala dem högt. Detta i sin tur tvingar dem att söka sälja äggen i bästa möjliga marknad. Göteborg har låga äggpris. Och så blir följden, att äggen härifrån exporteras på Norrland.

— Nå, så ha vi frågan om andelsmejerirörelsen.

— Den är ännu inte igång här på Västgöta-kanten.

— Och skälen?

— Ja, de äro flera. För det första kan man i största allmänhet säga, att på grund av denna trakts läge kring städer och industrier har det individuella jordbruket utslagsgivande betydelse. Föreningsväsendet är ju nämligen icke av nöden på samma sätt i en bygd som denna, där avsättningen är tryggad. Vidare är en annan sak att märka. Jordbruket här i Älvsborgs norra länsdel, som omfattar Dalsland och trakterna kring Göta älv, stambanan och Bergslagsbanan, har visserligen ingen binäring utan måste stå på egna fötter, men att märka är dock samtidigt, att hela detta område, utom Dalsland, är fullt av industrier, som absorberar ungdomarna och det är ju en ovärderlig hjälp för hemmen. De behöva inte, som på så många andra håll, underhålla dem. Dessutom utöva städerna en sovrande verksamhet vid prisbildning och därmed förmögenhets-skapande, ty de högsta kvaiitetsartiklarna slå sig med lätthet fram, och som nu folket är duktigt och arbetsamt, så är det också i stort sett burget. Ser man t. ex. på de låneansökningar, som komma in till Hushållningssällskapet, så finner man, att från trakten mellan Göteborg och Trollhättan inga dylika föreligga utom kanske i något enstaka fall, medan däremot de likaledes duktiga och arbetssamma Dalslands-bönderna äro engagerade över öronen i dylika lån från Sällskapet. Dessutom, som följd av dessa förhållanden, är konkurrensen hård mellan bönderna, ingen vill ge sig, och det är klart, att småhandlare och uppköpare ytterligare stimulera denna konkurrens och det blir självklart ingen jordmån för kooperation på det sättet.På färden inåt landet ventilerade jag med ciceronen de egenartade förhållandena i Dalsland, som fått ny belysning under diskussionen vid Trollhättan. Han lade upp saken så här:

— Dalsland och i stort sett hela Älvsborgs norra län, sade han, saknar stödnäring för jordbruket, som ensamt måste bära brukarna. Enda undantag bildas av torpare och arrendatorer under gods, som ha skog. Och detta är i stort sett samma förhållande som det, vilket råder i vissa delar av södra Halland och mellersta Bohuslän. Vad nu speciellt Dalsland angår, så är att minnas, att där gick på 70—80-talet den stora havre-exportfebern fram. Då köpte man gårdar utan ett öre på fickan, och när febern var över, rasade hela jordbruket i landskapet och kom inte på fötter igen förrän långt in i det här seklet. Det är bakgrunden till nuvarande läge, och huvudproblemet där är: täckdikning och gödsling. Dalsland skulle faktiskt kunna bära mångfaldigt större befolkning, om bara det problemet kunde lösas rationellt, men som det nu är, avfolkas landskapet i stället.

Genom dessa ord trädde en ny dager fram över detta stackars vackra men ödsliga Dalsland. Jag hade lagt märke till folktomheten i landskapet och nu återfann jag en stämning, som jag redan förut åkt igenom: norra Blekinges. Men mer än det. Hela Sydväst-Sverge hade något odeciderat över sig — än så länge åtminstone. Var det närheten till skogen och industrin? På andra sidan Vänern började ju svenska storskogen, däruppe hade man sågverken, cellulosafabrikerna, järnindustrin, de stora verkstäderna, av vilket allt sydliga Sverge hittills endast uppvisat spridda förekomster. Detta gav åt hela Syd-Sverge, när man betraktade det härifrån väster, från gränstrakterna till det mer utpräglade Järn- och Trä-S verge, en egendomligt vacklande karaktär. Det var icke rent industriellt och lika lite rent agrart. Det hade på något sätt ännu icke funnit en genomförd huvudform för sitt ekonomiska liv så som norra Sverge. Icke ens i Skåne. Det var än så länge, även där, förnämligast ansatser, början till en jordbrukets industrialisering. Men icke mer.Det var den allmänna känsla, som här i södra Västergötland allt starkare trängde sig på mig, och man skall säkert förstå varför, då jag berättar vidare.

Färden gick nu till en stor gård på norra gränsen av det skogs- och bergland med små industrier, som på ungefär 5 mils avstånd från Trollhättan och 2½ mils avstånd från Alingsås bildar övergångsområde mellan Halland å ena sidan och den egentliga Västgöta-slätten å den andra. Läget var med andra ord detsamma som för södra kanten av Göinge-bygden ner mot Kristianstads-slätten, en blandad skogs- och åkerbruksbygd, och problemen visade sig också vara i stort sett desamma, med den skillnaden att här betydde skogen allaredan mer än därnere i nordligaste Skåne. Man var över den gräns, som bildas av södra Småland och sydöstra Västergötland. Ansiktet var allaredan vänt mot norr.

— Ja, sade godsherren, som vi närmast åkte upp till, kombinationen i dessa bygder måste vara jord och skog, med torpsystem, som garanterar fast arbetarstam.

Denna gård räknade 280 tunnland åker, 3.000 tunnland skog och hade under sig 25 torp med areal från 8 till 20 tunnland.

Det hela gav ett helt annat intryck än det jag nu mött i olika varianter sedan veckor, från södra Smålands-kanten mot Kalmarsund över hela Syd-Sverge, och som främst karakteriserats av, att alla gårdar varit omgivna av leende, djupgrön, tät lövskog och av fruktträd. Här andades jag en annan luft

— herrgården låg i den grannaste mest välgallrade, solskim-rande tallpark med höga rödbruna pelare till stammar och det karakteristiska havssuset i kronorna, detta som mer än annat skiljer norra Sverge från södra och är dess innersta själ. Här var också träbebyggelsen åter dominerande. Den hade stuckit upp redan i Halland, ökat i Bohuslän, slagit igenom i Dalsland och fortsatte nu och hela vägen norrut som den naturliga bebyggelseformen.

Vad husinredningen beträffar hade den uppenbarligen mest moderna drag i Stockholms-räjongen, fortsatte ungefär likadan neråt Smålands-kusten men blev ungefär från Blekinge-gränsenalltmer omodern, och samtidigt minskade också påtagligt det hygieniska draget. I Skånes bondgårdar existerade häpnadsväckande osundhet på många håll, med låga tak, urgamla spisar, nersotade och inpyrda, små fönster, dålig luft och primitiva möbler. Småbrukarhemmen, som ju i regel voro av färskt datum, voro bättre än de äldre bondgårdarna, men det var tydligt, att den allmänna standarden var bättre i Upp-Sverge än i Syd-Sverge, vad det nu kunde bero på. Även på detta område företedde Västergötland närmast en övergångsform.

Emellertid för att återgå till den godsägare, det nu gällde, så fortsatte han angående torpfrågan:

— Jag har låtit utdika en myr om 200 tunnland, och tor-parna, som till stor del bo just vid denna myr, ha fått arbeta in myrjorden på sin sandjord och därmed satt den i högre kultur, för vilket de icke behövt betala något till huvudgården. De högst besutna ha dessutom icke dagsverks- utan pen-ningavgäld på torpet.

Här existerar för övrigt det rätt egendomliga systemet, att torpare ha drängar . . .

— Hur kan det komma sig?

— Jo, si, det är så att dessa drängar få mat och husrum av torparn under hela året, mot det att de åt honom fullgör hans 2 å 3 dagsverken i veckan vid gården. För de övriga 3 å 4 dagarna få de betalt av huvudgården. Det vill säga: torparen håller dräng för att slippa göra dagsverken, ger honom därför mat och husrum, och så tjänar drängen åt sig själv de övriga dagarna. Så äro båda nöjda. Gården i sin tur är också nöjd, ty den får full arbetsvecka men behöver betala bara 4 dagar, och så slipper den hålla arbetarna, på detta sätt, med mat och husrum.

— Fortsätta barnen i samma spår?

— Ja, det är i regel så, att en övertar torpet och fortsätter traditionen.

— De övriga då?

— Gå i regel till Göteborg eller Trollhättan, möjligen någon till Alingsås.

— Och ni är nöjd med detta system?— Ja, det är jag. Ty på detta sätt kan man hålla lite fler arbetare, som man kan kalla in vid extra behov: slåttern om sommarn och skogshygge om vintern. På det sättet ger en gård som denna jämnt arbete åt många människor hela året om.

— Och hur är folket?

— Ja, först och främst vill jag säga det: att huvudsaken i hela torpsystemet är hustrun. En aldrig så bra karl kan inte klara sig om han inte har en bra hustru.

— Nå, är det bra förhållanden?

— Nej.

— Varför?

— Därför att känslan för lydnad är borta numera på landsbygden, alldeles som den tidigare försvunnit i städerna. En huvudsak är, att jordbrukarna måste ta befäl och att folket kommer till sådana, som kunna ta befäl. Som det nu är, orkar man inte längre tjata. Man blir hård och diskuterar inte längre.

— Vad är orsaken till dessa svårigheter?

— Nöjesbehovet! Statens jordpolitik! Nöjesbehovet verkar på lantarbetarna så, att ungdomen lägger alltför stor procent av sina inkomster på fester och nöjen. Och hör nu på vad som händer ute på landsbygden! Om ungdomen är borta någon dag, så ska det alltid vara på en måndag, och vad som i själva verket håller på att ske är, att frimåndan håller på att komma tillbaka. Det var det! Vad så anbelangar statens jordpolitik, så är den ju absolut vansinnig. Varför, tror herrarna? Jo, därför att den går ut på lånerörelse, ty lånerörelse uppammar lånerörelse, och nu se vi ju, att det ständigt ska ges nya lån för att täppa igen gamla hål. Och dessa egnahemslån nu! Vad göra de? Jo, genom sin billigare ränta, gynna de egnahemmarne, som kunna överta jord från en äldre generation, på hemmansägarnas bekostnad. Det vill säga, att egnahemsrörelsen sakta men säkert undergräver hela det gamla bondeståndets existens. Det är, vad som för närvarande sker i Sverge, mina herrar! Var god och kom ihåg det! Så det är, min själ, inte så roligt att vara bonde i det här landet inte.

— Och bönderna, hur ha de ställt i dessa bygder?

— Svårt.— Varför?

— Ja, här som på andra håll är det inte minst elektrifieringen under krigsåren, som bidragit till eländet. Den

utfördes under dyrtid för höga kostnader, och när de nu skola förräntas och tiderna dessutom bli sämre och sämre, så blir det en fruktansvärd börda.

— Hur ordna de i regel med sin avsättning?

— Ja, det är ju olika, men naturligtvis är spannmålsförsäljningen en mycket viktig sak. Till och med små gårdar sälja icke så lite.

— Vart?

— I regel till uppköpare, som bo runt omkring, alldeles som i Skåne. Många av dem äro för resten ombud för det stora spannmålsmagasinet i Vara.

— Nå, här på gården, hur drivs jordbruket här?

— Ladugården är bisak till att börja med. Gården säljer däremot stora kvantiteter hö och halm. Ja, det är en sak, som kanske kan vara av intresse att höra. Vi sälja nämligen hö och halm i stor utsträckning till Tollereds och Näs' fabriker, som ligger mellan Alingsås och Göteborg. Saken är nämligen den, att arbetarna där ha små jordbruk på 2, 3, 4 kor och behöver foder åt djuren; så köpa de detta foder här och få det hemfraktat med lastbil. De få nämligen sälja mjölk för 21 öre, söka därför hålla så mycket kor som möjligt och köpa därför foder.

— Men det innebär ju, att kreaturen flyttas från jordbruket till industrin och att ni driver ladugården endast i andra hand.

— Precis! Och det tjäna båda parter på! För här får jag för min mjölk 11 öre i Alingsås! Så herrarna förstår!

Detta var ju ett egendomligt fenomen, ett av de många i denna underliga provins.

— Nå, de smärre jordbruken då, hur dra de sig fram?

— Ja, det är ju svinen till en del, förstås.

— Finns det andelsslakterier?

— Nej! Allting här går genom uppköpare, som sälja till städerna och industrin. Men den egentliga orsaken till att dessa små jordbruk klara sig, och i regel mycket bra, det är dock isista hand den omständigheten, att de ha skog, som de kunna sälja virke från. Och så skogsarbete dessutom på andra, större skogar.

Han tilläde:

— Och dessa småbrukare äro i absolut majoritet. Älvsborgs län har ju procentuellt det högsta antalet småbrukare i riket. Men om det är till någon välsignelse får väl framtiden utvisa.

Detta samtal förstärkte ytterligare den ovan berörda förnimmelsen av ekonomisk rörighet i det konstiga Väst-Sverge, och intrycket blev sannerligen inte bättre genom en ganska beklämmande diskussion om det allmänna läget på ett gammalt slott i närheten, där slottsherren satt med 7.000 tunnland åker,

15.000 tunnland skog och en totalareal på 29.000 tunnland. Under huvudgården lågo endast 400 tunnland åker, men hela skogen, typiskt nog. Den höll 90 kor, 40 ungdjur, 16 arbetshästar och cirka 20 ädla hästar till remont- och kapplöpnings-bruk. All gårdens mjölk gick till mjölkhandlare i Göteborg och betalades med bara 12 öre.

Som var att vänta visade det sig, att även detta gods liksom godset i södra Skåne till 50 procent levde på sina skogar.

— Hur drivas de? frågade jag.

— Ungefär 20.000 sågtimmer tas ut pr år, blev svaret, och de försågas vid godsets 3 egna sågar, som äro utplanterade på skogsområdet, en i norr, en i centrum och en i söder. Skogsdriften tillgår i övrigt så, att huggningen skötes av godsets skogstorpare, ett 30-tal stycken, som uteslutande fullgöra legan i skogsarbete och äro avsedda endast för skogsvård. Körningen sker genom huvudgårdens och en viss arrendegårds folk. Denna arrendegård utgör sitt arrende uteslutande i dylika körslor. Körning därutöver utgöres av andra arrendatorer på

ackord.

— Och vart säljes avverkningen?

— Dels försäljes träd på rot. En del i Halland, en del i Västergötland. Sågtimmer köps i regel av en trävaruhandlare i Trollhättan, som hämtar vid sågen. Massaved säljes till A.-B. Papyrus i Göteborg och till Lilla Edet.

Det som emellertid var av största intresset med detta gods, liksom med förut berörda gods i Östergötland, Småland, Skåneo. s. v., det var de specifika lagstiftningssvårigheter, som hängde likt ett Damoklessvärd i luften över den åldriga driftsformen, och här blev hela problemkomplexet mest ingående ventilerat.

— Det är två huvudpunkter det gäller, sade slottsherren. Dels den nya kommunallagstiftningen rörande skatt, och dels stödskogslagen. Skattelagen bestämmer, att gods skall skatta för alla arrendegårdar efter 6 procent av värdet, oavsett om arrendena fås in eller ej.

— Hur ställa sig godsen till detta?

— Man kan tala om två vägar: Skåne-vägen och Öst- och Västgöta-vägen. Den förra går ut på, att i arrendekontrakten skall inryckas, att arrendatorn utom arrendet skall, 14 dagar före skattedagen, till godset inbetala denna skattesumma, medan den senare går ut på att skatten skall räknas in i arrendesumman, så att kontraktet icke kommer att innehålla två onera, dels arrendet, dels skatten. Det förefaller oss häruppe, som om vår väg vore den psykologiskt riktigare. Vad så stödskogslagen beträffar, så skulle väl den närmast kunna tänkas få till resultat, att godsens skogar styckades i smålotter. Vad skulle följden bli? Att dessa smålotter icke skulle kunna bära kostnaderna för rationell skogsvård, och så förlorade skogen sitt värde.

Det blev mig här i västra Västergötlands skogsbygder klart, att torpsystemet hängde ihop med jordbruk i skogsbygd, där skog och timmeravverkning var avgörande för jordbrukets räntabilitet men där denna skogsdrift samtidigt hade så små dimensioner, att den ej kunde bära genomförd industriell driftsorganisation, d. v. s. ren penningavlöning. Här stod man därför kvar på en hantverksmässig ståndpunkt. Godsen voro hant-verkerier, godsherrarna gammaldags fabrikörer med gesäller i form av torpare och avlöning in natura. Det var uppenbarligen detta tillstånd, som gjorde, att Syd-Sverge ekonomiskt verkade så rörigt och efterblivet i jämförelse med det på klara, stora linjer industrialiserade Nord-Sverge. Det var självfallet också detta tillstånd, som var orsak till de svårigheter, under vilkabåde lagstiftare och de av lagstiftningens svårigheter drabbade godsen var och en på sitt håll suckade.

Detta gesällsystem, som torpinstitutionen alltså kan sägas representera inom jordbruket, det har nu ingenstans i hela landet en sådan utbredning som i Älvsborgs län, beroende på dess naturliga fattigdom, och det når sin topp i »Sjuhärads-bygden», där man finner ett motsvarande torpsystem under industrin bredvid det, som existerar under godsen. Det är den s. k. hemtextilindustrin i dessa karga bygder, där hela befolkningen arbetar åt konfektionsfabriker i och omkring Borås och sedan lever på litet jordbruk bredvid. Denna befolkning skulle på sagda grund kunna kallas industritorpare, liksom godstorparna skulle kunna kallas jordbruksgesäller.

Till den egendomlighet i svenskt jordbruk, som bildas av dessa södra Västergötlands industritorpare ha vi alltså nu att övergå. Jag hade börjat västgötastudierna i norra Älvsborgs län, d. v. s. Dalsland och kilen ut mot Trollhättan och Göteborg, hade arbetat mig upp till Alingsås-trakten och därifrån nått ned till Borås. Det var en vacker högsommarmorgon jag kom bilande från höjderna nordväst om sistnämnda stad och däruppifrån såg den i ett svagt blått dis nedanför mig i en dalgång, med massivt kyrktorn och en knippa rykande fabriksskorstenar i centrum, som helhet givande ett intryck av bebyggelse i mörkt tegel, kompakt, tryggt men samtidigt leende. Runt kring horisonten tecknade sig blånande, skogklädda bergshöjder mot himlen. Det var ett stort skogsland, men det verkade icke norrländskt, inte ens småländskt, nej, jag kände, vad det var: något av Västkust-luften, av Atlant-luften fanns ännu kvar ända här uppe i Västergötland. Och den luften fortsätter, kanske med hjälp av den vida, ljusa Vänern, ända upp till Västgöta-slätten, som därför verkar slätt vid havet, rentav mer än Skåne, och vidare runt hela Vänern, så att Värmland också har känning av denna Atlant-stämning, vilken försvinner först mot

Vätter-höjderna i öster och uppe i Finnerödja-trakten på Närke-gränsen i norr. Från Borås bar det nu i väg upp mot den tysta Sjuhärads-bygden. Som inledning besöktes en konfektionsfabrik mellanBorås och denna bygd, och chefen gav en liten bild av bygdens historiska utveckling till nuvarande tillstånd.

— I hela Sjuhärads-bygden, sade han, det vill säga i de sju häraden, som kallas Ås, Mark, Vedum, Bollebygd, Gesene, Kind och Redväg, »syr» praktiskt taget varje småbonde- och torparefamilj, både män och kvinnor, gubbarna pressa sedan och barnen hjälpa till med att sy i knappar och dylikt.

— Hur sy alla dessa? frågade jag.

— Mest med Singersymaskin, som de trampa själva, ty de ha icke tillgång till elektrisk kraft.

Och historiken följde så:

— En av de äldsta konfektionsfabrikerna är A.-B. J. A. Pettersson & C:o, Målaryd, och dess öden äro typiska. Affärsrörelsen startades av två bröder från Kulla gård i Toarps socken här utanför Borås, som hette Johan Aron och Martin Pettersson. De gingo med påsen på ryggen och sålde bomullstyg från Sven Eriksson i Mark m. fl.

— Och när var detta?

— I början av 1860-talet. Sedan de på detta sätt köpt från diverse vävnadsförläggare i Mark, satte de upp mindre detaljbutiker eller s. k. »skiva på torget» samt besökte marknader och de stora bruken vid avlöningsdagar. Johan Aron hade sin huvudstation i Härnösand, Martin sin i Gävle. Och vid högkonjunkturen på 1870-talet tjänade de grundslanten till fortsatt utveckling. De återvände då mot slutet av 1870-talet till hembygden och satte upp eget vävnadsförlag i Kulla och sysselsatte ungefär omkring 1890 cirka 300 stugor i bygden. De hade ursprungligen börjat med något 10-tal. I början av 1890-talet kommo så fabrikerna, och de konkurrerade bort handvävnaderna och därmed vävnadsförläggarna. Den som startade denna industri, var Sven Eriksson på Rydboholm, farfar till nuvarande chefen, direktör Klas Eriksson på Rydboholm. Denna utveckling tvang bröderna Pettersson att 1897 starta egen fabrik. De började med arbetsblusar och blåbyxor, storvästar till rättare o. d., och affären utvecklade sig så småningom till fullt modern konfektionsfabrik. Nu går det så till, att fabriken syrrocken själv, medan väst och byxor lämnas ut till stugorna, och denna fabrik sysselsätter för sin del cirka 200 stugor.

Detta var bakgrunden, mot vilken bygdens liv skulle ses.

— Kan man icke säga, frågade jag ciceronen, då vi från fabriken fortsatte uppåt denna konfektionsbygd, att syarbetet här motsvarar ungefär skogshuggningen för småbönderna i Norrland? Det vill säga, att utan denna binäring skulle de inte klara sig.

— Jo, precis, svarade han. Jorden i dessa trakter är nämligen så mager, att folket här måste ha denna biförtjänst. Man förstår det redan av den omständigheten, att vid sekelskiftet, när denna industri tog full fart, så lades en oerhörd massa torpställen ner i dessa trakter och torparna flyttade in till Borås och blevo fabriksarbetare. Och de torpare och småbrukare, som sitta kvar på landet, ha i verkligheten detta arbete som levebröd, men hjälpa sig dessutom med jordbruket. Dock bör det sägas, att jordbruket för dem alltjämt är så pass viktigt, att vid potatisupptagningstid och skördetid gå alla ut, och då är det svårt att få sytt. Vi ha för övrigt även en annan form av denna industri, det är i Toarps, Ljushults, Danike och Länghems socknar. Där ligga syfabriker spridda överallt i skogen, omgivna av arbetareegnahem. Men de bedriva inget jordbruk, de ha inte ens så mycket som en trädgård eller några blommor. Och än mörkare ter det sig uppåt Smålands-gränsen, huvudsakligen i Ljungarps och Mossebo socknar. Där sitter man i stugorna och förfärdigar för hand bleckslageriartiklar, som fotogenkannor o. dyl. Det fanns i denna hemindustri många drag, som påminte om skoindustrin i Närke med det s. k. beställningsskomakeriet, innan den koncentrerade skoindustrin i Örebro uppstod.

— Hur har man med skogen häruppe då?

— Ja, skogen! Vad den betyder i detta län framgår väl allra bäst av vad en bonde sade en gång. En god vinter, sade han, är lika mycket värd som en god skörd. Och med god vinter menade han en vinter med jämnt skogsarbete. För övrigt framgår ju skogens betydelse av den omständigheten, att det levereras mycket virke från

detta län till Papyrus i Göteborg, Säveåda-lens Trävaru A.-B. och pappersmassefabriken i Svenljunga o. s. v. Viska-dalens industriområde uppsuger för övrigt mycket jordbruksprodukter, och där är folket bärgat.

— Vad karakteriserar i stort sett jordbruket i dessa bygder, då?

— Jo, först och främst skulle jag vilja peka på den obetvingliga lust, som folket har för koaffärer på alla marknader. En hel del har faktiskt som yrke att bara köpa upp kor och gå från marknad till marknad. Men så uppköpas också slaktdjur av nötboskap till städerna just på dessa marknader. Inga an-delsslakterier finnas nämligen. I Ätra-dalen finns det visserligen en del, som anslutit sig till slakterierna i Halmstad och Falkenberg, men framför allt utmärkes hela detta län av ett oerhört starkt utvecklat mellanhands sy st em med lanthandlare, uppköpare o. s. v., vilket beror på den glesa bebyggelsen, det efterblivna tillståndet inom jordbruket och den relativt rikligt förekommande industrin. Så driver man vidare utom sy-verksamhet även snickerihantverk i Bollebygden. Och i många trakter, främst mellan Svenljunga och Kinna, är jorden så dålig och folket så efterblivet, att man inte ens använder sig av hushållningssällskapet, och det torde väl vara något enastående i hela landet. Och ser man vidare på sådant som konstgödsling, kulturbeten och täckdikning, så äro de på sin höjd just påbörjade men inte mer heller. Och vad den kooperativa verksamheten beträffar, så är den föga i gång. Detta gäller då speciellt skogsbygden.

Under detta samtal hade vi nått upp till de fattiga hemindustribygderna. Landskapet hade nu blivit fullt småländskt, med sjöar, åar, bäckar, och, alldeles som i Småland, småsågar överallt. Vidare lass efter lass på de skrangliga vägarna av massaved. Man såg folk titta misstänksamt om stugknutarna och vid minsta tecken till hälsning genast se bort. Hela traktens själ blev för mig samlad i ett par episoder, som böra berättas.

Vi kommo på en nybyggd, sandig väg, som gul och bred sträckte sig över en bubblande myräng. Ett par gårdar lågo på en grön sluttning till vänster. Framför oss körde en äldre bonde makligt fram med en flakvagn. Vi tutade för att få kommaförbi. Inget tecken till att han hört något. Vi tutade och tutade och hade slutligen nosen av bilen alldeles i bakändan av flakvagnen. Men han gjorde ej en rörelse. Man kunde bara se, att han liksom stelnat till i ett envist beslut att låtsas ingenting höra. Vi hade brått och beslöto att söka komma fram genom att köra förbi, men som vagnen kom en fot ur körbanan, sjönko båda vänsterhjulen ner i den lösa sanden, och där stod bilen med skarp slagsida. Nedanför jäste den lösa, vattendränkta marken, och vi måste ha hjälp. Men bonden? Hade icke gjort en min! Vi tutade. Icke en min. Han fortsatte som ödet och försvann i en skogskant. Vi signalerade åt folk i gårdarna, som åsett hela händelsen. De gingo in i husen. Just när vi beslutat gå upp till dessa genstörtiga människor, kommo gudilov två andra bilar, som med förenade krafter lyckades få oss ur vårt besvärliga läge. Vad dessa bilar sade om folket på trakten, lämpar sig ej för tryck.

Vi fortsatte och kommo upp på höjderna med vid utsikt över ett hav av fjärran åsar. Häruppe voro karga stenåkrar som i Småland men vida mindre stenmurar, gråblåsta stugor, gnetiga äppelträd. Jag ville komma in i någon stuga och personligen ta reda på, hur syarbetet gick till samt resonera med folket. Men så fort vi bara nalkades, kom karln i stugan ut på bron, tittade mörkt och svarade på vår hövliga anhållan ett lågmält, envist: nej. Min ciceron sökte folk han kände i deras stugor. Stängda! Man var »borta». Det var ingenting annat att göra än att fortsätta. Så inne i en skog, bara några hundra meter från en fattig by med små stugor, hade en svensk-amerikanare kört en stor »Buick» halvägs ner i en bäck. Bilen hängde över en fallfärdig bro, med nosen mot vattnet och högerhjulen upp i luften. Vi marscherade till stugorna och bådo folk komma till hjälp. De stodo på stugbroarna och svarade bara trumpet:

— Nej!

Det blev att söka närmaste telefon och ringa till Borås efter bärgningsbil.

Icke utan lättnad i sinnet kommo vi så från detta dystra högland ner till den leende, soliga Viska-dalen, som med sinablåförtonande bergshöjder på sidan om dalen liknade ett stycke av Ängermanälvens ådal vid Sollefteå neråt. Och det verkade befriande att se fabriksrök och klatschar av soleld på fa-brikstaken lysa upp hela landskapet. Man var tillbaka i litet kultur och civilisation. Jag vände mig om och tittade upp mot höjderna bakom oss. Bara

däruppe under himlen dröjde forna tiders fattigdom och barbari kvar som ett hotande åskmoln. Det kändes lika befriande att höra en lugn och vänlig jordbrukare. Det var i den rena åkerbruksbygden i dalen.

Mannen var född i Gislaved, Småland, år 1876, nu alltså 54 år gammal, hade flyttat hit 1915 och då köpt 15 tunnland, till vilka kommo 20 tunnland skog, som han själv planterat. Han hade 7 kor, 1 häst, 16 svin till avsalu och 35 höns, från vilka han sålde äggen.

— Nåå? frågade jag.

— Joo! svarade han. Inte för att det blir nånting över, men det går ju ihop. Och man hänger i.

— Nå, vart går mjölken?

— Till andelsmejeriet.

— Jaså, ni har andelsmejeri?

— Jo, vi har ju fått det så småningom. Si, vi är ju närmare Halland här.

— Nå, hur är ställningen i den här trakten i allmänhet?

— Jo, det är gott om intresserade jordbrukare här. Det är inte fråga om det. Och det är mest gamla, ärvda ställen. Mycket få gårdar, som säljs.

— Hur kommer det sig?

— Ja, alla ha ju god ekonomisk ställning.

— Beror det på, att man får sälja till industrin härintill?

— Ja, det också förstås. Men förmögenheten drogs nog mestadels in under kriget, förstås. Så får man ju sälja kött, fläsk, smör och ägg inte bara på orten utan på Göteborg också och på Borås.

— Nå, trivs ni här?

— Det gör jag visst.

— Hur är folket?

— Bra! De rika bönderna är varken högmodiga eller hög-färdiga, och här tycker man bara det är roligt, att andra kommer framåt. Så man kan säga, att det inte finns inbördes avund och hat här som på andra håll.

— Nå, enighet, då?

Han tog sig om hakan, funderade litet och svarade:

— Neej! Si det finns det ju inte, förstås! Men var finns det enighet mellan bönder?

Färden gick från denne man åter mot norr.

— I denna bygd, här på Hallands-gränsen, sade min ciceron, liksom uppe i nordöstra delen av länet, nordost om Ulricehamn i Frännarp, drivs en hel del hästavel. Hästarna avsättas dels inom länet, på hästmarknaden i Ulricehamn, dit t. o. m. skåningar resa upp och köpa, dels på hästmarknaderna i Falkenberg och Varberg. Något annat som också är ganska intressant är att man här i länet infört och till ladugårdsbyggnader använt det s. k. Nopsa-teglet, som kommer från Finland och annars mest användes i Norrland. Jag fick en allt bestämdare förnimmelse av att här stå på gränsen till övre Sverge, trådar gingo allt märkbarare ditupp. Men innan jag lämnade detta egendomliga län, hann jag få en sista vy av det karga livet häruppe på vidderna just mot gränsen till Syd-Sverges rika bygder. Det var en grönskande trakt med många vackra gårdar.

— Vad beror det på, att så mycket burgna gårdar med ens uppträda här? frågade jag.

— Det är bönder, som tjänat pengar på att vara vävnads-förläggare. Dylika förläggare äro alltid bönder.

— Hur är denna hem-industri egentligen organiserad?

— Stugorna få garn i härvor, som de ska rulla, varpa och spola, sen få de väva.

— Och betalningen?

— 20 öre metern. D. v. s. io meter pr dag för att uppnå en dagsförtjänst på 2 kr.

— Men det är ju rena utsugningen. Det är ju helt enkelt upprörande.

— Så avtar också denna hemindustri allt mer, och just på den grunden. Men man får i dessa trakter lov att ta vad somän erbjuds. Så har man här i nästan alla stugor barn, som utackorderas av fattigvården i Göteborg mot ij kr. pr månad.

— Och hur behandlas barnen?

— Utmärkt. Men ostridigt är, att det finns mycken bitterhet i dessa bygder. Särskilt tar det sig uttryck mot bilarna. Det är, som om folket här skulle i bilarna se symbolen för vad de aldrig själva kunna uppnå, och därför hata de dem. Det hände bara för en tid sen, att en person från Borås kom åkande häruppe. Han hade öppen bil och hade sin dotter, en ung flicka, bredvid sig. På en väg hann han upp en bonde, som körde sin flakvagn. Denne väjde inte trots upprepade signaler, och till sist, när bilen var alldeles inpå honom, slog han med piskan runt bakom sig, så att snärten träffade flickan mitt över ansiktet. Fadern sade ingenting, följde bara efter vagnen, ty han visste, var bonden hade sin gård, och när denne körde upp dit, körde han efter, gick fram till bonden, tog av honom piskan, bröt av den, så att han fick en ordentlig käpp och randade bonden ordentligt, och nu kommer åtminstone den bonden inte att upprepa en dylik manöver en gång till.

Det var avskedet från Älvsborgs län. Erfarenheterna där voro ju icke särdeles ljusa, men jag varken vill eller vågar ge något eget omdöme. Det enda jag anser mig kunna säga är, att man här tydligen har ett levande exempel på vart urgammal fattigdom och svår livskamp ofelbart föra en befolkning. Det finns nämligen ingen anledning förmoda, att detta folk är sämre än folket i andra svenska bygder, men de ha det svårare ställt än på de flesta håll i landet, och därav de egendomligheter, som här berörts.

§3.

Hos »Homo economicus».

Nationalekonomerna talade en gång i världen om någonting, som de döpte på latin till »Homo economicus», det vill säga: den ekonomiska människan, varmed de avsågo en människotyp, för vilken hela tillvaron uteslutande var ekonomi, kall, egoistisk beräkning.På denna studieresa genom Sverges alla olika landskap hade typen i fråga, som i verkligheten naturligtvis aldrig förekommit renodlad! — dykt först upp på småländska höglandet, därifrån läsaren möjligen minns exempel på en till dyster fanatism driven sparsamhet. Samma sparsamhet, men icke dyster utan naturlig och närmast glättig, möter man på andra sidan Vättern i Skaraborgs län, och vill man inom Sverges gränser verkligen studera Homo economicus, så skall man söka honom just i detta län. Folkhumorn har också med sin skarpa blick upptäckt detta, och har karakteriserat västgöten i förhållande till grannarna genom följande kända jämförelse mellan vad östgöten, smålänningen och västgöten säga om sig själva på fråga, vad de äro:

— Östgöte, gudskelov!

— Smålänning, vill du veta’t!

— Västgöte, gudi klagat!

Nåväl! Jag kom från Älvsborgs till Skaraborgs län en het dag i början av juli, och vägen gick över de berömda Svältorna. Här mötte mig nu den besvikelse, jag i det föregående talat om, då jag behandlade Blekinge. Varje svensk av en något äldre årsklass minns ju från ungdomens geografilektioner skildringen av dessa ödebygder mitt i Västergötland. De finnas icke längre! ! Där det en gång var ödebygd, är det nu inplanterad och redan någorlunda hög och tät tallskog, alldeles som på Lis-terlandet i Blekinge. Vägen gick sålunda genom susande skogsmark, men sanden sken överallt fram. Det hela såg nog litet ödsligt ut och verkade genom skogens marighet

och den rikliga sandförekomsten närmast halländskt kustlandskap. Så öppnade sig emellertid den stora Västgöta-slätten, Skara kyrktorn dök upp i sommardiset, och jag hade Sverges — såvitt jag kan förstå — mest utpräglade slättlandskap framför mig. Denna stora slätt, nående ut till Vänern, är eller förefaller nämligen mer plan än någon annan i Sverge, den saknar Skåneslätternas kupering, den förefaller trots Kinnekulle, direkt övergå i Vänerns oändliga glitteryta. Men åt öster och söder har man träskmarker, den halvt igengrodda, egendomliga Hornbor-gasjön och konturerna av Billingen, längre i söder hägrar det blådisiga Mösseberg.

Här har man ett utpräglat småbrukarlän, här började den rörelse, som syftat till att återge jordbrukarungdomen en känsla av modernäringens ära och helgd, den rörelse, som småningom växt ut till en riksrörelse under initialerna J. U. F.: Jordbrukarnas Ungdoms-Förbund. Här har man havreodlingens, häst-avelns, privatmejeriernas, den öppna dikningens land och ett otroligt duktigt men otroligt ekonomiskt, misstänksamt och segt individualistiskt folk. Skaraborgs län kallades en gång för ett »kräftsår på den svenska statskroppen». Benämningen äger icke längre giltighet i våra dagar, men inom jordbrukarkretsar ha skaraborgsbönderna, som vi längre fram ska få höra, ett allt annat än gott namn, beroende på den, enligt det övriga svenska jordbrukets åsikt, illojala och prisfördärvande konkurrens, som de bedrivit speciellt på ostmarknaden.

Och vad sade de nu själva? Hur verkade de?

I Skara, som på mig gjorde intryck av Sverges mest utpräglade jordbrukarstad, bestående av torg och butiker för landsbygden kring katedral och skola, lummigt, stilla, idylliskt, med blick ut mot den vida slätten, kom ciceronen på.

— Det är svag föreningsverksamhet här i länet! lödo introduktionsorden. Här som i hela Västergötland. Här ha funnits inte mindre än 500 privatmejerier. Nu ha vi fått ner antalet till cirka 450, och hushållningssällskapet arbetar energiskt på att få stora centralmejerier, men bönderna här i länet ha ännu icke fattat värdet av sammanhållning och samarbete. Bokföring har börjat först i år med ett 20-tal anmälda. Svinodlingen är också efter, men däremot stå hönsskötseln och biodlingen högt. Dock! Det kanske viktigaste problemet i detta län är täckdikningen.

— Hur så? frågade jag, medan vi rullade i väg österut.

— Det är en lång historia, blev svaret. Men jag skall försöka att fatta mig kort. Det är först och främst så, att slätten är full av sumpmarker, och de föranledde uppkomsten av kronodikning vid 1800-talets början. Närmast som följd av det stora översvämningsåret 1830. Därmed sattes den öppna avdik-ningen i system. Edvard Nonnen, som ju var verksam vid denna tid här i länet, började för sin del med täckdikning men misslyckades och ansågs för en fantast. Allt detta gjorde, att inget län blivit så ordentligt dikat med öppna diken, och det fick till följd, att det öppna diket fått hävd och anseende som det enda rätta. Därtill kom vidare, att försök med täckdikningar, som gjordes på 1870—80-talen, misslyckades, vilket verkade avskräckande. Ja, det gick så långt, att hushållningssällskapet lät täckdika för att visa, hur usla resultaten blevo. Så tillkom vidare svåra avloppsförhållanden, liten lutning och så dåliga ingenjörer. Det gav dessutom god förtjänst för dessa ingenjörer att anordna stora öppna dikningsföretag, därför höllo de envist på dylika, ty täckdikningen gav dem föga! Och så till sist: västgötens konservatism och rädsla för varje den minsta utgift.

Men nu är detta län i alla fall det, som täckdikar mest i hela landet. Dit har det så småningom drivits av utvecklingen. Dessutom äro stora regleringsarbeten i gång i vissa vattendrag för att bättra förhållandena på olika slättområden, som beröras av dessa vattendrag.

Vi hade under dylikt samtal kommit fram till en mindre, vit herrgård av trä med frontespis i en liten lummig park och med en liten sjö på baksidan.

— Detta är en typisk gård med rätt allsidig drift.

Ägaren, en man mellan 40 och 50, lugn, litet resignerad som

de flesta jag mötte på denna resa, hade köpt gården för några år sen. Han var född i socknen. Gården räknade 240

tunnland åker, 200 tunnland skog, 100 tunnland betesmark och 50 tunn-land sjö.

— Att ni har så mycket sjö här! sade jag förvånad.

— Åh! svarade han. Hela detta härad har mycket kuperad terräng och är fullt av sjöar och vattendrag. Det kallas för »De 365 sjöarnas härad» eller häradet med en sjö för varje dag av året.

Han hade på denna gård 25 kor, 15 ungdjur, 15 svin, ett 50-tal höns och — 15 hästar!

— Det var kolossalt, sade jag.— Ja, det är Västergötland! svarade han. Det är så här, av gammalt.

— Varför?

— Tja!

— Ni kan inte ha behov av så många hästar för jordbruket?

— Nej, men det händer ju, att man kan få sälja.

Det var mitt första intryck av skaraborgaren.

— Nå, vart går mjölken? Till städerna?

— Vilka städer?

— Ja, ni har ju flera.

— Ja, det ha vi. Men vilka? Hur se de ut? Vad kunna de absorbera. Vad ha vi för industri? Vi ha Skara. Om 7.000! Där finns ingen industri, Lidköping om ungefär samma folkmängd. Vad ha vi där? Lite tändstickor, ett sockerbruk, en porslinsfabrik, en sågbladsfabrik, en mekanisk verkstad. Smått alltsammans. Tidaholm om ca 5.000. Lite tändstickor och en mekanisk verkstad. Skövde, om en 10.000. Penta-verken och en cementfabrik. Smått alltsammans. Bygden omkring räcker mer än väl att furnera dem allihop.

— Nå, er mjölk, då?

— Går till mejeri.

— Var?

— I Axvall.

— Och priset.

— 8 öre.

— Är mejeriet privat?

— Ja, men nu ska det bli andels.

— Nå, svinen, då?

— Ja, de gå delvis till andelsslakteri. Delvis till privata uppköpare. Beror på priserna.

— Nå, vad säger ni i allmänhet om jordbruket i bygden?

— Det kan sägas mycket och det kan sägas lite. Men man kan väl i alla händelser säga, att det som utmärker länet framför allt är havreodlingen, fast det drives ju även vete, råg och för vissa områden korn och lite sockerbetor, dock obetydligt för betornas del. Havren gick förr i världen till Lidköping, därifrån till Göteborg, till Borås-trakten, som hade föga spann-målsodling, till Värmland och till Bergslagen, åt hästarna vid skogskörslor. Vad nutiden beträffar, så är det liten rotfrukts-odling i länet, och det gör, att man icke, som där dylik odling är starkt utvecklad, kan komma med fördel efter i växtföljden med vete eller korn, och så blir det i stället havre. Vad så ladugårdarna angår, får jag nog säga, att i det här häradet så äro de välbyggda, avgjort bättre än genomsnittet på slätten, beroende på närheten till skog och virke, god jord, äldre kultur och rik bygd.

— Gödselstäderna? Bra?

— Tja!? Si och så.

— Konstgödsel?

— Rätt mycket.

— Hur köps den?

— Dels privat. Men dels också genom länets lantmäns centralförening med huvudkontor i Lidköping och många filialer.

— Äggen, då?

— Ja, det är uppsamlingsstationer i nästan varje socken. Det är fint, alltsammans.

— Nå, ha ni bekymmer för mjölkerskor här också?

— Tala inte om'et. Vi övergår till maskiner, hela bunten.

— Nå, skuldsättningen, då?

— Inte så farligt, får jag säga. Det finns en hel del naturligtvis, som äro skuldsatta. Men en hel del också, som inte ha några skulder alls. Skulle man lägga upp det hela statistiskt, skulle man väl få 25 procent av gårdarna i genomsnitt skuldsatta, de övriga icke.

— Det var fint. Hur kan det förklaras?

— Ja, det här länet är nog det sparsammaste i landet. Speciellt åt Smålands-kanten, i Falbygden.

— Hur har skuldsättningen uppkommit, då?

— Det blev högre vanor efter kriget. Men det är i alla fall inte ovanligt, att bönder ha gården skuldfri och likafullt pengar på banken.

Detta var ju en överraskande ljus bild. Jag undrade mycket, hur det skulle låta hos de mindre brukarna, och när jag stod inför en nära 80-årig gubbe, mager, torr och hop vriden som entallrot, men med vassa, forskande ögon, nådde min nyfikenhet toppen. Han hade 40 tunnland åker, 15 tunnland beten och 6 tunnland skog samt 9 kor, 11 ungdjur, 5 hästar, 3 mo-dersuggor, 6 gödsvin, 2—3 får, 50—60 höns.

Han var en föregångsman, såväl inom jordbrukets tekniska som inom dess ekonomiska område. Han hade sålunda moss-odlat — hans gård låg nämligen i närheten av Hornborgasjön

— hade täckdikat, bildat tjurförening, lantmannaförening o. s. v.

— Jag gick igenom folkhögskolan i Stenstorp, Ax vall, 1883 —84, sade han försynt. Det var icke så vanligt på den tiden. Men det var där jag fick lära, och sen fortsatte jag för mig själv. Och det är visst och sant, att utan teoretisk underbyggnad driver ingen jordbruk med framgång i våra dagar, inte! Mina jämnåriga begrepo inte jordbrukskemi. De trodde, att bara man vräkte i en sort, så var det tillräckligt och hjälpte för allt och i alla lägen. När jag sökte förklara för dem, att detta ej var rätt, utan att olika slag behövdes, då slogo de ifrån sig och svarade bara: det blir för dyrt!

Han slöt:

— Nu får de lära, och nu går det bra!

Alltså, även här samma förnöjsamma optimism. Och denne gubbe föreföll mig som en urbild på något vis av landskapets sega kraft. Men jag såg dock ännu icke klart in i dessa skaraborgare, och klarheten skulle komma först så småningom. Jag kände splittringen från Älvsborgs län kvarleva även här, men här var dock en skillnad. I Älvsborgs län hade man den burgna kilen neråt Göteborgs och Trollhättans industriområden. Häruppe i norra delen av landskapet fanns ingen motsvarighet därtill. Men å andra sidan fanns här inte heller någon motsvarighet till den arma Sjuhäradsbygden. Här var det bara jordbruk. Och det?

— Ja, sade en storgodsägare och föregångsman på jordbrukets område i Hornborga-trakten, skogen här i länet upptar en 45 procent av arealen, åker och annan odlingsbar jord cirka 40 procent. Huvuddelen av skogen tillhör bönderna. Den användes i huvudsak till bete och är synerligen illa skött.Där började bilden klarna. Man levde här på höjden av norra Småland, förhållandena voro i många avseenden enahanda. Ännu i södra Västergötland hade man stora skogsenheter, under slott och herrgårdar, och dessa skogar drevos rationellt. Här hade skogen redan övergått i bondehand och sköttes illa.

— Urskogen, den ursprungliga, fortsatte min interlokutör, gick på 70-talet och 90-talet under högkonjunkturen. Då rakade skogsjobbare, vad som fanns, och det gick med järnväg till Göteborg för export. Men nu på de två sista åren har skogs-intresset vaknat även hos bönderna, dels genom arbete av skogsstyrelsen i länet, dels genom arbete av länets skogsägareförening, som bildades 1925, och dels slutligen genom att den moderna beteskulturen fått vind i seglen även här. Så, att nu börja bönderna äntligen få blick även här i länet för att skogen verkligen är ett kapital, som kan förräntas. Det har icke funnits förr.

— Nå, vad har skogen för betydelse för jordbruket här?

— Som stödskog för vissa delar av länet, nämligen norra, sydöstra och delvis östra delarna.

— Men folket är ju i stort sett välbärgat. Har det icke kommit av skogen?

— Nej, det förefaller icke så. Deras förmögenhet har, av allt att döma, ursprungligen kommit av den gamla havreexporten och djurförsäljningen. Nej, skogsbon är den verklige ekonomen här i länet, emedan han har svårt att tjäna 25 öre. Därför ligga de verkligt stora förmögenheterna på gränsen mellan skogs- och slättbygd, där skogsbons ekonomiska sinne förenats med bättre allmän situation.

— Ha ni då torpsystem häruppe som i södra Västergötlands gränsbygd mellan skog och slätt och i samma slags bygd i norra Skåne?

— Ha haft. Men numera gå torpen tillbaka. På de stora gårdarna ha cirka 30—50 procent försvunnit sedan 80-talet.

— Med skogen?

— Förmodligen, ja, helt visst! Men också genom jordbrukets uppgång.

— Hur skedde det?— Det började på 90-talet som resultat dels av spannmålstullarna, som då just hade införts, dels av de därav stigande jordvärdena och dels av lantbruksundervisningen.

Där hade jag den 80-årige föregångsmannen på Hornborga-sjöns strand inne i det historiska perspektivet!

— Hur kom det sig, att denna undervisning började, då?

— Tja! Förmodligen var väl den bakomliggande orsaken den svåra krisen i länet, då stora havreexporten tog slut på 80-talet.

— Hur kom det sig, att den tog slut, då?

Min interlokutör skrattade vid denna fråga och svarade:

— Herrar lanthandlare!

— Lanthandlarna? ?! !

— Just dessa goda herrar, som tjänade förmögenheter på att exportera havre från hela det stora havreområdet runt Vänern: Västergötland, Värmlandsnäs, nedre Dalsland, över till åkarhästarna i England. För att få havren riktigt glänsande och vacker svavlade de den, d. v. s. eldade rian med alunskiffer, som innehåller svavel, vilken de togo från kalkbrotten i trakten. Tyvärr blev följden, att hästarna i England nekade äta denna havre, och det blev slutet på hela historien.

Jag kan inte garantera sanningen av denna uppgift. Den var i alla händelser pittoresk.

Nästa fråga var, hur det ställde sig med de större gårdarna på slätten, och besök på några dylika visade samma karaktär som i andra län, nämligen att de representerade förtruppen inom jordbruket på alla områden, d. v. s. med hänsyn såväl till jordens skötsel, till djurförädling och till nya metoder som till utnyttjande av alla upptänkliga möjligheter inom egendomens gränser. Sålunda mötte jag på en stor gård bland de vackraste rödbrokiga kor, jag sett under hela resan, på en annan de grannaste svin, och dessutom diverse odlingar av blommor etc., som gåvo god vinst. Så t. ex. hade en dylik, strängt metodiskt skött gård (om 400 tunnland) specialiserat sig på odling av liljekonvaljegroddar till drivning, på frukt- och rosenbuskplantor samt jordgubbar.— Annars, sade ägaren, tar man ju i regel här i Sverge t. ex. liljekonvaljegrodd ifrån Holland. Men de svenska äro bättre.

— Vart går allt detta?

— Till Göteborg, Lidköping och Stockholm.

Detta var, med andra ord, i stor skala samma fenomen som småbrukares och egnahemmares blomsterodlingar invid landets städer och olika småsamhällen. Skalan här framgick av följande.

— Hur pass mycket konvaljegrodd kan säljas pr år? frågade jag.

— Cirka 50.000 stycken.

— Och priset?

— 70 à 80 kr. pr tusen.

— Och det går till Stockholm alltsammans?

— Till Stockholm? Inte en grodd.

— Vart då?

— Till Malmö. Det tar hela produktionen.

— Men Stockholm då?

— En gumma i Stockholm tar hela bärproduktionen. Hon får 10 procent på försäljningssumman och det går bra.

— Nå spannmål då?

— Nej, jorden här är icke spannmålsjord, så den vi får går till djuren, så att vi säljer ut den genom dem.

— Och priset på mjölken?

— Har stått i 16 öre men nu gått ner till 14.

— Varför?

— Ja, dels beror det på bussarnas vida räjong, som möjliggör tillförsel från långa håll.

Jämför Småland, Blekinge och klagomålen där!

. . . och dels beror det på de vidgade kulturbetena, som började här 1918 och drivit upp produktionen och därmed konkurrensen.

— Men äro inte dessa beten då av ondo?

— Nej, tvärtom! Det är bara en övergångstid för närvarande. Det blir organisation en dag och då kommer kulturbetena att bli enda vägen för jordbruket. Plus ensileringen av hö, som kommer att lösas och frigöra oss från beroendet av importerat kraftfoder.— Hur är folket här i länet?

— Bra.

— Och välbärgade?

— I regel.

— Hur kan det komma sig?

— Först var det havreexporten. Sen, då den upphörde på 8o-talet, kom, speciellt hos småbrukarna, djuraveln och mjölkproduktionen., som gav kontanter. Däremot icke så mycket svin här som på andra håll men ägg.

Därmed var jag framme vid den berömda väsgötahästaveln. Det bar i väg till den främste uppfödaren av ardenner, en glad, lycklig man, i vars soliga, blomsterstrålande arbetsrum med skinande snickerimöbler ståtade en överväldigande samling gnistrande medaljer och prispokaler.

— Hästaveln, ja! sade han och gnuggade händerna belåtet. Den började här i länet år 1873 av godsägaren på Blomberg på Kinnekulle, greve Hugo Hamilton. Han sände hippologen, greve C. G. Wrangel till Ardennerna, och där köpte denne de första ardennerhingstarna till Blomberg. Sen utvecklades aveln på så sätt, att man for upp till Blomberg med sina märrar och fick dem betäckta.

Själv hade denne man börjat år 1902, då ett ardennersto köptes från Blomberg. 1903 köptes första hingsten därifrån. Så i Skara på lantbruksutställningen 1905 fick han ett tredje pris, och 191 o, på länslantbruksmötet i Falköping kom genombrottet. Då fick han 5 hederspris, 3 första, 1 andra och 1 tredje på 7 hästar. Därmed blev namnet känt över landet.

— Hur har nu denna hästavel här i länet egentligen kommit upp? frågade jag.

— Den har funnits i alla tider, blev svaret, genom att Västgöta regemente förr i världen var beridet samt genom att jordgrunden är kalk, som är nödvändig för benstommen.

— Var avsättas nu dessa ardennerhästar?

— Som arbetshästar gå de mycket på Norrland, i skogarna, där de hålla på att slå ut nordsvenska hästen. För övrigt kan man gott säga: över hela Sverge.

— För hur mycket kan här säljas pr år?— Tja! 65.000, om det vill sig väl.

— Högsta erhållna priset för en avelshingst då?

— 50.000. Vad dylika djur betyder för landet begriper man. Nu behöver man inte importera avelshingstar från Belgien längre.

Mot bakgrund av dessa upplysningar begrep jag det stora antalet hästar överallt på länets gårdar. Och även något av välmågan.

Så med nästa man började överblicken över länet att klarna. Det var på en gård om 400 tunnland åker och 140 tunnland skog, med 60 kor S. R. B., 12 hästar, traktor, lastbil, 220 svin. Här hade jag det industrialiserade jordbruket. Och den första fråga, som här ventilerades, var den för länet viktigaste, nämligen frågan om mejerirörelsens omläggning från privat till andelsrörelse.

— Se, orsaken, hette det här, till att det finns så lite andelsmejerier i länet är den, att länet alltid varit dominerande på ostberedningens område i landet och att ost göres med större fördel i privatmejerier än i andelsmejerier.

— Nå, finns det då utsikt att kunna få i gång andelsmejerier ändå?

— Åh jo! skrattade den fryntlige godsägaren. Det går nog. Det finns nånting, som heter Mjölkcentralen i Stockholm. Den har satt i gång med ostfabrikation i stor skala och dumpar nu speciellt i Göteborg men för övrigt var den kan komma åt och slår ut skaraborgarna. Och i *den* konkurrensen kan inte privatmejerierna här i länet stå sig. Så nu har man börjat ropa på andelsmejerier här i Skaraborg också. Och det önskvärda är naturligtvis att få till stånd en överenskommelse med Mjölkcentralen. *Enda vägen är, att smörtillverkningen i länet centraliseras, sedan att smörtillverkningen i hela landet centraliseras och att en eller två försäljningsorganisationer få ta hand om avsättningen.*

Här i norra Västergötland mötte alltså, i Mjölkcentralens gestalt, åter Stockholm på samma höjd som i Småland

och därmed hade sugningen från Malmö och Göteborg upphört,nu var jag åter inom Stockholms kraftfält, Syd-Sverge var rundat och försvunnet bakom horisonten.

Det, som utmärkt detta Syd-Sverge, hade varit brist på ekonomisk enhetlighet. Det hade bl. a. tagit sig uttryck i starkare lokalsynpunkter och svagare rikssynpunkter. Ju mer jag avlägsnade mig från detta Syd-Sverge och närmade mig Stockholm, desto mer tunnade lokalsynpunkterna av och desto mer växte rikssynpunkterna i styrka.

Dessa rikssynpunkter nådde sin fulla kraft hos nästa man, likaledes en större godsägare och dessutom radikal jordbrukspolitiker.

— När man bedömer detta län får man icke förbise, började han, att man måste göra bestämd skillnad på äldre tider och de, som nu råda, på en äldre generation och den, som nu växer upp. Den håller faktiskt på att uppfostra den äldre genom sådant som J. U. F:s och Education Board's insatser. Den äldre generationen hade inget sinne för samarbete, för kooperation. Det berodde till stor del på själva jordförhållandena, större styckning än t. ex. i Skåne eller Östergötland samt inga binäringar. Västgötens enda verkliga binäring har varit hans sparsamhet. Han har tvingats att ur jorden dra *allt* och han har måst lita bara på sig själv. Därav hans skarpa individualism. Nu är det emellertid andra tider, som göra föreningsverksamhet nödvändig, och därför behövs det, först och främst här i länet men sedan i hela landet, *kooperations-konsulenter.*

Vad nu det här länet beträffar börjar man vakna till insikt om, att tekniken inom jordbruket icke är allt utan att ekonomin är minst lika viktig, d. v. s. *att man inte bara får tänka på högsta möjliga produktion av bästa möjliga artiklar utan även på hur man skall kunna få största och bästa möjliga avsättning.*

Man får i det sammanhanget inte heller förbise ännu en orsak till västgötarnas individualism. De ha sedan gammalt varit vana vid hemslöjd och att på torgen själva saluföra sina produkter. Detta har gett dem vana vid endast *en* syn på ekonomi, den skarpa konkurrensens, och har gjort dem misstänksamma mot alla konkurrenter, särskilt grannarna. Det gör också, attbönderna faktiskt — och det gäller för övrigt inte bara Västergötland utan hela riket — äro mer misstänksamma *socknarna* emellan än *länen* emellan. Även det talar för en *landsomfattande organisation.*

— Nå, hur ställa sig bönderna här i länet till dessa idéer?

— De vinna terräng.

Och i detta sammanhang fick jag en oförmodad känsla av, att jordbruket faktiskt börjat en ekonomisk *riksrörelse,* ur vilken resultat som de här skisserade kanske en dag skola stiga fram, ty det meddelades mig, att samma dags afton skulle den blekingska godsägare, som först för mig framlagt ett riksomfattande ekonomiskt jordbruksprogram, anlända till denne godsägare i Västergötland med vilken han samarbetade, och ytterligare åtgärder för framförandet av dessa idéer därvid dryftas.

Så hade jag även i Västergötland kunnat konstatera de kooperativa idéernas tydliga uppmarsch, och måhända var detta fenomen av större symtomatisk betydelse där än i något annat landskap, av den orsaken, att, som i det föregående påpekats, individualismen där varit mer rotfast än i kanske något annat av Sverges landskap. Höll den nu på att vika även där, då, sade jag mig, var måhända jordbrukskooperationens seger i hela Sverge mindre avlägsen än man kunde vara böjd att förmoda.

§4.

Motsättningen jordbruk—skogsbruk tar sin början.

I sjunkande sol bar det så över norra Västergötlands rosiga aftonslätter, upp den vida bågen runt Vänern in i Värmland, den svenska storskogens sydligaste utpost. Redan på landskapsgränsen började förnimmelsen av att ha inträtt i ett annat, hårdare och väldigare rike än det, där jag nu kuskat omkring i veckor, ett som icke längre lät blicken glida längs marken utantvang den upp mot rymden: skogens, bergens, trävaruindustrins och järnbrukens rike. Här släppte det sista av Sverges syskontycke med europeiska kontinenten, här hade det sin egen utpräglade

karaktär av att, som Karlfeldt en gång sade: vara vänt mot Nordanvinden.

Värmlandskusten mot Vänern är låg. Stundom grönskande av ängar och sädesfält, men till stor del utmärkes den dock utav, att barrskogen går ner till vattnet och speglar sig där. Doften är en annan än i Syd-Sverge, det börjar dofta mossa, kåda och barr. De stora slätterna äro försvunna, där skogen öppnar sig har man lutande insjö-fält eller kulliga ådalar, vilka bilda milslånga titthål upp mot fjärran blånande skogsåsar. Fabriksskorstenarna titta rykande över grantopparna, gamla bruk skymta i vägkrökarna, de vita stenhusen ha försvunnit, de stora röda och vita bondgårdarna av trä dominera fullständigt. Jorden ger icke längre landskapet sin prägel utan skogen.

Man behöver bara se denna tvära omkastning i landskapsbilden för att förstå, att även i folkets ekonomiska liv en lika bestämd omkastning måste göra sig märkbar. Och den mötte mig också från första stund som undersökningen började. Vad jag mötte var — det säger sig självt — Norrlandsproblemet. I Värmland liksom i Norrland lever befolkningen på skogen och har jordbruket som binäring, och liksom i Norrland har skogen och dess industrier hindrat jordbruket att organisera sig, emedan industrin direkt konsumerat jordbrukets produkter. Därmed har samma tillstånd inträtt som i södra Sverge kring de stora städerna och industribygderna: det har blivit direkt leveransbruk. Så har produktionen ökat, men industrin har ej räckt till för konsumtionen, speciellt av mjölk, och så har krisen marscherat in även i detta landskap.

— Här är bedrövligt, sade sålunda en godsägare. Och upprepade med en sorgsen huvudskakning: Här är *för* bedrövligt!

— I vilket avseende då?

— Ja, i snart sagt alla. Men först och främst med hänsyn till mejerirörelsen i länet. Det finns ingen ordnad sådan rörelse.Vad man lider av här i Värmland är en ständigt växande känsla av bristen på all organisation.

— Finns det då inga som helst tendenser till planmässighet?

Han funderade en stund och svarade sen.

— Tendenser? Kanske i någon mån. På de stora gårdarna i Klarälvsdalen nerifrån och upptill skogsbygdens gräns säljes *hö* till småbrukarna i denna skogsbygd, vilket används dels till korna och dels till hästarna vid körslor i skogen. Och *tendensen* kan väl närmast sägas vara den, att slättbygden neråtlands skall odla spannmål att försäljas till skogsbygden, som väl så småningom får begränsa sig till att odla hö och grönfoder. Vad brödmjöl för dessa skogsbygder angår, så forslas det dit upp per järnväg och bil från de stora kvarnarna i Alster, Sunne, Molkom, Säffle, Arvika och Filipstad.

Men måhända gåvo ett par andra besök det allra mörkaste intrycket. Det var på hönserier och trädgårdsodlingar på slättlandet neråt Vänern samt på det en gång rika och glada, numera utfattiga, mörka och tysta Värmlandsnäs. Ett stort hönseri om 2.000 höns och 15.000 kycklingar var inhyst på en gammal vacker herrgård. En fransk baron, som just for omkring och studerade Sverge för att skriva en bok om landet och som denna dag följde med mig i bilen, påpekade mycket riktigt, att den verkade fullkomligt gammalt slott i Normandie. Där var allt i full rush.

— Avelstuppar, kycklingar och ägg försäljas härifrån runt hela Sverge, upplyste man. Dessutom saluföras höns och ägg i Karlstad, och hönseriet är fast leverantör av ägg till Karlstads lasarett.

— Detta är ju en stor affär, sade jag.

— Åh ja, svarades. Men det håller på att byggas ett ännu större hönseri utanför Göteborg. Men hur många ha inte gått omkull! För att inte tala om trädgårdsodlingar, som gått samma väg. T. ex. X. trädgårdsskola, som just gjort konkurs.

— Hur stora passiva?

— En halv miljon.

En halv miljon kronors brist! Ja, ja! Här på detta ställe, hade man vidare en avel, som på senare år gått som en feberöver Sverge: rävodlingen, rävfarmerna. Här höll man sålunda en hel del dylik räv och dessutom minkdjur. Överallt i Sverges skogsbygder mötte man denna industri. Ett rävpar, silverräv, uppgavs kosta omkring 3.000 kronor. Dylika höllo småbrukare, egnahemmare o. s. v. landet runt och man sade mig:

— Så länge de få sälja avelsdjur kan det bära sig, ty då kunna de få igen vad de lagt ut. Men när marknaden är mättad — hur går det då?

Jag vet inte i denna dag hur det gått. Ty det rop av förtjusning, som vid denna tid hördes i pressen, har totalt dött bort.

Så Värmlandsnäs! Detta näs har lermark i motsats till det övriga värmländska låglandet mot Vänern, som består av sandjord, och där hade, som i det föregående berörts, drivits stor havreodling på 1870-talet. Nu låg leran bar, grå och bevuxen med redan gulnat, kort, fattigt gräs, hela näset verkade ovårdat, skräpigt, en död ruin.

Jag vände mig till min ciceron, en liten trygg och i de värmländska förhållandena grundligt införsatt man.

— Nåå? sade jag.

— Jaa! svarade han, herr Nordström ser själv.

— Om vi skulle gå i ordning med frågorna?

— Det blir bäst så.

— Nå, hur ställer det sig då först och främst med jordvärdena här i Värmland, för jordbruket?

— Om jag kan betala åbyggnaderna och skogen, så får jag jorden gratis. Man säger i Värmland: »Jorden är egentligen en risk».

— Beteskulturen?

— Befinner sig av naturliga skäl på stark frammarsch. Naturen själv driver Värmland till dylik kultur, ty som skogsland äro vi hänvisade till animalisk produktion. Dessutom tillhöra vi det utpräglade västsvenska nederbördsområdet, och det betyder förstklassiga beten.

— Täckdikningen?

— I gång. Detta år äro en 400 täckdikningsföretag i full fart i länet. Man använder sig här av en speciell täckdikningsplog, som kommit in från Norge och som också skåningarnabörjat i hög grad intressera sig för, emedan den ersätter handkraft i stor utsträckning.

Där hade jag norrmännen, liksom i översta kanten av Bohuslän.

— Spannmålsodlingen?

— För 15—20 år sen kunde man räkna de gårdar på fingrarna, som odlade vete. Nu däremot har vetet trängt fram och ger redan större skördekvantitet än rågen. En viktig orsak till denna vetets seger är, att *vetet kan skördas med maskin,* vilket däremot är omöjligt med rågen. Här i Värmland befinna vi oss därför också just nu i brödväxlingens period. Värmlänningen håller på att övergå från rågbrödet till vetebrödet.

— Rotfruktsodlingen?

— Dödsdömd i Värmland, d. v. s. rovor och kålrötter till kreatursfoder, emedan rotfrukten är för dyr i skötsel och upptagning. I stället tycks fodermärgkål och potatis komma att gå segrande fram, den senare på sandjorden.

— Stödnäringar för jordbruket?

— Skogen, arbete i järnindustrin, korgstolsfabrikation i Västra Emtervik, hemsnickeri i Boda socken mellan Fryksdalen och Värmeln, hemslöjd, vadmalstillverkning.

— Föreningsrörelsen?

— Beroende av den ekonomiska inriktningen. Som nu Värmland är ett övervägande industriland så följer därav att den agrara föreningsrörelsen är svag. *Den blir starkare på varje ort där den industriella förtjänsten är ringa.*

— Skogarna?

— Vad skogarna betyda framgår kanske bäst om jag berättar, att de rena lantmannaskolorna stå så gott som tomma, antagligast emedan de, efter skånsk modell, syssla bara med det rena jordbruket. Den i Kyrkerud i Årjäng, som ger kombinerad undervisning i både jordbruk och skogsbruk, går nämligen bra.

Där hade jag gränsen mellan norra och södra Sverge.

— Vad så skogen vidare angår, fortsatte ciceronen, så kan ju nämnas något alldeles nytt, som antagligen kommer att få viktiga ekonomiska följder för befolkningen och det är, attlastbilen börjat konkurrera med järnvägarna och de i vår tid alltför dyra flottlederna om timmertransporten från skogarna. Bönderna hugga i skogen, köra fram timret till landsvägen, och där stå bilarna. Och så ha vi till sist ett egendomligt fenomen här i Värmland. Jag vet inte, om det är likadant på andra håll. *Vi stå inför en avfolkning av skogarna.* Där det inte finns farbar väg och är för långt till bygden, lämnar folket de små ställena. Man flyttar ner till bygden, till väg, skola, handelsbod, elektriskt ljus, människor. *Endast mindervärdiga individer gå nu till den ödsliga skogsmarken.*

Detta var av det mest utomordentliga intresse. Hela vägen under resan hade jag lagt märke till en allt efter olika landskapsförhållanden mer eller mindre skarpt utpräglad, men över hela linjen påtaglig rörelse och tendens hos befolkningen att från 1800-talets spridda bebyggelse åter dra sig samman i varandras närhet, ner till vägar, till mejerier, till järnvägsstationer och sålunda lägga grunden till en begynnande samhällsbildning av jordbrukarkaraktär. Detta förekom hela kuststräckan ner, i Småland, det förekom utpräglat i Göinge-bygden, och vad utflyttningen ur skogen angår hade jag först lagt märke till den i Dalsland, på kanten mellan skogsbygd och slättbygd, ungefär vid Rostock. Här i Värmland fick jag nu klart belägg på riktigheten av min iakttagelse. När jag framförde den i »A.-B. Nord-Europas Förenade Bönder» möttes den, gåtfullt nog, av en förbittrad kritik. Saken är emellertid ofrånkomlig och jag stötte på fenomenet överallt, även under resten av min resa.

Förhöret fortsatte och avslöts med en sista fråga om norrmännens insats. Jag tänkte nämligen på vad tyskar och danskar betytt för Skåne och Halland.

— Ja, norrmännen äro duktigt folk, blev svaret, och det är säkert att de betytt en hel del här i Värmland som föregångsmän.

— I skogen, det vet jag, men i jordbruket?

— Även där!

Därmed var förhöret slut och bilden klar. Den varma färdens sista dag avrundades med en gemensam middag iStadshotellets luftiga matsal i Karlstad, där jag under middagens lopp kom att göra en ganska intressant iakttagelse. Som naturligt diskuterades hela tiden jordbrukets olika problem och jag gav en summarisk redogörelse för mina upplevelser och erfarenheter från den förlupna delen av resan, ögonen på mina bordskamrater vidgades alltmer, en hel, ny värld öppnade sig för dem, och slutligen sade min ciceron:

— Här gå vi var och en instängd i sitt och tänka aldrig på landet i övrigt, på att vi ha hela Sverge omkring oss. Tänk om vi kunde få allt detta levande för blicken, vad det då skulle gå mycket lättare att arbeta, vilken stimulans det skulle vara, hur det skulle rädda oss från slentrian och ge oss känslan av, *att det är något stort också i vår lilla insats.*

Aldrig har jag hört ett i sin korthet vältaligare argument för kooperationens nödvändighet och betydelse i Sverges jordbruk, och med dessa vackra, varma och kloka ord ringande i örat viftade jag farväl till Karlstad och fortsatte i den svalkande aftonen ut ur Frödings stad, förbi hans vita barndomshem, den gamla herrgården vid Alstern, upp till det egentliga Mellan-Sverge, Hjälmare- och Mälare-bygderna, först och främst till Närke. Ännu en sista glimt fick jag se av Vänern och dess atlantluft, så slöt sig skogen omkring mig, och från denna stund skulle skogen

förbli min följeslagare ända upp till Pajala.VETE-FÄLT I NÄRKE

Sjunde kapitletSJUNDE KAPITLET

Penning-bonden dyker upp.

§ I.

Norra Sverges Skåne.

Ja, det var verkligen annat än i Syd-Sverge, att över storskogarna, d. v. s. över Karlskoga—Bofors, i en sommarnatt som icke slocknade ner till tungt mörker med disiga stjärnor utan som stannade rödgul över de taggiga grantopparna i norr, med ett par väldiga, glasklara stjärnor i zenit, åka de oändliga, backiga vägarna in i svearnas rike, där jag mötte stilla, blanksvarta skogstjärnar, orörliga föreföll det sedan tidernas begynnelse, och där hela världen luktade svalka och oberördhet men där gruvlavar skymtade som mystiska hednaväsen i skogsmörkret. Och så dök jag strax mot midnatt ner på Närke-slätten, där jorden är Skåne, men bondgårdarna, i sin röda prakt, Norrland och anblicken av Örebro som anblicken av Linköping, Kristianstad eller Skara. Ty här mötas och skiljas Nord- och Syd-Sverge för sista gång. Vad övrigt är av slätt uppåt land, vid Uppsala och vid Tierp i Uppland, vid Hede-mora i Dalarna, i det inre av Gästrikland, kring Storsjön i Jämtland, i Västerbottens och Norrbottens kustland, det är alltsammans av en annan, kärvare, nordsvensk, subarktisk och slutligen arktisk karaktär.

Närke-slätten begränsas, som bekant, norrut av Kilsbergen och stiger mot söder till ett högland, som övergår i Tiveden. Landskapet, i själva verket föga känt av övriga Sverge, är utomordentligt vackert, kanske i all synnerhet mot Askersunds-hållet, där man har ett utbrett sjösystem, stundom av skär-skärgårdskaraktär. Gränsbygden mellan Östergötland och Närke, med dess blandning av slätter, lövskogshagar, vattendrag och barrskog, verkar på något vis en sammanfattning av det mest typiskt svenska, och man förstår på ett annat sätt än förut Heidenstams patriotiska diktning, när man sett denna bygd. Hans dikter och prosa-epos verka som dessa bygder satta i musik.

Folket, närkingarna, är till sitt väsen, kan man säga, en blandning av östgötar och smålänningar, trygga och intensiva jordbrukare men samtidigt utpräglade affärsmän, och här i detta landskap börjar ett drag framträda, som nog kan sägas utmärka bonden i hela Nord-Sverge: hans sinne för pengar. Sydsvensken kan nog vara ekonomisk, men han har onekligen som regel större direkt jordkärlek, medan hans sinne för skogen är svagt. I Nord-Sverge, beroende så väsentligt av skog och malm, spelar faktiskt jorden icke samma roll. Där betraktas den mera som ett bihang till skogen och värderas huvudsakligen i penningmått, d.v. s. efter vad den kan genom sina produkter ge i pengar på torget eller på bruk och sågverk. I sig själv är den för ägaren likgiltig på ett sätt, som för sydsvensken skulle vara ofattbart. Den djupa känslan hos nordsvensken är riktad på skogen, och dess moderna förvandling till penningavkastande kapital har säkerligen mer än något annat bestämt ovan tecknade nordsvenska syn även på jorden. Detta allt har gjort, att om Syd-Sverges jordbruk uppbäres av typiska *odlingsbönder,* så uppbäres Nord-Sverges jordbruk av lika typiska *penningbönder,* och skillnaden framgår tydligast i det faktum, att om en sydsvensk bonde tjänar pengar, så är hans instinktiva första åtgärd att köpa mera jord, medan om en nordsvensk bonde tjänar pengar, så är hans lika instinktiva första steg att sälja jorden och bli handelsman av ena eller andra slaget. Gränsen mellan dessa båda bondetyper kan, generellt sett, sägas gå över Närke, och när jag liknat detta landskap vid Skåne, så avser jag därmed att det är ett stort, spannmålsodlande slättland men icke heller mer, ty folket är här bestämt till sin karaktär av det faktum, att det framför allt haft och har att furnera den nordsvenska skogsbygden, som bildar landskapets norra gräns.§ 2.

Sverges mest centraliserade landskap.

Men härtill komma så ännu ett par andra och icke mindre viktiga omständigheter, först närheten till Stockholm, och vidare att Närke torde vara Sverges mest centraliserade landskap, liksom Västergötland och Småland torde vara dess minst centraliserade. I dessa båda senare träffar man därför också på den starkast utpräglade individualismen i landet. I Närke däremot kanske den starkast utpräglade kollektivismen. Landskapet har bara *en*

stor, dominerande stad, dess ytinnehåll är relativt ringa, dess kommunikationer förträffliga, dess klimat likformigt. Allt detta gör, att huvudstaden Örebro har landskapet (och kanske i viss mån länet, som ju omfattar även en del av Västmanland samt Karlskoga bergslag i Värmland) i sitt grepp, på sätt och vis motsvarande Stockholms grepp om hela riket.

Jag hade redan, vid föregående studier av skoindustrin i Örebro, kommit underfund med detta förhållande på andra områden. Jag kunde nu konstatera, att det stämde in även på landskapets jordbruk. Och det visade sig tydligt och klart redan under första intervjun. Det var hos en storbonde.

— Mjölken från det mejeri dit vi levererar, hör under Örebro-ortens mejeriförening, hette det nämligen först och främst, och får sitt pris bestämt av mjölkpriset i Stockholm. Saken är den, att vid överenskommelsen, som avslöts för cirka 15 år sen, ville man ha något fast att gå efter och bestämde då, att priset skulle stå i viss proportion till mjölkpriset i Stockholm och sedan procentuellt stiga och falla efter det. Denna Örebro-ortens mejeriförening är uppbyggd av jordbrukare runt Örebro och omsluter nu hela länet, och den är så konstruerad, att dessa mer närbelägna bönder få sälja direkt in till stan för goda pris, medan de längre bort belägna få leverera till mejerier och behålla skummjölken.

Det kan man ju kalla en stark organisation. På inget annat håll i landet hade jag stött på något liknande. Där skulle ickebönderna på längre håll ha gått med på något dylikt. Man jämföre t. ex. med Gislaveds-förhållandena!

— Nå, vart går smöret från mejeriet? frågade jag.

— Dels på export, runmärkt, och dels till Stockholm.

— Och skummjölken vid mejeriet?

— Till ost. Svin finns föga här i länet.

— Man sade i Värmland, att svensk ost i själva verket icke är ost utan bara ostmassa. Den får aldrig mogna.

— Det stämmer, men vill herrarna kanske åta sig att sälja mogen ost i Sverge? Det går inte. Folk begriper sig inte på ost och värderar inte kvalitetsost. Huvudsaken är att den är billig, och så blir det omogen ostmassa, som kommer i marknaden. Och det har vi inte minst de goda skaraborgarna att tacka för, som ligger ute med sina lastbilar på landsvägarna och kör till Örebro och till industrisamhällena här i Närke för att till underpris — var god och märk det, herrarna! — för att till underpris sälja sin s. k. ost, d. v. s. ostmassa, för att få kontanter! För kontanter måste de ynkryggarna ha! Och så fördärva de hela marknaden, hela ostindustrin, allt!

Där hade jag synen på skaraborgarna.

Vad inflytandet från Stockholm angick så var att märka, att örebro-ortens mejeriförening mötte Mjölk-Centralen på allvar i Arboga, alltså utanför landskapsgränsen. Med andra ord, hela landskapet och mer låg under örebromejeriets kontroll. Dock! Mjölk-Centralen var på inmarsch! Med ett par smärre mejerier i länets nordöstra del, ej långt från Arboga.

Men jag önskade, sedan väl denna centralisering blivit klarlagd, komma lite mer in i förhållandena och förhöret satte sålunda i gång.

— Denna mejeriorganisation är ju storartad, sade jag alltså, men hur är det med föreningsrörelsen i övrigt?

— Praktiskt taget ingenting.

— Finns det inget intresse?

— Jo för all del, men det är svårarbetat i alla fall. Här som på andra håll.

Djupare gick alltså inte den kooperativa förmågan ens idetta ur alla synpunkter för kooperation välsituerade landskap. Då förstod man med lätthet svårigheterna på andra håll.

— Nå, binäringar?

— På slätten finns ingenting. Det är bara jordbruk.

— Och i skogstrakterna skogsarbete?

— Just precis.

— Nå, spannmålsodlingen då?

— Huvudsakligen på slätten förstås.

— I skogsbygderna då?

— I Fällingsbro, norra Närke, odlas mest vete, därnäst havre och sist råg. Vårvete har man börjat med, men hittills har det inte slagit väl ut. Kan bero på att det varit dåliga vårar.

— Ha ni svårt att få mjölkerskor då? Som neråt landet.

— Omöjligt, herrarna! Det har varit att köpa maskin. Och f. ö. att ha uteslutande karlar i lagårn. Jag ska säga herrarna en sak: kvinnorna försvinna ur jordbruket.

— Vart ta de då vägen?

— Ja, Gud vet! Bara i denna socken konfirmeras årligen 50—60 stycken. Och de försvinna. Spårlöst.

— Så ni har bara karlar i lagårn?

— Ja ja, män, jag har 5 stycken på gården utom mig själv. Och så har vi bristen på jordbruksarbetare dessutom. Finns helt enkelt inte att få. Det vill säga, på vårarna finns det. Men så fort sommarn kommer, vips, borta!

Så nästa man, en godsägare ute på slätten men i skogskanten.

— Jag skall säga herrarna, sade denne, att vete och havre de senare åren totalt slagit ut rågen, emedan vetet ger bättre pris och är lättare skördat. Havreodlingen dominerar på riktiga slätten och det beror på de stora sjösänkningarna av Hjälmaren och Kvismaren på 60—70-talen. Därmed frigjordes massor av sjöbotten, som blev bördig, kväverik jord, lämpad just för havre. Rågen blev nämligen för styv och lade sig, och på den tiden hade man ännu inte lämpliga vetesorter. Det har man nu, så nu skulle man nog kunna gå in för vete.

— Vart går all denna havre?

— I regel norrut! Till Bergslagen, Dalarna och Norrland. Samt till utsädeshavre.Där hade jag nu skogslandet, Nord-Sverge, resande sig över den ekonomiska horisonten.

— Nå, frågade jag vidare, hur ha ni med täckdikning här i Närke?

— Det fanns redan på 1860-talet. Om man jämför Närke och Västergötland så är just en av de viktigaste skillnaderna mellan de båda landskapen, att Närke har vida mer ensartad jord än Västergötland, och det har haft till följd olika jord- * brukstyper i de båda landskapen. Den splittrade typen i Västergötland har sålunda hindrat samarbetet att gå fram där, medan det likformiga jordbruket i Närke helt självfallet framkallat en enhetlig organisation med centralmejeriet i Örebro som kärna. Vidare ha vi två stora spannmålsmagasin i Karlskoga. Man skulle kunna kalla dem utposter mot Bergslagen

och hela storskogen. Närkingarna äro livliga och. utpräglade affärsmän, och den rikliga förekomsten av bruk och Örebro stads ställning dels som marknadstorg för Bergslagen, och dels som bytesplats mellan Bergslagen och södra Sverge har givetvis ytterligare befordrat denna sida hos folkkaraktären.

— Nå, vad säljes mer än havre?

— Hö.

— Och vart går det?

— Till skogarna, samt på export till Tyskland och England.

— Så här långt norrifrån?

— Ja ja, män!

Så kom egnahemmaren och bergsmannen. Nu var jag uppe i skogen och bland bruken. Denne man hade n tunnland åker,

40 tunnland skog, 3 tunnland hagmark, 5 kor, 1 gris, 15 höns. Odlade hö, grönfoder, vicker, men ingen spannmål. Däremot rovor.

Stämningen här var densamma som hos praktiskt taget alla egnahemmare jag under resan besökt: undran, väntan, oro. Och man frågade sig, hur många av dessa små brukare, som ofta börjat under olämpliga villkor, till sist skulle klara sig.

— Inte är det lätt, sade denne man, men så länge fabriken därborta är i gång, så ska jag väl i alla fall dra mig fram!

Varvid han pekade mot ett fabrikssamhälle över viken aven lång, björkomkransad, glittrande, riktig bergslagssjö. Man såg raderna av små ljusa arbetarvillor och den höga rykande fabriksskorstenen.

— Det är arbetarna där, som jag lever på. För jag har hittills, gudskelov, fått vara ensam om att sälja konsumtionsmjölk till samhället.

— Hur kan det komma sig?

— Jo se, grannarna gör smör och föder upp gödkalvar till avsalu.

— Till vilka?

— Privatslaktarna. De köra regelbundet omkring och köpa upp nötkreatur och svin. Slaktar dem antingen på gården, där de köpas, eller hemma, stycka dem och sälja sedan bitarna på bruken.

— Hur är det med föreningsverksamheten då?

— Uselt. Ingen kontrollverksamhet finns. Men jag har lyckats få i gång, att vi köper konstgödning tillsammans. Det går på det området, för där behöver ingen misstänka något, eftersom man har fasta prislistor att gå efter. Men annars ligger bönderna helt och hållet i händerna på lanthandlare, slaktare o. s. v. Se, nu är det ju det, att Bergslagen i det hela taget är en småbrukarbygd. Man lever på skogskörslor och sånt och har jordbruket mera som bisyssla. Och på det viset klara sig småbrukarna. Men bönderna, som ha större gårdar, så där om en 45 tunnland, de måste ju ägna sig helt och hållet åt gårdens skötsel och i regel med lejd hjälp. Därför få de föga tid till skogskörslor och dylik kontantförtjänst, och de ha det svart.

Jag såg. Läget var det, att här i mellansvenska skogs- och industribygden hade redan gårdar om 45 tunnland lika svårt som de medelstora rena jordbruksgårdarna om en 150 tunnland i Syd-Sverge. Så kraftigt hade, med andra ord, det rena jordbrukets betydelse krympt ihop redan här i norra Närke. Så kraftigt dominerade skogen. Medelarealen för jordar hade också sjunkit väsentligt, i jämförelse såväl med landets som med länets. Medelarealen för Sverge är nämligen 17,8 tunnland, för Örebro län som helhet 18,2, men för Bergslagen 11,8

— enligt uppgift av min ciceron.— Men har ni inte svårt att dra er fram? frågade jag den lille trots allt trygge mannen.

— Jo, det har jag, blev svaret. Man vet faktiskt inte från dag till dag, hur det skall gå. Se, svårigheten ligger egentligen däri, då man har så liten lagårdsbesättning som ett sånt här ställe kan hålla, att det är så svårt att kunna hålla jämn mjölkproduktion, så man inte förlorar kunder, det vill säga att ställa med kalvning och sånt. Det är det knepiga ska jag tala om för herrarna. Och så det, att man inte har *någon* hjälp av bönderna. Tänk nu bara på slaktarna! Höll bönderna bara ihop så skulle de få större delen av förtjänsten på djuren. Men nu är det slaktarna, som får den, bara för böndernas tjurighets, misstänksamhets och oenighets skull.

Detta var alltså ett typiskt småbruk i skogsbygden. Men nere på slätten då?

Vi besökte en man icke så långt från Örebro.

— Småbruk på slätten? sade han. Ja, det är allt en fråga det, go herrar. Jag ska säga herrarna, hur det är med den saken. Upptill år 1900 så där på ett ungefär hade småbrukarna på slätten en god biförtjänst genom skomakeri, skrädderi, snickeri, smide och dylikt, men sen de dagarna har industrin övertagit allt dylikt arbete, och nu ha småbrukarna på slätten ingenting. Och följden? Jo, att antingen måste de dras in som vanliga industriarbetare i städerna eller så måste industrin ut på landsbygden. För med sina 7—8 tunnland och utan bifortjänst kan småbrukaren *icke* klara sig.

— Egnahemmen då?

Mannen ruskade på huvut.

— Den tiden är förbi, go herrar! Den tiden är förbi. Det var mycket vackert. Men vem skall betala kalaset? Skall man skapa en jordbrukarklass, som skall leva som nådehjon på andra samhällsklasser? Är det meningen, va? För dit går det, om egnahemsrörelsen får fortsätta. Det är den enkla sanningen.

— Nå, kooperationen här på slätten?

— Kooperationen! Ska jag berätta en historia för herrarna? Jag förordade kooperation en gång i världen men fick så grundlig utskällning för det av en hel massa bönder, att jagtappade lusten. Jag skall säga herrarna, hur läget är. Det är för stor mjäkighet i Sverge och särskilt när det rör jordbruket. Först när vi ha den verkliga nöden över oss, då kommer det att ske något inom Sverges jordbruk. Men där är vi inte än, och Gud vet, om vi nånsin kommer dit.

Så kom storgodsägaren, mannen om 2—3.000 tunnland.

— Hemligheten med småbrukarna på slätten, sade han, är helt enkelt den, att om det finns stora gårdar i närheten, så få de arbete där, och då kunna de reda sig. Annars inte.

— Men då äro de ju i verkligheten torpare eller statare, fast de ha annan benämning.

— Det går ju an att säga, om det roar en.

I hur hög grad småbrukare och speciellt egnahemmare äro beroende av dylika större gårdar gav denna gård ett gott exempel på. Huvudnäring på slätten är produktion och försäljning av: mjölk, svin, spannmål, av vilket vete och råg säljs till brödsäd, gödkalvar. Denna stora gård producerade för sin del och försålde: avelsdjur av nötkreatur, tjurar, kor, kvigor. Vidare: hö och halm, utsäde till Svalöf, mjölk och grädde, foder på rot, tegel, spannmål. Alltså det typiska storbruket på en massa linjer. Men i denna försäljning var speciellt en post av intresse. Det var foderförsäljningen. Ty vilka voro köparne? *Slättens egnahemmare! De kommo själva till gårdens åker och ängar, slogo själva och körde det slagna hem till sig!* Det gav åtskilligt att tänka på med hänsyn till egnahemmen.

Så till sist kommo det stora skogsgodset och det stora djuravelsgodset.

Det förra räknade 4.000 tunnland jord och gissa hur mycket skog? Det stora godset i Malmöhus län liksom det motsvarande i Älvsborgs län hade levt till 50 procent på skogen, och det senare hade räknat en areal av 15.000 tunnland skog mot 7.000 tunnland åker. Storgodset här i Närke räknade 35.000 tunnland skog mot sina 4.000 tunnland åker och levde till 75 procent på skogsförtjänster. Det visar bäst förskjutningen från södra till mellersta Sverge.

Detta gods hade nu ett 100-tal torpare, 70 à 80 arrendatorer om 10 till 50 tunnland, 5 à 6 stora gårdar, den största om 500tunnland. På huvudgården höllos 50 kor, S. R. B., och 20 ungdjur, ij hästar.

Men huvudsaken var skogen. Den sköttes av — en norrlänning! Godset försågade cirka ijo.ooo timmer pr år — Väst-götagodset försågade 18—20.000! — vid 3 egna sågar. Små-dimensionerna från skogsgallringen gingo till kolning, de stora, av både furu och gran, till massaved. På detta sätt togs årligen

3.000 läster träkol ur skogen och dessutom producerades 2.000 läster ribbkol. Detta träkol gick till

värmlandsbruken, medan massaveden gick till pappersmassefabrik i Östergötland. Virket gick dels på Göteborg, dels på Norrköping för export.

— Nå, frågade jag, vad ger jordbruket då?

— Det räcker just till att underhålla byggnaderna. Men inte mer.

— Resten ger alltså skogen?

— Ja. Resten ger skogen.

Själva slottet låg också mitt inne i själva storskogen, med mäktiga rödstammiga furor runt om. Det var icke längre bok och kastanje. Här var Norrlands sydliga gräns.

Djuravelsgodset, mer sydligt, låg däremot i en leende bygd av väldiga eklundar, vid en lång sjö, ett gammalt slott, skuggat av enorma träd, med gårdsplanen sköljd av vattnet från ett smalt sund, på vars andra sida en lika stor herrgård likaledes låg under gamla ärevördiga ekkronor. Det var bland de vackraste ställena på hela färden. Här var den mellansvenska nötkreatursavelns huvudort. Och ägaren sade:

— Framtiden bör bli den, att Närke, som endast i vissa begränsade områden kan driva spannmålsodling, koncentrerar sig på avel av nötboskap, med dessa två gårdar som centrum, och denna avel driven icke bara av de stora utan även av de små jordbruken, varigenom de senare skulle få en avsevärd hjälp i sitt ekonomiska liv. Genom tjurföreningarnas arbete har allaredan de små jordbrukarnas kreatursskötsel gått framåt med en rent överraskande hastighet.

— Vad har denga gård för avsättningsområde för sina avelsdjur?

— Värmland, Västergötland, Östergötland, Västmanland,Uppland, Halland, Bohuslän, Gästrikland och södra Dalarne. Alltså hela det egentliga Jordbruks-Sverge utom några trakter som Sörmland, Skåne, och Norrland naturligtvis. Men däremot börjar det på Smålands slättland.

Vid besök i den stora, skinande mönsterladugården höll just en grann tjur på att lastas på bil för att åka upp till ett stort gods i Östergötland.

— Hallsberg—Kumla—Ringkarleby, fortsatte godsägaren, äro kalktrakter, där denna avel står *mycket* högt. Det finns inte många trakter i Sverge, där bönder och småbrukare kunna visa upp maken. Huvudsaken är, att förståelsen för vikten av denna avel sprids, och måhända är det på detta område inom svenskt jordbruk, som Närke gjort och kommer att göra sin största insats.

Det var sammanfattningen av det aktuella jordbruksproblemet i det vackra Närke, från vars slätter, skogar och sjöar, kring vilka vackra, välproportionerade hus, med landets måhända rikaste trädgårdar, möter resenärens beundrande blick, det nu bar i väg till östra och norra delarna av Södermanland, därifrån sedan Stockholm, förbindelselänken mellan norra och södra Sverge, skulle föra mig över till resans andra hälft.

§3.

Mälarkustens problem.

Om Vänern har atlantluft, så har Hjälmaren och Mälaren lika påtaglig Östersjö-luft, med mörkare vatten och torrare rymd. Vättern, Siljan och Storsjön i Jämtland äro däremot tydliga bergssjöar, och särskilt framträder detta drag hos den döda Siljan, medan Vättern, som säkerligen är den både vackraste och intressantaste, mindre verkar sjö än en underlig, självständig form av hav. Av de båda dominerande Svealands-sjöarna Mälaren och Hjälmaren verkar den förra mera skärgård än självständig sjö, medan den föga kända Hjälmaren med sina stora fria vattenrymder har mer distinkt tycke avinnanhav i miniatyr. Den är odisputabelt mer karakteristisk än den tämligen karaktärslösa Mälaren.

En morgon vid 8-tiden ilade bilen ut från Örebro mot Katrineholm, och omkring mig bredde sig ett ljust men blåsigt slättlandskap, med gamla låga alléer, knotiga äppel- och körs-bärslunder, små vita landskyrkor, förblåsta

alar och röda byar. Här hade man ännu mer än i Närke känslan av att nalkas Norden. Och på något odefinierbart sätt låg dessutom en känsla i luften av, att man var nära en stor stad. Den, som rest, vet, att denna känsla ofelbart inträder då en storstad ligger i närheten, även om man är okunnig om dess närvaro. Det är någonting i bilarnas fart, i befolkningstypen, i klädedräkt, rörelse, i husens utsmyckning, i allt.

I Katrineholm kom ciceronen på och färden fortsatte över Eskilstuna, Torshälla, Strängnäs och Södertälje upp till Stockholm. Och hur tedde sig förhållandena här? I första kapitlet har jag gett en bild av mellersta och östra delen av landskapet. Här kommo nu västra och norra delarna till. Vad som slår en här i dessa mot Stockholm vända trakter — och fallet är precis detsamma i de södra, likaledes mot Stockholm vända, delarna av Uppland — är en egendomlig efterblivenhet. Man påträffar sålunda i denna del av Södermanland, man kan säga alldeles under Stockholms tullar,gamla ruskiga »släktbyar»,som man snarare väntat förekomma uppe i bortersta Norrland. Nej, de ligga här, alldeles inpå huvudstaden, fulla av inavel, misstänksamhet och teknisk och ekonomisk primitivitet. När man talade med husbonden i gården, såg man hustrun skymta i dörröppningen och det hände, att när hon tyckte mannen varit för öppenhjärtig, så öppnade hon dörren, ställde sig i den, såg hotfullt på honom, pekade och sade:

— Det är inte, som han säger!

Rättade hans uppgifter och kröp tillbaka i dörrspringan. Detta var kanske resans största överraskning, ty vad än jag väntat mig så nära Stockholm, inte var det detta. Det verkade på något vis Sjuhäradsbygden nere i Västergötland. Det förvånade mig icke efter detta att finna, att på dylika gårdar varken fanns bokföring, gödselstäder, beteskultur eller över-huvud taget något av moderna tekniska förbättringar. Det hela var efterblivet, lite dolskt och övervägande mulet. Varför? Hade städerna runtom, främst Stockholm, sugit till sig de bästa folkelementen och lämnat de sämsta kvar? Jag kan icke svara på den frågan. Därpå skulle i så fall tyda den omständigheten, dels att ungdomen i viss utsträckning ville in till städerna men icke längre kunde, emedan det på grund av krisen var svårt om platser och dels att, enligt uppgift, lusten att flytta till stan minskat. Företagsamhetens anda saknades.

Hela stämningen över dessa bygder samlades för mitt medvetande i de ord, som ständigt återkommo likt ett omkväde:

— Jo, vi ha nog tänkt, men . . .!

Hela ställningen framlades tydligast och kortast av en godsägare uppåt Mälar-kusten, icke långt från Eskilstuna. Bygden var sandig och kuperad som i små dyner, på en backe låg gården, omgiven av blåstpinade ekar. Den omfattade 500 tunnland åker och 100 tunnland skog. Denna skog gav gården vedbrand, icke mer. Ägaren hade köpt den av det skälet, ty dessförinnan hade han måst köpa ved, så som bruket är nere på Skåne-slätterna.

— Allting här, sade han, är efterblivet. Ta bara frågan om mjölkerskor. Det är omöjligt att få. Och statargummorna nekar blankt att mjölka. Så har hela länet tvingats skaffa mjölkningsmaskiner. Så vill jag säga en sak och det är, att här finns inte ett spär intresse för jorden i hela Sörmland, bara och uteslutande för penningförtjänsten.

Och här kom nu, alldeles som i mellersta och södra delarna av landskapet, mellanhandsfrågan ögonblickligen i förgrunden. Speciellt var det privatslaktarna. Huvudstadens närhet!

— Det måste bli ordentliga slaktföreningar, hette det, för att hjälpa särskilt de små brukarna, som annars bli klådda till döds av slaktarna.

Här sköt ciceronen in:

— Det är en sak, som man i det sammanhanget icke får glömma, och det är dels, att det ekonomiska samarbetet här i länet ännu så länge är ovisst och allt annat än planmässigt, och dels, att många av dem, som håller t. ex. på de individuellasmåmejerierna och frukta och motarbeta koncentrationen, göra detta, helt enkelt emedan de ha små förtroendeposter i dessa mejerier, så att de äro avlönade. Och vilja lysa inför sina likar!

— Ja, ännu ha vi det för bra, sade godsägaren.

— Hur är det med jordvärdena här?

— Det har icke sålts ett jordbruk här på länge, och man kan knappt tänka sig, hur högt pris det skulle bli, om något skulle gå till salu.

— Nötboskapsaveln då?

— Inget län i landet har så stor anslutning till kontrollföreningarna som detta. Dels är det en rad stora mönstergårdar, som ha ledningen därvidlag, men det finns dessutom över hela raden av smärre gårdar renrasiga djur, vida mer än t. ex. i Örebro län. Och vad täckdikningen angår, går den för närvarande så fort här i länet, att sällskapets tjänstemän inte hinner med alla rekvisitioner, som strömma in.

— Ja, men då äro ju förhållandena bra?

— Tekniskt, ja! På många håll. Men det är inte på alla. Långt ifrån! Vi ha ju sett exempel i dag. Och framför allt: det är ekonomiskt, som allting är en enda röra. Det är ett par saker jag i det sammanhanget skulle vilja påpeka, sade nu godsägaren. Det första rör egnahem och småbruk. De ha börjat slås ihop på sina håll här i länet. Till större bruk.

— Och er åsikt om den saken?

— Jag antar det kommer att gå den vägen överallt, där det är möjligt. Som det nu är, kan det inte fortsätta. Ska det vara organisation, så ska det vara stora enheter. Då kan vi jordbrukare kanske en dag få nånting att säga till om här i landet, vilket vi icke har för närvarande. Och då ska vi kunna skydda oss mot händelser som t. ex. följande. Det gäller våra spann-målsaffärer med kvarnarna i Stockholm. Före kriget var det så, att all spannmål från denna trakt gick med båt härifrån till Stockholm. De, som tillhörde lantmännens centralförbund i länet, gjorde upp om försäljningen i Eskilstuna men levererade till en brygga här bredvid, där mälarbåtarna lastade. De, som inte tillhörde centralföreningen, sände prov med kapte-nerna, som mot en billig kommission förmedlade försäljningen till kvarnarna. Men nu! Nu ha bilarna konkurrerat ut ångbåtarna och därmed har centralföreningen i Eskilstuna plus en privat spannmålshandlare övertagit Stockholms roll, och nu få vi dels lägre pris, dels få vi dessutom lov att frakta spannmålen den betydligt längre vägen till Eskilstuna.

Han slog ut armarna.

— Vad ska vi göra? Vem hjälper oss? Ingen. Vi äro i händerna på första bästa bilchaufför! Och vi kan göra ingenting! Absolut ingenting.

— Förrän jordbrukarna äro organiserade.

— Förrän jordbrukarna äro organiserade. Amen!

Dessa ord kommo så spontant och direkt ur hjärtat och samlade i sig så fullkomligt alla mina erfarenheter från hela det svenska jordbruket söder om Stockholm, att jag låter dem stå som sammanfattning av resultaten från denna resans första del.

Med dem ringande i örat åkte jag vid skymningsdags in i det av 1930 års utställning strålande och larmande Stockholm, en annan människa i mångt och mycket än jag var, då jag sex veckor tidigare därifrån sett ut över Sverge och undrat, vad dess bönder skulle säga mig.

Nu hade de talat, öppet och oförbehållsamt, så som jag i det föregående berättat. Nu visste jag vad jordbrukarna i södra Sverge tänkte. Nu gällde det vad de tänkte i norr.

Och nu gick färden vidare dit.TIERPS-SLÄTTEN I UPPLAND

Åttonde kapitletÅTTONDE KAPITLET

Nord-Sverge har också jordbruk.

§1.

Blicken vändes mot norr.

över huvud taget visar en studieresa genom våra dagars Sverge, av den art som här berättas, att vi av allmänheten veta mycket lite om hur förhållandena i detta moderna Sverge verkligen gestalta sig. Vi leva i stort sett på föreställningar, som skapades någon gång under 1800-talet. Dessa föreställningar täcka icke de nuvarande förhållandena, och en revision är av nöden. Mest okänt och misstolkat är naturligtvis alltjämt Nord-Sverge, d. v. s. hela den del av landet som ligger norr om Mälaren. Vad vet man om t. ex. Västmanland? Inte mycket. Det är egentligen övre Dalarna, industridistrikten i Medelpad och Ångermanland samt fjällregionen i Jämtland och Lappland, som föresväva genomsnittssvensken, då man säger Nord-Sverge och Norrland, och den allmänna uppfattningen är, att däruppe icke finns jordbruk, att befolkningen består av rika bönder med väldiga skogsarealer samt att de leva på filmjölk, tunnbröd, renstek och surströmming.

I verkligheten är skillnaden mellan förhållandena i södra Sverge och dem i norra mindre än man på detta sätt slentrianmässigt föreställer sig. Vad som skett, ungefär sedan sekelskiftet, i hela Sverge kan närmast anges såsom en utjämning av olikheterna mellan de olika landsdelarna, en allmän uniformering av förhållandena, och detta har för Norrlands vidkommande naturligtvis framför allt stått i samband med, att denna del av landet på 50 år fördubblat sin befolkning och nu passerat miljonen, att den sett en livlig utveckling av städer, indu-strisamhällen och kommunikationer. Därmed har den gamla naturahushållningen — utom på sina håll som i fjälltrakter och på Västerbottens säregna landsbygd — brutits, penninghushållningen har trängt igenom, och därmed har även det nordsvenska jordbruket lagts som förvärvsnäring. De norrländska jordbrukarna äro, kan man säga, över hela linjen småbrukare, slott och herrgårdar av större omfång saknas norr om Dalälven, och bonden är däruppe i våra dagar beroende av sin jord på ett sätt, som landet för övrigt icke ännu fått klart för sig. Vi ska i det följande få se nämnda stora förvandling närmare belyst.

§2.

Mellansvenska slättlandskapet.

Runt Mälaren har man, som bekant, gamla sjöbottnar, sankmarker och slätter. Med svag stigning sträcker sig denna slättnatur, genomkorsad av grusåsar och låga, skogtäckta bergstrakter, genom hela Uppland och östra Västmanland, över södra Dalarna ända upp mot Hälsingland, och uppländska låglandet, ehuru icke i direkt slättform, går över rullande sandåsar ända upp i det gästrikska kustlandet.

Även detta område är mer eller mindre spannmålsodlande och dessutom framträder här höodlingen som ytterst viktig produktionsgren inom jordbruket. Dessutom finner man, speciellt strax utanför Stockholm, en sedan lite mer än 15 år framdriven, vittomfattande odling av trädgårdsväxter, frukt, bär och blommor.

Uppland påminner till det yttre inte så lite om Skåne, med vida, kuperade ytor, mörka lövträds-, företrädesvis ekdungar på små kullar och dolda i dem gamla traditionsrika herrgårdar, stundom slott. Det är ett utomordentligt vackert och omväxlande landskap, på något sätt mer åldrigt i tonen än kanske någon annan av Sverges provinser. Man har verkligen en känsla av att här vara i rikets vagga.

Färden gick nu först till trädgårdsodlarna utåt Svartsjö-landet. Där, icke långt från Riddersviks sopstation, varest sopor, avfall o. d. från Stockholm hopats, uppbyggde för ett 15-tal år sedan, på grundval av den rika gödsel, som dessa sopor avlämnade, tre upplänningar, en stockholmare, en mä-larbo, en västmanlänning, en västgöte och två skåningar, startande med två tomma händer, denna trädgårdsodling, och nu

— d. v. s. år 1930 — hade den största av dem en affär, som rörde sig med en årsomsättning av 300.000 kr. Äldre stockholmare kunna konstatera den oerhörda förändring, som huvudstaden undergått sedan sekelskiftet, med hänsyn till fruktaffärer och blomsterbutiker. Man behöver f. ö. bara tänka på den strålande blomstermarknaden på Hötorget för att se effekten på huvudstadens allmänna fysionomi av dessa mäns och deras gelikars arbete i trädgårdar och växthus runt stadens utkanter. Bara på en plats räknades 30.000 bänkfönster år 1930. År 1929 hade det varit 50.000, men tack vare utdöendet av hästtrafiken i Stockholm och därmed försvinnandet av det

stallströ, som drivbänksodlingen kräver, hade man övergått till växthus. Och bara ett dylikt trädgårdsodlareområde, som för 15 år sen bestått av 6 torp, vilkas jord arrenderades för 16 kr. pr tunnland, var nu taxerat till ett värde, som räknades i miljoner. Vad som framför allt odlas är: blommor, hallon, ärter, krypbönor, blomkål, syltlök, tomater, jordgubbar (dock mindre), gurkor o. s. v. Gödslingen består av pudrett och sopor från Stockholms stads renhållningsverk, konstgödsel: Norge-salpeter, chilesalpeter, kalksalpeter, superfosfat.

— Vad som är huvudsakliga svårigheten för Stockholms läns jordbrukare, sade en av dessa duktiga män, är att de, i stort sett, äro oorganiserade. Och den allra svåraste frågan är den om mellanhänderna.

— Nå, egnahemmare? Finns det gott om dem kring Stockholm?

— Massor. Och de leva helt och hållet på Stockholm. Det är denna ekonomiskt oorganiserade massa, som gör att hela mellanhandsväsendet hålls vid liv.

— Ja, sade en stor jordbrukare mellan Stockholm och Upp-sala. Jordbrukets ställning kring Stockholm är faktiskt, hur överraskande det än kan tyckas, dålig.

— Hur kan det komma sig?

— Emedan det råder fattigdom bland jordbrukarna. Och det beror helt enkelt på vanvettig konkurrens och fullständig avsaknad av sammanhållning.

— Och orsaken därtill?

— Avundsjuka, rangsjuka och småhonoraren för hederspos-ter. Denna fattigdom gör, att ladugårdarna runt Stockholm i regel äro mycket smutsiga. Mer t. o. m. än i Skåne. Tänk t. ex. bara på ett sådant faktum, som att i detta län vid Stockholms portar, finns icke så mycket ens som en mjölkbedömningsförening. Men nu har hälsovårdsnämnden i Stockholm gripit in, reser omkring och kontrollerar, så att nu är renligheten på ganska snabb frammarsch.

Och i detta trista sammanhang meddelade här berörde storjordbrukare följande om andra svårigheter.

— Här är smått med svin! sade han.

Detta stämde. Ty medan Malmöhus län nådde upp till

258.000 svin, Kristianstads till 220.000, Skaraborgs till 94.000 och Hallands till 88.000, kunde Stockholms län bara uppvisa

32.000.

— Vad beror nu detta på? frågade jag.

— På omöjligheten att få svinskötare. Det är ett fenomen, som kännetecknar hela mellersta Sverge, varmed jag i detta sammanhang menar Dalarna, Västmanland, Uppland, Södermanland, Östergötland, Närke, Västergötland, Värmland, Dalsland och Bohuslän. Jag menar därmed icke, att ej småbrukarna skulle kunna odla, eller i verkligheten icke själva odla svin, bara att större gårdar ha nästan omöjligt att få dylika svinskötare. Men icke nog med detta. Det är lika svårt att få mjölkerskor. Och det är för lite tjurföreningar och därmed i stort sett klen nötkreatursstam i länet.

— Kort sagt, sade jag, ställningen är icke vidare lysande i länet, ur jordbrukssynpunkt?

— Nej.

Detta var en överraskning.— Förklaringen? frågade jag.

— Svårt att säga. Jag kan för egen del icke ge någon. Jag kan endast konstatera, att Upplands-bonden är oföretagsam. Om det nu kan bero på, att Stockholm och bruken dragit till sig de bästa och lämnat de sämsta kvar på jorden. Ty det är bättre i Uppsala än i Stockholms län. Och då är att märka, att det senare länet har mer skog, industri, fiske och sjöfart, medan det förra är hänvisat på ett helt annat sätt till rena jordbruket. Och har bättre

jord.

— Något dominerande önskemål?

— Att alla mejerier, inte bara i Stockholms län utan i hela Stockholmsräjongen, sammanslöte sig till ett företag. Så som det nu är, kan det inte fortsätta.

— Och vad utmärker dagens jordbruk i länet?

— Frammarsch av vete på rågens bekostnad och av beteskulturen. Som i övriga Sverge.

— Och vilka äro stödnäringarna?

— Trädgårdsodling, fjäderfäavel, kust- och insjöfiske, skogsarbete, kräftfiske, en gård har varit uppe i 20.000 brutto pr år, bara för kräftor.

— Och vad ger skogen?

— Bränsle, husbehovsvirke, massaved, hygge och körning, speciellt åt småbrukarna i länets norra del.

— Har man korna i skogen?

— Ja, i norra delen. Gud sig förbarme. Där börjar Norrland.

Till dessa stödnäringar lade man i Uppsala län, dit nu färden fortsatte: tegelbruk i mellersta och södra delarna samt biodling och fåravel.

— Denna fåravel, som man f. ö. börjat sätta igång med också i södra Sverge, sade min ciceron, utmärker Uppland, Västmanland, Gästrikland och Dalarna. Det är början till nordsvenska förhållanden. Här i Uppsala län finns det inte mindre än 32 fåravelsföreningar, och man får räkna med en 15—16.000 får. Cheviotrasen är den dominerande. Betydelsen framgår av förhållandena t. ex. i Hållnäs uppe på kusten. Där har man usla kor men briljanta får, som bilda en viktig näringskälla för Hållnäsbönderna. Köttet är nämligen begärligtoch säljs genom slaktare, ullen går till kläder, till hemslöjd o. s. v.

Var och en som något känner den uppländska skärgården vet också, att överallt på skären beta skaror av får, hela somrarna igenom. De äro, med andra ord, billiga att hålla.

— I södra delen av länet, fortsatte ciceronen, bedrivs vid nästan varje gård trädgårdsodling av bär, gurkor etc., vilket saluföres i Stockholm. Vidare: alla herrgårdsträdgårdar ha förvandlats till handelsträdgårdar. Och nu ha vi, tack vare allt detta, nått fram till överproduktion. Något, som i detta sammanhang kan påpekas, är den roll koloniträdgårdarna kring städerna kommit att spela för de verkliga jordbrukarna. De ha sänkt inköpen från dessa och sålunda, ur jordbrukarnas synpunkt, varit av ondo.

Emellertid har, trots allt, jordbruket här i Uppsala län ryckt upp oerhört på senaste 15 år, och i stort sett kan man säga, att hade icke Sverges jordbruk utvecklats kvantitativt och kvalitativt, som det gjort, så skulle den nuvarande krisen helt enkelt ha betytt svenska jordbrukets undergång. Nu har detta jordbruk hunnit för långt och hunnit rota sig för fast, och det har varit dess smala räddning.

— Och allmänna ekonomiska ställningen i länet?

— God. Burgenheten är i själva verket rätt så påfallande. Elektrifieringen blev ju dyr, därför att man måst utbyta de första, odugliga järntrådsledningarna från krigstiden mot koppar, men den saken är nu klarad. Och det är ett stort bekymmer mindre.

— Nå, produktionen, vart går den?

— Stockholm, men övervägande, speciellt för norra Uppland, till Norrland. Mycket ärter till exempel går dit. Vidare grädde, spannmål, hö. Här i Uppland ha vi f. ö. brytningsområdet mellan den sydsvenska ardennerhästen och den lätta nordsvenska hästen, från Vången som huvudstation, hingst-uppfödningsstationen i Jämtland. Det går nämligen inte längre som fordom med ardennern. Förr kunde man hålla honom tills han nådde en ålder av

cirka 6 år, då han blev för tung och dyr. Då såldes han till brukshäst i städerna. Men nu halastbilarna övertagit hans roll, och så har han kommit alltmera bort. Speciellt är han alldeles omöjlig för småbrukarna, de måste ha lättare hästar, och så har man börjat pröva sig fram med den nordsvenska. En annan följd av att bilarna slagit ut hästarna i Stockholm är, att ladugårdarna ökats häruppe i Uppland, emedan Stockholm inte längre kan absorbera de stora kvantiteterna hö och halm.

— Det värsta med jordbruket f. n. i jämförelse med fordom, sade en dyster godsägare, är att man inte längre kan kalkylera ett dugg. Det finns inte längre stabila priser på nånting, som förr i världen. Och detta fenomen har tre tydliga orsaker: maskinernas inträde i jordbruket, arbetslönernas stigning och osäkerhet och det totala försvinnandet av varje spår av intresse från jordbruksarbetarnas sida för gården. Nu är det uteslutande fråga om penningförtjänsten. Men ambitionen? Ansvarskänslan? Borta!

— Och vägen ur detta?

— Sammanhållning, kooperation. Men vi ha det inte nog uselt ännu. Men den dagen vi nått dit, då kommer rörelsen i fråga att svepa fram av sig själv som ett naturfenomen!

— Nå till sist, godsägarn, finns det någon bitterhet under dylika förhållanden, i en så utpräglad jordbruksbygd som denna, från bönderna emot industrin?

— Nej. Sönerna ha gått in i industrin i Stockholm. Och då så! Men det vill jag säga, att de som en dag komma att få betala krisen, det blir — industriarbetarna och bankerna. Det nuvarande tillståndet kommer att fortgå så länge som släkten skriver på växlar och reverser! Men när familjebanden brista, och det är just vad industrin och bankerna f. n. hålla på att sköta om, då, mina herrar! Då! Då kommer det! Och då gratulerar jag dem, som nu makten hava!

I grått mälarregn lämnade jag denna uppländske pessimist och fortsatte i småningom klarnande julikvällsväder, över det långböljande, småkulliga, av Mälarens och tusen småsjöars och bäckars fukt grönskande västra Uppland in i det mer risiga Västmanland, där den allmänna landskapstypen förloradeUpplands stora linjer och blev mera knottrig men började förbereda för den kärvare, rent nordsvenska naturen.

§3.

Skogen tätnar.

Västmanland bildar nämligen övergången mellan det mellansvenska slättlandet och det begynnande nordsvenska berglandet, skogigt och malmförande. Här har man gamla bergslager uppe i skogen, och den moderna elektriska industrin i Västerås, med dess djuphamn mitt inne i landet för oceangående båtar. Man kan dela Sverge i två huvuddelar: Syd-Sverge, med slätten som centrum, berg och skogar kring den, och Nord-Sverge med berg och skogar som centralblock och små slätter i regel mot öster, i Gästrikland, Hälsingland, Medelpad, Ångermanland, Västerbotten och Norrbotten. Höjderna resa sig däremot i väster. Det är så även med Västmanland och likadant med Dalarna. Vad det västmanländska slättlandet neråt Mälaren beträffar, så har det ända fram till våra dagar legat snarast tomt. Bebyggelsen har hållit sig i skogskanten, emedan slätten varit uppfylld av sumpmarker. Nu har utflyttningen dit ägt rum. över huvud taget kan man konstatera på liknande sätt hela Sverge runt, såsom av det föregående torde ha framgått, en i våra dagar fortgående ombyggnad av landet. Sjöar och vattensystem torrläggas eller dräneras, ny odlingsmark utvinnes, sandöknar bindas med skogsplanteringar, myrmarker utdikas o. s. v., folket och boskapen lämna skogen, dra sig till bygden, bönderna söka upp vägar och livligare trafikpunkter, bilda nya samhällen och ha börjat frilägga jorden från bebyggelse eller flytta ut på förut olämpliga marker och underkasta dem intensivare kultur. Det är vad som sker i Västmanland och uppe i Norrland, främst i norra Västerbotten.

Och detta nordsvenska bergs- och skogsblock skiljer sig också i själva den sociala och ekonomiska stämningen helt och hållet från det sydsvenska slättblocket. Där ha alltid slott ochherrgårdar regerat. I skogstrakten från Värmland, genom Västmanland och norra Uppland slutar det sista av detta slotts- och herrgårdsbestånd. Upp till Nord-Sverges skogsblock har det aldrig vågat sig. Där skapades under tidernas lopp en annan regerande klass:

skogs- och bergsadeln, utgången delvis från den självständiga nordsvenska bondeklassen, delvis från städernas borgerskap, delvis från utländska handelshus, som sänt folk ditupp. Så bildar Nord-Sverge på sätt och vis ett Sverge nr 2, i hela sin ekonomiska och sociala struktur olikt landets sydligare slättblock. Det är övergången mellan dessa två block, som ger Västmanland dess karaktär. När man nått upp till Dalarna, är bron passerad. Man är hos de fria nordsvenska bönderna.

Denna övergång tecknar sig för blicken genom minskningen av jordbruksarealen. Genomsnittsarealen för Sverges jordbruk är, som tidigare berörts, cirka 18 tunnland. De nya bestämmelserna för egna hem i södra Sverge stipulera 25. Genomsnittsarealen i Västmanland är 15, och när man kommer upp till Dalarna är man nere under 10. En norrländsk bonde med 30—40 tunnland är den verklige storbonden, motsvarande godsägaren i södra Sverge. Vad som vidare karakteriserar detta mot norden och kylan marscherande jordbruk till skillnad från det sydsvenska är, att vetet, havren och rågen småningom minska, medan kornet ökar och ersätter vetet och rågen som brödsäd. Vidare minska svinen och ersättas av gödkalvar, fåren öka men ersättas småningom av getter, gräsvallarna krympa samman och ersättas av naturhö.

Början till denna värld har man i Västmanland. Där börjar allaredan krympningen märkas, trots det att i allt väsentligt den sydsvenska karaktären ännu dominerar, med veteodling, beteskultur, svinuppfödning, täckdikning, cementerade gödselstäder o. s. v. Landskapet är som helhet närmast burget, men egnahemmen börja tunna av. Däremot kvarleva alltjämt torpen, vilka däremot försvinna i Norrland. I sydsvensk mening.

Det första intervjuobjektet var en större bonde icke långt från Västerås med 65 tunnland åker, 5 tunnland naturbeten och 21 tunnland skog. Han hade dock bara 12 kor, 6 ungdjur,i tjur, 3 hästar, men 3 modersuggor och 40 gödsvin, sålde mjölken till Mjölk-centralens uppsamlingsmejeri i orten och svinen till återförsäljare i Västerås.

— Jag har nog haft svin förut, sade han. Det vill säga sen 1922. Men det är först i år, som jag lagt på så många, för att motväga det låga mjölkpriset.

— Nå spannmål, hur är det med den i Västmanland?

— Ja, vi är nog mer än självförsörjande med hänsyn till brödsäd. För även Bergslagen odlar numera vete till husbehov, vilket har blivit möjligt, sen de fått jorden i högre kultur däruppe.

— Kooperationen då? Hur är det med den?

— Dåligt. Det är på tal att bygga andelsslakteri i Västerås och det kan behövas. För vi ligger i händerna på privatslaktarna.

— I Uppland uppgavs, att det fanns 1.000 slaktare bara i Uppsala län.

— Det var förskräckligt! Men det är svårt här också.

— I Uppland sade man vidare, att när en jordbrukare misslyckats med allt, då blev han slaktare och då lyckades han.

— Det låter, som det skulle vara riktigt det. Se, de sälja allt »fint» kött till Stockholm. Och då få de stöd därifrån.

— Hur har ni med potatisen?

— Svårt, ska jag säga. Det är för lerig jord. Så det måste importeras. Men just här ha vi en liten rullstensås, och det är vår lycka, för vi förser Västerås med potatis.

— Men ha ni inte hjälp av försäljning till bruken? Uppe i skogsbygden.

— Nej, det har vi inte, för det är så, att bruksindustrin lever i stort sett på eget jordbruk. Främst mjölk, smör o. d. Däremot kan den inte brödhålla sina arbetare på egen spannmålsodling, utan de måste köpa mjöl, och det sker genom deras konsumtionsföreningar och kvarnar, så det få vi ingenting med utav.

— Nå, skogen, då?

— Ja, oppe i bergslagen kör ju bönderna i skogen hela vin-tern. Inte nerpå slätten däremot. Bönderna där säljer lite virke till sågverk och massafabriker i länet. Det är allt.

— Och man klarar sig?

— Ja, om man är vaken och förstår att anpassa sig efter förhållandena. Och så länge de gamla släkterna finnas kvar. Sen så!

— Då?

— Ja, då går det väl över styr, tänker jag. Alltihop!

Det var tydligen inte så ljust i detta Västmanland heller.

— Ja, sade en ung och glad storgodsägare skrattande. Det går säkert över styr här som överallt, om det inte blir förnuftig kooperation.

— Det vill säga?

— Att bönderna till sist lära sig inse, att det måste placeras affärsmän i toppen. Inte bönder som hittills skett. Nej, bönderna måste lära sig, att väl betalda ekonomiska chefer måste anskaffas och inte bara anskaffas utan respekteras och uppskattas till sin betydelse för hela jordbrukets räddning ur nuvarande elände. Titta bara på vad införandet av maskinerna i jordbruket allaredan har gjort! Deras inflytande på folkmaterialet! Det har som genom ett trolleri blivit bättre, vaknare. Åtminstone här i Västmanland.

— Detta är då på de stora gårdarna?

— Först och främst, naturligtvis. Men de gå i spetsen även här. Och så sprids det över bygderna.

— Västmanlänningarna äro alltså vakna?

— De följa gott med. Inte tu tal om det!

— Yad ha ni för huvudsaklig export och för huvudsakliga exportområden?

— Havreexporten dominerar nog, vid sidan av mjölk och kött. Den går från slätten upp till Norrland. Så är det vidare stor export av hö först och främst till Norrland och så vidare till Tyskland och rätt bra till England också för resten. Smör gick för en 20 år sen rätt mycket upp till Norrland, speciellt Sollefteå. Men nu är Norrland i stort sett självförsörjande på det området och vill försöka att i stället själv exportera söderut. Och så ha vi ju rätt mycket mesosttillverkning. Denbörjar söderifrån räknat i Södermanland och går sedan hela vägen norrut upp till Jämtland, som väl står främst.

— Vad skall man säga om folkkaraktären?

— Folkkaraktären?! Jo, det ska jag tala om. Sörmlänningen, upplänningen och västmanlänningen äro icke ett spår affärsmän. Affärsmännen, det är närkingen och dalmasen.BONDGÅRD, ÖVRE DALARNA

*Nionde kapitlet*NIONDE KAPITLET

Norrland börjar.

§1.

Sverges största egoister.

Dalarna är ett vackert landskap och dalmasarna ett roligt folk, som man måste tycka om, men utan ringaste tvekan: Sverges största egoister. De ha blivit bortskämda sedan generationer genom att höljas i det romantiska skimret från historierna om Engelbrekt och Gustav Vasa, genom historieskrivare, poeter och turister. De ha i sin envishet helt enkelt negligerat att som övriga Sverge lyda lagens påbud att skifta sina byar och ha prisats mycket för denna »manlighet», över huvud taget ha dalmasarna mycket mer än någonsin skåningarna bildat ett eget rike, som struntat i övriga Sverge. Förklaringen ligger väl dels i Falu Koppargruvas åldriga historia och urgamla betydelse för land och rike samt dels i den omständigheten, att Dala-bönderna själva brukat sina gruvor och icke

som värmlänningar, närkingar, västmanlänningar och upplänningar haft ståndspersoner som bruksherrar över sig och sin rikedom. Detta har skapat en stark självständighets- och frihetskänsla, och från toppen av den har Dalafolket sett ner med ett visst förakt på övriga landskap och deras innebyggare, det hela resulterande i en icke obetydlig grad av självförgudning.

Detta drag vidlåder nog i viss mån hela Nord-Sverge. Folket däruppe, levande på stora vidder i intimt samband med en majestätisk natur, som gett det fritt svängrum, fjärran från fogdar och herrar, har i sekler vant sig vid absolut självbestäm-ningsrätt. Detta har vidare i samband med tvånget att klara sig självt utan hjälp av övriga landet utvecklat dess intelligens,och resenärer ha sedan gammalt liksom kronans ämbetsmän vitsordat, att folket i Nord-Sverge företer ett livligare inge-nium än folket i Syd-Sverge. I Dalarna med dess väl bibehållna, slutna byar har denna intelligens fått en stark social prägel i form av estetisk verksamhet, d. v. s. skicklighet i bygge, snickeri, figurteckning, handslöjd och ordkonst. Och Dalafolket är nog, taget över en kam, det mest utpräglade artistfolket inom Sverges gränser. Alla dessa omständigheter förklara väl också en hel del av dess föråldrade ekonomiska förhållanden, den över all rimlighet gångna jordstyckningen, den därav orsakade svårigheten att reda sig på jorden, den återigen därav framdrivna folkvandringen av dalmasar och dalkullor över hela landet, den ekonomiska efterblivenheten i hembygden och den hänsynslösa egoism, dalkarlarna visa som arbetare, t. ex. som murare, snickare och byggnadsarbetare i Stockholm.

Med Dalarna börjar ur jordbruksekonomisk synpunkt Norrland, fast landskapet tillhör Svealand. Men den ringa bruk-ningsarealen, det fullt utvecklade beroendet av skogen, typen på nötboskap och hästar samt den omständigheten, att jordbrukets allmänna karaktär även för övrigt är definitivt skild från Syd-Sverges, gör det ur alla synpunkter mer lämpligt att hänföra landskapet till Norrland än till Svealand, vartill dessutom kommer, att en bild av Dalarnas jordbruk ger många av de drag, som sedan dominera ända upp till gränsen i norr.

§2.

De tusen höladornas land — det Norrland, som dör.

Vad som kanske först slår syd- och mellansvensken, då han stiger till Dalarna och sedan fortsätter upp genom Norrland, är den otroligt rikliga förekomsten av grå och stundom löjligt små timmerlador, utspridda över fälten, så långt blicken kan omfatta landskapet. Det är den tydligaste och allmänfattligastesymbolen för det nordsvenska eller rättare norrländska jordbrukets egenart sen gamla dar. Det sammanhänger dels med, att de nordsvenska bönderna ursprungligen hade och delvis ännu ha sina åkrar och ängar utspridda på en massa olika håll, och dels med den rikliga tillgången på virke, som gjort, att dessa bönder på varje sådant åker- eller ängsstycke byggt en lada, där skörden bärgats, varefter man om vintern med släde hämtat ur dem i tur och ordning.

Bilden av dessa lador är bilden av det Norrland, som varit och är på väg att försvinna, och om Dalarna ur den synpunkten hette det nu på följande sätt. Den som talade, var dåvarande chefen för lantmäteristyrelsen, numera överståthållaren Thorsten Nothin, somt haft älskvärdheten att, då han vid tiden för mitt besök i Dala-bygderna vistades i Leksand, önska med en del medhjälpare visa, hur frågan om Dalajordens urgamla splittring just höll på att ordnas.

— Dalarna är, sade han, det landskap, där jordsplittringen i landet är störst, speciellt i Siljans-bygden, och där genom den traditionella arvsklyvningen av jorden vid dödsfall, utan statens ingripande, ägolotterna äro minst. Enligt de för de företagna provskiftena gällande bestämmelserna, må delägarna icke mot sitt bestridande förpliktas utflytta ur byn. Med andra ord, byn skall bibehållas. Minsta möjliga ändring av traditionen skall äga rum, och vad som åsyftas är endast sammanförande av de spridda åkertegarna till för brukning mer lämpade, större brukningsenheter omkring byn.

Ett stort problem i detta sammanhang är vidare ordnandet av Dalarnas lagfartsförhållanden, som alltmer kommit att innebära en känsla av otrygghet och att omöjliggöra en ordnad jordbrukskredit för byggnads- och odlingsverksamhet. Som läget nu är med i stor utsträckning brukad s. k. »vilande lagfart», d. v. s. lagfart, som gäller endast för 20 år, har jordbruket i landskapet synnerligen klen banksäkerhet att stödja sig på och därför

också mycket små bankaffärer, och denna dalafolkets oförmåga att ekonomiskt mobilisera jorden har ytterligare befordrat en ständigt ökad jordsplittring. I Stora Kopparbergs och Sundborns socknar har jorden aldrig i gamla ti-der varit delad, där finns ingen jordabok, jorden har icke varit skattelagd, och man går numera uteslutande efter taxeringsvärde.

— Det finns bönder, insköt här överlantmätaren i länet, som ha sin åkerjord spridd på ända till 100 ställen, inklusive fäbojordarna. Andras läge framgår av vad en bonde sade mig en dag i våras: Nu har jag slutsått. Det var knogigt, för jag har åker på 40 ställen.

— Och genomsnittliga siffran?

— Att man har åker spridd på 20.

Dessa förhållanden med små och genom arvskifte ständigt minskade jordar, har man att fatta som naturlig bakgrund och förklaring till dalaböndernas folkvandring, till deras hemslöjd och till deras starka beroende av arbete: huggning, flottning och körning i skogen. Och samma huvuddrag med modifikationer efter olika lokala förhållanden ha gällt och gälla ännu i stor utsträckning för hela Norrland. Men överallt har den nya tiden och ett av dess mest markanta kännetecken: det svenska, jordbrukets tekniska uppryckning, börjat göra sig gällande\ även i norrländska bygderna, och detta i stort sett, liksom för resten av landet, från och med sekelskiftet, då en jordbruksledning för hela landet av statsmakterna organiserades. Från denna viktiga brytnings- och nyskapelsetid kan man därför datera den genomgripande agrara ombyggnad av Sverge, vars resultat jag under här skildrade resa ständigt och överallt kunde konstatera, och vid kuskandet genom Nord-Sverge fick jag nu tillfälle att se, hur även dess bygder lika intensivt som någonsin Syd-Sverges hade berörts av revolutionen och hur därmed Sverge på det förflutna kvartsseklet blivit mer omskapat än säkerligen under någon annan period av sin historia till en begynnande jordbruks teknisk enhet med allt vad det inneburit och betytt för folkhushåll och nationell enhetskänsla.Mejericentraliseringen — det Norrland, som håller på att födas.

Denna enhetsrörelse tar sig i det moderna Jordbruks-Norr-land först och främst uttryck på mejerihanteringens område, och vid här berörda tid hade redan Dalarna längst i söder och Norrbotten längst i norr genomfört en centralisering av sina mejerier, medan Ångermanland var på väg till samma mål, och de andra landskapen så småningom skulle följa. Norrland hade sålunda vid denna tidpunkt hunnit i vissa avseenden längre på jordbrukskooperationens väg än södra Sverge, och det föreföll, som om denna utveckling sammanhängt med befolkningens större intellektuella livlighet och därmed oräddhet. I Norrland ha ju flera av de stora svenska folkrörelserna delvis börjat och delvis främst vuxit sig starka: frikyrkorörelse, nykterhet, liberalism och socialism. Det innebar sålunda bara ett enkelt fortsättande av den historiska traditionen, när även jord-brukskooperationen först slagit igenom i dess bygder.

Och Norrlands hela jordbruksproblem i våra dagar innebär striden mellan de gamla splittrade förhållanden, som just i Dalarna fått sitt starkaste uttryck på sätt ovan visats, och moderna sammanslutningstendenser. Under hela den fortsatta färden längre och längre norrut kunde också brytningen på den punkten mellan gammalt och nytt klart och tydligt konstateras.

Detta framkom genast vid den första inervjun med en jordbrukare icke långt från Leksand, ungefär mitt emellan Insjöns sågverk å ena sidan och Norsbro å andra. Han hade 13 tunnland åker, 130 tunnland skog, 5 kor och föreningstjur av »Rödkulla», d. v. s. nordsvensk lantras, typisk just för Dalarna, 1 häst, 4 gödsvin, sålde mjölken till Leksands andelsmejeri och fick 13 å 14 öre. Här voro nu såväl låglandskon (självklart) som S. R. B. försvunna.

Han hade emellertid cementerad gödselstad, hade börjat med kulturbeten, så att han nu kunde ha djuren ute 1 juni—1 okt.,medan de förr hållits i skogen ij juni—25 augusti och sedan 3—4 veckor på hembete. Han använde vidare rikligt med konstgödsel och levererade en del djur till andelsslakteriet i Borlänge, men hade dock större försäljning på det närbelägna Leksand med dess starka turistström. Han odlade i nu nämnd ordning: havre, råg, korn, litet höst- och litet vårvete samt något baljväxter till foder, köpte dock mest av den sorten.

— Ja, sade han, jordbruket här, ja! Största delen av bönderna här på trakten har nog tagit kreaturen ur skogen numera och har dem antingen på fäboden, hemma i lagårn eller på kulturbeten. En del av mjölken går härifrån ända opp till Sveg, över Orsa. Det är 20 mil. Men jordbruket går tillbaka för närvarande på grund av de usla mjölkpriserna. Man har slungat kraftfodret t. ex. i stor utsträckning. Man har inte råd till sån lyx i tider som dessa. Ja, om man ser på rovorna och foderväxterna, så har intresset alldeles slappnat. Si, ungdomen frågar: varför ska vi arbeta i ett yrke, som lönar sig sämre än andra?

— Men finns verkligen fäbodarna kvar, alltjämt? I vår tid?

— Ja, till en del, vill säga. Såna som ha jordbruk. Men de andra överges, för nu håller man ju inte kreaturen på skogen.

— Nå, skogsarbetet, då?

— Bönderna här på trakten har skog och säljer utstämplat virke och massaved.

— Vart?

— Virket går till Norsbro. Massaveden till Bergslaget och Värmland.

— Värmland?

— Ja, med järnväg. Men det är allt stridigt i skogen också, ska jag säga. För det är en hel del, som hugger och kör själva, och dom vill inte, att bolagen ska lägga sig i den saken. För dom vill inte ha några mellanhänder, som tar bort den lilla förtjänst, som dom har på skogen.

— Nå, binäringar för övrigt?

— Ja, vi har ju en del hemslöjd.

— Och vart går den?

— Handlarna köper opp mot varor.— Inte mot kontanter?

— Nej, bara mot varor! Och så ungdomen, då. Dom tar mest murbruks- och byggnadsarbete på andra håll. Mest i Stockholm. Och det är bara elände, för dom får bättre betalt borta, och så skämmer dom bort ungdomen här hemma.

— Ja, sade en annan bonde i samma bygd, snart är det, sann-färdligen, bara gammalt folk kvar vid jordbruket. Ungdomen går till städerna och industrin. Det finns stärbhus just nu, här invid Leksand, där jorden ligger orörd efter de döda. Och tänk det, go vänner, att för 20 år sen stod både jordbruk och priser högst just här.

— Så jorden har inget värde?

— Nej, bara skogen och husen. Tar man bort skogen för oss, då är det nog bäst, att vi lägger ner alltsammans.

— Vore det inte bäst då att sluta med allt jordbruk häruppe?

— Sluta med jordbruk! ! sade gubben och plirade under det långa håret. Vi ska aldrig tala på det viset. Jordbruk, si, det måste finnas, sen får det gå med allt annat som det vill.

Detta var ungefär den genomgående melodien. Vad man i huvudsak framhävde, det var att allting var så oordnat och ovisst just nu. Finge man bara ordning, så att man visste, vad man hade att rätta sig efter, skulle det nog reda upp sig. Man hade ju fått i gång bra jordbruk.

— Här i Siljansnäs, nu till exempel, sade en gubbe, ha vi ju fått uppsamlingsmejeri, och det går smör därifrån till bygden, till Rättvik, Mora, Älvdalen och Göteborg med järnväg.

— Till Göteborg! För export?

— Näe, dom ät nog opp5et! Och själv har jag nyodlat hälften av vad jord jag har. Och har tagit hem korna från fäbo^ den. Men så ha vi den här välsignade körningen på skogen åt bolagen. Nu tycks det, som man skulle mista

det också, och hur ska det då gå? Ända sen 1922 har det varit alldeles på tok, genom fackföreningsrörelsen i flottnings- och skogsarbetarfacken. Då bestämdes, att körarna skulle tas från de bygder, där skogen fanns. Si, förr var det så, att den som skötte sig bäst, fick körs-lorna. Så sent som 1921 hade jag 66 hästar på skogen. I år harjag kört med 8. Och jag har kört i 35 år med i genomsnitt 20 hästar.

Detta fenomen återfinner man i övre Norrland under den formen, att bönderna börjat sammansluta sig ådalsvis och fordra, att den, som säljer skogen, också skall få ombesörja huggning och transport, vilket, som synes, innebär, att den allmänna restriktions- och ekonomiska spärrningspolitik, som kännetecknar vår tid, icke endast kommer till uttryck mellan staterna utan även mellan olika bygder och t. o. m. yrken inom samma land.

— Nej, sade denne man, nu måste vi få ordning med skiftet och lagfarterna, för nu går det inte längre så här, när förtjänsten på skogen minskar och arbetskraften, tack vare ungdomens erfarenheter i städerna och vid industrin, börjar bli så oförnuftigt dyr. Nu få vi sätta i gång med maskiner, vi också, som på andra håll.

Där hade man de sydsvenska förhållandena på full uppmarsch även i Nord-Sverge.

— Hur förhåller det sig egentligen med ungdomens arbete långt utom landskapsgränsen? frågade jag min ciceron.

— Masarna, svarade han, resa ut som yrkesarbetare, komma sedan hem och leva på förtjänsten. Leksands-masarna äro sålunda målare och snickare, Rättviks-masarna äro murare, Gagnef-borna äro trädgårdsarbetare och bandvävare, Malungs-masarna äro gårdfarihandlare och skinnare, masarna i Venjan och Våmhus göra laggkärl och hårarbeten. Murarstrejken i Stockholm förklaras därav, att murarna, som äro masar, resa hem till Dalarna, och så går det ingen nöd på dem.

— Någon starkare social samhörighetskänsla karakteriserar alltså icke Dala-folket?

— Okänt begrepp! I Dalarna! blev det torra svaret.

— Några övriga mer karakteristiska drag?

— Till att börja med att bokföring icke existerar. Det behövs ej. De ha reda på sig så bra ändå. Anse de själva. De äro ju goda affärsmän. Det gick på sin tid så långt, att t. ex. Svärd-sjö-borna, långt upp i landet, hade aktier i Gävle-fartyg. Men en sak, som utmärker och kanske mer än nu för en del år senutmärkte Dalarna, är, att skogsbönderna flyttar från skogarna ner till slätterna kring Hedemora och i närbelägna socknar. Orsaken har varit, att när bolagen köpte deras skogshemman, så köpte de i stället jordbrukshemman på detta sätt neråt lands. Bolagen ha för övrigt numera upphört att hålla jordbruk och ladugård och att förse arbetarna med mjölk. Kvar som jordbrukande finnas bara Bergslaget, Avesta, Kloster och Grycksbo. Och det beror på de höga lönerna inom jordbruket, som gjort den gamla ordningen ekonomiskt omöjlig.

Detta är ett drag, som alltmer genomgår hela Norrland, medan bruken i Mellan-Sverge, som vi hört i Västmanland, ännu uppehålla det äldre systemet.

— Vidare, fortsatte ciceronen, finns det ingen central upp-köpsförening i länet. Förut var det anslutet till lantmannaförbundet i Gävle, men det sprack. Och nu ske uppköpen genom små lanthandlare. Man förstår vad det innebär. Och vad mejerirörelsen angår, så är den eller har hittills varit usel, med massor av mejerier men klen produkt. Men nu har centralisering börjat. Och när den är genomförd, blir det bättre.

Nästa man, som besöktes, var just en från skogarna nedflyttad. Han hade 30 tunnland åker och 110 tunnland skog, 9 kor, 1 tjur, S. R. B. (han var alltså storpamp och framåtgående samt bodde mer söderut), 4 svin och 2 hästar, nordsvensk ras, samt 20 höns, mest för hushållet. Livlig, hurtig och glad för resten.

— Jag för böcker, sade han stolt. Jag täckdikar. Jag har cementerad gödselstad.

— Alltså fullt modern jordbrukare! sade jag.

— Jo, det är just vad jag är, det! Och jag kärnar hemma och säljer smöret. Ger skummjölken till svin och gödkalvar och dricker den själv. Och vad kontrollförening angår, så behöver jag ingen, för jag kontrollerar

mjölken själv, och kontrollföreningar, det hör till större gårdar, där man har tjänare.

— Nå, vart går smöret?

— Till Borlänge.

— Och fläsket?

— Också dit.

— Till andelsslakteriet?

— Justament, ja!

— Nå, skogen, då?

— Ja, det jag gallrar, går till gruvtimmer och massaved.

— Nå, kör ni också?

— »Förtjänstkörning?» Om vintern? I skogen?

- Ja.

Han slog till ett gapskratt.

— Nej, tack! Förtjänstkörning är väl det sämsta man kan ta sig till med nu för tiden. Så många som där ligger i skarp konkurrens, så blir förtjänsten ingen. Så de ligga bara ute med förlust, och gårdarna stå hemma och förfalla. Nej, det är klokare då att ha ett par tre svin, så far både folk och fä bättre, och så behöver man inte sätta efter arbetet hemma. Nej, det är såna, som måste ha kontanter genast, som måste ta körning. Men ju mer kulturen på gårdarna höjs, desto mer försvinner körningen och i stället blir det mjölk, kalvar och svin. Och om man i stället för att ge sig ut på körning, köpte redskap och skaffade sig 4 grisar, så skulle man klara sig. Nu kommer man tvärtom ofta fram till våren med skuld.

Här hade jag brytningslinjen mellan det gamla Nord-Sverge och det nya tydlig och klar. Ännu ett drag tillkom.

— Hur kommer det sig, att ni har S. R. B. och inte Rödkulla? frågade jag.

— Äh! Rödkulla hör hemma i skogen och trivs inte i lagårn. Där för hon ett sånt sakramenskade väsen, så man står inte ut.

— Nå, fäbod, då? Har ni det?

— Ja, det har jag, men jag ska säga, att det är slut med fäbodarna. För det första så vill jag inte dela upp hushållet på fäbod och hemgård. Det blir både dyrt och besvärligt. Och för det andra, nu, då det inte som gammalt i världen är brist på foder hemma utan överflöd, så behövs inte fäbodbetet. Det var en reserv, gammalt i världen. Men nu har den reserven spelt ut sin roll. Dessutom får man inte förbise det heller, att när man har korna hemma och har cementerad gödselgård, så vinner man ju all gödseln.

— Nå, hur har ni med mjölkerskor här i bygden, då?

— Jag ska säga: ungdomen går till städerna och industrin,det blir bara avskrapet kvar, så det är omöjligt att få arbetare och tjänstfolk. Dom ska till industrin. Så här ha vi skaffat mjölkerskor från Lappland och Norrbotten. Och ska jag säga, vad detta elände beror på?

— Ja, säg!

— Jo, det måste bli en propaganda mot allt det här skriket om jordbrukets uselhet. Det är en inbillning, som man har gjort politik utav, det är alltihop. Få vi bara sammanhållning inom jordbruket, så finns inget bättre yrke. Och sammanhållningen är på väg. Det är tydligt. Se bara på bönderna här omkring! Så det kommer att gå galant!

Det var rätta Norrlands-lynnet på den mannen.

Men så var siste man i Dala-raden så mycket nattsvartare i sin allmänna syn på läget. Han hade industrialiserat

sin drift på alla områden, hade stor, modern ladugård, alla slags maskiner och drev det hela vetenskapligt.

— Men jag ligger för nära storindustrin! sade han. Så det är komplett omöjligt att få ordentligt folk. De gå helt enkelt sin väg utan att säga till en gång, lämna korna stinna, så de äro sprickfärdiga. En gång gav jag lagårdsgubben order att ge dem mer foder. Han hade inte ens itts ge dem deras ranson. Han svarade mig bara: Dom skit väl nog ändå! Nej, det är rent ohjälpligt! För vad som utmärker jordbruksarbetarna här, det är helt enkelt: sabotage!

— Det är likadant i hela Bergslagen, tilläde ciceronen.

— Och räddningen?

— Sammanhållning mellan alla jordbrukare! blev det samtidiga svaret från båda.

Här som i Syd-Sverge! Det var likadant, samma visa överallt.

Så hade jag det konstaterat på tröskeln till Norrland.

Och hur skulle det nu gestalta sig där?FLODDAL, HÄLSINGLAND

Tionde kapitletTIONDE KAPITLET

Bland de röda bondeslotten.

§ I.

Det gula Syd-Sverge förvandlas i det gröna och röda Norrland.

I Dalarna hade de blånande bergen börjat. I Gästrikland, som nu kom näst i ordningen, sjönko de ner till smärre åsar, men i Hälsingland kommo de åter på allvar för att sedan följa som trogna vittnen ända upp till kustlandet i Västerbotten och Norrbotten, där de drogo sig tillbaka uppåt Lappland.

I Gästrikland har man övergångslandet vid kusten till det egentliga Norrland. Där har sen gammalt bruksrörelsen dominerat, och bebyggelsen består i stor utsträckning av små anspråkslösa herrgårdar. Bondgårdarna ha söderut en ton av arbetarbostäder från gamla tiders bruk. Men när man nalkas Hälsingland, komma de största bondgårdarna i landet, veritabla, röda träslott med borggård mellan de sammanbyggda husen. Hälsingland är arkitektoniskt det mest karakteristiska landskapet för mellersta Norrland, d. v. s. Norrland upp till Västerbottens och Lapplands sydgräns. Dess byggnadsstil har otvivelaktigt bestämt byggnadsstilen i hela det övriga Norrland, norrut räknat; Medelpad, Ångermanland och Jämtland ha modifierat typen, gjort den mindre storslagen, och förenklingen fortsättes sedan hela vägen norrut för att slutligen dels blandas med, dels övergå till ren finsk pörte-stil, med brunnssvänglar, sammanbyggda gråstugor och skorstenar av stenflis med eller utan trätäckning.

Gästrikland har en enda stad, men den största i hela norraSverge, Gävle, om 39.000, och den är omgiven av några av Sverges dominerande industriföretag: Sandvikens järnverk vid Sandviken, som har 13.000 invånare, samt träförädlingsindustri vid Skutskär, Korsnäs, Karskär och litet längre norrut Norrsundet o. s. v. Vidare har man liknande industri inåt landet, vid Ockelbo, Hofors o. s. v. Och av landskapets befolkning få cirka 42 procent sitt uppehälle genom dessa industrier, medan bara 36 procent leva på jordbruk.

Det innebar därför ingenting förvånande, att hela detta landskap verkade ungefär som Västgöta-kilen ner emot Trollhättans och Göteborgs industriområden, d. v. s. oorganiserat och med utpräglad direkt-leverans-karaktär på jordbruket, där det icke dessutom i detta fall fått helt och hållet vika för skogsintresset och sjunkit ner till bara hushållsbruk. Dessa båda former leveransbruk och hushållsbruk få nog anses vara de båda för hela Norrland mest karakteristiska, medan exportbruk som

1 Syd-Sverge åtminstone än så länge ha föga omfattning. Frågan är då bara, hur långt de båda huvudformerna hunnit i utveckling, tekniskt och ekonomiskt, och i vad mån den i övriga Sverge uppmarscherande jordbruks-kooperationen där blivit omfattad. Om mejeri-centraliseringen i Dalarna och Norrbotten med deras relativt ringa industriförekomst är ovan talat. Vi ska nu se förhållandena i Gästrikland, som näst Västernorr-lands län hyser

Nord-Sverges största industriområden.

Förste man att uttala sig var en jordbrukare ett stycke väster om Gävle. Hans arbetsfält var ganska betecknande. Han hade 50 tunnland åker men 3.000 tunnland skog, höll 24 kor,

2 ungdjur, 1 tjur, blandras, 3 hästar, nordsvenska, 3 svin för hushållet och 50 höns, likaledes för hushållet. Han ägde dessutom mekanisk verkstad och var stor delägare i ett sågverk med försågning av 50.000 timmer pr år. Han fabricerade huvudsakligen karosserier för leverans på Stockholm. Hade 60 man i verkstaden, alla rena industriarbetare utan jordbruk. Verkmästaren ägde ett litet hemman, men det arrenderade han ut.

Detta var en god bild av förhållandena vid många norrländska industriområden. Och vad sade mannen?— Här är jordbruket absolut bisak! sade han. Det finns bönder i trakten med bara j tunnland åker men med 100 tunnland skog, och så blir skogen huvudsak, jorden bisak. Däremot ha en hel del yngre bönder mellan Gävle och Sandviken gått in för intensiv trädgårdsodling, och det finns sådana, som håller två bilar, en som går på Gävle och en som går på Sandviken.

— Nå, frukt?

— Nej, det går inte. Men så ha vi följden av denna utveckling, och den kan man se på de äldre handelsträdgårdarna kring Gävle. De ha genom konkurrensen tvingats släppa köksväxt-odlingen och ha i stället lagt sig på blomsterodling. Se, saken är den, att handelsträdgårdarna ligger inom Gävle stads område, och då blir jorden för dyr att bära köksväxtodling, när bönderna dessutom ha billigare arbetskraft. Följden har blivit, att handelsträdgårdarna frångått kalljordsodlingen, byggt växthus och gått in för blommor och tidiga produkter av t. ex. potatis, bär, gurkor, tomater o. dyl.

— Nå, vad odlas här på jorden, då? Som spannmål.

— Uteslutande havre och hö. Till kreaturen. Brödsäd är ingen idé. Så nära Gävle. Billigare att köpa.

— Och mjölken?

— Säljs till Gävle-ortens mjölkleverantörförening.

— Det finns alltså centralisering på det området?

— Ja, för all del. Denna förening är en sammanslutning av samtliga mejerier i hela Gästrikland, plus By mejeri i Dalarna, två i Västmanland och tre i norra Uppland.

— Och priset?

— 18 öre för s. k. »varm-mjölk», d. v. s. nymjölkad. Denna förening är nederlag för länets andelsmejerier, men dessutom leverera också Valbo och Hille socknars jordbrukare dit, dock utan att själva ha ingått i någon organiserad andelsmejerirö-relse.

— Nå, har ni någon export?

— Ja, lite grann. Hö går till Tyskland och England. Och något lite smör exporteras från de stora andelsmejerierna. Men det var mera smörexport förr. Numera ha industriarbetarnafått bättre inkomster, så nu äta de smör, och därmed har export blivit onödig.

Som det var av intresse att bilda sig en föreställning om det ovan berörda trädgårdsbruket, besökte vi en man, som arbetade eller åtminstone ursprungligen arbetat på det området, i 1/2 mil från Gävle. Han var född 1893 av jordbrukarefamilj i landskapet, började sitt eget liv som trädgårdselev och blev småningom trädgårdsmästare i Forsbacka. Sedan arbetade han i lossningen vid Forsbacka men hade samtidigt hönseri. Så köpte han 1923 den lägenhet, han nu bebodde, fick 1928 egnahemslån och satte i gång med jordbruk. Nu hade han 25 tunnland åker och 69 tunnland skog, 6 kor, 5 ungdjur, övervägande S. R. B., 2 hästar, 4 gödsvin och 250 vinterfödda höns. Höll re-aktionsfri mjölk och fick 22 öre, emedan den var reaktionsfri. Avnämarna voro tjänstemannafamiljer vid Forsbacka. Så höll han dessutom 8 bisamhällen och sålde honungen dels till mjölkkunderna, dels till

återförsäljare i Gävle.

Denne man var alltså egentligen trädgårdsodlare men hade specialiserat sig på honung, mjölk av hög kvalitet och höns. Till fasta kunder.

— Vart gå svinen? frågade jag.

— De slaktas på gården, och fläsket säljs till kunderna och dessutom, det som blir över, till affärerna på orten.

— Finns det inget andelsslakteri?

— Nej, det finns inte något i hela länet.

— Nå, hönsen, då?

— Ja, här är avelscentrum för vit leghorn.

— Och ni säljer mycket?

— Åh, ja.

— Hur mycket?

— Ja, så där en 2.000 dagsgamla avelskycklingar och en 1.300 avelsägg.

— Och vart går allt detta?

— Dels till länet och dels norrut, ända till norra Jämtland.

Där var med andra ord rent industribruk för direktkonsumtion och begränsad inländsk export, vidareutveckling av detovan berörda leveransbruk, som denna stads- och industribygd framtvingat.

I det sambandet hade det nu sitt intresse att se, hur industrin själv, där den skapat stark befolkningskoncentration som i Sandviken, hjälpt till att lösa näringsproblemet för sina anställda. Det gick så till, att bruket först och främst hade ställt tre gårdar, om sammanlagt 700 tunnland, uteslutande på produktion av mjölk för samhället. Således förekom där varken höstsäd eller träda. Det enda, som odlades var hö och havre till utfodring samt rotfrukter till ladugården. Vidare potatis för att hålla jorden fri från ogräs, då träda icke användes.

Så fingo arbetarna potatisland själva. Bolaget håller marken

— 30 tunnland — och iordningställandet mot 5 kr. pr skörd. Sen få arbetarna själva sköta resten. Alla kor med över 12 kg. daglig mjölkavkastning stallfodras med klöver och kraftfoder, ty man har för långt till eventuellt möjliga kulturbeten, på vanligt bete hållas ungdjur, sin-kor och lågmjölkande. Och denna ladugårdsbesättning stammade från S. R. B:s huvudort: Edö i Närke.

Vid själva verket fanns dessutom ett jordbruk om 200 tunnland, avsett att förse stallet med hö och havre. På detta jordbruk hållas icke mindre än 100 man, men så ska de utföra industrikörslor, sköta renhållningen i samhället och för denna renhållning ta upp icke mindre än 7.000 kbm. torvströ pr år. Men sedan nu lastbilarna börjat alltmer tränga ut hästarna har dessas antal pressats ner från 50 till 30, varför de 200 tunnlanden blivit för mycket, och man har så gått den vägen att ge överskott av skörden till ladugården.

— Fyller nu ladugården hela samhällets mjölkbehov? frågade jag.

— Nej, blev svaret. Endast 15—20 procent.

— Och resten?

— Tas från Storviks, Ovansjö och Ärsunda mejerier samt från privata bönder i Högbo och Ovansjö socknar.

Detta exempel torde vara nog för att ge en föreställning om vad den norrländska industrin kräver av lantbruksprodukter för sina anställda, först och främst mjölk och potatis. Gästrik-land har därför också, utom stark mjölkproduktion, främst odling av hö, havre och potatis. Hö och havre till hästarna, potatis till människorna. Däremot odlas råg mycket obetydligt, endast på större gårdar och nätt och jämnt till husbehov.

Korn odlas icke heller mycket.

Man kan konstatera detta förhållande på själva landskapets allmänna utseende. Det skiljer sig, liksom f. ö. hela Norrland, från de sydligare trakterna i landet, där stark vete- och rågodling dominerar, genom sin övervägande gröna färg. De mognande sädesarealernas gula ton försvinner norr om Dalälven, det gula kommer bara som fläckar här och var i de stora, gröna ytor, som bildas av höängar och potatisåkrar. Mot skördetid, och speciellt där jägargräset dominerar, blir tonen kopparröd.

— Denna potatisodling, frågade jag min ciceron, var har den sitt huvudområde i landskapet?

— I Hille socken, intill Gävle. Beroende på den lätta, sandiga jord, som råder där, och på den gynnsamma avsättningen i Gävle. Tyvärr är emellertid försäljningen dåligt organiserad och de hyggliga priserna möjliggöras uteslutande genom potatisens prima kvalitet.

— Hur är det för övrigt med jordbruksorganisationen i länet?

— Dåligt. Med undantag för mejerihanteringen, som åtminstone är lokalt någorlunda ordnad.

— Men de ha ju gemensamt nederlag i Gävle!

— Äh ja! Det betyder mindre än det låter. Emellertid håller man för närvarande på med ganska intensivt arbete att få frågan definitivt ordnad, så att sammanhållningen och enheten ska bli verklig. Vidare får man säga, att täckdikningen är livlig. Däremot är det klent med cementerade gödselstäder. Framför allt kanske ojämnt. Men kulturarbetena äro i full fart, dock är det hårdarbetat att få dem förlagda på åkern. Det är inte sådan jordrikedom här som i södra Sverge, får man komma ihåg, och bonden är rädd om den lilla åkerjord han har.

— Nå, nötboskapsaveln då?

— Den är efterbliven, där man blandat S. R. B. och fjällras.Det vill säga i gränstrakterna, västra och norra Hälsingland. Men där de båda raserna leva var för sig är aveln bra nog.

— Hur är det med elektrifieringen här?

— Den som skedde under kriget, tynger ju de bygderna. Men i stor omfattning skedde ju elektrifieringen här norrut före kriget och i de trakterna är allting bra.

— Och allmänna ekonomiska tillståndet?

— Ja, här är det ju mest beroende av läget inom industrin, förstås. Men nog finns här en hel del välmåga.

— Och verklig svårighet?

— Nej! Det kan man inte säga.

Vad man lade märke till under färden genom landskapet var, att i närheten av befolkningsanhopningen kring Gävle voro gårdarna prydliga och utvisade klar välmåga — men ack, vilken arkitektur! — medan ett otvivelaktigt förfall gjorde sig märkbart, när man kom längre in i landet, utom kring samhällen. Samtidigt framträdde dock den för Norrland egendomliga tryggheten allt mer deciderad ju mer man stack uppåt lands, en trygghet, som sammanhänger med Nord-Sverges urgamla folkfrihet och även med skogen och den bärgning som den ger. Slutligen började nu ännu en sak att på allvar göra sig förnimbar: avstånden, vidderna, bygdernas dimensioner. Man säger, att det är gott om milar i Norrland, och det får man till fullo lära sig inse på en färd som denna. Efter en halvtimmes samspråk i en gård kunde man få åka oändliga, slingrande, backiga vägar genom ändlösa skogar, förbi hela sjösystem, över brusande älvar med timmer som dansade i timmerrännorna, innan man nådde nästa bygd. Och ju mer man nalkas Hälsingland, desto tydligare accentuerar sig den natur, som karakteriserar hela det egentliga Norrland: åkerbrukande floddalar mellan väldiga skogar och blånande bergmassiv. När vi slutligen sågo dessa blåa höjder, inte längre bara framom oss i norr, utan även bakom oss i söder, då voro vi äntligen på allvar i Norrland och då omgåvos vi av de röda bondeslotten.Fjälldalarna börja.

Norrlands jordbruk är övervägande ett jordbruk i dessa dalgångar, dessa bördiga ådalar, som i stor utsträckning

äro fjälldalar, ty norrlänningen kallar varje högt berg för fjäll, och de börja i Hälsingland. Härmed är jordbruket mera spritt än i södra Sverge, varje bygd bildar en enhet för sig. Men även häruppe förekomma stora jordbruk, det första jag mötte i Hälsingland, i Bollnästrakten, räknade sålunda 230 tunnland åker och 1.200 tunnland skog, 60 kor, 20 ungdjur och 2 tjurar S. R. B., 14 hästar, 25 svin. Det verkade sydsvenskt. Dock icke mjölkpriset, som här stod i 23 öre.

Denne man sammanfattade nu sin syn på hälsingarnas jordbruk i följande ord:

— Hälsingarna äro minsann lika yrkesstolta över sitt jordbruk som någonsin sydsvenskarna. Men jag säger för min del: här måste hård och sträng organisation till, annars går det galet. Och det kan man begripa, då man vet vad folk man här har att göra med. Till exempel: man bestämmer i en förening att priset pr liter mjölk skall vara det och det. Jaha. Bönderna hålla priset också. Det är ingen fråga om det, inte. Men! De lämna för det överenskomna priset icke den överenskomna kvantiteten, d. v. s. 1 liter. Nej! Utan 11/2 liter. Varför, tror herrarna? Jo, för att vinna konsumenten genom mutor.

— Det lär vara bonden i hela världen!

— Jaså! Då så! För sådan är han här! I Hälsingland.

— Vad utmärker dessa trakter för övrigt? Om man ser tillståndet rent allmänt.

— Att här råder gammaldags patriarkalism i gårdarna på ett sätt, som Syd-Sverge icke känner till. Och sen få väl herrarna fråga bönderna själva.

— Jo, sade deras främste man jag vill säga det, att största svårigheten med jordbruket häruppe i Norrland, det är den korta vegetationsperioden. Den innebär nämligen, att arbete med jorden häruppe blir procentuellt dyrare än söderut, eme-dan det måste utföras på kortare tid och därför drar mer arbetskraft. Så tillkommer vidare, att med bara 5 månaders jordbruk de 7 övriga månaderna måste fyllas med annan sysselsättning, och detta helt enkelt därför, att man inte kan leva på så smått jordbruk, och så kommer skogsbruket naturnödvän-digt in.

— Hur ställer det sig då med skuldsättningen?

— Den känns inte farlig. I regel inte, ska jag säga, där det finns skog och skogsarbete och industri. Så det torde nog gälla både för Sörmland, Dalarna och Hälsingland, liksom för övriga Norrland med undantag, tänker jag mig, för Jämtland, där jag vet att det är dåligt, kanske också Västerbotten och Norrbotten, men det få'n fäll höra, då'n komma dit.

Så kliade sig gubben i nacken.

— Men si, vi ha en svårighet här i Hälsingland, ska jag säja, som väl tör ska bero på, att vi är ett bra nog styvsint och självständigt folkslag, ska jag säga. Och det är vid hemmansöverlåtningen, om någon av föräldrarna dör och barna är påstridiga. Det kan bli Herrans historier då, måtro! Ja, det är nästan omöjligt att dela arvet på annat sätt än så, att hemmanet säljs och köpesumman delas. Och på det lider ju alla parter, både folk och fä och gård. Så jag har mycket fundera på det, att egentligen borde man kanske försöka få i gång med någon slags fideikommiss-institution här i Hälsingland.

— Så, hälsingarna är så svåra? Verkligen!

— Jaa, det är bra folk, jag tror knappt, det ska finnas bättre i Sverge, men svåra, det är dom. Det ska man aldrig försöka förneka. Och så är dom slösaktiga också, dom kanaljerna. Till på köpet. Som alla norrlänningar för rexten. Det ska då vara sagt med ens. Och det är då kanske inte så mycket att undra på, då de från tidigaste barndomen ska si industriarbetarna strö pengar omkring sig. För si, det är ju inte här som söröver, i södra Sverge, att jordbruk och industri ligger skilda åt, utan här i Norrland är dom ju hopblandade, så då är det lättare för bondpojkarna att få se industriarbetarnas liv på nära håll.

— Hur är det då med det ekonomiska sinnet?— Ekonomiska sinnet, sa han! Inte finns det, inte. I Norrland. Ja, jämtarna kanske. Men inte annars, inte.

— Så det finns ingen bokföring häruppe, då heller, förmodar jag?

— Inte här i Hälsingland. Det är så säkert.

— Men föreningsrörelse och kooperation då?

— Jo si, *det* finns.

— I vilken form?

— Jo, vi ha en lantmannaförening här, som är hela 35 år gammal och den främsta, ekonomiskt, i hela länet. Den uppköper åt delägarna allt, vad dom behöver och säljer deras produktion av hö och halm. Men inte nog med det, ska jag säja'n, utan sen en 7—8 år, så har den skött deras timmerförsäljningar också.

— Och vad har det medfört?

— Finfina saker. För det första: bättre ekonomi för föreningen, som gjort det möjligt att ordentligt avlöna en duglig ledare. För det andra: bättre ekonomi för delägarna. Och för det tredje: bättre ställning gentemot bolagen.

— Har man likadan kooperation på andra områden också?

— Nej, tyvärr! Si, det är nog skogen, som ligger folket häruppe närmast, så när det gäller den, så går det nog lättast att hålla ihop dem. För då vet man, vad man har emot sig, och det är bolagen. Men i andra fall, så har nog folket häruppe svårare att se, vilka dom har emot sig.

— Tar industrin arbetskraft från jordbruket här?

— Nej, det gör den inte. Det är ingen svårighet att få folk, fast daglön inte är mer än 2:50, ofta nog. Och så maten förstås.

— Men själva jordbruket, hur är det med det? Korna till exempel?

— Ja, S. R. B. går framåt bra nog, kan jag tala om.

— Fjällkon då?

— Nej, dom för ett sånt Herrans liv i lagårn. Jag hade en hel uppsättning, men jag måste göra mig av med hela sällskapet och köpte Ayrshire. Och då fick jag ro. För fjällkorna lev ju som dom värsta rallare, och man är väl människa, fast man är bonde. Men si, vad nu korna angår, så var det så sen gammalthär i Hälsingland, att hälsingebönder for upp till Härjedalen och köpte fjällkor. För si däruppe har dom fint ängshö och fina myrar för korna att beta på men har svårt att hålla dem på vintern. Så hälsingebönderna köpte och drev ner dem efter vägarna och sålde i gårdarna. Nu har det tagit slut med den trafiken. Så nu har S. R. B. kommit in och håller på att äta ut fjällkon. Och vad vi egentligen vill här i Hälsingland, det är nog att få ordentlig avelsverksamhet för fjällkon, i skogsområdet, och för S. R. B. på slätten, för där tör hon väl komma att slå sig fram till sist, ändå.

— Kulturbetena då?

— Nej, det är nog så häruppe i Norrland, att korna inte har kommit riktigt ut ur skogen ännu, inte. Och först när det har skett, kan ju frågan om kulturbetena komma upp på allvar. Än så länge ligger nog saken så, att man kompromissar genom att söka hålla korna i skogskanten, på delvis ordnade beten, hälften skog och hälften bete.

— Och jordbruksmaskiner?

— Traktorer finns ju. Men först tar man nog hästen, och räcker inte han, då sätter man in traktorn. Si, det är så, att den vinst som maskinerna ger, den rinner nog för det mesta bort i högre arbetslöner till jordbruksarbetarna också.

— Nå, exporterar ni någonting härifrån?

— Från Söderhamns- och Gävledistrikten går det ju mycket hö till England och Tyskland. Men inte härifrån inlandet. Dels går höet till kreaturen, och dels är frakten till hamnplats för lång och dyr. Men lite smör går ju till Stockholm, söderut, och till Sollefteå norrut. Med järnväg.

— Svinslakteri?

— Det ha vi haft i Bollnäs. Ett andelsslakteri, men det ligger nere nu, därför att det är så lite med svin. Men dom börja på öka så smått, och slakteriet får väl öppna igen, en dag.

— Och spannmålen?

— Det är så, att *här går södra gränsen för kornet som brödsäd.* Så här har vi råg, och det vinner mer och mer på kornet. Liksom vetet på rågen i södra Sverge. Men framför allt är det i alla fall *en* sak, som numera tilldrar sig största intresset häri Hälsingland, och det är *skogsvården.* Det vill säga: att sköta skogen rationellt. *Det är nog den största revolutionen bland bönderna, det!* Och det kan komma att leda till mycket. För om man tänker på det, att för 50 år sen, så dög småbrukarna till ingenting, och nu så är det väl dom i alla fall, som bär Sverges jordbruk, så kanske man kan tänka sig det, att det kan gå samma väg med böndernas skogsvård också, så att det kanske en dag blir bönderna som sköter skogen åt industrin och bär den, här i Norrland. Och då kanske Hälsinge-bönderna kan lösa ett problem, som nu ser nära på olösligt ut, och det är deras stora byggnader. Man vill ju inte gärna skiljas från fädernegården, men underhållskostnaderna är så stora, att dom rakt vill tvinga hälsingebönderna på knä. Och det är kanske det allra största bekymret vi har här i Hälsingland, just nu. Och adjö!

Under en hel, strålande söndag förde mig bilen från dessa storslagna bygder och deras kraftiga folk, först runt de monumentala Dellen-sjöarna ner till Hudiksvall och sedan kustlandsvägen vidare upp till Medelpad och Ångermanland, och jag hade rikliga tillfällen att ge akt på dessa Hälsingebygder, med de väldiga, röda träslotten. Jag kunde väl förstå den gamla bondehövdingens ord om hälsingarnas bekymmer för detta stolta arv från fäderna och hur det skulle kunna bibehållas. Dessa träslott, som kanske nå sin högsta fulländning just på det bördiga slättlandet strax väster om Hudiksvall, voro i mycket det gamla Norrlands adelsmärke men hade nu, genom tidernas utveckling, råkat i samma svårigheter som adelsslotten i södra Sverge. Detta visade mer än annat den stora jordbrukskrisens likformighet över hela landet och att de svårigheter med vilka Syd-Sverge kämpar, de hänga lika hotfulla även över Norrland.BONDGÅRD, ÅNGERMANLAND

Elvte kapitletELVTE KAPITLET

I surströmmingens och mesostens land.

§ 1.

Skaraborgarna dyka åter upp!

Mellan Hudiksvall och Sundsvall passerar man den s. k. Hälsingeskogen och får där den första förnimmelsen av, att man kommit in i ett mer backigt landskap än man förut prövat, och denna backighet utmärker hela Västernorrlands län, d. v. s. de båda landskapen Medelpad och Ångermanland. Knaggligare landskap äger icke Sverge, men det är backar, som till underlag ha väldiga bergmassiv om hundratals meters höjd och från vilkas topp man ser milsvitt omkring över ett land av bergsskopor, i regel med en sjö i mitten och däromkring ner mot sjön, stupande mer eller mindre, i avsatser avdelade åkrar och ängar. I Jämtland bildar på samma sätt Storsjön hela landskapets mittsjö, kring vars sidor fälten stiga uppåt i vida perspektiv mot himlen och dess som moln avlägsna fjällfästningar. Dessa tre landskap, Medelpad, Ångermanland och Jämtland, bilda för tanken den urbergskärna, kring vilken det övriga Norrland förankrats, och man låter tanken gå vidare och påminner sig då, att här står man, på dessa höjder, i själva mittpunkten av det vidsträckta land, som heter Sverge.

En vacker julimorgon bar det så från Sundsvall uppför Ljungans dalgång, som vida överglänser Indalsälvens i poetisk och romantisk skönhet. Däruppe mellan de violblå bergen, med utsikt i milar ner genom dalen, sade en av länets ledande jordbruksmän:

— Här, som i andra Sverges län, förhåller det sig så, att bönderna ännu icke fullt vaknat till insikt om sammanslutningensoch samarbetets betydelse, men liksom på andra håll är det dock bättre än fordom, och uppvaknandet har börjat.

— Vad är det, som står i vägen i detta län?

— En av de största svårigheterna för den rent ekonomiska kooperationen är böndernas politiska söndring. De politiska motsättningarna äro här som i hela landet en röta bland bönderna, och felet är, att de icke nått fram, som andra samhällsklasser, till en egen, klart utformad klasspolitik. Det innebär deras omyndighetsförklaring som medborgare i tidens värld. Och därav följer, att man vid det ekonomiska uppbyggnadsarbetet inom jordbruket icke kan och icke får förbise de svårigheter, som rests och resas av de politiska faktorerna.

— Ni menar, att om bönderna bildade ett hela Sverge omfattande, klart politiskt klassparti, så skulle det närmast vara att betrakta som den nödvändiga förutsättningen för, att också en ekonomisk enhetspolitik skulle lyckas?

- Ja.

— Hur gestaltar sig då, till att börja med, förhållandet mellan industriarbetarna och bönderna i detta utpräglade industrilän?

— Det har funnits bitterhet dem emellan, men den är numera försvunnen. För en 4—5 år sen ägde en mjölkstrejk rum här i Sundsvallsdistriktet, från industriarbetarnas sida, på grund av mjölkpriset. Det blev orsaken till, att jordbrukarna för första gång insågo nödvändigheten av sammanslutning, och därmed möjliggjordes bildandet av Medelpads mejeriförening.

— Var det enda orsaken?

— Nej. En annan bidragande orsak var tillkomsten av Ostkustbanan. Därmed började mjölk från norra Hälsingland att strömma in, och då öppnades en konkurrens, som gjorde sammanslutningen ofrånkomlig. För närvarande är mjölkfrågan ordnad, och någon anledning till slitning mellan arbetare och bönder finns här lika litet som i andra skogslän.

— Om vi så övergå till själva jordbruket, hur ställer det sig till en början med spannmålsodlingen?

— Sädesslagen äro, i nu nämnd ordning: korn, havre, råg.

— Kornet dominerar alltså?— Fullständigt. Man får komma i håg, att kornet är brödsäd i Norrland, som vetet i Skåne. Havren odlas i Medelpad övervägande till mognad, men användes uteslutande till kreaturen. I ogynnsammare belägna delar av Ångermanland odlas havren som grönfoder, ofta blandad med pellusker (ärter). Huvudsakliga jordbruksarealen i länet upptas av hövallar, cirka 65 procent i Medelpad och 70 procent i Ångermanland. Dock åstadkommer den växande motorismen att höarealen minskar, emedan hästarna alltmer försvinna. Att märka är vidare, att höpriset för Norrland är lägst i Gävleborgs län och därnäst i Medelpad. Saken är nämligen den, att höpriset bestäms av de stora mellansvenska höförsäljningsomradena: Närke och Västmanland', speciellt Västmanland, och de som ligga närmast måste i konkurrensen hålla lägre pris. Därför är Gävleborgs-höet billigast i Norrland. Vad så det låga höpriset i Medelpad beträffar, beror det dels på, att Medelpad har mindre timmerdrivning i skogen än Ångermanland, dels på att de stora bondgårdarna i Medelpads ådalar, för att ekonomisera driften, inskränkt spannmåls- och i stället ökat höodlingen, som tar mindre arbetskraft.

— Hur ställer det sig med jordbrukskrisen i landskapet?

— Rena jordbrukssocknar, som t. ex. Selånger, Skön, Alnö, Timrå, Sättna ha känning av svårigheterna.

— Hur ställer det sig med Sundsvalls konsumtionsområde då?

— Sundsvall köper upp mjölk och smör över halva Medelpad, d. v. s. över cirka 7 mils omkrets. Västeröver till Fränsta-bygden här i Ljungan, där sedan Ljungaverkens konsumtionsområde tar vid. I söder inåt Hälsingland, där Sundsvalls konsumtionsområde omfattar socknarna Gnarp, Bergsjö och även i någon mån Jättendal, vilka furnera mjölk genom Medelpads-Norra Hälsinglands Mejeriförening. Norrut omfattar det, inklusive sågverken i Alnösundet och vid Klinger-fjärden, hela nedre delen av Indals-Lidens socken samt nedre delen av Ljustorps jämte större delen av Hässjö och hela Tyndrö socken.

— Har ni ingen import av mjölk från mer fjärrbelägna orter?— Jo. Under vissa tider på hösten importerar speciellt Sundsvallsorten konsumtionsmjölk från t. ex. Uppsala. Dessutom ha vi i regel en s. k. »mjölktorka», om sommaren, beroende på, att fäbodväsendet ännu i någon mån lever kvar här i länet.

— Export då?

— Ingenting från Sundsvallsdistriktet. Glöm inte att Sundsvalls stad med omgivande, inpå stadsgränsen liggande, industridistriktet representerar en befolkningsanhopning av 70.000 à

80.000 människor, d. v. s. att detta område, som i verkligheten, rent ekonomiskt ehuru icke judiciellt, är en enda stad, kan räknas som den fjärde staden i storleksordning i landet, efter Malmö med dess 130.000, men före Norrköping, med dess

60.000. Däremot förekommer sporadisk export av runmärkt smör från norra Ångermanland över Örnsköldsvik.

— Hur ha ni med svin?

— Såväl svin som fläsk importeras från södra Sverge. Men vi ha för närvarande 2 svinavelsstationer i länet. Och 3 mindre fåravelsstationer. Vidare 3 avelsstationer för fjällkor. Men privatslaktarna husera här som i större delen av Sverge.

— Vad kan man i stort säga om länets jordbruk?

— Att det gått framåt och går framåt, speciellt i Medelpad och norra Ångermanland. Cementerade gödselstäder t. ex. når för detta län svenska medelprocenten. Småbrukarna, som dominera i länet, ha visserligen bara till 15 procent byggt dylika gödselstäder, men hemmansägarna däremot till 40 procent. Täckdikningen med rör har förekommit i liten utsträckning, på den grund huvudsakligen, att man sen 1860-talet dränerat åtminstone de suraste fläckarna med trä- eller stendiken. Nu har emellertid dikningen med rör tagit fart. Så ha vi rätt avsevärd rotfruktsodling, även om den avstannat något för tillfället. Vidare stark potatisodling, och i Sundsvallstrakten odla bönderna dessutom ganska mycket vitkål som en slags början till handelsträdgårdar.

— Hur ställer det sig med småbrukarna i detta län?

— I stor utsträckning skulle man helt enkelt kunna kalladem »åkare», på den grund att de praktiskt taget bara äro skogskörare åt bolagen.

Detta var i några huvuddrag bilden av det mellannorrländ-ska jordbruket vid kusten.

En hemmansägare i den utpräglade jordbrukarbygden längs Selånger-ån, vid vars mynning Sundsvall är beläget, intervjuades för att få fram detaljer. Han hade 40 tunnland åker, 450 tunnland skog, 15 kor, 7 ungdjur, fjällras, 2 hästar, 4 moder-suggor, 12 gödsvin, levererade mjölken dels till grannar, dels till mejeriet i Sundsvall och fick 16 öre.

Här kommo en hel del för norrländska förhållanden karakteristiska drag i dagen.

— Har ni någon förtjänst av skogen? frågade jag.

— Int just! svarade mannen. Det är nog så, att hemman så här inpå stan klarar sig lika bra utan skog.

Det var med andra ord tydligt, såväl här som vid Gävle, att ju mer samhällsbildningen fortgick i Norrland, desto mer betydde det bondens frigörande från det absoluta beroendet av skogen och möjlighet att existera på jorden.

— Hur har ni med er spannmål? frågade jag vidare.

Svaret visade följande bild: Korn 40, havre 40, råg 15 och

vete 5 procent.

— Men så är det ju det, att jag odlar hö på 4/7 av arealen.

Det var det avgörande i bilden.

— Har ni cementerad gödselstad?

— Jaha, då!

— Täckdiken?

— Ja, så gott som överallt.

— Kulturbete?

— Ja, börjat på i alla fall.

— Vart gå svinen?

— Smågrisar till grannar och fläsket till stan.

— Vilka där?

— Köttstånden i saluhallen.

— Vem slaktar?

— Jag själv. Så besiktigas kropparna i stan, men styckas i hallen.— Nå, slaktarna då?

— Nej, dom köper inte svin, bara nötkreatur.

— Vad säger ni om slaktarna då?

Då log mannen.

— Jo, vi säj fäll det, henen i Mellpa, att äre så nan ha misslyckats med allt som är, så bli'n slaktare, och då kan'en fö sej, så det tör fäll ska bevisa, att han int betala bönnren, va dom skulle ha, efter rätten och rättvisan.

— Nå, bokföring? fortsatte jag.

— Jo då! Först förde jag själv, men nu gör jag det genom hushållningssällskapets bokföringsbyrå.

— Och det är bra?

— Joo, var en sak, det! För annars kunde man nog ibland misstänka, att man hadde blive bestulen, visse gånger, om det int vore så, att man kunde si i boka, vart pengarna hade täje vägen!

Det var nog ingen oviktig synpunkt, för bondepsyket.

— Nå, frågade jag till sist, vad säljer ni nu in till stan?

— Ja, det är vitkål, morötter, 40 tunnor i fjol, potatis, så där en 200 tunnor, och rödbetor, fast då gå då morötterna bättre.

— Men det är ju full handelsträdgård, sade jag.

— Ja! Det går nog mest åt det hållet så här inpå samhällena! blev svaret.

— Men mjölet då?

— Jo, si det är nog så, att det bästa sättet är att byta kornmjölet hos handlarn mot vetemjöl. För si, folk vill ha grötmjöl. Och så får jag brödmjöl billigast på det viset, då.

Byteshandel med andra ord. Sedan jag så fått höra, att man även här, speciellt under sommaren, hade svårt få mjölkerskor och därför i regel skaffat maskiner för att vara oberoende, var bilden klar.

Så återstod mejeriet i stan. Där fick jag se en viktig sida av det norrländska näringsproblemet, nämligen den vitt förgrenade organisation, som måst byggas upp för att hålla de stora norrländska industridistrikten med mjölk, smör, grädde, ost. Och där kom hela Sverge in.— Mejeriet, sade nämligen föreståndaren, säljer först och främst mjölk till staden och industrin runt omkring. Det har 50 egna filialer, d. v. s. egna mjölkbutiker, i själva staden och dess industridistrikt, och dessutom 31 avnämare i form av specerihandlare, som ta vår mjölk åt sina kunder.

Alltså 81 försäljningsställen. Så finns det dessutom 4 självständiga mjölkhandlare i stan, som ta bland annat från Hälsingland och Jämtland. I Hälsingland hämta de nerifrån Delsbo-trakten, och frakten sker med järnväg, något med buss. I Jämtland gå de till Pilgrimstad, inte långt från Östersund, cirka 17 mil från Sundsvall, och frakten sker med järnväg.

Vad så mejeriet beträffar, så tar vi dagligen grädde från Uppsala Mejeri-A.-B. samt grädde och mjölk från Krylbo-ortens Mejeriförening. Dessutom ta vi smör från Sydsvenska Smörexportföreningen i Malmö.

Som vi sutto i mejeriets kontor och diskuterade dessa frågor, ringde telefonen. När samtalet var slut, lade föreståndaren ner luren och sade skrattande:

— Skaraborgarna ha kommit. Det var en som rapporterade, att de i dag offerera sin ost till 91 öre, fritt levererad Sundsvall.

— Och det betyder?

— Att ostpriset hos handlarna och följaktligen hos producenterna i dag åker ned med, ja Gud vet, hur mycket. Så är det här, så är det i hela Norrland ända upp till Haparanda, Över-Torneå, Pajala. Skaraborgarna äro prisbildande för osten. Överallt! Den rinner hit hela året om i en outsinlig ström. Ingen kan konkurrera till sådana priser, och all ostfabrikation häruppe kvävs.

— Nå, hur ställer sig bönderna till detta mejeri? fortsatte jag förhöret.

— Det började 1926 och har burit sig. Det är vackert så. Bönderna ha knotat och knota väl ännu. De anse, att de få för lite för sin mjölk, och ändå är det mejerierna här i Sundsvall och Härnösand, som betala högst i hela landet, Härnösand allra högst.

— Men förstå de då alls icke fördelarna?

— Jo, de ha börjat. Vi betala efter fetthalt, hållbarhet ochrenlighet, och denna metod har redan börjat åstadkomma förändring till det bättre, och därmed ha bönderna börjat begripa och i allt större utsträckning krypa hit. De förstå, att de inte kunna komma förbi oss, för vi ha börjat bli prisbildande för hela länet. Samma princip tillämpas i Örnsköldsvik, men däremot icke i Härnösand.

— Hur är det egentligen ställt i Härnösands-distriktet? Jag tycker inte, det låter bra.

— Nej, jag tror, de äro ganska efter, däruppe.

— Varför?

— Det vet jag inte.

Det blev alltså närmaste uppgift att klara upp den frågan. Och så bar vägen vidare till Ångermanland.

§2.

Bilarnas välsignelse.

Orsaken till Härnösands efterblivenhet i jämförelse med Sundsvall och till att vida större livaktighet och framstegsanda existerade i Örnsköldsvik visade sig vara framför allt en, men avgörande. Sundsvall har sitt industridistrikt runt omkring sig, tätt inpå knutarna, och likadant är förhållandet med Örnsköldsvik. Det stora industridistriktet i Ångermanälven ligger däremot 5 mil från Härnösand. Så länge norra stambanan och Härnösand—Sollefteå-banan icke funnos, utan alla varor måste fraktas sjövägen, dominerade Härnösand handeln och tillförseln på Ångermanälven, men efter tillkomsten av järnvägar och bussar ha älvens handlande frigjort sig; genom bussarna, som gå på ett par timmar till Sundsvall, på en timme till Sollefteå, har den förra staden trängt in i Ådalen söderifrån, den senare norrifrån, och Kramfors med sitt för hela industridistriktet centrala läge har alltmer utvecklats till älvens bestämmande handelsplats. Därmed har Härnösand förlorat sin forna centrala betydelse för landskapet och fått endast lokal betydelse för omgivande, glest befolkade bygder. Medelpads styrka är sålunda, att det liksom Närke har bara *en* dominerande stad,Ångermanlands olycka, att det som Västergötland

icke har någon stad, som verkligen genom sitt läge dominerar. Följden har blivit, att Ångermanland sönderfallit ekonomiskt i tre huvuddelar: en, och den minst betydande, med *Härnösand* som centrum; en, som omfattar praktiskt taget hela Ångermanälvens ådal från Nyland och ända upp till Lappland med *Sollefteå* som centrum; och en, som omfattar landskapet »nordanskogs», d. v. s. norr om Ullånger-fjärden och upp till Västerbottens- och Lapplands-gränserna, med *Örnsköldsvik* som centrum.

Till detta kommer så dessutom, att Ångermanland icke som Medelpad har två dominerande dalgångar, vilka i sig uppsamla det väsentliga av landskapets jordbruk, utan en hel rad större och mindre ådalar, dessutom ett par slättbygder, en rad fjordbygder, en utspridd skärgård och slutligen ett rikt sjösystem med omgivande jordbruksbygder. Alla dessa jordbruksområden äro sins emellan skilda av höga bergåsar, fjäll, skogar, fjordar och myrar, vilket allt tillsammans gör, att Ångermanland torde kunna räknas som Sverges mest söndersplittrade landskap, och det erbjuder därför också den måhända intressantaste och lärorikaste bilden av de svårigheter, som jordbruket såväl tekniskt som ekonomiskt haft och har att kämpa mot i en verkligt typisk »norrländsk» natur. Och så kommer slutligen till allt detta, att Ångermanland kanske näst efter Dalarna företer Sverges mest sönderstyckade jord, i det att gränsen för en ekonomisk styckning, speciellt i närheten av industriområdena, för längesen överskridits.

— Övervägande antalet brukningsdelar, sade min ciceron, är därför också enligt den kamerala termen s. k. *»lägenheter»,* vilket innebär, att jorden i fråga icke är satt i mantal (jfr Dalarna!). Dessa lägenheter äro till övervägande grad friköpta torp, och arealen går från ½ tunnland till maximum 10. Bland dessa finnas de flesta egnahemslåntagarna.

— Torpare, då? Finns det inte sådana?

— Nej! Det finns inte torpare i Norrland. Alla torp äro friköpta. Norrlänningens frihetskänsla accepterar icke arrendeformen. Dessa lägenhetsinnehavare ha vidare mycket ofta ingen skog alls men däremot servitutsrätt till vedbrand,hässjevirke, stängsel och mulbete på den bondes skog, från vilkens ägor lägenheten blivit avsöndrad. Stundom ha de också s. k. husbehovsrättigheter, d. v. s. rätt till virke för husens underhåll och reparation.

— Var befinner sig det bästa jordbruket?

— I norra Ångermanland, Örnsköldsviks-delen.

— Och hur är det allmänna ekonomiska tillståndet?

— Förräntningsprocenten för länet i dess helhet är högre än i Mellan-Sverge.

— Vad beror det på?

— Till stor del industrin.

— Hur är det? Ni har ju stor höodling i landskapet?

— Ja.

— Har ni exporterat? Och exporterar ni nu?

— Hö härifrån har sporadiskt gått upp till gruvsamhällena i Norrbotten, men numera går i själva verket allt hö till skogskörarna i norra Ångermanland och södra Lappland. Höförsäljande områden äro Ångermanälvens ådal mellan Nyland och Sollefteå och vidare socknarna i norra Ångermanland från och med Nätra. Socknarna vid Ångermanälvens ådal ovanför Sollefteå ligga däremot för nära skogarna, där går höet till egna hästar. För övrigt är det endast 6—8 procent av höskörden som har verkligt saluvärde. Så måste man räkna med den svåra konkurrensen från *Finland.* Det finska höet går från övre Finland, fr. o. m. Wasa, upp till Över-Torneå och därifrån vidare upp till de höfattiga lappmarkerna. Det största framsteget i landskapets jordbruk har dock skett just på höodlingens område, därigenom att den naturliga ängen alltmer förvandlats till vallar.

— Använder man traktorer?

— Industrin, där den driver jordbruk, men inte bönderna.

— Föreningsrörelsen?

— Dålig. Utom för mjölken. Svårigheten ligger i att få en man, som kan sköta rörelsen. *Jordbrukarna äro nog villiga att sammansluta sig, men de äro oroliga, då det gäller personfrågan.*

— Bokföring?— Ingen eller minimal.

— Djuraveln, då?

— Den har länge hindrats genom import från Finland över Sundsvall och Härnösand av kött, fläsk och levande kreatur. Så förbjöds denna import år 1916 på grund av smittofara i samband med kriget och har sedan dess icke återupptagits, och det har medfört, att man äntligen slagit sig på egen avelsverk-samhet.

— Av vad sort?

— Fjällrasen. De första, som började med den var jämtarna. Kring Storsjön. Det var redan under åren 1888—92. Från överby nära Östersund, som för fjällrasen spelar samma roll som Edö och Stjärnsund i Närke för S. R. B., har fjällkon spritt sig över Norrland, och nu drivs aveln fullt rationellt även i Ångermanland. Däremot har finnkon aldrig spelat någon roll ur avelssynpunkt.

— Nå, i den splittring, som landskapet erbjuder, kan man inte skönja någon strävan till enhetlig kooperation?

— Jo, genom bilarna ser det ut, som något dylikt äntligen skulle bli möjligt. Och det börjar man märka lite varstans.

Vi hade under detta resonemang nått fram till en hemmansägare på höjderna ovan Ullånger-fjärden, Sverges mest majestätiska kustparti, med bergknallar om en 250—300 meters höjd, uppradade runt om mot himlen, och på deras gröna sluttningar ner mot blanka insjöar vita 1830-talskyrkor och tät-byggda rödbruna byar på lut. Här gick gränsen mellan Härnösands, Sollefteå och Örnsköldsviks områden, och här var landskapet allra mest söndersprängt.

Vi stego in i en gammal, äkta ångermanländsk bondgård med stora, luftiga rum och vita stärkgardiner, trasmattor på golven, öppen spis, vitkritad och med doftande lövruska — men familjen bodde i köket. Dock — bonden hade ett litet kontor med skrivbord. Medaljer och diplom skymtade. Det var samma andas barn här uppe som i Syd-Sverge, trots alla naturens svårigheter. Gården hade 13 tunnland åker, 70 tunnland skog, 8 kor,

2 ungdjur, 1 häst, svin till husbehov, skiftande antal, höns dito,7 får. Medelmjölkmängden pr ko och år var 2.000 liter. Fett-halten — typiskt nog, nu voro vi på väg norrut — okänd!

— Nå, frågade jag till att börja med, har ni mejeri i bygden?

— Näe, då!

— Varför det, då?

— Bygden är för liten, och så har det varit för långt till älven (d. v. s. Ångermanälven på andra sidan bergen).

— Hur långt?

— 5 mil.

— Nå, vad gör ni?

— Jag separerar nog mjölken hemma och kärnar grädden till smör. Och sen säljer jag dels lite här hemma på orten och dels till älven.

— Var då?

— Till sågverkena. Kramfors, Frånö. Och så är vi några som levererar till handlar Karlström i Torrom, och han går med båten ner till Härnösand och står på torget där. Härifrån så skicka vi vårt smör till honom med

postbussen.

— Och vad får ni?

— 2: 75. För si, det är kvalitet.

— Vad odlar ni, då? }

— Hö, korn, havre och potatis.

— Vilket mest?

— Hö. 8 tunnland på 13.

— Och sen?

— Ja, lika mycket av korn och havre.

— Säljer ni?

— Näe. Ja, jag sålde lite potatis förr, men sen priset har gått ner till 3 kr., så löna det inte. Transporten är för lång. Så vi ät väl opp'en.

— Fiskar ni då?

— Näe. Vi köp tå fischara.

— Men ni äter väl surströmming, i Herrans namn? Som ångermanlänning och hederlig karl?

— Ja, huga då! Hur skulle det annars vara!! svarade han skrattande.Ty här voro vi mitt i surströmmingens rike, alldeles innanför Ulföarna.

— Skogen då?

— Det är fäll nån liten förtjänst genom avsalu av en eller annan stock. För nu, då det har blive så uselt pris på va man får tå jordbruket, så har en ju måst ta lite ur skogen. För att jussom fylla i skillnan.

— Men vad har ni för framtidsplaner i dessa bygder, då?

— Ja, vi bo ju så tokigt till, vet jag. Så förr i världen var det ju aldrig lönande tänka eller göra nå framtidsplaner alls. Utan då fick man nog mest ta det som det kom och vara glad, att man kunde rädda livhanken så pass, att han rack åtminstone fram till graven. Men nu ha vi ju fått bilar och bussar, så jag får fäll säja det, att nu ha vi nog jussom börja fundera så smått vi också här i avkroken våran.

— Nå, vad då, då?

— Jo, si, vi ha tänkt som så, att först skulle vi fäll ta och försöka i alla fall att sätta opp ett andelsmejeri där i Herrskog, som skulle omfatta hela bygden jussom från Storfjärden i söder till Skuleskogen i norr, och så från kusten i öster och till älven i väster. Och så skulle nästa steg bli då, att vi skulle få opp ett andelsslakteri för svin och nötkreatur. Och så allra sist att få i gång riktig uppfödning av avelsdjur, för vi har ju god tillgång på skummjölk, som vi kan ge kalvarna, och vad aveln angår, så står'n ju bra nog högt här i bygden allaredan.

— Och ni tror, att det kan bli av?

— Ja, nu så, då bilen har komme, så ska fäll just ingenting vara omöjligt längre!

— Så, ni gillar bilarna?

— Bilen ja! sade han och sken. Ja, det må fäll vi veta, som bott här så långt från all ära och redlighet i så många släktled, son efter far, och aldrig kunnat tänka på nån bättring, förrän bilen kom. Så, Gud välsigne han, som uppfann'en, säj vi. För nu så kan vi ju få till å bli männischer, vi med, som alla annren i landet. Det är vårt ord, det! Och häls dom det, dom som makten ha, om det nu är där i Härnösand eller där i Stockholm.Jag är själv Härnösands-bo, och under hela min uppväxttid grubblade jag, ja även sedan, långt in i livet, har jag grubblat på, hur denna avstängda bygd, så vacker men så bakvänt belägen, skulle kunna dras inom civilisationens gränser. Nu

hade det ljusnat, och jag medger, att jag kände samma glädje som den hederliga bonden, vars ögon lyste av förhoppning, och med honom välsignade jag, i Ångermanlands namn, de alla svårigheter äntligen övervinnande bilarna.

§3-

Sörkörarnas ättlingar.

Färden fortsatte från dessa splittrade bygder upp till örn-sköldsviks-distriktet, där alltså Ångermanlands längst hunna jordbruksområde väntade. Denna trakt, speciellt Nätra socken, var gammalt i världen känd för sin högt drivna linodling och linnemanufaktur, och därifrån liksom från kringliggande socknar utgick också en betydande export till Stockholm, förmedlad genom de i Sverges äldre ekonomiska historia berömda s.k. »Sörkörarna», d. v. s. Norrlands-bönder, vilka om vintrarna vandrade med sina foror ner till Stockholm.

Enligt vad jag nu fick höra runt Örnsköldsvik, skulle sörkörarna ha lämnat i arv till bygdens folk ett utpräglat affärssinne, och som bevis härför pekades på den rikt utvecklade handaslöjden speciellt i Själevads socken, alldeles intill Örnsköldsvik.

— Någon anmärkningsvärd stöd- och binäring, sade ciceronen, existerar nämligen icke för det ångermanländska jordbrukets del — utom trävaruindustrin naturligtvis — förrän man nått norr om den s. k. Skule- eller Nordanskogen. Där förekommer som hemindustri: fabrikation av bilkarosserier, av pjäxor, skinnvantar och ull-laddor, varjämte därifrån förmedlas diverse varor såsom renhudar och skinn från Lappland till Stockholm. Vidare finns det i dessa trakter »rökare», d. v. s. personer, som resa upp till Lappland, köpa och slakta renar och röka renstekar, som sedan försäljas söderut. Likaledes uppköpaoch exportera de skogsfågel. Och slutligen köpas unghästar i Jämtland, som uppfödas och sedan försäljas som timmerhästar neråt bygderna.

Förste man, som besöktes, var en småbrukare icke långt från Örnsköldsvik. Hela trakten där, dels kring Mo-älven och dels i Arnäs socken, erbjuder anblicken av slättbygd inom skogsåsar, och landskapet är av storvulen, litet karg skönhet, något påminnande om Bohuslän. Småbrukaren i fråga hade 8—9 tunnland åker, men jordbruket spelade för honom ingen roll. Han hade börjat som snickare och sedan med sina söner upparbetat en fabrik, som nu räknade en arbetsstyrka om 100 man och där man tillverkade förut nämnda karosserier, men dessutom också möbler, butiksinredningar, sadelmakerivaror o. s. v. Det hela gav ett intryck närmast av Småland och Västergötand med deras starkt utvecklade hemindustri. Och det intrycket blev bestående under hela färden i dessa bygder.

Här kände man nu Norden nalkas alltmer med sina kalla pustar, ty här kom snön för första gången som inslag i diskussionen. Det var hos en gammal hemmansägare i samma trakt. Han hade en gård om 5 tunnland åker men ingen skog och inget bete, j kor, inga ungdjur och ingen häst, en gödgris. Han odlade av spannmål bara korn, dessutom litet potatis och rovor.

— Vart går mjölken? frågade jag den vitskäggige, fryntlige gubben.

— Till örnskölds viksortens mejeriförening.

— Och priset?

— 14,5 öre.

Här började alltså priset att gå ner igen, sen det stigit genom hela Norrland, söderifrån räknat.

— Vad är det som ger er mest inkomst?

— Mjölk och potatis.

— Hur mycket?

— Ja, mjölken ger väl en 1.400 kr., potatisen en 200 och så lite fläsk och smågrisar en 180.

— Summa 1.780. Inte sant?

— Jo, ska väl bli det.Så kom ett exempel på den till gränsen för det möjliga drivna ägostyckningen.

— Se här, sade nämligen ciceronen. Själva den egentliga åkerarealen är bara 4½ tunnland. Resten är gårdsplan. Som därför också används till bete.

— Jaha då! sade gubben. Den har jag kalkat och övergödslat, så det är bra kobete, värre. Hade jag bara fått lite skog, hade alltsammans varit fint.

— Åkerarealen var så liten, förklarade ciceronen, att han ej kunnat tilldelas vare sig skog eller beten vid styckningen. Var det inte så?

— Jo, svarade gubben.

Så tillade han:

— Men si, värst är det med grannsämjan.

— Hur så?

— Jo, si storbönderna är avundsjuk på oss mindre. Dom säj, att det är alldeles för stor konkurrens från vår sida, och dom är sint (arg) på, att vi driv opp och förbättra jordbruket. Och det blir då allra värst om vintern.

— Varför just om vintern?

— Jo si det är snön, då, förstår man.

— Snön??!!

— Jo, si när snön kommer om vintern från sjön och från havet, så fyll han alldeles opp stora dräneringsdikena, så att, om man int skotta bort'en, så blir det då alldeles rent på tok om vårn med översvämning för oss alla, när vårsmältningen börja. Men om vintern, då, när det är flera ägare till dikena, så är det alldeles lögn, att bönderna kan samsas om skottningen. För somliga neka då alldeles att ta i en skovel, och så blir det bara skäll och osämja och virrvarr alltsammans.

Under hela resan kom icke *en* bild fram, som på ett mera klassiskt enkelt sätt klargjorde den urgamla bondepsyken än denna.

Näste man hade hela 18 tunnland åker, 100 tunnland skog och 60 tunnland impediment, 12 kor, 3 ungdjur, 2 hästar, 2 modersuggor, sålde mjölken till mejeriet i Örnsköldsvik, pris14 öre, samma sänkning igen, priset stod i genomsnitt högre i södra Norrland. Ur skogen tog han cirka 400 träd pr år.

— Här, sade han, d. v. s. omkring Örnsköldsvik, ha vi kommit till den ställningen, att jordbruket, tack vare alla förbättringar, som har ägt rum på senare år, kan producera mer än staden och distriktet kan konsumera.

— Är det därför ni börjat med export av runmärkt smör?

— Det är nog det, ja.

— Hur långt sträcker sig örnsköldsviks konsumtionsområde, då?

— Ungefär 2 mil runt stan!

— Hur långt sträcker sig Härnösands? frågade jag ciceronen.

— Ungefär lika långt, d. v. s. kanske 3 mil. Norra delen av Hässjö och så Häggdånger i söder, Säbrå och delar av Stigsjö och Vicksjö i väster. Hernön i öster.

Som Härnösand har 12.000 invånare och Örnsköldsvik bara

5.000 men dessutom ett helt industridistrikt omkring sig, och som båda städerna, trots så väsentlig skillnad i folkmängd, ha lika stort konsumtionsområde, så förstår man, vad industrin betyder, där den finns. I örnsköldsviks-trakten, där den ligger koncentrerad, har den drivit upp jordbruket så kraftigt, att man kunnat sätta i gång med export av överloppsvaror, i Härnösand har utvecklingen stått stilla.

— Vilka socknar omfattar örnsköldsviks konsumtionsområde? frågade jag vidare.

— Arnäs, Själevad, Mo, delar av Nätra, Sidensjö, Gideå och södra Grundsunda.

— Och vad odlar man här som spannmål?

— Korn och havre.

— I vilka proportioner?

— Dubbelt korn mot havre.

I Medelpad hade det varit 50—50. Alltså förelåg en betydande förskjutning till mer utpräglat nordiska förhållanden bara från länets södra del, ett avstånd på cirka 20—25 mil.

— En sak, som börjar häruppe, insköt ciceronen, och som är av intresse, emedan det belyser dels vad olika terrängförhållanden kunna åstadkomma för olika former inom jordbru-ket och dels vad bristen på arbetskraft eller alltför höga arbetspriser kan frampressa i uppfinningsväg, är det här.

Han visade ladugården. Bakom korna gick den ofta men icke alltid förekommande rännan, och i den fanns bakom varannan ko en lucka med lock som en brunnsöppning.

— Man använder häruppe numera s. k. gödselhus, fortsatte han. Eller gödselkällare. Den här ladugården står, som vi se, i en skarp backsluttning, och det är ytterst vanligt. Då har man under golvet byggt in en regelrätt källare av cement eller betong, och genom dessa luckor mockas gödseln ner i källaren. Förr i världen voro dessa källare öppna eller stängda bara med träväggar, men de starka ångorna frätte sönder både väggarna och ladugårdsgolvet, och nu har man cementerat. Detta inbesparar oändligt mycket arbete. Förr måste man ha en man att sköta gödseln. Nu kan jungfrun göra det i en handvändning. Och så hålls lagårn snygg och luktfri på ett helt annat sätt.

Där var sopat och utan spindelnät, genom stora fönster sken solen in, det var torrt, rent, propert. Det luktade hö från skullen men knappast lagård. Och dylika lagårdar utmärka i mycket stor utsträckning i synnerhet övre Norrland av det skälet, att man där kommit senare än söderut och haft tillfälle lära av utvecklingen, vilket medfört, att på sätt och vis ladugårdskulturen för genomsnittsbrukaren stiger, ju längre norrut man kommer.

— Nå, frågade jag, och mjölkerskor?

— Samma elände som på andra håll.

— Så man använder mjölkningsmaskin?

-Ja.

— Nå, det ekonomiska tillståndet? I dessa bygder.

— Genomgående gott. Det vill säga, detta gäller då de två socknarna, som ligga direkt på Örnsköldsvik, alltså Arnäs i norr och Själevad i söder, samt delvis Nätra, som har industrin

i Köpmanholmen att sälja till.

— Det beror alltså helt och hållet på industrin?

— Helt och hållet. Ty i ytterkanterna av nämnda socknar, bort från industrin, är det redan märkbart sämre. Men dessutom beror det också dels på gammalt affärssinne, nämligenhos Själevads-bönderna, dels på ytterlig sparsamhet, hos Arnäs-bönderna. I den senare socknen anses det sålunda icke finnas en bonde, som inte har hemmanet gravationsfritt och dessutom åtminstone 5.000 på banken. Och vad Själevads-bönderna angår, så anser man, att deras affärssinne är ett arv från den tid, då de voro »sörkörare». I stort sett kan man säga, att dessa två socknars välmåga beror först och främst på avsättning till stan och industrin, för det andra på hemma-industrin och för det tredje på skog, men icke mycket.

— Föra de böcker?

— I regel inte. Ställningen kan nog närmast betecknas på det sättet — och det torde gälla hela Sverge! — att se bönderna, att hushållningssällskapet tar itu med och söker finna en lösning på de ekonomiska problemen, så väckas de. Annars bli de slöa, likgiltiga och misstänksamma. Och dessutom finns det en hel del trakter här i Ångermanland med storbönder, som främst blivit förmögna på skogen och som alltjämt räkna egentligen bara med den.

— Det skulle alltså i första hand hänga på sällskapen?

— Så har det åtminstone varit hittills. De ha ju varit jordbrukets eget organ, och därifrån har ledningen hittills kommit. Och skulle man ange ett mål som önskvärt, så vore det, att länen ordnade sina marknader inom sig själva, d. v. s. att länsbefolkningen i första hand täckte sina behov genom att köpa av länets egna brukare. Och för det borde sällskapen på allvar gå in.

— Och det skulle vara möjligt även i Norrland?

— I mycket stor utsträckning. I mycket större utsträckning än man tror. Tänk bara, vad det skulle stimulera produktionen och strävan efter kvalitetsförbättring.

— Men frukt, till exempel?

— Ja, vi ha väl fått massor av frukt här i länet bara på senaste tjugufem år. Och ta reda på vad som gjorts just för frukt-och trädgårdsodling uppe i Västerbotten. Det är storartat!

— Och svin?

— Ja, se bara här i denna bygd! Här importeras inget fläsk. Här utföres!— Vart då?

— Till Sollefteå och Nyland i Ångermanälven. Ordna bara mejerirörelsen, och sen är svinodlingen lika lätt att driva i Norrland som i södra Sverge. Och det är min tro, att den vägen kommer det att gå, d. v. s. att länen bli allt mer självförsörjande. Tvingas dit. Ty allt det här med hemmaindustri kommer att falla bort. Den verkliga industrin kommer att ta kål på alla dylika hemmaindustrier. Prisbilligheten kommer att växa, därmed blir det omöjligt för förläggarna av hemmaindustrierna att konkurrera, och vad ska då jordbrukarna, som hittills hjälpt sig fram med allt slags dylik biförtjänst, sedan göra? Det blir att gå tillbaka till jordbruket, och i samma stund kommer kravet på självförsörjning inom länen att resas. Kom, ska jag visa!

Bilen susade iväg genom landskapet, där hässjor höllo på att fyllas åt alla håll. Gubbar, gummor, barn, hela bygden var ute. Kafferök steg ur dikesrenar, kvinnornas vita hucklen tindrade över fälten som måsvingar, räfsorna lyste som prickar i en stenig farled. Det var den klassiska nordsvenska sommarbilden under den glada höskördens tid. Så kommo vi upp till toppen av en riktig norrländsk »backe», från vilken man såg vida över den majestätiska bygden med älv och sjö, Själevads egendomliga, vita rundkyrka på sitt näs och sen bort mot blånande fjärran. Häruppe var den fria himlens luft, den rätta Norrlands-luften, litet vemodig, ty man kände sig borta från allt vanligt liv, och stugorna voro grå, arma, getter gingo nickande omkring, bräkte och släppte ut ett till synes ändlöst förråd av kaffebönor, medan de smackade belåtet och stirrade med sina gröna glasprismaögon.

Bonden här hade 14 tunnland åker, 35 tunnland skog, 7 kor,

2 ungdjur, 1 häst, 1 modersugga, smågrisar, höns till husbehov. Mjölken gick till mejeriet, pris 14 öre.

— Denne man syr sportpälsar! sade ciceronen och hämtade ut bonden. Han kom, i vadmal och laddor, barhuvad med för vinden fläktande, färglöst hår, stilla, blåögd, med nästan lika blek färg i ögonen som getterna, blyg.— Nå, Bylund, sade ciceronen, hur många pälsar syr ni pr år?

— Ja! svarade han. Jag vet int.

— Åh jo! Nog vet ni det!

-Ja!

— Två hundra?

— Ja, säg fäll sex hundra.

— Sex hundra! sade jag häpen.

— Ja, visse år, vill säje!

— I regel, då?

— Ja, en tri, fyre hundra stycken.

— Syr ni på maskin, då?

-Jaa!

— Och vem skär till?

— Jo, det ä nog jag, som gör det, å! Förståss!

— Men vad beror antalet på, då?

— Jo, om det är varma eller kalla vintrar.

— Men ni har väl hjälp?

— Ja, det är fäll en eller två jänter, som hjälp till och sy då, förståss!

— Och vilken är er förläggare?

— Det är en skinnhandlare i Örnsköldsvik, svarade ciceronen. Och han säljer sedan dessa plagg över hela landet. Vidare är det en hemmansägare här i Självad. Han är den största förläggaren. Han reser själv till skinnmarknaderna i Leipzig och London och följer noga rörelserna på hela världsmarknaden.

— Nå, hur många bönder här i Självad syssla med denna binäring?

— En ioo—150 stycken. Socknen har tillsammans 300. Så då förstår man, vad en dylik hemma-industri betyder.

Detta var ju en direkt motsvarighet i norra Ångermanland till förhållandena i Sjuhärads-bygden i södra Västergötland. Och orsaken? Densamma som där! Små brukningsdelar, ringa eller ingen skog och ingen eller föga export på grund av att jordbruket ännu var i stort sett oorganiserat. Härav framgår att, som i det föregående berörts, skillnaden mellan Syd-Sverge och Nord-Sverge i själva verket är mycket mindre, än manföreställer sig. Samma slags svårigheter göra sig gällande i de norra som i de södra delarna av landet, samma hjälpmedel prövas, och samma väg ut ur efterblivenheten rekommenderas av de ledande inom jordbruket: organisation, industrialisering, specialisering och uppdrivande av kvaliteten.

Konstaterandet av denna likhet mellan södra och norra Sverge var det, som framför allt gav besöket i norra Ångermanland intresse, och om denna likhet framträtt för första gången fullt klar däruppe så skulle besöket i Jämtland än grundligare inpränta den sanningen, att Syd-Sverges uppfattning om nordsvenska förhållanden knappast på någon punkt håller riktigt streck.

§4.

Till den nationella enhetens historia.

Det första intrycket av Jämtland, när man nalkas Östersund österifrån, på landsväg från Sollefteå, d. v. s. över Ragunda—Stugun, är icke särdeles sympativäckande. Från de leende bygderna vid Sollefteå dyker man in i den verkliga norrländska storskogen, och sen tycks den aldrig vilja ta slut. Vatten, älvbitar, sjöar blinka till, rödmålade samhällen ligga till synes livlöst sovande i sommarnatten bland skyhöga granar, men man ser sällan öppen bygd, det blir bara mörkare och mörkare, tyngre och tyngre skog. Slutligen förefaller själva landsvägen inte längre orka vindla hit och dit för att söka komma ut i det fria. Den ger upp, lägger sig rak och resignerad, mil för mil som ett vitt begravningslakan, skogen krymper, dvärgträd, myrar, svedjor, nakna bergpartier efterträda storskogen, vägen tycks ha kommit fel och gå mot Lappland eller snarare mot Nordpolen, ty sommarvärmen dör bort i den isklara luften, man har känslan av att nalkas den eviga snön, och så med ens sjunker skogen bort som

genom ett trolleri, man ser ett vidsträckt, kallblått vatten djupt under sig, fjärran i himlen anas ljusblå fjällmassor, nere mot sjön synas hustak, torn, flaggstänger. Huttrande av kyla skramlar man in i en död stad,sovande i det vita ljuset: *Östersund,* den svenska fjällvärldens huvudstad. Denna stad verkade på mig som ett civilisationens och kulturens övergivna, längst ut i fjäll- och skogsvärlden bortglömda fyrskepp. Det låg något heroiskt över det hela.

Men vad kunde det nu i dessa isiga bygder finnas för jordbruk? Läget var också svårt, tillståndet mörkt. Undersökningen, ledd av en utomordentlig ciceron, sträckte sig först över stadens närmaste omgivningar i Brunflo socken, österut ner mot Medelpads-gränsen, vände sedan västerut, rundade Storsjön, gick norrut upp till Alsen, runt den och kring norra delen av Storsjön tillbaka till Östersund och så över Lit, Häggenås och Hammerdal upp till Strömsund, där Jämtland slöt, och färden fortsatte genom en kil av norra Ångermanland och södra Lappland vidare upp till Västerbotten.

Förste man, som besöktes, var en avelsman icke långt från Östersund. Han var född mot Medelpads-gränsen men bosatt på detta ställe sen ett tjugutal år, hade 32 tunnland åker, 220 tunnland skog, 12 kor, 12 ungdjur, 3 hästar, ett par svin för husbehov, 50 höns, en medelmjölkmängd av 3.800 liter med en fetthalt av 4,05 procent, sålde reaktionsfri konsumtionsmjölk in till Östersund och fick 26 öre, det högsta mjölkpris jag noterade för Nord-Sverge. Han hade stor, präktig ladugård, cementerat gödselhus både för den och för stallet och här var statens avelscentrum för nötboskap av fjällras. Det var en mönstergård och mannen en föregångsman, som hade väl reda på sig.

— Hur är det egentligen ställt här i Jämtland? frågade jag.

— Ja, svarade han. Om jag sa, att det var bra, så ljög jag.

— Hur ha ni det t. ex. med täckdikning?

— Det finns inte mycket av det, inte. Och vad ska man också begära? För det första: jorden är ju starkt kuperad, åkrar och ängar ligger ofta i starka södersluttningar, och där behöver inte dikas. Vidare: arbetspriserna.

— Äro de höga?

— Höga! Sju kronor om dan, utan kost. Räcker det till? För redan förut fattiga bönder.

— Vad bero dessa höga priser på?— De rika arbetstillfällena i skogen.

Här hade man det så ofta bland intresserade Norrlands-jordbrukare påtalade hindret för Nord-Sverges jordbruk från skogens sida.

— Nå, bokföring?

— Ytterst sällsynt.

— Andelsmejerier, då?

— Det går ganska säkert framåt, däremot. Dessbättre.

— Slakteriförening?

— Finns inte.

— Svinavel?

— Mycket lite. Man har dock börjat hålla lite grisar. Det finns två avelsstationer i länet och några galtföreningar. Yorkshire. Så har hönsavel kommit i gång rätt bra runt Östersund och vid en del stationssamhällen. Men det finns inga uppsamlingsföreningar. Ingen organisation. Det är bara direkt avsalu på torget.

— Nå, avelsdjuren av fjällraser, vart gå de?

— Till Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands och Västerbottens län. Mest inom vårt eget län, förstås, och därnäst till Västernorrlands.

— Och hur ställer sig spannmålsodlingen?

— Ja, det är korn, råg, havre och ärter, Jämtlands gråärt. Den är liten, småfröig, härdig och tidig. Så det är den enda, man törs lita på. Så är det hö, förstås, 60 à 70 procent av arealen här i Storsjö-trakten. I rena fjälltrakter är det, praktiskt taget ingenting annat än hö, och så lite potatis. Man har prövat med korn, men det har inte lyckats, hittills åtminstone.

Här tänkte jag på frysningslaboratoriet vid Svalöf. Skulle kanske t. o. m. vete kunna odlas här en dag?

— Vad höet beträffar, fortsatte min interlokutör, så vill jag påpeka något, som är av intresse, och det är *järnvägarnas betydelse för en avlägsen landsända som Jämtland.* Intill slutet av 1870-talet hade vi här, som på så många andra håll, bara naturlig äng. Men i och med att vi fick järnväg och förbindelse med sydligare delar av landet, fick vi in klöver och timotej, dåslutade den primitiva skörden av skogsfoder, och då började vallodlingen, som så småningom alldeles slagit ut naturhöet.

— Och vad omfattar jordbruksindustrin här?

— I stort sett: nötkreatursavel, hästavel, ostfabrikation, höexport och potatisexport. Osten produceras huvudsakligen privat, något i mejerierna. Det är den helfeta, storpipiga Jämtlandsosten. Och så mesost.

— Nå, Sverges vänner, skaraborgarna, då? Känner ni av dem, här också?

— Åh! Om! Att det bara *kan* och *får* finnas så hänsynslösa människor!

— Och höet, vart går det?

— Till Västerbotten och Norrbotten. Men den exporten har i alla fall minskat. Det kommer väl den dag, då inget län behöver importera just nånting, tycks det. Potatis, vill säga, den går ju alltjämt norrut. Men vad som är att märka är, att fast vi har så fina egna hästar här i Jämtland, så är icke desto mindre importen av hästar större än exporten. Det är ardennerhästar. Och det beror på de tunga körslorna i skogen. Ardennern och ardennerblandningar, det är det, som köps på hösten, så användas djuren om vintern, på basvägarna i skogen, och sen säljas de, om våren, ner till Hälsingland, Uppland, Gästrikland, Västernorrland o. s. v.

— Nå, lastbilar, då?

— De äro nog bra, ur många synpunkter, men inte göra de livet *ekonomiskt* lättare. Det är då säkert. Tänk nu t. ex. bara på vedhandeln i Östersund! Förr sålde bönderna kring stan ved på torget och fick en slant på det. Då gick det området cirka 1 mil kring stan. Och nu? Ja, nu kommer det bondbilar med ved från 5 mil, och följden har naturligtvis blivit, att priserna ha gått ner, och inte måttligt. Nu är faktiskt själva *vedvärdet* lika med noll. Det enda man vinner är, att man får skogen gallrad.

— Har man då *ingen* hjälp av skogen?

— Runt Östersund kan man säga, att bönderna praktiskt leva på sin jord och har någon hjälp av sin skog men inte heller mer. I områden som Ragunda, Stugun och åt den kanten,österut vill säga, såldes skogen ut under kriget, så köpte man aktier, krisen efter kriget tog dem, och nu är det svarta fattigdomen. *Se, det är i själva verket så, att folket i skogsbygden inte är vana vid eller förstår sig på jordbruksarbete, och när de nu ska leva på sådant arbete, så ha svårigheterna kommit.* Och mot södra sidan av Storsjön i socknar som Oviken, Hallen o. s. v. är det också väldigt svårt. Där ha rader av stora, gamla jordbrukshemman redan gått exekutivt, och många andra äro på väg. I norra Jämtland, i Hammerdal, Ström, Alanäs, är det likaledes jämmerligt.

— Ha *de* heller ingenting från sina skogar?

— Herregud! Skogen kan väl inte göra allt. De ha nog skogar, men de ha blivit hårt tagna. *Och så får man inte glömma, att det i stor utsträckning är fjällskog, som har föga värde.*

Här avklăddes nu de »rika Norrlands-bönderna» med sina »outtömliga skogsarealer» den romantik, de länge haft i Syd-Sverges ögon. På det mest hårdhänta sätt hade kristiderna gått fram över dessa norrländska skogsbönder,

och fråga är, om det icke i längden kommer att visa sig ha varit till välsignelse för Norrland, genom att ge ytterligare fart åt den utveckling på jordbrukets område, som däruppe varit i gång sedan sekelskiftet.

— Hur är det egentligen under förhållanden som dessa, frågade jag så, med det allmänna ekonomiska tillståndet?

— Ja, jag kan bara svara för den delen, som ligger här, och här är *skuldsättningen avsevärd.* Högst avsevärd!

— Syns ingen ljusning?

— Nej. Tvärtom. Det tycks bara bli värre. Vi ha t. ex. hela elektrifieringseländet från kriget, som ligger efter. Och så denna kris då, som aldrig tycks sluta.

— Och om man skulle sammanfatta orsakerna till Jämtlands svårigheter, vad skulle man då peka på?

— Det är sagt i två ord. Det är, att här varken finns *städer* eller *industri.* Bara skog, ofta värdelös. Och så en sak till! Dessa bygder sakna tyvärr mycket ofta det allra viktigaste: *personliga ledare.* Lantmannaskolorna, som nu finnas och rättlivligt besökas, J. U. F. och Rockefeller's Education Board kanske kan förbättra tillståndet på *den punkten.* Låt oss hoppas det!

Detta var nära nog det dystraste uttalandet på hela resan.

— Vad ligger egentligen bakom alltsammans, frågade jag ciceronen, då vi åter kommit upp i bilen och fortsatte genom bygden.

— Jo, svarade han, det är *en* sak, som är besvärlig och sorglig här i Jämtland. *Och det är, att det är lögn att få bönderna att se saker och ting ekonomiskt.* Det förefaller, som om det vore komplett omöjligt att få dem att lära sig *kalkylera.*

— Men det är ju märkvärdigt! Jämtarna, som i alla tider räknats för de enda knepiga affärsmännen i hela Norrland.

— Det stämmer. Men så underligt det kan låta, så är det samma sak. De ha varit knepiga, de ha måst vara knepiga, därför att de varit fattiga, och de ha varit fattiga, därför att de haft dåligt jordbruk, och därför att de haft dåligt jordbruk ha de aldrig brytt sig om att kalkylera med det.

— Vad ha de kalkylerat med då?

— Först och främst med hårt arbete, *slavarbete.* De kunna arbeta hur mycket som helst.

— Egendomligt! De kunna arbeta hur mycket som helst, men utan ledare blir det ändå ingenting. Det är ju Göinge-bygden i Skåne.

— En ny typ håller emellertid på att växa upp från småbruken och egnahemmare.

— Också som i Skåne. Är det svårt med mjölkerskor?

— Om det är svårt! Det är svårt med *all* kvinnlig arbetskraft. Det är den goda kvaliteten, som håller på ta slut. Det är visserligen övervägande handmjölkning, men den sköts av karlarna. Men vad som egentligen intresserar jämten, det är slöjd, och här finns, som i alla skogstrakter, mycken gammal slöjd, som nu mer och mer övergår till industri. Vi ha t. ex. den gamla berömda tillverkningen av slädar, Jämtlands-risslan, vi ha vadmalstillverkningen, vi ha smide och lietillverkning. Alltsammans i stort sett i Storsjöbygden och uppåt Hammerdal. Rissletillverkningen har numera gått upp i »Näldens åkdonsfabriks A.-B.», som dessutom gör möbler o. d. »A.-B. NäldensUllspinneri» har i sig koncentrerat vadmals-, filt- och tygfabrikation, med egen salubod i Östersund och efterkravsaffär, typiskt nog det hela startat av en västgöte. Så har vi »Vaplands Mekaniska Verkstad» vid Nälden. Där gör man turbiner, ångpannor, mesostkokare o. d., och dit har smidet i länet blivit koncentrerat utom den lilla del, vilken kvarstår som hemslöjd i Hammerdal.

Det var en sak, som slog mig i detta. Jämtland var ett gammalt gränslandskap, liksom Småland, Västergötland, Värmland och Dalarna. I alla fem kunde man i gränstrakterna, alltså på Smålandsgränsen mot Blekinge och

Skåne, på Västgöta-gränsen mot Halland, i västra Värmland, Dalarna och Jämtland, de tre senaste gränsande i väster, förr i världen, mot det fientliga Danmark—Norge, konstatera klent jordbruk, efterbliven organisation och starkt utvecklad hemindustri. Fanns där någon politisk biförklaring till fenomenet? Hade gränsosäkerheten spelat in? Alla dessa folkgrupper hade varit kniviga affärsmän eller duktiga yrkesmän. Värmlänningarna, som legat närmast den norska trävaruindustrin, tidigare utvecklad än den svenska, hade — jämte infödda norrmän — varit den norrländska trävaruindustrins läromästare, värmländska huggare, körare och flottare hade varit Norrlands-böndernas befäl och förebilder. Samma fenomen dök upp i de förut berörda hemindustrierna i Örnsköldsviks-trakten i norra Ångermanland. Där hade också varit en viss osäkerhet, dels närheten till norrmännen över Jämtland och dels konkurrens från Finland, men där var det dock mera ett sekundärfenomen och därför inte heller så utvecklat. Det var mig omöjligt att ge svar i någon bestämd riktning på frågan, men det föreföll mig, som om Jämtland företedde ett slags sammanfattning av problemet för alla de berörda bygderna och i sig förenade både dess syd- och dess nordsvenska karaktär. Den sydsvenska genom förekomsten av denna form av osäkert livsuppehälle, den nordsvenska genom avsättningsmöjligheternas ringhet. I de sydsvenska trakterna hade man marknad över hela landet, och t. ex de småländska snickarna gjorde sig därför också ett ganska bra levebröd, i de nordsvenska trakternahade man, genom fabrikationens begränsning till mer lokalt begränsade artiklar som slädar, mesostkärl o. d., mindre marknad och hölls därmed ekonomiskt nere. Dessutom var ju naturen så mycket kargare.

— Här finns icke fruktträn i länet, sade sålunda min ciceron, men det finns ypperlig jord för köksväxtodling i Storsjö-distriktet, genom dess rika kalkhalt, och dessutom är den hastiga mognaden i dessa luftstreck med dessa ljusa nätter och långa dagar lämplig för att få god kvalitet.

— Vad odlar man då?

— Ja, kål, rovor, kålrötter, morötter, palsternackor, lök o. s. v. Dessa växter få fin arom i det här klimatet, bli lätta och möra och utan träaktighet. Många småbrukare hjälpa sig med dylik odling, som ger dem några hundra kronor pr år. Inte så lite säljs även till Stockholm. Så ligger potatisodlingen i Jämtland över riksmedeltalet, bland de högsta i landet, det är uteslutande matpotatis, och det säljs en hel del under goda år. Men när det är goda skördar på andra håll och Jämtland på den grunden inte får försälja sitt överskott, känns det hårt, att man inte häruppe skall ha någon potatisförädlingsindustri som brännerier eller stärkelsefabriker.

— Vart tar överskottet vägen då?

— Går till kreaturen som spannmålen i södra Sverge, vid låga spannmålspriser.

Här var nu ett annat fenomen, ett som alltså pekade framåt, liksom stödnäringarna pekade mot det förgångna. Intill våra dagar har man aldrig räknat med möjligheten av verklig jordbruksindustri i Norrland. Allt utöver det mest primitiva skulle köpas från södra Sverge eller utlandet. Vore det inte absurt att tänka sig ett brännvinsbränneri på potatis eller en inhemsk stärkelsefabrik i Norrland? Bara, som exempel! Men så långt har nu i alla fall jordbruket utvecklats i de norrländska bygderna, att både brännvins- och stärkelsefabriker, industrialiserad köksväxtodling på kalljord, bänkodling etc., när som helst skulle kunna sättas i gång däruppe.

Ta nu bara hästaveln! Och se vad den gjort! Vi ha redan hört, att avelsdjur från nötkreaturen av fjällras gå söderut tillKopparbergs och Gävleborgs län, och i Bohuslän hörde vi, att fjällras förekom. Nordsvenska hästen mötte oss i Uppland.

— Men, sade man på huvuduppfödningsstationen för dessa hästar, i Vången i västra Jämtland, försäljningsrätten omfattar hela riket, och härifrån gå numera hästar inte bara till hela Norrland och Dalarna utan dessutom även till Uppland, Södermanland, Västmanland, Närke, Värmland och Bohuslän. 1927—28 sålde vi vidare 4 st. hingstar till Polen, och i höst komma polackerna tillbaka för att köpa mer. Beståndet här är i genomsnitt 80 à 85 hingstar pr år. 20 à 25 hingstföl av prima kvalitet inköpas årligen från de fyra garantilänen: Kopparberg, Gävleborg, Västernorrland och Jämtland samt vidare från Västerbotten och Norrbotten i mån av behov. Anstalten startades 1903, har haft stor betydelse för hästbeståndet i Norrland, och man torde kunna förvänta, att så småningom

Norrlands behov av hästmaterial skall kunna fyllas inom Norrland självt på basis av Vången och främmande material icke behöva importeras.

Där var med andra ord ännu en självständighetsförklaring från det norrländska jordbrukets leder. Och så kom slutligen förhållandet till övriga Sverge i belysning genom osten. Det var hos en gammal vithårig, vördnadsvärd gubbe, kanske den jämtländske mejerihanteringens grand old man. Han bodde på ett litet gammaldags herrgårdsliknande ställe, dit bilen körde upp genom en åldrig allé, och det egendomliga var, att interiören påminde mig om något, jag tyckte mig ha sett förut. Visst, det var interiören hos den norske godsägaren utanför Strömstad. Var det gammaldags blank björk? Bokskåp med sirater i gotik? Så står det i alla händelser nu, långt efteråt, för minnet. Ett litet också gammaldags skrivbord, likaledes av björk. Och en mäktig uppsättning gamla sjöskumspipor.

— På 80-talet, sade den gamle mannen, tog mejerirörelsen fart, efter de gamla bymejeriernas tid. 1882 invigdes järnvägslinjen Bräcke—Storlien—Trondhjem. Därmed bryter den nya tiden in för länet på alla områden.

Och här kom nu ett intressant bidrag till historien om hur Sverge långsamt och steg för steg uppbyggts till nationell en-enhet, ett verk, som icke är avslutat utan fortgår runt omkring oss tack vare ökade materiella och andliga kommunikationer, dagligen och stundligen. Icke minst tack vare de olika landsändarnas jordbruksutveckling och den därav följande allt starkare tendensen till enhetlig nationell kooperation.

— Fordom, sade nämligen den gamle vördnadsvärde mannen, då jordbruket stod lågt på norska sidan, kom norskt slåtterfolk över till Jämtland, men numera, då även Norges jordbruk gått framåt, har detta upphört. *Men innan järnvägen kom, existerade ett starkt samband med Norge.* Då köpte man därifrån sill, saltfisk och hästar. D. v. s. jämtar foro över till Norge med smör och bytte till sig dessa varor. Det var på den tiden av stor betydelse, men då järnvägen kom, tog detta slut. *Järnvägen drog Jämtland inom Sverge och satte äntligen en ordentlig gräns mot Norge.*

— Har länet någon försäljning av smör numera åt andra håll? frågade jag.

— Ingen. Absolut ingen. Däremot måste smör införskaffas. På vintern räcker det egna smöret, men om somrarna måste man köpa från övriga landet. Fjällsmör, hårdsaltat, i byttor, mycket hållbart, med stark fetthalt och innehållande ringa vatten, köpes i lager på hösten av de från fäbodarna uppe i fjällen återkomna bönderna, av handlandena och säljs till matsmör.

Detta motsvarade uppenbart för Jämtlands del, ännu i våra dagar, det hårdsaltade matsmör, likaledes i byttor, som förr köptes på Bottenhavs-kusten, från Sundsvall i söder och hela vägen norrut, ifrån Finland.

— När mejerierna uppstodo, fortsatte den gamle mannen, blev följden intensifierat och bättre skött jordbruk i allmänhet. Bästa exemplet är Offerdals socken. Före mejeriernas tid *köptes* hö till denna socken. Nu aldrig. Allt har gått framåt, och för höet är man självförsörjande.

— Var finnas mejerierna huvudsakligen?

— I Storsjö-området, med början i norra Jämtland, vid Hammerdal, däremot finnas de icke i östra och västra Jämtland. I västra Jämtland går mjölken till turisterna. *De ärode trakternas största hjälpnäring, liksom även i norra Jämtland och i Härjedalen.* Och man kan säga, att mejeriintresset alltid varit stort, utom på sista året, då ostpriserna ha sjunkit så oerhört.

Här flammade den gamle mannens ögon, och han slog näven i björkbordet.

— Detta beror på skaraborgarna! mullrade han. *De ha dödat, mördat mejeriintresset här i Jämtland. Deras dumping är kräftsåret för mejerirörelsen här som i hela Norrland. Deras affärsvanor måste korrigeras och hela ostmarkanden saneras.* Men, fortsatte han, men jämtarna ha, genom denna konkurrens från skaraborgarna, tvingats samman och ha nu äntligen fått klart för sig, *att endast en riksorganisation på mejeriområdet kan rädda situationen, och därför önska, ja, fordra de nu en sådan.*

Han fortsatte vidare:

— *Jämtarnas ekonomiska stöd och räddning är mesosten.* Utan den skulle de icke kunna klara sig. Mejerierna ha i regel fått 65—75 procent av driftskostnaderna täckta genom mesosten, och därmed ha de av det pris de fått för den vanliga osten, kunnat ge mjölkleverantörerna större anpart än annars skulle varit möjligt. Och ändock är mesosten i själva verket bara en biprodukt, vasslan efter helfet ost.

— Nå, getosten?

— Getterna försvinna, där mejerierna komma. De finnas kvar bara i skogs- och fjällbyarna, där ordnad mejerihantering icke finns.

Hur berörde nu denna mejerinäring den allmänna ekonomin? Därom berättade nästa man.

— *En hel del av jordbrukarna i länet,* sade han, *ha ingen annan kontant inkomst än den från mjölken. Skulle likviden för den utebli, skulle många inte veta, vad de skulle göra; och detta gäller för hela Jämtland.*

— Vad är mjölkpriset här?

— 11—12 öre.

— *Och vart går inkomsten i första hand?*

— *Till växelomsättning.*— Följden av detta läge?

— *I Norrland som helt kan man säga, att motståndet mot producentkooperationen i stort sett är mindre än i södra Sverge. Man inser häruppe, att den individuella vägen är omöjlig, att man måste gå organisations- och fonderingsvägen (d. v. s. fondera vinsterna till reservkapital), om något resultat skall uppnås.*

Han fortsatte:

— Norrlänningen är hederlig och stolt. Man ser det bäst i dessa svåra tider av hur precisa de små och fattiga äro i sina inbetalningar.

— Önskemål?

— Framför allt, att affärsbankerna toge mera hänsyn till jordbrukets krav genom lägre ränta, och vidare, i sista hand, att *jordbrukskreditgivningen totalt skildes från affärsbankernas rörelse.*

— Vägen?

— Jordbrukskassorna förefalla vara vägen. Det föreligger ingen fara för att jordbrukaren i onödan skuldsätter sig, som somliga frukta skulle bli fallet, i händelse av en sådan lösning. Kassorna kunna tvärtom i stor utsträckning råda lånesökande att icke ta lån utan gå andra vägar, som dessa kassor genom sin kännedom om de lokala förhållandena känna till och kunna anvisa. På det viset äro kassorna allaredan rådgivare och stöd lika mycket som långivare.

Det var Storsjö-området, där Jämtlands främsta jordbruk är centraliserat.

Så vändes färden mot norr. Mot Lappland.

— Uppåt dessa bygder, uppe i skogs- och fjälltrakterna, sade ciceronen, pågår alltjämt en primitiv byteshandel mellan bönder och lanthandlare på så sätt, att bönderna mot varor inleverera sina produkter, som handlarna skicka vidare för avsalu i Östersund.

Samma intryck av ödslighet, som präglat landsvägen från öster, genom de oändliga skogarna, präglade också vägen upp mot norr, och luften hade redan fjällens klarhet, genomskinlighet, tunnhet och — tomhet. Landskapet var delvisslättliknande, genomskuret av sjöar och vattendrag, påminnande om vissa skogsbygder i Södermanland, och fick icke storhet förrän på höjden av Ströms vattudal, som är mellansvenskt leende i en infattning av norrländsk höghet och allvar. Här hade man den begynnande känslan av att ha kommit upp på

Sverges takterrass, och Lappland låg i luften. Intrycket hade förberetts av att ilskna fjäll-lemlar inne i skogarna börjat dyka upp och springa som gulbruna, strimmiga möss över vägen. Här och var låg en och annan fabrik i skogen och verkade förlorad. Småbrukarna som besöktes hade redan skogens och nordligaste Sverges tystlåtenhet och skygghet i blicken. De odlade korn, grönfoder och potatis, och redan nu var livets centrum — vintern med dess skogsförtjänster.

— Dålig vinter, sade de, då blir det riktigt svagår då!

De levde för övrigt på vad gården kunde ge från ett par, tre kor och något svin, från närmaste lanthandlare togo de ett par säckar vetemjöl pr år (om de hade det bra), kaffe, socker, salt och salt sill. Men i bästa fall odlade de, då i regel i närheten av någon fabrik för avsalu: kål, rödbetor, morötter, lök och — jordgubbar. Ända hitupp hade trädgårdsodling nått, och intrycket var sådant, att man önskade man kunnat göra något för dessa människor och mer än annars plågades av sin mänskliga oförmåga.

Så avskedet från Jämtland, detta vackra, vemodiga, arbetsamma och ekonomiskt betryckta land. En egnahemmare ett stycke från Strömsunds glada och friska municipalsamhälle, ett Ludvika i miniatyr uppe vid Lapp-gränsen, med visslande pojkar på cykel, dundrande lastbilar, Stockholms-moder i butiksfönstren, hotell och vad ni vill. Denne man hade 18 tunnland — jord? Nej! *Skogsmark,* som han nu höll på att befria från sten, skog och rötter. Det låg som gamla kungahögar av uppbrutna rötter på gården, det torkades och skulle bli bränsle. Han hade 1 ko och 3 getter. Kon betade på det egna området, men det räckte inte att nära getterna, vilka därför voro inhyrda hos en bonde i byn, som hade dem på fäboden mot 6 kr. för sommar och get. Mot denna hyra fick egnahemmaren beteför djuren, skötsel, d. v. s. mjölkning, samt ostberedning och fick dem på hösten tillbaka, plus getost och mesost.

Han *köpte* hö samt repade dessutom själv och torkade löv till foder åt kreaturen under vintern, och när de voro hemma, gick all mjölken till hushållet. Om vintern hade han skogsarbete. Han hade cementerad ladugård. Höet, som han köpte hos bonden, betalde han med arbete om sommaren, efter 5 kr. pr dag, plus kost. »Brännved» = bränsle fick han ur skogsbrytningen på egen mark. Så hjälpte han till vid slåtter och med diverse arbete i bygden, höll nu på att börja sätta i gång med odling på den uppbrutna skogsmarken och hoppades slå sig fram, kunna hålla flera djur, göra ost o. s. v.

En lång, mager, stilla man, född uppe i Lappland, son till en torpare däruppe. Jag tyckte jag såg hela översta Sverge komma mig till mötes i denne man.

Vill man ha en jämförelse mellan dessa skogs- och fjälltrakter å ena sidan, södra Sverges slättland å den andra och då icke ett dylikt slättland i första ledet, kan man jämföra invägningen av mjölk till mejeriet i Strömsund med motsvarande till det förut berörda mejeriet i Dalsland. Därnere inlevererades mjölk av 400 jordbrukare från 7 socknar, i genomsnitt 26.000 liter pr dag, cirka 6—7 miljoner pr år. I Strömsund inlevererades mjölk av 65 jordbrukare från denna enda socken, år 1929 summa 400.000 liter.

— Och ni betalar för mjölken? frågade jag.

— 16 öre.

— Och ni producerar?

— Ost.

— Vad slag?

— Helfet, halvfet, kvartsost och mager. Och så mesost. Och så smör, förstås.

— Och var säljs nu detta?

— Smöret och det mesta av osten går åt här i samhället och vid Ulriksfors sulfatfabrik här bredvid.

— Säljer ni ingen konsumtionsmjölk?

— Joo, då! Nära hälften av den invägda mjölken säljs som konsumtionsmjölk.— Också till samhället och Ulriksfors?

— Ja, det var en sak det.

— Den ost, ni inte säljer här, vart går den då?

— Jo si, förr gick han till Stockholm, ja, ända till Göteborg. Men nu så gå'n bara till Arvidsjaur opp i Lappmarken.

Och till denna Lappmark bar nu också min färd sedan jag viftat farväl åt ciceronen och Jämtland.FRÅN NORRBOTTEN

Tolvte kapitletTOLVTE KAPITLET

Hos Norrlands smålänningar och landets längst hunna jordbruks-kooperatörer.

§ I.

Bondesjälens hemlighet.

Den färd, som nu, en vacker julikväll, förde mig från Strömsund över Lövberga i Jämtland, vidare över Björksjönäs, Hoting, Rörström i Ångermanland, Dorotea och Åsele i Lappland ner till Fredrika i samma landskap, gav den första direkta känslan av översta Sverge. Vägen var en veritabel berg- och dalbana i hög skog, och naturen var en fuktig akvarell: mossdoftande urskog, klara vatten, djupskuggade älvar och bäckar, lite vildmarksrökig luft, och så denna skogstystnad, som är ett ständigt, oavlåtligt, osynligt, mystiskt viskande. Det var vildmark, men inte ödemark. Häpnadsväckande modernt uppbyggda samhällen döko plötsligt upp, med stora järnvägsstationer, hotell, kontorshus, banker, pressbyråkiosker, villor, med fyllda bussar och bilar, cyklar och motorcyklar, ungdomar i färgstarka overalls, grammofoner och radio. Det kunde vara var som helst i södra Sverge, var som helst i Central- eller Väst-Europa. Allt susade som en film förbi bilen. Och så nästa minut: mitt i storskogen igen, en gulröd halvmåne över skogskanten, svag nattdimma, ett orörligt vildmarkslandskap, en by ner mot en blank sjö, med käpprak månfåra, i en backe till vänster några grå lador, en grå inhägnad, kullvälta granrötter, vitlysande bullerstenar, några pyrande eldar från vilka steg frän, långsam rök, spöklika vita kor kring eldarna med mulentill synes rätt i lågorna, orörliga, medan kvinnor mjölkade och pojkar hojtade på vägen.

— Vad var detta?

Det hela verkade fantastiskt, overkligt, från en annan värld. Min chaufför, som var sydskåning och såg allt betänksammare ut, ju längre norrut vi kommo, ruskade på huvet. Till slut frågade jag ett par pojkar:

— Pojkar! Varför stå korna så där?

— För myggen! blev svaret.

— Är det enrisrök?

— Ja, svarade de.

Norrlandsmyggen! Lapplandsmyggen! I bilen gingo vi fria, och på hela färden blev jag knappast biten en enda gång, men korna sågo ut att veta vad det gällde. Och när vi vid halv-1-tiden på natten åkte in i Fredrika kyrkoby, var det dans och galej och full livsglädje, pojkar och flickor klädda precis som på alla andra håll i landet — Lappland, det syntes inte till! Inga lappar, inga renar. Men åkrar, ängar, lador och hässjor. Om man en gång i världen gått i djurskinn häruppe, så var det slut. Sverge hade trängt in i och omformat södra Lappland och gjort det likformigt med sina andra landskap och arbetsområden.

Följande morgon mötte ciceronen i denna kyrkby. Kommen upp nerifrån kusten, och färden fortsatte. Först nerför den granna Lögdeälven till kusten och sedan längs stora kustlandsvägen upp genom hela Västerbotten, med avstickare åt skilda håll.

Västerbotten är nere vid havet ett brett, sandigt lågland av mjuka åsar och ganska vida bottnar, med täta,

välbyggda, röda byar på åskammarna, ofta just på kanten ner mot bottnarna, så att de på avstånd påminna om sydeuropeiska odlingsstäder på kullar över slätterna eller om gammaldags befästa platser. Denna byggnadsform ger landskapet ett drag av överskådlighet och av ordning, reda och bestämdhet, och som gårdarna — åtminstone i sydligare hälften av landskapet och på det hela taget genom hela landskapet — i regel äro mycket väl hållna, ger Västerbotten ett burget och solitt intryck. Och dennabybebyggelse, som når sin mest utpräglade form i Skellefteåtrakten med dess enorma landsförsamling och vid Pite med dess motsvarighet till samma fenomen, påminner närmast om Dalarnas slättbygder, t. ex. vid Stora Tuna, och ger Västerbotten större likhet med mellansvenska förhållanden, än man finner någon annanstans i Norrland för övrigt. Och folket?

— Västerbottningen, började ciceronen sin presentation av land och folk, är Norrlands smålänning, sparsam, driftig, jordälskande men icke kommersiellt spekulativ som nordångermanlänningen och jämten. Det ekonomiska tillståndet är relativt gott, västerbottningarna kunna visserligen icke uppvisa större förmögenheter, eftersom de icke haft skog i samma utsträckning som t. ex. de ångermanländska bönderna. Men i stället råder en relativ välmåga över lag. Sålunda visade den undersökning, som gjordes 1920—23, att Västerbottensjorden var den relativt minst skuldsatta i hela riket.

— Och förklaringen därtill?

— Antagligast är, att det måste stå i samband med västerbottningens rent paniska förskräckelse för *inteckning,* som genomgående anses vara liktydigt med ruinerat tillstånd.

— Äro västerbottningarna sålunda icke skuldsatta?

— Jo, men har lån behövts, har det anskaffats genom personlig borgen.

— Och detta fortgår alltjämt?

— En viss förändring har ju inträtt, bl. a. genom egnahemsrörelsen, som ju är baserad just på inteckning.

— Hur skall man förklara, att ett sådant tillstånd kunnat fortgå ända in i våra dar?

— Jo, det är så ställt med Västerbotten, *att det i stort sett ännu kvarstår på naturahushållningens plan.*

— Är penninghushållningen icke alls införd? Har man inga stöd- och binäringar?

— Inte mycket. Det är en del skogsarbete, främst i Lappmarken men även något på kusten. Så är det tillfällighetsarbete vid sågverken, t. ex. lastningsarbete under skeppningssäsongen. Vidare är det, i kustbyarna, en kombination av jordbruk och fiske, som i alla Norrlands kusttrakter. Vidaretjärbränning i skogsbygden och nyttoslöjd i hemmen under vintrarna, redskap o. d. I Klabb-Böle by vid Umeälven är det ganska mycken rökning av nejonögon, till avsalu, och i en del byar i landskapet tegelbränning i fältugn.

— Det är allt?

— Ja, det kan man säga. Det finns naturligtvis här och var även annat, t. ex. hudberedning i Burträsk, men i stort sett är vad jag nu nämnt det huvudsakliga.

— Ni ha ju drivit upp en vacker trädgårdsodling här i Västerbotten, enligt vad jag hörde i norra Ångermanland. Inte sant?

— Jo, det stämmer.

Jag bad att först få titta på den, och vi besökte en man utanför Umeå, som dels var hantverkare i staden, dels bonde och trädgårdsodlare utanför. Han hade 28 tunnland åker, 52 tunnland skog, 12 kor, 3 ungdjur (hade för 13 år sen börjat med 3 får!), 1 häst samt 1—2 svin till husbehov. Medelmjölkmängd pr ko och år 3.200 l., fetthalt 3,4 procent, sålde mjölken till Ume Mejeri A.-B. och fick 17 öre. Grundpriset var 16 öre.

— När började ni denna trädgårdsodling? frågade jag till att börja med.

— 1923.

— Och använder till denna odling hur pass stort område?

— 5½ tunnland.

— Och odlar?

— Potatis, rovor, kålrötter, morötter, palsternackor, rödbetor, ärter, spenat, sallad, persilja, dill, som går nästan allra bäst, samt rädisor.

— Och vart säljer ni?

— Större delen till återförsäljare i stan men ganska mycket direkt till regementena och till sanatoriet i Hällnäs, 7½ mil från Ume.

— Nå, är ni den enda i branschen, här i trakten?

— Nej. Vi ha en annan likadan odling här i samma by. Och så ha vi en jordgubbsodlare 1 mil från stan. Dessutom finns det inte mindre än 7 stycken trädgårdsmästare, med drivbänkar och växthus, inom själva stadsområdet.— Och vad driva de?

— Främst blommor, gurka och tomat. Så ha vi ytterligare två trädgårdsmästare av samma slag i Holmsund, 1½ mil från stan.

— Och hur många invånare är det Ume har för närvarande?

— 10.500.

— Nå, i länet som helhet, hur många trädgårdsmästare med handelsträdgårdar finns det egentligen?

— Det finns alltså här i Ume och i Holmsund, vidare i Skellefteå och i Byske norrut, efter kusten, i Nordmaling, söderut efter kusten och i Vindeln, Lycksele och Burträsk uppåt lands. Möjligen också några andra.

— När började egentligen denna trädgårdsodling i Västerbotten? Och *hur* började den?

— Ja, första växthuset kom väl till på 1890-talet i Sandvik, på herrgården. I Ume var det 1919. Men man kan säga, att ungefär från sekelskiftet har smaken för frukt, grönsaker, blommor o. s. v. stadigt varit i växande, alldeles särskilt har det utvecklats oerhört på senaste 10—15 år, och det ökar alltjämt.

— Ni ha ju lantbruksskola här i länet? frågade jag ciceronen. Inte sant?

— Jo. Ume lantbruksskola, ett stycke utanför stan, ägd av hushållningssällskapet. Den och Nordviks lantbruksskola i Ångermanland äro de enda i Norrland.

— Och där undervisas väl även i trädgårdsodling?

— Givetvis. Och man kan med säkerhet se fram emot den dag, då trädgårdsodling kommer att bedrivas även av bönderna, bl. a. för att göra gårdarna mer prydliga. Det har man ju söderut på annat sätt än här uppe i Norrland. Men vänta bara! Allt kan inte komma på en dag. Vi ska besöka en fruktodlande bonde längre norrut, under resans lopp, så ska herr Nordström få se.

Men nu bar det av till en storbrukare, närmast en godsägare. Uppe i Umeälvens ådal. Den är kanske icke så majestätisk som Ljungans och Indalsälvens i Medelpad, Ångermanälvens och Moälvens i Ångermanland. Alla dessa äroskogsälvar. Umeälven är, skulle man kunna säga, en jordbruksälv, flytande fram genom ett storslaget, välmående bondelandskap och själv av en imponerande mäktighet, vilken gör sig så mycket mer gällande, som älven här icke behöver konkurrera med skog och höga berg. Därigenom går den mer ihop med de höga nipåkrarna och bygden i övrigt och samlar de grönskande fälten kring sin fåra av ljus, vilken ringlar som ett stycke himmel genom hela landskapet. Inte långt från nipkanten till älven låg, mot fri slätthorisont, den ärevördiga, gammaldags herrgården bland gamla, vackra aspar, björkar och rönnar och hade på andra sidan gårdsplanen en magnifik ladugård. Det hela verkade närmast södra Sverge. Gården omfattade 76 tunnland åker, 310 tunnland skog, 25 kor, 10 ungdjur, 4 hästar, 6 modersuggor, höns för husbehov. Medelmjölkmängden var

3.250, fetthalten 3.98 procent. Mjölken gick till Ume mejeri, priset 1929 var 17,9 öre men hade nu gått ner till 16 öre.

— Och spannmål? frågade jag. Vad odlar ni här?

— Korn 75 procent, havre 25 procent av spannmålsarealen. Men mest hö naturligtvis. Däremot inte ärter. Det lönar sig inte, ärter används icke här.

— Och genomsnittliga spannmålsarealen i förhållande till hela åkerarealen?

— Cirka 20 procent. Så, vidare, odlar vi rovor och potatis.

— Nå, hur ställer det sig egentligen för ett så utpräglat jord-brukarlän som detta med konkurrensen söderifrån?

— Ja, först och främst är det naturligtvis skaraborgarna på *ostens* område, och på smörets hela södra Sverge, från och med Visby och Lund.

Där dök även Gotland upp ur sitt soldis ute i Östersjön. Det var första gången på hela färden.

— Och så för övrigt är det ju konkurrens från alla möjliga håll. Ägg från Skåne, ost från Skaraborg, hästar från Värmland och Dalsland, hö övervägande från Sala-trakten, allt vete köpes ju söderifrån naturligtvis, gödkalvar från Stockholmstrakten, grisar och fläsk från Skåne och Mellan-Sverge. Men där ha vi då i alla fall börjat konkurrera.

— Och vad försäljer ni själva?

— Ja, det är väl huvudsakligast smör, ost, mjölk och grädde.

— Och det går vart?

— Smör, ost och grädde går till Norrbotten, d. v. s. främst Luleå och malmfälten. Något mjölk och grädde går till Lappland, egentligen bara till Lycksele, *men nu börjar också Lappmarken vakna*. En del ost och lite hö går också dit.

— Hur ställer det sig för övrigt med förhållandena i Lappmarken?

— Det är naturligtvis mycken import. Till exempel allt mjöl importeras. Och det är bara vete, och väl att märka uteslutande amerikanskt, svenskt gillas inte.

— Införskaffa alltså även bönderna däruppe mjöl?

— Bönder, arbetare, alla. Man odlade förr korn, men det har man uppgett. Bönderna däruppe anser, att det inte lönar sig. De odla hö och grönfoder i stället.

— Nå, har ni kulturbeten här?

— Ja, cirka 25 tunnland, utlagda i hagmarker, som jag rispar och gödslar. Jag började med det redan 1921.

— Hur är det med mjölkerskefrågan då, häruppe?

— Det blir mer och mer som söderut. Sämre för vart år. Så jag har satt in mjölkningsmaskiner.

— Ensilagefrågan då? Existerar den häruppe också, kanske?

— Jo, för all del. Jag har ensilage av rovblast. I marken. Det är allmänt.

— Men ensilagetorn?

— Finns ett i länet.

Som jordbruket i länet är likformigt fick det räcka med några få besök, och under färden genom landskapet norrut mot Norrbotten diskuterades sedan de mer allmänna förhållandena.

— Har ni får här i Västerbotten? frågade jag sålunda först.

— F. n. cirka 50.000 i länet. Under kriget var antalet uppe i 100.000. Men sen har siffran sjunkit, emedan man nu kan få ull från utlandet och man häruppe anser det mer ekonomiskt att lägga an på nötboskap, som betalar sig bättre. Och sannolikt kommer siffran att sjunka ytterligare, ty med jordbrukets utveckling få husmödrarna så mycket att göra, att de intelängre hinna med hemslöjd av ull, som förr i världen. *Men en sak, som jag skulle vilja fästa uppmärksamheten på, så är det den pioniärverksamhet som tagit sin början inom mejerihanteringens område, uppe i Lappmarken.* Det är nämligen en högst intressant sak. Det förhåller sig så, att vi däruppe har s. k. Lappmarksmejerier, d. v. s. ytterst enkla mejerier, där utrustningen, som i regel inte går till mer än 1.000 kr. i omkostnader, består av ett par små rum, med ett ystkar, ostpressar, ofta hemmagjorda, och värmegryta, ofta bara som en stor tvättpanna av tackjärn, och där man fabricerar hushållsost, uteslutande till lokal avsättning, efter cirka en månads lagring. Till mejerska brukar antas en hemmadotter i byn, som kan bo hemma. Hon får då först gå igenom ett par månaders kurs, för en avgift av 100 kr., som betalas genom stipendium av Hushållningssällskapet. Så arbetar hon under ett par vintermånader med ystningen mot vanlig jungfrulön, d. v. s. 30—40 kr. i månaden. Tack vare dessa billiga produktionskostnader och de relativt höga priserna på den sålda varan, ha dylika s. k. Lappmarks-mejerier ofta gett bättre vinst än de högkvalificerade Västerbottens-mejerierna. Med tiden komma naturligtvis dessa enkla pioniärmejerier att utvecklas, och då ha vi också Lappland med i den allmänna svenska mejerirörelsen.

Han fortsatte:

— Från dessa enkla pioniärmejerier är steget inte långt till frågan om de högkvalificerade Västerbottens-mejerierna, som jag nyss talade om, och deras framtid. Det är ett sorgligt kapitel, tack vare den hänsynslösa och illojala konkurrensen från Skaraborgs län. Dess konkurrens känns för oss, Västerbottningar, huvudsakligen på Stockholms-marknaden, och sammanhanget ställer sig på följande sätt. Den kortlagrade osten vinner, tack vare sin prisbillighet, alltmer allmänhetens gunst, och Skaraborgs län producerar mest i Sverge av just dylik kortlagrad ost. Denna smakriktning, lancerad av skaraborgarna, har för vårt vidkommande gjort, att medan den långlagrade kvalitetsosten från Västerbotten, Burträsk-osten gemenligen kallad, år 1925, då avsättningen nådde maximum, var uppe i 700.000 kg., så har den nu sjunkit ner till 350.000 kg. ochkommer högst sannolikt att med nuvarande priser ytterligare gå ner. *Om* så blir fallet, ja, då finns bara en sak för Västerbottens-mejerierna att göra, och det är att övergå till fabrikation av kortlagrad ost. Man kan redan se det på förhållandena här i länet. För en 4—5 år sen importerades hit 200.000 kg. dylik kortlagrad Skaraborgs-ost. Då gick Västerbottens-mejerierna in för att också göra sådan ost, och nu har importen minskat betydligt. Här ingår emellertid också ett rent tekniskt moment. Med den långlagrande ostberedningen kunde mejerierna drivas bara under vintermånaderna, på grund av lagringssvårigheterna, men nu frigjorde man sig från dessa svårigheter genom att lagra mindre kvalitetsost och under sommaren övergå till kortlagrad ost för avsättning på den lokala marknaden.

— Hur stor är skillnaden i lagringstid för dessa båda ostsorter?

— En kortlagrad ost kräver 2—3 månader, en långlagrad *minst* 8 månader, för att bli berättigad till kronstämpling. Att vidare märka i detta sammanhang är, att stadsmejerierna i länet även ha en betydande smörtillverkning, som alltmer ökas, vilket innebär en övergång från ostfabrikation för den svenska marknaden, till smörproduktion för *export.*

— Runmärkt?

— Givetvis.

— Ha ni någon enhetlig princip för länets mejerirörelse?

— Ja, denna rörelse går mot centraliserad drift, med två bestämda mål i sikte. Dels att gallra ut föråldrade mejerier och att med hjälp av bilarna vidga upptagningsområdena, dels att göra driften blandad, d. v. s. basera den dels på ost och dels på smör, icke minst för export. Men vi ha ett allvarligt handicap här uppe, och det är fraktfrågan. Vi måste nämligen lägga på vårt pris 8 öre pr kg., som betingas av frakten härifrån till exporthamnen, Stockholm eller Göteborg.

— Hur ställer sig, under nu angivna förhållanden, intresset för den ekonomiska kooperationen här i länet?

— Ja, vad skall jag egentligen säga? Det finns en del, men knappast vidare många, som se klart på den punkten. De flesta göra det icke. Tillståndet är icke sådant här. Det finns ingendirekt nöd, som trycker på. Men det kan tänkas, att om jordstyckningen fortsätter, så kommer vi också här i Västerbotten till den punkten.

— Har styckningen gått långt?

— Ja. Den bör, enligt min mening, inte drivas längre, så att vi söka införa ett slags danskt småbrukssystem. Det passar inte häruppe. Det kan icke tänkas, vare sig att konsulentverksamhet eller statliga försöksgårdar skola kunna ersätta de stora gårdar, som hota försvinna, ty det är och förblir dylika, som äro de verkliga föregångarna inom jordbruket. Det, som därvidlag är avgörande, är dessa storbrukares sociala och ekonomiska inflytande över de andra brukarna. Det inflytandet inifrån jordbrukets egna led kan aldrig ersättas genom ett konstgjort inflytande utifrån. Dessutom *behöva* vi inte stycka vidare i detta län. För det första ha vi den största nyodlingsverksamheten i hela riket. Enligt senaste officiella siffror nyodlade detta län på beräknade 5-årsperiod över 5.000 hektar, medan närmast kommande län, som var Kristianstad, nyodlade icke 4.000. Och för det andra ha vi, med nutida uppfattning om odlingsvärde, åtminstone 400.000 tunnland odlingsbar jord, som ännu icke är rörd, d. v. s. dubbelt den nu odlade arealen.

— Hur fördelar sig åkerjorden på den totala odlingsjorden?

— I kustlandet upptar den hela 87 procent, men tar man hela åkerarealen i Lappmarken, så är den icke större än hälften av motsvarande areal i t. ex. Skellefteå socken, eller i Umeå socken. Däremot har Lappmarken, på grund av sitt stora ängsbruk, hela 25 procent av kreatursstocken.

Vid denna punkt i resonemanget hade vi hunnit förbi Skellefteå och ut i den tättbebyggda regionen strax norr om denna lilla idylliska stad, till hälften dold under vitglänsande och brusande björkar. Bygden vid Kåge är slättmark, och ungefär här börja de första tecknen till pörtestil, med hopbyggda grå hus, skorstenar av stenflis och brunnssvänglar, att göra sig märkbara, insprängda i den ännu övervägande svenskformade bebyggelsen. Bilen körde upp till en dylik svenskgård, som låg dold i en lummig frukthage, och en liten torr gubbe med djupliggande, lysande ögon blev intervjuns föremål. Men! Det varnästan omöjligt att förstå honom, och när familjen, unga och gamla, småningom samlades och började föra ett högljutt inbördes samtal, begrep jag faktiskt inte ett dugg. Var det svenska, var det finska, eller vad var det egentligen för språk? Inte ens ciceronen kunde fullt förstå. Med gemensamma ansträngningar lyckades vi emellertid till sist få fram följande. Gården räknade 32 tunnland åker och 24 tunnland skog, dålig, klagade gubben. Hade 8 kor, 1 häst och 6 svin. På vår fråga, om alla hade lika klen skog, blev svaret, att så var förhållandet och att man i allmänhet:

— Köpt virke mer än sålt!

Vilket lät egendomligt uppe i Norrland. Vad man önskade och knotade över att icke ha, var industri att sälja jordbrukets produkter till. Nu hoppades man på utveckling av det närbelägna Boliden.

— Denne gubbe, sade ciceronen, är den trädgårdsodlande bonde, jag talat om!

Och vi fingo nu konstaterat, att han hade 30 äppleträd, hallonbuskar, vitkål och diverse andra köksväxter. Gården var full av nyplanterade fruktträd, av granna blommor, och sken i solen av dessa, en sällsynt, att icke säga enastående företeelse på den norrländska landsbygden.

— När började ni med denna trädgårdsodling? frågade jag.

— 1913, svarade gubben.

— Och hur kom det sig?

— Det var hushållningssällskapets trädgårdskonsulent, som övertalte mig. Han var duktig att tala, karn dänn!

Så visade han sina träd, log och visade, men att få mer ur honom lyckades ej. Den stora förtegenheten längst i norr hade börjat, samtidigt med pörtena och brunnssvänglarna.

— *Vad som främst utmärker dessa, närmast på naturahushållningens grund alltjämt kvarstående bönder,* sade ciceronen, när vi tagit farväl av gubben, *är misstänksamheten.* De vilja sålunda aldrig höra talas om mellanhänder i någon form. De skola lämna varan personligen, direkt i avnämarens händer, och motta betalningen direkt av honom. Därför har det, här isocknen t. ex., aldrig heller lyckats att få till stånd ett andelsmejeri.

Med andra ord, här hade jag grävt mig ner till själva urgrunden i bondementaliteten. *På detta orubbliga granitberg av misstänksamhet vilade ytterst den svenska bondens oförmåga att känna, tänka och handla kooperativt.* Ingen verklig, äkta bonde trodde riktigt på någon annan bonde. De kände varandra. Här var resans bottenpunkt. Härifrån kunde jag mäta hela landets övriga bondepsyken. Hur mycket de än inbördes skiftade, här bottnade de alla.

— Man förstår deras misstänksamhet, på sätt och vis, sade ciceronen. De ha svårt att avsätta sina egna produkter, tack vare import av grisar från Skåne och av kött, fläsk, smör från Finland. *De förstå icke det moderna livet, allt de förstå är dess fientlighet och farlighet. Och så bli de misstänksamma.*

— Här måste alltså råda stark efterblivenhet?

— På det kan man svara både ja och nej. Ekonomiskt äro de nog efter, men vad det rent tekniska beträffar, är skillnaden mellan dessa landsändar och södra Sverge egentligen bara den, att man här är senare i tiden, men man nekar inte att uppta det nya, tvärtom. *Så skillnaden innebär egentligen bara en tidsintervall, inte mer.* Men i denna omständighet ligger förklaringen till, att hushållningssällskapet och dess tjänstemän häruppe få en större undervisningsbörda och ansvarsfullare ledareuppgift än söderut, ty medan godsägare och storbönder, genom tradition och utbildning, stå på samma utvecklingsplan som hushållningssällskapets tjänstemän, så är detta däremot icke fallet här, utan här måste dessa tjänstemän på en och samma gång uppbära både tjänstemannens lärare- och den födde storjordbrukarens ledareroll.

— Och om man skulle sammanfatta läget, vad skulle man då säga?

— Att Västerbottens jordbrukare i själva verket föga berörts av krisen, just emedan de i allt väsentligt ännu befinna sig på naturahushållningens plan, men att de samtidigt ha, genom mejerirörelsen, börjat beträda penninghushållningens väg och befinna sig i full frammarsch på den.På sätt och vis kan jag säga, att med detta besök hos den gamle fruktodlaren i Skellefteå-bygden och med ovan refererade ord i samband med erfarenheterna genom samtalet med den tystlåtne gubben, var färden i själva verket fullbordad. *Jag hade nått ner till bondepsykens djupaste grund och därmed fått min syn på det aktuella bondeproblemet i Sverge klart fixerad.*

Men dessa ord hade samtidigt kastat ljus även över en annan sak, nämligen betydelsen av och problemet för *ledaren* i nuets jordbruksrevolution, och något i mitt inre sade mig, att om detta problem tecknat sig så pass tydligt redan i det ekonomiskt relativt lyckligt lottade Västerbotten, så måste det teckna sig än skarpare i det, som jag redan visste, ekonomiskt svårt ställda Norrbotten, och det var därför med om möjligt ökad nyfikenhet, som jag, tack vare den vunna klarheten, efter en väl genomdiskuterad middag på den soliga verandan mot stadsparken, på stadshotellet i Skellefteå, steg i bilen och fortsatte upp till Sverges nordligaste län, kring polcirkeln.

§2.

Ringen sluter sig!

Man kan svårligen tänka sig två län, som jordbruksorganisatoriskt äro mer motsatta varandra än Västerbottens och Norrbottens. Det förra stående kvar på naturhushållningen, det senare hunnet över till penninghushållningen, det förra individualistiskt ut i fingerspetsarna, det senare lika utpräglat kollektivistiskt, det förra relativt välbärgat, det senare fattigt. Västerbotten avgav bilden, i koncentrerad form, av det Sverge, som varit, Norrbotten avgav lika tydligt bilden av det Sverge, som är under uppmarsch. Och mellan båda rådde närmast en utpräglad

animositet. Ett hade emellertid båda gemensamt, just *ledarproblemet,* och däri samlade de totalbilden av praktiskt taget hela det nordsvenska jordbrukets innersta svårighet, som sammanhänger med dess långtgående eller, antagligen rättare sagt, för långt gångna jordstyckning.Det är läget i detta nu! Och hur tecknade det sig i Norrbotten? Vad först och främst landskapet angår, så erbjuder det redan vid övergången från Västerbotten en avgjort mera primitiv anblick. Medan i Västerbotten ungefär en tredjedel av den öppna jorden var lagd under spannmål, för kusttrakten 87 procent, så var motsvarande areal i Norrbotten cirka en femtedel, resten var höängar. Man hade också närmast ett intryck att ha lämnat åkerfälten bakom sig och att ha stigit över gränsen till tundrans område, till de stora gräs- och betesmarkernas värld, upp mot norr alltmer tovig, lågvuxen, sträv och knapp. Och dock gör t. ex. Torne-dalen, bland annat genom de ute i älven belägna s. k. gräsöarna och genom vida grässlätter ett, även ur jordbrukssynpunkt, mäktigt intryck, och att märka är dessutom, att kornet *kan* mogna ända så långt norrut som i Vittangi. Vad som emellertid i hög grad bidrar till känslan av primitivitet är bebyggelsen. Visserligen finnas både präktiga, stora bondgårdar, moderna ladugårdar och moderna samhällen, med massor av butiker, med bilstationer, busstationer, bensinstationer o. s. v., men i genomsnitt sjunka dock husen och gårdarna i höjd, liksom skogarna, det grå vill lätt dominera, och trots den kvävande sommarhettan kände man så fort man kom i skuggan, att bakom alltsammans och mycket nära under ytan låg kölden på lur, och t. ex. uppe i Pajala verkade sommarluften på något vis som vårluft längre neråt lands, hög men blek, vass och liksom speglande is och snö någonstans i fjärran. Folket, som ju häruppe rätt mycket är blandat, av svenskt, finskt och lapskt blod, förefaller också mer småväxt, alldeles som husen och skogen. Och så den rikliga förekomsten av myrar och mossar, av låga, sanka sjöar, av sand och grus. Man skulle kunna sammanfatta det totala intrycket så, att man kände sig ungefär, som då man genomvandrat en stor stad och nått till utkanterna med deras glesnande, fattiga bebyggelse och magra, grusiga terränger. Här var Sverge slut, här var dess yttersta utkant.

Men när jag så steg in i stugan hos det första intervjuföremålet, måste jag häpna och — glädjas. Det var en interiör som i Östergötland eller på Smålands-kusten: prydligasnickerimöbler, skrivbord, medaljer och diplom. Men det kom en liten skillnad. Man bjöd på — ett glas vatten, som jag tacksamt tog emot. Det hade varit intressant att följa förändringen i erbjuden välfägnad under färdens förlopp. I Skåne hade man satt fram konjak och vatten eller vin, längre norrut blev det vin, kaffe eller saft och vatten, i nedre Norrland kaffe, i övre Norrland började kaffet omväxla med vanlig mjölk eller kärnmjölk, och här längre i norr kom ett glas vatten — det kändes, som om även det betecknade, på något vis, själva bottengrunden av det hela.

Denna man hade nu 16,6 tunnland åker, 336 tunnland skog och 16 tunnland naturbeten. Han höll 5 kor, 2 ungdjur, 1 häst, 3 får, 3 modersuggor, gödgris till slakt och avsalu, 15—20 höns, ägg till avsalu. Medelmjölkmängden var 2.100, mjölken gick till mejeri och hembruk, priset 12¼ öre. Han hade täckdikat dels med rör, dels med trä, hade cementerad och inbyggd gödselstad. Använde föga kraftfoder. Korna stillades med vatten och hö, när höet var knappt fingo de undantagsvis något kraftfoder.

— Och höet, sade jag, varifrån är det?

— Det brukar nog mest vara finnhö, jo!

Här var man, som allting tydde på, i skuggan av Finland. Språket var fullt av finska ord, accenten var finsk, i många trakter förstod man knappt svenska, tjänstfolket var i stor utsträckning finskt, och från Finland importerades en hel rad olika förnödenheter.

— Vad säljer ni själv? frågade jag mannen.

— Mjölk, ägg, fläsk och smågrisar. Någon famn ved ur skogen.

— Bara någon famn?

— Jo, man drar sig för att leja folk att hugga och köra. Arbetslönerna äro så höga.

— Vad stå de i?

— 4:50—5:50 pr dag, och då räknar jag 50 öre för maten.

— Prisregulator är industrin, insköt här ciceronen. Industriarbetarlönen bestämmer jordbrukarlönen.

— Jo. Så, då är det nog bättre, att vi kör hem *ett* lass urskogen om dagen, och sedan säljer, än att köra hem två lass, för då måste vi leja, och då är nog hela förtjänsten borta.

— Är det så med allt?

— Jo

— Det måtte inte gå fort med att få arbete utfört här då, sade jag, vänd till ciceronen.

— Man arbetar övervägande åt sig själv i dessa bygder, blev svaret. Då bestämmer man själv takten. Men det gör det möjligt för folket att dra sig fram.

— Gör man allt, som behövs i huset, själv?

— Allt. Linne, arbetskläder, underkläder, allt vävs hemma. Det som köps är skor, finare kläder, hattar, kragar o. d., svarade ciceronen.

— Finns här andelsslakteri? vände jag mig till brukaren.

— Nej, det gör det no inte. Det är för stora områden och för liten produktion och för liten efterfrågan också, så frakten skulle no bli för dyr.

— Privatslaktare alltså?

— Jo.

— Många?

— Voj, voj! I varannan by, jo!

— Vad ha ni för biförtjänster här i bygden?

— Jo, det är no arbete i skogen. För folket i skogsbygden, allra mest. Men även för kustfolket, jo.

— Och bilarna? Ha ni ont av dem?

— Voj, voj! Lastbilarna ta ju alldeles bort körningen i skogen. Timret körs bara fram till landsvägen, sen kommer bilen. Voj, voj!

Sedan vi lämnat mannen, sade ciceronen bistert:

— Bönderna eller rättare jordbrukarna i detta län böra helt enkelt kallas *besuttna arbetare* och ingenting annat.

På nästa ställe demonstrerades — på papperet — de för dessa nordliga trakter egendomliga, s. k. översilningsängarna, med equisetum. Det var i närheten av Neder-Kalix. Stället omfattade 144 tunnland åker och 6.000 tunnland skog, var alltså ett av de i Norrland sällsynta större bruken. Det höll 30 kor, 30 ungdjur, 8 hästar, 4—5 svin, delvis till avsalu.Medelmjölkmängden var 3.200, fetthalten 4 procent, och mjölken såldes till konsumtion i Kiruna à 20 öre. Detta bruk svarade med andra ord för översta Norrlands del mot de förut skildrade större leveransgårdarna vid Kalmar, Göteborg i södra Sverge, Gävle och Östersund i Norrland. Gårdens odling omfattade hö på 80 procent av arealen, på de återstående 20 procenten: korn 50 procent, havre 30 procent, rovor och blandväxt 20 procent.

— Men här nere vid kusten är det så mycket myrar, sade ägaren, att på grund av fukten från dem mognar kornet endast med svårighet under kalla somrar.

— Förekommer detta ofta?

— Tja! I fjol kom tjälen aldrig ur marken på hela året. Behöver jag säga mer?

Så demonstrerades översilningsängarna, vilka bestå av ett system diken, vilka från någon sjö ledas till en myr, som hålles konstant vattengenomdränkt, för att växten, equisetum (fräkne), skall gå till.

— Denna ängsform, hette det, är ganska vanlig uppe i skogsbygden. Men den håller på att minska.

— Hur stor är denna översilningsäng, här?

— 170 tunnland.

— Har man hjälp av skogen?

— Ja, något. *Men utvecklingen har gått därhän, att jordbruket häruppe kommer att kunna klara sig självt.*

— Det var fint!

— Ja, så underligt det låter, så är det för närvarande antagligen lättare att driva jordbruk häruppe i Norrland än i Mellan-Sverge, att icke säga i Syd-Sverge.

— *Hur kan det förklaras?* För detta län!

— *Genom den mejeriorganisation vi här ha uppbyggt.* Alltså, tack vare den genomförda producentkooperationen. Den gör, att bönder häruppe, som verkligen intressera sig för sitt jordbruk och nöja sig med en 4—5 kor, d. v. s. vad de själva kunna sköta utan lejd hjälp, de stå sig gott. Om de äro anspråkslösa.— Det sägs så lite varstans! Men vem garanterar anspråkslösheten? I våra dar! Var börjar den? Och var slutar den?

— I regel sammanhänger väl det problemet med skogstillgång eller icke, och vad skogen angår så finns det, eller kanske rättare *har funnits,* stora bondskogar endast på, invid och under marina gränsen belägna jordar. *Detta kan sägas från Värmland och upp genom hela Norrland.* Men f. ö. finns det icke, som folk i allmänhet tror, några stora bondskogar, vilket innebär, *att bönderna i Norrland liksom i övriga Sverge bero mycket mer av jorden, än man föreställer sig. Så allt detta med skogen är ren myt och vidskepelse.*

Klarare, och på sätt och vis mer komiskt kunde inte gärna motsättningen mellan fantasi och verklighet i den allmänna synen på Sverges jordbruksförhållanden framkomma. Som denna studieresa visat, var det framför allt i södra Sverge, som jordbruket tyngde på skogen såsom absolut nödvändigt stöd för jordbruket. Nu, här längst i norr, predikades nästan med fanatism, att skogen som stöd för jordbruket, det var myt och vidskepelse! Det var inte precis vad man närmast väntat sig.

Och varpå berodde nu denna åsikt, häruppe? Helt enkelt på kooperationen.

— Hur förhåller det sig egentligen med den? frågade jag ciceronen, och medan vi ilade genom stora skogar, över vilka skogseldarnas moln vältrade sig, klargjorde han saken.

— Länet bildar i detta nu, sade han, på mejerihanteringens område, en enda centralorganisation på basis av alla dess andelsmejerier. Och jag behöver väl inte understryka för herr Nordström, som nu genomrest hela Sverge, att vi äro de första i landet. Denna organisation är dock så uppbyggd, att de lokala mejerierna fortfarande ha bestämmanderätt, fast i samråd med centralorganisationen, över sina lokala områden. Det är allt! Så enkelt är det i *ord!!!*

— Hur lång tid har det egentligen tagit att överföra ett så stort verk från ord till verklighet?

— Tiotal av år!

— Det kan jag förstå.— Det har tagit tiotal av år att utkristallisera denna form, som helt enkelt baserats på vad erfarenheten så småningom har visat vara det rätta. Genom denna organisation har emellertid ledningen äntligen fått kontroll över hela länets mjölkfråga. Detta är nu det program, som Norrbottens läns hushållningssällskap i 15 år predikat såsom enda genomförbart program för en organisation av hela Sverges mejerihantering, alltså: en organisation, som icke bygger uppifrån utan nerifrån, på andels-mejerierna. Ty de ha startkapitalet. Och denna organisation skall uppbyggas först sockenvis, sedan länsvis och slutligen mellan länen, omslutande hela riket.

— Och sedan nu länet på detta sätt organiserats, hur se ni mot framtiden?

— Nu äro vi närmast rädda för Västerbotten.

— På vilken grund?

— Antingen få vi en prisöverenskommelse till stånd med västerbottningarna om mejeriprodukterna, ty de leverera också hit till vårt län, och då kan vi tillsammans höja priset och därmed båda länens jordbrukare få det bättre ställt, eller så kan västerbottningarna strunta i samarbete med oss, sänka priset och öppna konkurrens, och då stå vi där! Vad det skulle betyda för Norrbotten, ja, det förstår man bäst, om man tänker på, vad skaraborgarnas hänsynslösa lågpriskonkurrens betytt av skada för hela Norrland. Detta visar också, att så som förhållandena utvecklats i Sverge, kan ingen lösning uppnås av det svenska jordbrukets ekonomiska problem annat än genom en organisation under en central riksledning.

Med dessa ord uppe i Norrbottens låga skogar slöt sig ringen kring Sverge, ty de hakade, som man ser, direkt in i det program, som förut framförts i Blekinge, i Skåne och i Västergötland.

Och så kom slutklämmen, som likaledes hade bärvidd över hela landet:

— Nu finns organisationen! Men var finns ledarna på landsbygden? Som det nu är, gör sig denna brist på ledare inom jordbrukarnas armé så skarpt kännbar, att var och en, som ärinne i de rådande verkliga förhållandena, icke kan annat än med fruktan och oro skåda hän mot framtiden.

I dessa dystra ord sjönk Sverge bort, och när jag genom den stilla, halvskumma natten i Lappland, där rentjurar från bergklintar över vägen reste sina mystiska kronor och tittade ner på den snabba färden, ilade tillbaka söderut till Mellan-Sverge för att kasta mig i ett väntande aeroplan och flyga över till Gotland, ekade dessa ord i mitt inre som sammanfattningen av allt, vad jag under färderna kors och tvärs över Sverges fastland sett, hört och förnummit.GOTLAND

*Trettonde kapitlet*TRETTONDE KAPITLET

Det svenska jordbruksproblemet i fågelperspektiv.

§ 1.

Sverges ö.

Jag hoppas, att denna rubrik icke skall såra inbyggarna på de stora fastlandsöarna från Bohuslän och upp till Bottenhavskusten. De ligga alla inom gränslinjen och territorialvattnet och ingå egentligen i kustformationen. Men Gotland ligger utkastat mitt i havet, ensamt för sig, som ett litet eget rike.

I själva verket torde det dock icke finnas någon del av landet, som mer passionerat känner sin enhet med Sverge än denna ö och dess folk, och dess förhållande till övriga Sverge angavs av en gotländsk jordbrukare med orden:

– För allting här på Gotland kan man säga, att förhållandena på fastlandet utgöra förebilden och rättesnöret. Domen över vad som görs här, det är vad som görs där.

Och så kommer det sig, att vill man få en sista sammanfattning av vad Sverges jordbruk är, då skall man studera Gotland — om man känner övriga Sverge och de olika huvudströmningarna inom dess jordbruk förut, nota bene.

§ 2.

Domen.

Jag steg ombord på flygplanet i öregrund, och som det var oro i de lägre regionerna, gingo vi direkt upp till ett par tusen meters höjd och foro fram i ett alplandskap av enorma moln, glänsande och glittrande som av snöprismor. Jag hade nu1.700 svenska landsvägsmilar i kroppen, hade sedan 9 veckor kört i genomsnitt 30 mil om dagen och sovit bara ett par, tre timmar pr dygn, och det gjorde, att när jag kom upp i den underbara tystnaden bland molnen och dessutom gungades skönt och mjukt fram i lufthavet, så lurade jag till ett tag men

vaknade, då vi skruvade oss ner igen över Stockholms skärgård. Det var därvid en sak, som slog mig, och det var det ringa omfånget av odlad jord på dessa öar. Hela skärgården verkade egentligen bara bergknallar och skog, som uppifrån luften mest liknade mossa. Människorna och deras båtar på vattnet verkade prickar eller flugor på en glasskiva.

Jag tyckte mig därmed se hela Sverge i fågelperspektiv. Det perspektivet skulle, tack vare några ord av en småbrukare på Gotland, komma att klarna till en samlad bild av själva kärnan i det svenska jordbruksproblem, som jag under färden så småningom lärt mig se i dess väsentliga aspekter, sådan denna kärna håller på att teckna sig i all tysthet för större och större massor av landets jordbrukare, fast ingen kunnat uttrycka den så klart som här omnämnde småbrukare på Gotland.

Och han kom till orda på följande sätt.

Först då en bild av Gotland! Det allmänna intrycket av ön är en blandning av svenskt, nordtyskt och engelskt. Svenskt i norr, speciellt genom barrskogen på Fårön och dess typiskt mellan- och nordsvenska klippstränder; nordtyskt, där stränderna stiga kalkvita ur havet och där sankland härskar inne på ön, vilket gav samma intryck som sanktrakterna söder om Stralsund och Rostock; engelskt, där vida, saftiga gräsmarker breda ut sig, prydda av, tack vare den fuktiga havsluften, utomordentligt vackra lövträd. Dagern över Gotland är som helhet betraktad vitare t. o. m. än över Syd-Sverge, mer utpräglat mellan- och västeuropeisk, och ön samlar på detta sätt, från den norrländska nordspetsen och ner till den mellaneuropeiska sydspetsen, som i en miniatyr-repetitionskurs hela Sverge.

Detsamma kan sägas om öns jordbruk, med dess blandning av skogsvård, höodling, vete-, råg-, korn-, havre-, sockerbets-och potatisodlingar, dess nötkreaturstam, blandad av låglands-, ayrshire-, rödbrokiga och ursprungliga Gotlands-kor, dess svin-stam, blandad av yorkshire och svensk lantras, dess kustfiske, dess kalk- och cementindustri, dess socker- och mejeriindustri, dess begynnande jordbruksbokföring, begynnande moderna truknings- och ladugårdsmetoder samt begynnande kooperation.

En typisk bild av detta gotländska jordbruk av det större formatet gav en gård om 700 tunnland åker, 350 tunnland skog, 50 tunnland myr och 150 tunnland ängsmark. Där höllos 150 kor och 7 par hästar samt traktor, som gjort sitt intåg på ön och vinner allt mer terräng. Denna gård hade 25 procent av arealen under hö, av den övriga jordbruksarealen lågo 15 procent under höstvete, 14 procent under korn, 10 procent under vårvete, 8 procent under rotfrukter, d. v. s. sockerbetor, potatis o. s. v., resten under havre och blandsäd.

— Och vart går vetet? frågade jag.

— Till fastlandet: Stockholm, Norrköping, Kalmar, till kvarnar o. s. v.

— Och kornet?

— Till maltfabrik i Visby, varförutom en hel del försäljes till fastlandet.

— Och sockerbetorna?

— Till sockerfabriken i Roma.

— Havren och blandsäden?

— Till gården.

Medelmjölkmängden var 3.300 liter, fetthalten 3,3 procent, mjölken gick till andelsmejeri, och priset var här 10 öre, lägst på ön 9,84. Alltså även här allmänt svenskt genomsnitt. En sak förvånade mig, den stora kornodlingen, och jag frågade varpå den berodde.

— Jo, blev svaret, Gotland tävlar med Skåne om att producera kvalitets-korn till bryggerierna och har därför stor kornexport. Förr användes kornet dessutom till människoföda, speciellt gröt, men har nu efterträtts på den punkten av havre. Emellertid tas en hel del av den gotländska kornskörden på myrarna och kan ej användas till bryggerierna men går till kreaturen i stället.

— Ha ni export utomlands?— En del. Smör, runmärkt, går till England, något till Tyskland. Hårdpressad halm går till England, speciellt ön Jersey. Likaledes hö. En del av båda slagen går också till Tyskland.

— Mjölkerskefrågan här på Gotland, då?

— Ja, det är som på fastlandet. Så mjölkningsmaskiner äro införda.

— Svinen, då?

— Gå dels till andelsslakterier, dels till privatslaktare.

— Nötkreaturen?

— Samma väg.

— Finns det mycket privatslaktare?

— Cirka 100 stycken på ön. Egentligen ett par stora. De andra äro mindre att räkna med. Och det är likadant här som på fastlandet, nämligen att, om de betala ett öre mer pr kg., så ta de hem potten.

Så bar det runt bygderna, och besök hos diverse jordbrukare visade, att detta var en bild av allmänna jordbrukskaraktären på ön.

— Men, sade min förträfflige ciceron, nu finns det naturligtvis speciella förhållanden, som prägla det gotländska jordbruket på den grund att vi ligga mitt ute i havet, och det är då framför allt *fraktfrågan.* Dessa frakter ha en dubbel verkan. Dels pressa de ner själva priset på den saluförda varan. För att kunna konkurrera på fastlandet måste ju gotlänningarna hålla samma om inte något lägre pris än fastlandsproducenterna, och det gör, att de icke kunna lägga på fraktkostnaden. Följaktligen innebär den en ren förlust. Å andra sidan lägges denna fraktkostnad på alla de varor, som gotlänningarna köpa från fastlandet, vilka sålunda ställa sig dyrare för dem än för fastlandsbönderna. Alltså ett dubbelt handikap.

— Hur har ni med skogen?

— Återväxten och skogsvården ha börjat skötas rationellt.

— Och binäringar?

— Ja, det är egentligen fiske och sjömanskap. Cement- och kalkindustrin betyder praktiskt taget ingenting för jordbruket. Den använder så lite arbetskraft.

— Importeras brödsäd?— Nej, däremot mjöl till Visby och något lite till landsbygden för inblandning, uteslutande vete. Men landsbygden utskeppar rätt avsevärda kvantiteter brödsäd till fastlandet. Vidare går ganska mycket matpotatis till Stockholm, mest från de smärre gårdarna.

— Hur är det med jordstyckningen?

— Driven nästan för långt. Gotland är ett land av små jordbruk, genomsnitt 40—50 tunnland. Det finns mycket lite herrgårdar. För närvarande 4 stycken.

— Andelsmejerirörelsen, då?

— Högt utvecklad. Mellersta Gotlands Andelsmejeri-Förening kontrollerar 50 procent av öns mjölkproduktion, med väl skött centralmejeri i Barlingbo, 11/2 mil söder om Visby, och med huvudkontor i staden, övriga 50 procent gå till fristående andels- eller bolagsmejerier.

— Osten, då? Når Skaraborg hit?

— Nej, gudilov. Här ha vi sluppit undan. Och ost görs bara för öns behov, så det är ingen försäljning till andra håll.

— Priset på konsumtionsmjölk? I Visby.

— 22 öre.

— Och svinodlingen?

— Har gått fram oerhört. För 20 år sen kunde Gotland icke själv täcka sitt eget behov. Nu exporteras årligen för 2 miljoner, och enligt uppgift av engelska importörer skall det bästa svenska fläsket komma från Visby andelsslakteri. Så mycket egendomligare som exporten består av blandad yorkshire och svensk lantras, vilken korsning i regel anses förkastlig. Men här har den slagit väl ut.

— Och era myrmarker?

— De flesta äro uppodlade, och på de kvarvarande pågår arbete. Åkerarealen har, inte minst genom myrarnas iståndsättande, fyrdubblats på ön sedan 1850-talet.

— Avverkas skogen?

— Mycket lite. Gotlänningen är synnerligen rädd om sin skog. Det gör, att avverkning äger rum egentligen bara, då en familjefar avlider. Då övertar en son hemmanet, och för att få medel att lösa ut syskonen avverkar och säljer han virke.— Nå, bär sig jordbruket på Gotland?

— Det kan givetvis gott bära sig, under normala tider, och gårdar, som genomfört förnuftig rationalisering, bära sig också nu. Dessutom gårdar, som ha lyckan att vara skuldfria, och sådana finns det gudilov gott om här på Gotland.

— Det allmänna ekonomiska tillståndet på ön är alltså gott?

— Det kan man nog säga, tror jag. Här finns visserligen inga vidare rika jordbrukare, men den allmänna ekonomin är god och skuldsättningen relativt liten.

Så kom domen, slutdomen, ur småbrukarens mun. Det var en lugn, allvarlig, jättelik man, som stod barhuvad i julidagens solsken utanför sin stuga, mot fond av en närbelägen, gammal vit Gotlands-kyrka.

— Jordbruket på Gotland! sade han långsamt. Om det kan bära sig? Ja, det kan det. Men en sak vill jag säga herrarna, och det gäller inte bara Gotland utan hela Sverge. Och det är frågan om industrin och jordbruket. Industrin är nog bra på sitt sätt, och klart är, att utan industri skulle Sverge inte kunna klara sig, lika lite som andra länder. Men ser herrarna, det är *en* sak, som skiljer industrin och jordbruket åt, och det är det, att industrin är ung, men *jordbruket är gammalt.* Industrin skapar lyx och har trott i sin oerfarenhet, att lyxen var huvudsaken i livet. Vi ha sett, vart det har fört. Mitt i lyxen, som överflödar, svälter miljoner. Och industrin har smittat ner de unga, mellan 16 och 30 år, inom jordbruket, d. v. s. dem, *som inte ha mognat och lärt sig räkna.* Nu vill bonden ha lika fint som de rika, för så vill industriarbetarna. Den där, säger han, har 4 rum, då ska jag ha 5! Det är *det,* som är rötan i Sverges jordbruk i dag. *Innan man har insett den enkla sanningen, att mer än annat är det fåfängan, som är krisens or sak, blir det ingen bättring.* Det är nog bra med kraftbesparande maskiner och rationalisering, men ingen verklig ändring kan åstadkommas bara med sådana yttre medel. *Det är inifrån det skall komma,* och därför säger jag herrarna, att det vore bättre, om man inte talade så mycket om, att det är en ekonomisk kris för Sverges jordbruk, för det är egentligen, om jag inte alldeles misstar mig, mycket mera en *andlig kris.* Och den beror på, att*vi bönder ha velat apa efter industriarbetarna och det till på köpet bara i deras dåliga sidor, därför att vi ha varit för inbördes avundsjuka och fåfänga, så att vi inte kunnat se, att ingen annan samhällsklass bryr sig ett dugg om oss, förrän vi bli bönder igen och ha nog kraft att övervinna fåfängan och nog stolthet över oss själva och nog klar uppfattning om vår betydelse i samhället. Då först är vi en verklig makt. Men inte förr. För då först kan vi gå tillsammans som en man. Och då är segern vår!*

Så därför säger jag, och var god och hälsa det till alla Sverges bönder och till alla andra samhällsklasser också från en småbrukare på Gotland, att förrän vi fått nog klar tanke att kunna skilja på vad det är att vara *industriarbetare* å ena sidan och *bonde* å den andra, förr kommer krisen aldrig att lösas, förr kommer vi aldrig att kunna hjälpa vare sig oss själva eller samhället, och förr kommer det inte att ta slut på tidens andliga bondenöd. Adjö!